

Національна академія педагогічних наук України
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка

ЕСТЕТИКА І ЕТИКА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЇ

Збірник наукових праць

Виходить два рази на рік

Заснований у червні 2011 року

Випуск 28

Київ – Полтава
2023

УДК 37.013(111.852:17)

Естетика і етика педагогічної дії : зб. наук. пр. / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава ; Київ, 2023. Вип. 28. 280 с.

Засновники та видавці:

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (протокол № 12 від 13 жовтня 2023 р.)

Головний редактор

Вовк М. П., доктор педагогічних наук, професор

Заступник головного редактора

Сулаєва Н. В., доктор педагогічних наук, професор

Відповідальний секретар

Лобач О. О., кандидат педагогічних наук, доцент

Редакційна колегія

Ничкало Н. Г., д. пед. н., проф., дійсний член НАПН України, Відділення професійної освіти і освіти дорослих

Гриньова М. В., д. пед. н., проф., член-кор. НАПН України, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Сотська Г. І., д. пед. н., проф., член-кор. НАПН України, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Пікула Н., д. хаб., проф., Інститут соціальної праці Педагогічного університету імені Комісії народної освіти у Кракові

Єрушка У., д. хаб., проф., Інститут педагогіки Академії спеціальної педагогіки імені Марії Гжегожевської у Варшаві

Бабушко С. Р., д. пед. н., проф., Національний університет фіз. виховання і спорту України

Дяченко-Богун М. М., д. пед. н., проф., Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Жамардій В. О., д. пед. н., доц., Полтавський державний медичний університет

Палічук Ю. І., к. пед. н., доц., ВНЗ України «Буковинський державний медичний університет»

Рибалко Л. М., д. пед. н., ст. наук співр., Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Фазан В. В., д. пед. н., проф., Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Федій О. А., д. пед. н., проф., Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Хомич Л. О., д. пед. н., проф., Інститут пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Палеха О. М., к. пед. н., доц., Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Рецензенти

Л. О. Хомич, доктор педагогічних наук, професор

Г. О. Головченко, доктор педагогічних наук, заслужений журналіст України

Є. С. Чуриков, доктор філософії (музичне мистецтво) (Хорватія)

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 24249-14089 ПР від 21.12.2019 р.

Збірник наукових праць внесено до переліку наукових фахових видань (категорія «Б») у галузі «Педагогічні науки» (Наказ Міністерства освіти і науки України №886 від 02.07.2020 р.)

Збірник наукових праць індексується наукометричними базами Index Copernicus International (ICI), Google Scholar, Ulrichsweb Global Serials Directory, EBSCO, BASE

ISSN 2226-4051 (Print)

ISSN 2616-6631 (Online)

© Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2023
© Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, 2023

National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS of Ukraine
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

AESTHETICS AND ETHICS OF PEDAGOGICAL ACTION

Collection of scientific papers

Edited twice a year

Founded in June 2011

Issue 28

Kyiv – Poltava
2023

УДК 37.013(111.852:17)

Aesthetics and ethics of pedagogical action: Collection of scientific papers / Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS of Ukraine, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University. Poltava; Kyiv, 2023. Is. 28. 280 p.

Founders and editors:

Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS of Ukraine
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Recommended for publication by the Academic Council of Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS of Ukraine (Protocol № 12 on 13 October 2023)

Editor-in-chief

Vovk M. P., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor

Deputy Editors

Sulaieva N. V., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor

Executive Secretary

Lobach O. O., Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Editorial board

Nychkalo N. G., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Full Member of NAPS of Ukraine, Department of Professional Education and Adult Education

Grynova M. V., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Corresponding Member of NAPS of Ukraine, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Sotska H. I., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Corresponding Member of NAPS of Ukraine, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS of Ukraine

Pikula N., Doctor, Full Professor, Institute of Social Labour Commission Pedagogical University of Education in Krakow

Yerushka W., Doctor, Full Professor, Institute of Pedagogy of the Academy of Special Pedagogy of Maria Hżehozhevskoyi in Warsaw

Babushko S. R., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, National University of Physical Education and Sports of Ukraine

Diachenko-Bohun M. M., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Zhamardiy V. O., Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Poltava State Medical University

Palichuk Y. I., Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor, Higher Educational Institution of Ukraine «Bukovinian State Medical University»

Rybalko L. M., Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»

Fazan V. V., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Fedii O. A., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Homytch L. O., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS of Ukraine

Palekha O. M., Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Reviewers

L. O. Homytch, Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor

G. O. Golovchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Honored Journalist of Ukraine

E. S. Churikov, Doctor of Philosophy (Musical Art) (Croatia)

Certificate of state registration of KV № 24249-14089 ИП on 21.12.2019 p. Specialized edition of Pedagogical Sciences (Ministry of Education and Science of Ukraine №886 on 02.07.2020)

Collection of scientific works is registered in Index Copernicus International (ICI), Google Scholar, Ulrichsweb Global Serials Directory, EBSCO, BASE

ISSN 2226-4051 (Print)

ISSN 2616-6631 (Online)

© Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS of Ukraine, 2023
© Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, 2023

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ І ПСИХОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЇ

Nella Nyczkało, Myroslawa Wowk, Teresa Janicka-Panek

Współczesne strategie badań pedagogicznych:

doświadczenia Ukrainy i Polski

(Стратегії сучасних педагогічних досліджень:

досвід України та Польщі 11

Henryk Duda

Gdy środek staje się celem.

Kilka myśli nieoportunistycznych o uniwersytecie i uniwersytetach

(Коли засіб стає метою. Декілька неопортуністичних думок

про університет та університети. 30

Наталія Сулаєва

Мистецько-педагогічна діяльність Григорія Левченка

в контексті вітчизняної підготовки вчителів музичного мистецтва

(остання чверть ХХ – початок ХХІ століття). 39

Валентина Титаренко

Феномен особистості Григорія Левченка 52

Олександр Єрмоленко

Зміст науково-педагогічної діяльності

Василя Лобурця 63

ПЕДАГОГІЧНА ЕСТЕТИКА ТА ЕТИКА

Георгій Філіпчук

Українознавчі актуалітети

педагогічної культури сучасного вчителя 74

Lidiia Lymarenko

Spiritual values of student youth in today's realities:

analysis of cultural and artistic projects

(Духовні цінності студентської молоді в реаліях сьогодення:

аналіз культурно-мистецьких проєктів) 90

Чжао Жуйсюе

Естетична компетентність здобувачів вищої педагогічної освіти:

структурно-функціональна модель 101

Віталій Горголь

Емоційний компонент естетичної культури майбутніх хореографів:

сутність, показники сформованості,

результати діагностичного експерименту 114

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА: ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ, МЕТОДИКА

Наталія Дем'янюк

Значення диригентсько-хорової діяльності Григорія Левченка
в українській культурі та освіті 127

Вікторія Ірклієнко, Ольга Палеха

Упровадження творчого доробку Григорія Левченка
в неформальну освіту майбутніх учителів 138

Вікторія Гайдамака

Музична педагогіка Г. С. Левченка 148

Ольга Большаніна

Внесок художників-педагогів мігрантів
у розвиток мистецької грамоти першої половини ХХ століття 160

Тетяна Саєнко, Лариса Гриценко, Олена Перепелиця

Художньо-творчі проекти у професійно-особистісному становленні
майбутніх учителів образотворчого мистецтва і технологій 174

Євген Дудник

Форми колективного музикування на ударних інструментах
у музичних школах 186

ІННОВАЦІЇ У МИСТЕЦЬКІЙ І ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ

Олександр Кучерявий

Концепція оновлення змісту освіти
майбутніх викладачів педагогічних університетів
у вимірах соціальних потреб воєнного і повоєнного часу 196

Анатолій Кузьмінський

Цифрова трансформація професійної підготовки
майбутніх учителів фізичної культури в умовах змішаного навчання 209

Elmira Abasova

Developing a music therapy program for children with autism
affected by war (Розробка програми з музичної терапії
для дітей з аутизмом, постраждалих від війни) 222

Надія Грачова

Проект Українського культурного фонду
«Українська література в коміксах»:
ідея, стратегічні цілі, результати 231

Юлія Сторкіна

Визначення лінгвальних домінант ідіостилу письменника
як засіб навчання сучасної української мови 241

Євгенія Починюк, Ірина Гусейнова

Педагогічні умови
формування соціальної компетентності молодших школярів 251

РЕЦЕНЗІЇ

Юлія Комишан

Науково-творчий доробок професора Григорія Левченка260

Оксана Івасюк

Пізнавальна подорож для дітей (рецензія на соціальну казку
Колесніченко-Братунь Наталії «Пригоди Юрчика в Країні Мікробів»
/ іл. О. В. Ребдело. Харків: Ранок, 2023. 40 с.)266

ІНФОРМАЦІЯ ПРО НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ Й МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАХОДИ

Наталія Ремезова

Урочистості в Полтавському національному педагогічному
університеті імені В. Г. Короленка
з нагоди 90-річчя від дня народження Григорія Левченка.....269

Відомості про авторів.....273

CONTENT

PHILOSOPHY AND PSYCHOLOGY OF PEDAGOGICAL ACTION

<i>Nellia Nychkalo, Myroslava Vovk, Tereza Yanytska-Panek</i> Contemporary research strategies in pedagogical studies: experience of Ukraine and Poland	11
<i>Henryk Duda</i> When the means becomes the end. Some non-opportunistic thoughts about the university and universities	30
<i>Nataliia Sulaieva</i> Hryhorii Levchenko's artistic and pedagogical activity in the context of Ukrainian music teacher training during the last quarter of the 20 th – beginning of the 21 st century	39
<i>Valentyna Tytarenko</i> Professor Hryhorii Levchenko's personality phenomenon	52
<i>Oleksandr Yermolenko</i> Content of Vasyl Loburets' scientific and pedagogical activity	63

EDUCATIONAL AESTHETICS AND ETHICS

<i>Heorhiy Filipchuk</i> Ukrainian studies actualities of the modern teacher's pedagogical culture	74
<i>Lidiia Lymarenko</i> Spiritual values of student youth in today's realities: analysis of cultural and artistic projects	90
<i>Zhao Ruixue</i> Aesthetic competence of applicants for higher pedagogical education: structural and functional model	101
<i>Vitalii Horhol</i> Emotional component of future choreographers' aesthetic culture: essence, indicators of formation, results of the diagnostic experiment	114

ART EDUCATION: THEORY, HISTORY, METHODS

<i>Nataliia Demianko</i> The significance of the professor Hryhorii Levchenko's conducting and choral activities in Ukrainian culture and education	127
<i>Viktorii Irkliienko, Olha Palekha</i> The implementation of Hryhorii Levchenko's creative work in future teachers' non-formal education	138

<i>Viktoriiia Haidamaka</i>	
H .S. Levchenko’s music pedagogy	148
<i>Olha Bolshanina</i>	
The contribution of migrant artists-educators to the development of art literacy in the first half of the 20 th century.....	160
<i>Tetiana Saienko, Larysa Hrytsenko, Olena Perepelytsa</i>	
Artistic and creative projects in the professional and personal development of future teachers of fine arts and technologies.....	174
<i>Yevgen Dudnyk</i>	
Forms of collective music playing on percussion instruments in music schools.....	186
<i>INNOVATIONS IN ARTS AND PEDAGOGICAL EDUCATION</i>	
<i>Oleksandr Kucheriavyi</i>	
The concept of updating the content of future lecturers of pedagogical universities training in terms of the social needs during war and post-war times	196
<i>Anatoliy Kuzminskyi</i>	
Digital transformation of professional training of future physical education teachers in the conditions of blended learning	209
<i>Elmira Abasova</i>	
Developing a music therapy program for children with autism affected by war.....	222
<i>Nadiia Hrachova</i>	
The project of the Ukrainian Cultural Foundation “Ukrainian Literature in Comics”: idea, strategic goals, results	231
<i>Yuliia Styrkina</i>	
Determination of the linguistic dominants of the writer's idiostyle as a means of teaching the modern Ukrainian language	241
<i>Yevheniia Pochynok, Iryna Huseinova</i>	
Pedagogical conditions for primary school children’s social competence formation.....	251

REVIEWS

Yuliia Komyslan

Professor Hryhorii Levchenko's scientific and creative work.....260

Oksana Ivasiuk

An educational journey for children (a review of a social fairy tale by
Nataliia Kolesnichenko-Bratun "Yurchyk's Adventures in the Land of Microbes" /
illustrated by O. V. Rebdelo. Kharkiv: Ranok, 2023. 40 p.).....266

INFORMATION ABOUT SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL, ART AND EDUCATIONAL ARRANGEMENTS

Nataliia Remezova

Celebrations at Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University
on the occasion of the 90th anniversary of Hryhorii Levchenko's birth.....269

About the Authors273

ФІЛОСОФІЯ І ПСИХОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЇ

УДК 37:001.891(477+438)

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2023.28.293146>

Nella Nyczkało, Kijów, Ukraina

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5989-5684>

Myroslawa Wowk, Kijów, Ukraina

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9109-9194>

Teresa Janicka-Panek, Skierniewice, Polska

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7526-9002>

WSPÓŁCZESNE STRATEGIE BADAŃ PEDAGOGICZNYCH: DOŚWIADCZENIA UKRAINY I POLSKI

W końcu XX i w pierwszej ćwierci XXI wieku w obszarze oświaty i nauk pedagogicznych wyłoniły się trzy strategie badań pedagogicznych, które ukształtowały się zgodnie z problematyką badań w rozprawach doktorskich i które polegają na realizacji badań naukowych poprzez własną działalność badacza: podejście eksperymentalne, porównawczo-pedagogiczne oraz historyczno-pedagogiczne. Dziś w przestrzeni europejskiej ukształtowały się zasadnicze strategie prowadzenia badań naukowych w dziedzinie oświaty i nauk pedagogicznych, które są nastawione głównie na badania eksperymentalne wykorzystujące cechy ilościowe w procesach dynamiki wzrostu określonej jakości badanej kategorii osób, realizację studiów w zakresie pedagogiki porównawczej w celu przedstawienia najlepszych praktyk edukacyjnych z doświadczenia zagranicznego i ich wdrożenia w system oświaty innych krajów, a także aktualizację doświadczeń historyczno-pedagogicznych określonego kraju w celu zachowania tożsamości narodowej, afirmacji wartości kultury, oświaty i nauki na poziomie państwa. Ukraińscy i polscy naukowcy mają duże doświadczenie w ustalaniu nowoczesnych strategii metodologicznych badań pedagogicznych, wspólne dyskusje naukowe między nimi przyczyniają się do rozwoju pluralizmu metodologicznego, otwartości przestrzeni badawczej, interdyscyplinarnego charakteru badań naukowych z uwzględnieniem tradycji i innowacji w obszarze nauk edukacyjnych, w dążeniu do rozwoju subdyscyplin pedagogiki w warunkach otwartej nauki, cyfryzacji (digitalizacji) treści badawczych.

Słowa kluczowe: *metodologia; strategie metodologiczne; oświata, nauki pedagogiczne; badania ilościowe/jakościowe; badania eksperymentalne/historyczno-pedagogiczne /porównawczo-pedagogiczne; Polska; Ukraina; pedagogika cyfrowa; interdyscyplinarność.*

© N. Nyczkało, M. Wowk, T. Janicka-Panek,

Znaczenie badań. W kontekście współczesnych procesów transformacyjnych w środowisku naukowym zaistniała potrzeba dokonania zmian jakościowych na poziomie metodologii badań. Na szczególną uwagę zasługuje problem określenia metodologicznych wytycznych realizacji badań pedagogicznych, uwzględniających wyzwania otwartego społeczeństwa i nauki cyfrowej. Dziś w przestrzeni europejskiej ukształtowały się zasadnicze strategie prowadzenia badań naukowych w dziedzinie oświaty i nauk pedagogicznych, które są nastawione głównie na badania eksperymentalne wykorzystujące cechy ilościowe w procesach dynamiki wzrostu określonej jakości badanej kategorii osób, realizację studiów w zakresie pedagogiki porównawczej w celu przedstawienia najlepszych praktyk edukacyjnych z doświadczenia zagranicznego i ich wdrożenia w system oświaty innych krajów, a także aktualizację doświadczeń historyczno-pedagogicznych określonego kraju w celu zachowania tożsamości narodowej, afirmacji wartości kultury, oświaty i nauki na poziomie państwa. We współczesnej przestrzeni badawczej realizuje się strategiczny kierunek poszukiwań badawczych – badania w działaniu: badacz nie tylko zanurza się w badanym zjawisku, ale także poprzez swoją aktywną pozycję przekształca je, generuje innowacje, wpływa na zmianę rzeczywistości, na wprowadzenie radykalnych zmian w badanym komponencie edukacji. Ukraińscy i polscy naukowcy mają duże doświadczenie w ustalaniu nowoczesnych strategii metodologicznych badań pedagogicznych, wspólne dyskusje naukowe między nimi przyczyniają się do rozwoju pluralizmu metodologicznego, otwartości przestrzeni badawczej, interdyscyplinarnego charakteru badań naukowych z uwzględnieniem tradycji i innowacji w obszarze nauk edukacyjnych, w dążeniu do rozwoju subdyscyplin pedagogiki w warunkach otwartej nauki, cyfryzacji (digitalizacji) treści badawczych.

Analiza najnowszych badań i wydawnictw naukowych. We współczesnym dyskursie naukowym problemy strategii metodologicznych w obszarze badań w dziedzinie oświaty i nauk pedagogicznych podsumowane są w pracach ukraińskich i polskich naukowców, którzy przedstawili filozoficzne i aksjologiczne zasady badań pedagogicznych (V. Kremeń, S. Honczarenko, I. Ziaziun, N. Nyczkało i in.), ujawnili proceduralne zastosowanie interdyscypl-

linarności strategii badawczych w badaniach pedagogicznych (Z. Kwieciński, B. Śliwerski, J. Brzeziński, F. Szlosek i in.).

Celem artykułu jest charakterystyka współczesnych strategii badań pedagogicznych w oparciu o doświadczenia naukowców ukraińskich i polskich; przedstawić główne perspektywy realizacji wartościowych studiów pedagogicznych z uwzględnieniem współczesnych trendów w rozwoju nauki i edukacji.

Cel artykułu skonkretyzowany został w **zadaniach**: podsumowanie teoretycznych aspektów problemu strategii metodologicznych w dyskursie pedagogicznym; usystematyzowanie strategii badań pedagogicznych w oparciu o doświadczenia Ukrainy i Polski; określenie współczesnych wyzwań rozwoju oświaty i nauki oraz sformułowanie perspektyw studiów pedagogicznych.

Stosowane **metody badawcze** – to analiza teoretyczna, mająca na celu określenie teoretycznych aspektów problemu metodologicznego, strategii metodologicznych we współczesnych badaniach pedagogicznych; analiza porównawczo-pedagogiczna – omówienie problemów badań naukowych w oparciu o doświadczenia ukraińskich i polskich studiów naukowo-pedagogicznych; metoda prognostyczna – określenie perspektyw prowadzenia badań pedagogicznych.

Tekst główny. Metodologia badań pedagogicznych w koncepcjach naukowców ukraińskich a polskich. Metodologia – jest to nauka o metodzie, nauka o kształtowaniu ludzkiej działalności. Znany ukraiński naukowiec Semen Honczarenko zauważa, że najbardziej rozwiniętą dziedziną metodologii jest metodologia aktywności poznawczej i metodologia nauki. Zgadza się z opinią tego naukowca, że pojęcie „metodologia” jest jednym z najbardziej nieokreślonych, niejednoznacznych, a nawet sprzecznych. Nieprzypadkowo w rozważaniach pedagogicznych jest ono często interpretowane zupełnie inaczej i nie całkiem poprawnie. Właściwie pojęcie metodologii nie jest do końca uzasadnione. Często wspomniane pojęcie rozważa się nie tyle w oparciu o analizę ogólnych potrzeb i trendów w rozwoju oświaty i nauk pedagogicznych, ile na podstawie ogólnych zasad filozoficznych, które nie dają jasnego zrozumienia. W świadomości wielu badaczy w zakresie pedagogiki kojarzy się ono z czymś zbyt abstrakcyjnym, dalekim od życia. Wskutek tego w pracy często dominują cytaty z tekstów

filozoficznych, dokumentów administracyjnych, które prawie nie są związane z pedagogiką w ogóle i z rzeczywistymi potrzebami teorii i praktyki pedagogicznej (Kremeń (Ed.), 2021, s. 555).

Uważamy, że przydatną jest następująca definicja metodologii pedagogiki: system wiedzy o strukturze teorii pedagogicznej, o zasadach podejścia i sposobach zdobywania wiedzy, odzwierciedlających rzeczywistość edukacyjną, a także system działań mających na celu opanowanie takiej wiedzy oraz uzasadnienia programów, logiki, metod i oceny jakości pracy badawczej (Kremeń (Ed.), 2021, s. 555).

Profesor W. Ługovjy podkreśla: „W badaniach ważne jest zapobieganie efektom subiektywnym: efektowi placebo (celowa lub niezamierzona sugestia pożądanego rezultatu); efekt Hawthorne’a (zachowanie zgodne z oczekiwaniami eksperymentatora); efekt Pigmaliona lub Rosenthala (faktyczne potwierdzenie hipotezy, w którą się wierzy); efekt pierwszego wrażenia (największa wartość pierwszego wrażenia); efekt Barnuma (wiara w to, co jest przedstawiane pseudonaukowo lub magicznie, rytualnie). Żeby uchronić się przed subiektywnymi zniekształceniami, w badaniach stosuje się ślepe, podwójnie ślepe próby itp. (Kremeń (Ed.), 2021, s. 548).

W tym kontekście wartość naukową mają wnioski polskich naukowców. Na przykład, profesor Stanisław Juszczak słusznie zwraca uwagę na następujące aktualne zagadnienia: metodologiczne podstawy badań Internetowych; metody i techniki badań społecznych w Internecie; obiekty i przedmioty badań w Internecie; etnografia przestrzeni wirtualnej; komunikacja w Internecie; semiotyczny charakter interakcji internetowej; język użytkowników sieci; wirtualne grupy samopomocy w Internecie; zjawisko sharentingu (wspólnego użytku) w ujęciu antropologii wizualnej; aktywność dzieci w sieci globalnej (Juszczak, 2019, s. 47-65).

Profesor Mieczysław Malewski podczas Ogólnopolskiego seminarium „Metodologiczne dylematy badań nad edukacją człowieka dorosłego”, które odbyło się 16 listopada 2016 roku w Wyższej Szkole Pedagogicznej im. Janusza Korczaka w Katowicach uzasadnił tezę, iż badania jakościowe nie mogą uwolnić się od metodologicznej tradycji pozytywizmu, a projekty badawcze realizowane przez badaczy nauk społecznych często wpadają w scjentystyczne pułapki. Wskutek tego „badania jakościowe” często stają się odwrotnością

„badań ilościowych”, gdyż badacze nie mogą uwolnić się od matrycy kulturowej, której nosiciele bardzo często odwołują się do badań najnowocześniejszych społeczeństw (Malewski, 2017, s. 129-136).

Mimowolnie pojawia się więc pytanie, dotyczące pluralizmu metodologicznego, „w myśl którego możliwe są tylko różne (metodologicznie zdeterminowane) sformułowania jednej, transcendentalnej prawdy (Booth)” (Szykaruk, 2022, s. 448). Naszym zdaniem, Letnie Spotkania Metodologiczne w Zakopanem, zainicjowane i zorganizowane w sierpniu 2022 i 2023 r. przez prof. dr hab. Franciszka Szloska, członka zagranicznego Narodowej Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy, przewodniczącego Naukowego Towarzystwa Pedagogicznego „Polska – Ukraina”, przyczynią się do rozwoju pluralizmu metodologicznego we współczesnych badaniach pedagogicznych w warunkach cyfrowej transformacji społeczeństwa (artykuły naukowe oparte na wynikach pierwszego Letniego Spotkania Metodologicznego w Zakopanem (2022) są zamieszczone w książce «Badania. Dojrzewania. Rozwój. Pod redakcją Franciszka Szloska. Warszawa – Radom, 2023»).

Strategie badawcze w dziedzinie oświaty i nauk pedagogicznych w Ukrainie. W końcu XX i w pierwszej ćwierci XXI wieku w obszarze oświaty i nauk pedagogicznych wyłoniły się trzy strategie badań pedagogicznych, które ukształtowały się zgodnie z problematyką badań w rozprawach doktorskich i które polegają na realizacji badań naukowych poprzez własną działalność badacza: podejście eksperymentalne, porównawczo-pedagogiczne oraz historyczno-pedagogiczne. Kierunkami wspomnianej działalności jest prowadzenie eksperymentu zgodnie z opracowanymi modelem, technologią, sposobem powstawania badanego zjawiska, procesem, jakością; przeprowadzenie badania porównawczego z uwzględnieniem specyfiki rozwoju określonego zjawiska edukacyjnego w różnych krajach; aktualizacja historycznego i pedagogicznego doświadczenia zjawisk oraz procesów edukacyjnych, badanie personologii kształtowania się określonej dziedziny edukacyjnej.

Zdaniem O. Dubaseniuk (2016) „w nowoczesnej metodologii i logice badań naukowych i pedagogicznych... przewidziany jest ogólny schemat poziomów metodologii: poziom metodologii filozoficznej, poziom ogólnej metodologii naukowych badań, poziom

szczegółowej metodologii naukowej oraz poziom metodologii i techniki danego badania. Takie odwołanie do poziomów metodologii nauki jest szczególnie konieczne przy ustalaniu i badaniu faktów empirycznych, które wiążą się z kompetencją badania osobowości, rozwiązując zadania interdyscyplinarnych badań nad naturą człowieka we współczesnych warunkach” (s. 41). Chodzi przede wszystkim o określenie szeregu wytycznych metodologicznych w kontekście prowadzenia badań pedagogicznych, wśród których znajdują się podejścia metodologiczne, zasady i ich przydatność dla konkretnego problemu badawczego. Wszelkie badania prowadzone w dziedzinie oświaty i nauk pedagogicznych mają podstawę metodologiczną, ważne jest jednak, aby badacz ustalił szczegółowe tezy podejść metodologicznych, które działają na poziomie teoretycznym uzasadnienia przepisów naukowych (ustalenie istoty podstawowych pojęć, definitywna analiza nowych połączeń terminologicznych) i na poziomie praktycznym (określenie składników treściowych innowacji autorskich – metod, technologii, modeli, edukacyjnych programów dyscyplin itp.).

W Ukrainie pod koniec XX – w pierwszej ćwierci XXI wieku ustaliły się trzy strategie metodologiczne badań pedagogicznych w dziedzinie oświaty i nauk pedagogicznych, skupiające się na takich kierunkach badań.

1. ***Eksperymentalna strategia badawcza*** w zakresie oświaty i nauk pedagogicznych polega na sprawdzeniu hipotezy badawczej opartej na empirycznej bazie dowodowej poprzez gromadzenie informacji o badanym przedmiocie za pomocą obserwacji, prowadzenia eksperymentów i dokonania wstępnej systematyzacji uzyskanych danych, poszukiwania zasad empirycznych. W strategii tej określony został empiryczny, teoretyczny i metodologiczny poziom wiedzy o zjawiskach pedagogicznych. Strategia eksperymentalna polega na uzasadnieniu hipotezy poszukiwań badawczych, związanych przede wszystkim z kształtowaniem się lub rozwojem badanej jakości zawodowej określonej kategorii osób, np. uczniów, przyszłych nauczycieli, różnych kategorii dorosłych itp.) oraz wykorzystaniu potencjału danej dyscypliny, kierunku naukowego, interdyscyplinarności w celu wzmocnienia dynamiki podniesienia poziomu określonej jakości. W związku z tym pojawia się potrzeba

opracowania innowacji (technologii, modelu, programu nauczania, szkoleń, innych form i metod edukacji formalnej, nieformalnej i informalnej), które przyczynią się do dynamiki, która jest weryfikowana w toku badań eksperymentalnych.

W ukraińskiej klasycznej przestrzeni badawczej strategia badań eksperymentalnych przewiduje 3 etapy:

1) na etapie pierwszym (badawczym) bada się źródła pedagogiczne i psychologiczne, a także prace z odpowiedniej dziedziny naukowej, związane z problemem poszukiwania badawczego, z uwzględnieniem kategorii badanych (np. jeżeli problem badawczy dotyczy kształcenia nauczycieli w zakresie filologii, wówczas wskazane jest przestudiowanie monografii, artykułów fachowych, zasobów wirtualnych dostępnych w środowisku filologicznym), systematyzuje się źródła; określa się stan badań problemu w ukraińskiej teorii i praktyce; bada się również prace zagraniczne, podkreślając główne postanowienia związane z problemem poszukiwań; ustala się problem, przedmiot, cel, pytania, określa się metody poszukiwań badawczych;

2) na etapie drugim (teoretycznym i projektowym) uzasadnia się założenia teoretyczne i metodologiczne badań; opracowuje się teoretycznie proponowane innowacje (technologie, modele, programy nauczania itp.); dobiera się najbardziej optymalne warunki pedagogiczne dla kształtowania lub rozwoju badanej jakości; narzędzia diagnostyczne dobierane są na podstawie ustalonych kryteriów, wskaźników i poziomów badanej jakości;

3) na trzecim (eksperymentalnym) etapie przeprowadza się eksperymenty stwierdzające i kształtujące, w których wykorzystuje się wybrane lub wypracowane narzędzia w celu rozpoznania stanu kształtowania się badanej jakości, a także wdraża się wypracowaną innowację, co w efekcie powinno wpłynąć na pozytywną dynamikę rozwoju lub kształtowania się odpowiedniej jakości, co odzwierciedlają statystyczne metody badawcze; określa się perspektywy dalszych badań.

W procesie realizacji eksperymentalnej strategii badawczej często są obserwowane takie niedociągnięcia, jak: kompilacja cytatów innych osób w procesie uzasadniania teoretycznych podstaw badań; brak możliwości dotarcia do szerokiego grona odbiorców ze względu na pandemię, stan wojenny; niewystarczający poziom kompetencji komunikacyjnych i cyfrowych badacza, uniemożliwiający obiektywność

zaangażowania w eksperyment przedstawiciele instytucji edukacyjnych; dyskretność w dostosowaniu narzędzi diagnostycznych do problemu badawczego itp.

2. **Strategia badań historyczno-pedagogicznych** zakłada aktualizację doświadczenia historyczno-pedagogicznego w warunkach współczesnych wyzwań związanych z jego upowszechnieniem w określonej dziedzinie edukacyjnej, badanie dziedzictwa pedagogicznego znanych i mało znanych postaci. Wspomniana strategia realizowana jest w trzech etapach:

1) na etapie pierwszym (badawczym) uzasadnia się aktualność problemu naukowego; formułuje się problem, przedmiot, cel, pytania, dobiera się metody badawcze; systematyzuje się materiał źródłowy dotyczący problemu badawczego; badane są prace historyczne oraz historyczno-pedagogiczne, wydawnictwa z historii sztuki i kultury, a także periodyki, materiały archiwalne itp.; dokonuje się podsumowanie przesłanek i czynników problemu badawczego;

2) na etapie drugim (naukowym i empirycznym) zostaje podsumowane doświadczenie odpowiedniej osobowości, grupy zawodowej, społeczeństwa itp. w określonych granicach chronologicznych; wypracowywana jest także periodyzacja zdobytych doświadczeń w oparciu o materiały archiwalne, badania, starodruki itp.;

3) na trzecim (końcowym) etapie ustalane są kierunki popularyzacji zdobytych doświadczeń, systematyzuje się konstruktywne pomysły z uwzględnieniem współczesnych realiów na kilku poziomach (np. na ustawodawczym, państwowym, międzynarodowym, instytucjonalnym itp.); zalecenia metodyczne, programy kursów itp. są opracowywane w celu zbadania odpowiedniego doświadczenia i dziedzictwa określonej grupy docelowej; określone są perspektywy realizacji doświadczeń historyczno-pedagogicznych w określonej dziedzinie współczesnej oświaty, nauki i kultury.

Wśród mankamentów badań historyczno-pedagogicznych warto zwrócić uwagę na: brak wiedzy badaczy w zakresie opracowania materiałów archiwalnych, starodruków; gonitwa za liczbą źródeł zamiast skrupulatnego opracowania najważniejszych dokumentów; często nieprzemyślane określenie chronologicznych granic badania; brak historiografii źródłowej bazy naukowej; brak grupy docelowej

przy opracowywaniu zaleceń dotyczących wdrażania zdobytych doświadczeń itp.

3. **Strategia porównawczo-pedagogiczna** jest realizowana w procesie badania doświadczeń zagranicznych w zakresie rozwoju edukacji, szkolenia specjalistów o różnych profilach w placówkach edukacyjnych za granicą itp. Strategia zwykle przewiduje również trzy etapy realizacji:

1) na etapie pierwszym (badawczym) uzasadnia się aktualność problemu naukowego; formułuje się problem, przedmiot, cel, pytania, dobiera się metody badawcze; wyjaśnia się istotę podstawowych pojęć; przeprowadza się analizę, analizę treści źródeł autorów zagranicznych, źródeł pierwotnych; systematyzuje się materiał faktograficzny dotyczący problemu badawczego; określa się podejścia metodologiczne do poszukiwań badawczych;

2) na etapie drugim (naukowym i empirycznym) podsumowuje się nowoczesne doświadczenia zagraniczne; analizuje się cechy specyficzne, zapewnienie zasobów dla dowolnego procesu w zagranicznej praktyce edukacyjnej; przeprowadza się badanie zjawisk i procesów edukacyjnych w oparciu o analizę porównawczą według określonych kryteriów;

3) na trzecim etapie (projektowym) przeprowadzana jest analiza współczesnych trendów, cech rozwoju określonego zjawiska lub procesu edukacyjnego z uwzględnieniem współczesnych realiów na kilku poziomach (np. na ustawodawczym, państwowym, instytucjonalnym itp.); określa się perspektywy wykorzystania znaczącego dorobku wypracowanego w zagranicznej praktyce edukacyjnej; możliwe jest wypracowanie zaleceń metodologicznych, programów szkoleń w celu wdrażania zdobytych umiejętności w edukacji ukraińskiej.

Wadą współczesnych pedagogicznych badań porównawczych jest wykorzystywanie przetłumaczonych tekstów ze źródeł zagranicznych bez odpowiedniej oceny autorskiej; brak kryteriów oceny doświadczeń zagranicznych w porównaniu z doświadczeniem ukraińskim; oddalenie się od ukraińskich realiów w procesie opracowania rekomendacji dotyczących upowszechniania doświadczeń zagranicznych w ukraińskich placówkach oświatowych.

Strategie badawcze w dziedzinie oświaty i nauk pedagogicznych w Polsce.

Wieloaspektowe dyskusje były i są podejmowane podczas spotkań Ogólnopolskiego Seminarium Badawczego (Metodologicznego), pewnej znaczącej dla wielu badaczy szkoły metodologicznej, prowadzonej przez profesora Franciszka Szloska (2012).

W polskiej literaturze metodologicznej wyróżnia się przeważnie dwie drogi postępowania badawczego. W pierwszej z nich badacz podporządkowuje się metodologii, opartej na założeniach filozofii pozytywistycznej i z reguły posługuje się metodami ilościowymi. Zakłada on wówczas istnienie obiektywnego świata, możliwość równie obiektywnego poznania go za pomocą precyzyjnie skonstruowanych narzędzi. Bada więc tylko poddające się pomiarowi obiekty, poszukuje między nimi zależności przyczynowo skutkowych, aby odkrywszy je, móc wywierać skuteczniejszy wpływ na rzeczywistość społeczną.

Badania empiryczne stanowią nowe wyzwanie dla teorii, gdyż pełnią funkcję narzędzia jej weryfikacji. Jak zakłada jeden z przedstawicieli tej strategii Robert Merton badania empiryczne powinny poprzedzać tworzenie teorii.

W drugim podejściu, jakościowym badacz zakłada subiektywny charakter własnej wiedzy i poznania. Zwolennicy tego stanowiska uważają, że badając rzeczywistość społeczną wskazane jest posługiwanie się narzędziami „miękkimi”, elastycznymi, które łatwo może zmienić lub przekształcić po to, aby dostrzec w zjawisku nieprzewidziane wcześniej aspekty, zauważyć nowe konteksty. Zakłada się wówczas posługiwanie się metodami jakościowymi, za pomocą których może docierać bardziej „w głąb” badanego zjawiska, a także poszerzyć perspektywę jego oglądalności (kontekst). W tej strategii teoria występuje przed badaniami (Karl Popper) (Juszczak, 2006, s. 73), zaś badania służą jej potwierdzeniu lub odrzuceniu.

Te dwie drogi badawcze można traktować jako przeciwstawne sobie, bądź jako komplementarne wobec siebie. Traktowanie ich antagonistycznie prowadzi nieuchronnie do rywalizacji, a w rezultacie do dyskwalifikacji jednej przez drugą. Przyjęcie założenia o ich komplementarności wobec siebie pozwala przyjąć tezę, iż możliwe jest poznawanie rzeczywistości społecznej na różne sposoby. Obydwie mają swoje wady i zalety, jednak stosowanie każdej z nich

pozwała na dostrzeżenie innych aspektów badanego zjawiska i mimo ich odmienności obydwie przyczyniają się do poszerzenia naszej wiedzy pedagogicznej (Bauman & Pilch, 2001, s. 268-269).

Stanisław Juszczyk, innowacyjny metodolog i uczestnik wspomnianej szkoły metodologicznej (Ogólnopolskiego Seminarium) podaje, że badania ilościowe stały się przedmiotem liczniejszych opracowań niż badania jakościowe (Juszczyk, 2012, s. 15).

Dokonajmy pogłębionej analizy każdego podejścia obserwowanego w polskiej metodologii badań społecznych w takim celu, by następnie zestawić je z doświadczeniem naukowców ukraińskich, licząc na wzajemną inspirację w prowadzeniu badań pedagogicznych.

Projekty badawcze realizowane za pomocą metod ilościowych określa się jako:

1. Obiektywne w przeciwieństwie do subiektywnych,
2. Statystyczne w przeciwieństwie do opisowych,
3. Dedukcyjne w przeciwieństwie do indukcyjnych,
4. Strukturalne w przeciwieństwie do globalnych czy też holistycznych.

Nie uwzględniają istotnego charakteru i kontekstu zjawisk, a w szczególności czasu i przestrzeni, w jakiej zachodzą. Interesują się jedynie częstotliwości zachodzenia zjawisk.

Badania ilościowe nie uwzględniają intencji leżących u podstaw zachowań poszczególnych osób, a jedynie powierzchowną rejestrację zewnętrznych zachowań (tkwią w behawioryzmie). Pozwalają natomiast na przeprowadzenie analizy statystycznej, natomiast bez głębokiej analizy jakościowej.

Znacząca rolę odgrywają w badaniach prowadzonych przez osoby początkujące na niwie naukowej. Uczą się bowiem dyscypliny myślenia, precyzji w klasyfikowaniu, zasadności przewidywania i poprawności wnioskowania.

Dlatego też stosuje się je raczej do produktów niż procesów (badanie wyników nauczania, efektywności kształcenia oraz gdy chodzi o poziom i częstotliwość zjawisk lub czynników, np. stosowanie metod, środków dydaktycznych, oceny wyników itp.) (Kaczor, 2020, s. 36-37).

Prezentacja jakościowych i ilościowych metod zbierania danych nie wyczerpuje zagadnienia badań pedagogicznych. Poza tą klasyfi-

kacją pozostają typy badań. W pedagogice można mówić o badaniach teoretycznych i praktycznych. Badania teoretyczne służą dwóm celom: budowaniu teorii i weryfikowaniu teorii. Natomiast badania praktyczne służą diagnozowaniu rzeczywistości edukacyjnej oraz jej ocenie. Jeśli teraz na te dwie ostatnie klasyfikacje nałożymy jakościowe i ilościowe metody zbierania danych, to powstaną interesujące kombinacje (...).

Zastosowanie badań jakościowych i ilościowych do budowania teorii pedagogicznej zaprowadzi nas – zgodnie z wcześniejszymi analizami – do teorii empirycznych, racjonalistycznych i interpretacyjnych. Te ostatnie mogą powstać jedynie w przypadku zbierania danych metodami jakościowymi, opartymi na wyglądzie intuicyjnym. Natomiast do dwóch pierwszych typów teorii prowadzą nas w głównej mierze metody ilościowe (Kwieciński & Śliwerski, 2009, s. 57).

Jeśli chodzi o poszukiwania diagnostyczne, czyli opisujące jakiś stan praktyki edukacyjnej, to użyteczne są obie strategie. Posługiwanie się ilościowymi metodami zbierania danych łączy się ze stosowaniem pomiaru. Mierzyć to znaczy przypisywać badanym obiektom wartości liczbowe. Jeśli badacz chce mierzyć fakty i procesy edukacyjne, musi je zarejestrować jedną z kilku metod: metodami obserwacyjnymi, metodami sondażowymi, kwestionariuszowymi, testowymi czy w procedurach eksperymentalnych (Brzeziński, 2023). Wcześniej jednak powinien wiedzieć, co dokładnie chce zmierzyć. Następnie angażując odpowiednią sytuację badawczą, może rejestrować interesujące go zjawisko. Jeśli będą to metody obserwacyjne, to możliwe są dwie drogi poznania: obserwowanie badanych w sytuacjach, o których można sądzić, że pojawi się w nich badany fakt edukacyjny (np. obserwacja ilościowa), lub obserwowanie badanych w specjalnie stworzonych do pomiaru warunkach sztucznych (eksperyment laboratoryjny). Jeśli natomiast badacz posłuży się metodą sondażu, to może się odwołać do zachowań werbalnych badanych (ustnych lub pisemnych), stosując wywiady standaryzowane, ankiety i testy (Kwieciński & Śliwerski, 2009, s. 57).

Z grupy metod ilościowych daje się wyodrębnić pewne elementy wspólne; zostały opisane najbardziej reprezentatywne ich odmiany. Jak widać, głębsza analiza pozwala na wyodrębnienie najbardziej typowych, wspólnych dla obu grup metod cech badań ilościowych. W badaniach ilościowych język opisu jest intersubiektywny, czyli

charakterystyczny dla stosowanych teorii i procedur, a nie osób badanych. Dane są często liczbami prezentowanymi w tabelach i wykresach. Wyjaśnienia zależności pomiędzy badanymi faktami edukacyjnymi występują w postaci wzorów matematycznych. Taki język jest oszczędny, precyzyjny i zdystansowany wobec danych osób i zjawisk. Ilościowe dane są analizowane na podstawie modeli statystycznych. Ich interpretacje nigdy nie wykraczają poza zjawiska mieszczące się w modelu statystycznym. Badacze ilościowi stosują oparte na podstawach teoretycznych instrumenty pomiaru swoich konstruktów. Tworzą takie metody, które mogą wyselekcjonować z wiedzy czy zachowania badanego interesujące ich fakty, wyraźnie odróżnialne od innych faktów. Badania są wcześniej szczegółowo planowane. Nic nie dzieje się przypadkowo, a każda procedura jest kilkakrotnie weryfikowana. Badacz zawsze wie, od czego zaczyna, co robi w trakcie badania i na czym skończy. Brak możliwości poznania subiektywnego świata edukacji. Niemożliwe jest wykroczenie poza zdobyte dane. Badacz skupia uwagę na pomiarze konstruktów, o którym zakłada się, że jego parametry istnieją w rzeczywistości. Ogranicza to i kanalizuje myślenie badanego (Kwieciński & Śliwerski, 2009, s. 54-57).

Sposoby integrowania strategii jakościowych i ilościowych.

Oto możliwe warianty takiego stanu rzeczy:

- 1) Badania jakościowe poprzedzają badania ilościowe.
- 2) Badania jakościowe następują po badaniach ilościowych

Tak więc w pluralistycznym podejściu nie nastawimy się jedynie na dokładny pomiar interesujących nas faktów czy zjawisk, lecz także na szczegółowy ich opis i interpretacje wraz z kontekstem sytuacyjnym i to w dwojakim wymiarze: jednostkowym i społecznym (Łobocki, 2006, s. 16). Zachodzi między nimi dość istotna różnica. Na przykład w badaniach jakościowych – w odróżnieniu od badań ilościowych – nie ma potrzeby odwoływania się już we wstępnej fazie badań do z góry przyjętej teorii. Ta w badaniach jakościowych „jest wykorzystywana w rozumieniu tego, co już zostało zaobserwowane, niż do dyktowania, czego powinno się szukać” (Kawecki, 1994, s. 39). Z podobnych powodów rezygnuje się również z uszczegółowiania celów i hipotez badawczych jeszcze przed przeprowadzeniem badań oraz zmiennych i ich wskaźników, a tym samym ze ściśle skategoryzowanych metod i technik badawczych. Pragnie się w ten sposób

zapewnić w tego rodzaju badaniach podejście holistyczne (całościowe), co jednak chyba nie zawsze jest możliwe (Bauman, 1995, s. 65).

Badania ilościowe pozwalają na ewoluowanie pedagogiki, jako nauki o wychowaniu, w kierunku uściślenia swych dociekań i badań. Rezygnowanie z nich byłoby równoznaczne z jej cofaniem się do początkowego stadium typowego dla rozwoju każdej niemal nauki (por. P. Atteslander, 1991, s. 278). Pedagogika pozbawiona badań ilościowych, ograniczałaby się wyłącznie do rozważań teoretycznych, opartych przeważanie na domysłach i rozumowaniu oderwanym w dużej mierze od życiowego doświadczenia i bezpośredniego kontaktu z rzeczywistością pedagogiczną w ogóle. Toteż pedagogice przysługiwałby głównie charakter spekulatywny daleki od poszukiwań *stricto* badawczych. To właśnie zastosowane w pedagogice badania ilościowe dopomogły w dużej mierze w zaniechaniu z uprawiania jej w sposób nader oderwany od życia. Sprzyjały też częściowemu przynajmniej spełnianiu przez nią wymagań, jakie stawia się nauce praktycznej, jaką jest bezsprzecznie także pedagogika.

Badania ilościowe oddają pedagogice szczególne usługi:

- w poznawaniu współzależności między zmiennymi niezależnymi i zależnymi, czyli określonymi oddziaływaniami wychowawczymi a skutkami, jakie pociągają one za sobą w sferze zachowań i postaw osób badanych;
- w różnego rodzaju badaniach porównawczych z uwzględnieniem takich zmiennych jak płeć, wiek, pochodzenie społeczne, stopień przystosowania lub nieprzystosowania społecznego itp.;
- w adekwatnym porozumiewaniu się w wielu badanych sprawach oraz w zobiektywizowaniu zgromadzonych danych i w ustaleniu kryteriów względnie optymalnych decyzji, istotnych zarówno dla teorii, jak i praktyki pedagogicznej (Gutjahr, 1971);
- w umożliwianiu korzystania ze statystyki, dzięki której możliwa jest bardziej jednoznaczna interpretacja otrzymanych wyników, o ile – rzecz jasna – przeprowadzone badania były wystarczająco trafne i rzetelne (por. Guilford, 1960) (Łobocki, 2006, s. 17);
- zastosowaniu w praktyce wyników badań.

Komponenty badań empirycznych a strategie metodologiczne

Pytania badawcze

W badaniach pedagogicznych – niezależnie na ogół od ilościowego lub jakościowego podejścia – pierwszorzędną rolę odgrywają problemy badawcze. Wprawdzie w badaniach jakościowych nie przywiązuje się do nich tak wielkiej wagi we wstępnej fazie badań – jak w badaniach ilościowych – to jednak i tam nie są one pozbawione istotnego znaczenia w trakcie ich prowadzenia, a zwłaszcza opracowywania otrzymanych z ich pomocą wyników (Łobocki, 2006, s. 21).

Formułowanie problemów badań własnych, a jeszcze wcześniej celów badań, by stanowiły one powiązane ze sobą kategorie, nastęrcza studentom – badaczom wiele trudności (Malenda, 2013, s. 109). Przykłady opracowane przez studentów podaję w załącznikach 1-3.

Zmienne i ich wskaźniki

Nieodłącznym atrybutem badań, zwłaszcza ilościowych, w pedagogice (i nie tylko) są tzw. zmienne i wskaźniki. Bez ich uwzględnienia niemożliwy byłby wszelki rozsądny pomiar badanych faktów, zjawisk, zdarzeń. One to właśnie czynią taki pomiar możliwym i realnym (Malenda, 2013, s. 32).

Ustalenie zmiennych we wszelkiego rodzaju badaniach ilościowych pozwala nie tylko na bardziej adekwatny opis podstawowego problemu badawczego, lecz również na lepsze zdanie sobie sprawy z dużej jego na ogół złożoności i głębsze jego rozumienie (Malenda, 2013, s. 33).

Podobnie jak zmienne, tak samo wskaźniki odgrywają w badaniach pedagogicznych niepoślednią rolę. Bez nich szczegółowe badania ilościowe w pedagogice skazane byłyby na znaczną powierzchowność, a tym samym na nienadążanie za wymaganiami stawianymi tego rodzaju badaniom. Przekonuje o tym zwłaszcza badanie zmiennych, które wymykają się spod bezpośredniej obserwacji. Należą do nich takie m. in. zmienne, jak postawy, zdolności i postępy w nauce. Stanowią one tzw. konstrukty hipotetyczne, stworzone przez teoretyków celem wyjaśnienia interesujących zmiennych. Są oznaką poszukiwania pewnej syntezy obserwowanych faktów, zjawisk czy zdarzeń. Zmienne te same w sobie – jak wspomniano – nie są jednak

obserwowalne. Dlatego właśnie wymagają odwołania się do wskaźników, które umożliwiają bliższą ich charakterystykę.

Nieznamość wskaźników określonej zmiennej prowadzi z reguły do wielu nieporozumień. Świadczą o tym badania pedagogiczne, w których nie starano się z pomocą wskaźnikowania nadać empirycznego sensu badanym zmiennym. Do tego rodzaju badań zalicza się testy wiadomości, nastawione niemal wyłącznie na pamięciowe utrwalanie wiedzy szkolnej, tj. bez wnikania w złożoność procesów psychicznych, typowych dla nabywania, utrwalania i odtwarzania przekazywanych uczniom wiadomości.

Tak więc ustalanie określonych wskaźników jest rzeczą niezbędną zwłaszcza w odniesieniu do zmiennych, przybierających postać konstruktów hipotetycznych. Dzięki temu przeprowadzane badania zyskują na swej trafności i rzetelności (Malenda, 2013, s. 34-35).

Wyniki badań – opracowywanie i wnioskowanie

Ważnym zadaniem w opracowywaniu materiału badawczego jest zwykle przedstawienie (zestawienie) związanych z nim danych tzw. tabeli zbiorczej. Ta zaś może stanowić podstawę sporządzenia bardziej szczegółowych tabel, a także diagramów i wykresów. Oczywiście nie wszystkie dane pozwalają się stabelaryzować i przedstawić graficznie.

Analiza ilościowa jest niezbędna w przypadku badań ilościowych. W przeprowadzaniu jej wielce przydatna okazuje się znajomość statystyki opisowej, a często także matematycznej oraz praktyczna umiejętność stosowania statystyki w stosowaniu wyników badań (G. A. Ferguson, Y. Takane, 1999; Cz. Nowaczyk, 1985; W. P. Zaczyński, 1997). Poprawne posługiwanie się nią pozwala na trafne wyciągnięcie wniosków końcowych z analizowanego ilościowo materiału badawczego. Nie wolno jednak zapominać, iż nawet najbardziej wnikliwa analiza ilościowa nie jest w stanie wyrównać niedomagań w rozwiązywaniu problemów i hipotez badawczych ani też błędów w przygotowaniu narzędzi badawczych i wadliwego ich zastosowania (por. T. Lewowicki, 1984) (Łobocki, 2006).

Wnioski. Dziś w przestrzeni europejskiej ukształtowały się zasadnicze strategie prowadzenia badań naukowych w dziedzinie oświaty i nauk pedagogicznych, które są nastawione głównie na

badania eksperymentalne wykorzystujące cechy ilościowe w procesach dynamiki wzrostu określonej jakości badanej kategorii osób, realizację studiów w zakresie pedagogiki porównawczej w celu przedstawienia najlepszych praktyk edukacyjnych z doświadczenia zagranicznego i ich wdrożenia w system oświaty innych krajów, a także aktualizację doświadczeń historyczno-pedagogicznych określonego kraju w celu zachowania tożsamości narodowej, afirmacji wartości kultury, oświaty i nauki na poziomie państwa. Metodologia badań pedagogicznych wymaga dalszego uzasadnienia i ciągłego aktualizowania aparatu pojęciowego i terminologicznego, którego nie należy interpretować wąsko i rozwijać w ramach jednego obszaru tematycznego (przedmiotowego). Interdyscyplinarność badań naukowych staje się obiektywną potrzebą. Psychopedagogika i pedagogika cyfrowa jako dyscypliny naukowe XXI wieku nabierają szczególnego znaczenia i są obiecujące w badaniach internetowych. Ukraińscy i polscy naukowcy mają duże doświadczenie w ustalaniu nowoczesnych strategii metodologicznych badań pedagogicznych, wspólne dyskusje naukowe między nimi przyczyniają się do rozwoju pluralizmu metodologicznego, otwartości przestrzeni badawczej, interdyscyplinarnego charakteru badań naukowych z uwzględnieniem tradycji i innowacji w obszarze nauk edukacyjnych, w dążeniu do rozwoju subdyscyplin pedagogiki w warunkach otwartej nauki, cyfryzacji (digitalizacji) treści badawczych.

W realizacji innowacyjnych badań pedagogicznych w kontekście dążenia współczesnej nauki pedagogicznej do integracji europejskiej ważne jest, aby w dalszym ciągu łączyć wysiłki pedagogów Ukrainy i Polski.. Naszym zdaniem stworzenie polsko-ukraińskiej / ukraińsko-polskiej pedagogiki cyfrowej jest naprawdę ważnym wspólnym zadaniem naukowców naszych krajów.

References

- Dubaseniuk, O. A. (2016). *Metodolohiia ta metody naukovo-pedahohichnoho doslidzhennia [Methodology and methods of scientific and pedagogical research]: navchalno-metodychnyi posibnyk* Zhytomyr: Polissia [in Ukrainian].
- Atteslander, P. (1991). *Methoden der empirischen Sozialforschung (Sam-mlung G. Schen)*. Berlin: De Gruyter.
- Bauman, T. (1995). O możliwościach zastosowania metod jakościowych w badaniach pedagogicznych. In Pilch, T. (Ed.). *Zasady badań pedagogicznych* (pp. 25-75). Warszawa: Wydawnictwo Żak.

- Bauman, T., & Pilch, T. (2001). Jakościowe i ilościowe strategie poznania naukowego. *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, 268-269. Warszawa.
- Brzeziński, J. (2023). *Metodologia badań psychologicznych*. Warszawa.
- Frankfort-Nachmias, Ch., & Nachmias, D. (2001). *Metody badawcze w naukach społecznych*. E. Hornowska (Tłum.). Poznań.
- Juszczak, S. (2006). Wybrane zagadnienia badań ilościowych. In F. Szłosek (Ed.), *Badanie-dojrzwanie-rozwój*. Warszawa: Radom.
- Juszczak, S. (2012). Analiza statystyczna i interpretacja merytoryczna wyników badań ilościowych. In F. Szłosek (Ed.), *Badanie-dojrzwanie-rozwój*.
- Juszczak, S. (2019). Internet jako przestrzeń badawcza w naukach społecznych. In A. Budniak, & M. Mnich (Eds.), *Podejścia metodologiczne w pedagogice. Koncepcje – badania – wyniki* (pp. 47-65). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Kaczor, S. (2020). Filozoficzne podstawy badań jakościowych. In K. M. Czarnecki, & F. Szłosek (Eds.), *Badanie-dojrzwanie-rozwój* (s. 36-37). Radom-Piotrków Trybunalski.
- Kawecki, I. (1994). *Metoda etnograficzna w badaniach edukacyjnych*. Łódź.
- Kremen, V. H. (Ed.). (2021). *Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
- Kwieciński, Z., & Śliwerski, B. (Eds.). (2009). *Pedagogika* (Vol. 1). Warszawa.
- Łobocki, M. (2006). *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Kraków.
- Malenda, A. (2013). Trudności w tworzeniu przez początkujących badaczy koncepcji empirycznych badań pedagogicznych. In T. Bauman (Ed.), *Praktyka badań pedagogicznych*. Impuls.
- Malewski, M. (2017). Terazniejszość – Człowiek – Edukacja. *Badania jakościowe w metodologicznej pułapce scjentyzmu*, 20, 2(78), 129-136.
- Shynkaruk, V. I. (Ed.). (2022). *Entsyklopedychnyi slovnyk [Encyclopedic dictionary]*. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].
- Szłosek, F. (red.). (2012). *Badanie-Dojrzwanie-Rozwój. O badaniach ilościowych – raz jeszcze*. APS, ITeE-PIB, Warszawa: Radom.

Nellia Nychkalo, Myroslava Vovk, Tereza Yanytska-Panek

CONTEMPORARY RESEARCH STRATEGIES IN PEDAGOGICAL STUDIES: EXPERIENCE OF UKRAINE AND POLAND

Throughout the late 20th to the first quarter of the 21st century, three strategies of pedagogical research have been developed in the field of educational and pedagogical sciences. These strategies have evolved in response to the issues addressed in dissertation research and involve the conduct of scientific inquiries through the researcher's activities. The strategies include experimental, comparative-pedagogical, and historical-pedagogical approaches. Currently, within the European context, stable methodological strategies for conducting research studies in the field of educational and pedagogical sciences have emerged. These strategies predominantly focus on experimental research utilizing quantitative characteristics to analyze the dynamics of the growth of a specific quality among the researched category of individuals. They also involve comparative pedagogical research aimed at presenting best educational practices from international experiences and implementing them in the education systems of other countries. Furthermore, there is an emphasis on the revitalization of historical-pedagogical experiences of a particular country to preserve national identity, affirm cultural values, and promote education and scientific values at the state level. The methodology of pedagogical research requires further

substantiation and continuous updating of the conceptual-terminological apparatus, which cannot be considered narrowly and should develop within the confines of a single subject area. Interdisciplinarity in scientific inquiry becomes an objective necessity. Psychopedagogy and digital pedagogy as scientific disciplines in the 21st century acquire special significance and are promising in online research. Ukrainian and Polish researchers have significant experience in crystallizing contemporary methodological strategies in pedagogical research. Joint scientific discussions between them contribute to the development of methodological pluralism, openness in research space, and interdisciplinary scientific exploration, taking into account traditions and innovations in the field of educational sciences. This collaboration also plays a role in affirming the development of pedagogical sub-disciplines in the context of open science and the digitization of research content.

Keywords: *methodology; methodological strategies; educational sciences; pedagogical sciences; quantitative / qualitative research; experimental / historical-pedagogical / comparative-pedagogical research; Poland; Ukraine; digital pedagogy; interdisciplinarity.*

Нелля Ничкало, Мирослава Вовк, Тереза Яницка-Панек
СТРАТЕГІЇ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ:
ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ

Упродовж кінця ХХ – першої чверті ХХІ ст. у сфері освітніх, педагогічних наук вироблено три стратегії педагогічних досліджень, що сформувалися відповідно до проблематики дисертаційних досліджень і які передбачають здійснення наукових пошуків через діяльність самого дослідника: експериментальна, порівняльно-педагогічна й історико-педагогічна. У європейському просторі сформувалися стійкі методологічні стратегії здійснення дослідницьких студії у сфері освітніх і педагогічних наук, що спрямовані переважно на експериментальні дослідження з використанням кількісних характеристик у процесі динаміки зростання певної якості досліджуваної категорії осіб, здійснення порівняльно-педагогічних досліджень з метою представлення кращих освітніх практик зарубіжного досвіду та їх імплементації в освіту інших країн, а також на актуалізацію історико-педагогічного досвіду певної країни з метою збереження національної ідентичності, утвердження цінностей культури, освіти, науки на рівні держави. Вагомий досвід у кристалізації сучасних методологічних стратегій педагогічних досліджень мають українські і польські науковці, спільні наукові дискусії між якими сприяють розвитку методологічного плюралізму, відкритості дослідницького простору, міждисциплінарності наукових пошуків з урахуванням традицій та інновацій у сфері освітніх наук, в утвердженні розвитку субдисциплін педагогіки в умовах відкритої науки, цифровізації дослідницького контенту.

Ключові слова: *методологія; методологічні стратегії; освітні, педагогічні науки; кількісні / якісні дослідження, експериментальні / історико-педагогічні / порівняльно-педагогічні дослідження; Польща; Україна; цифрова педагогіка; міждисциплінарність.*

Одержано 07.09.2023 р.

УДК 378.4

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2023.28.293153>

Henryk Duda, Lublin

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5514-7515>

GDY ŚRODEK STAJE SIĘ CELEM KILKA MYŚLI NIEOPORTUNISTYCZNYCH O UNIWERSYTECIE I UNIWERSYTETACH

*Zmiany polityczne i społeczne po upadku komunizmu w ostatnim ćwierćwieczu XX stulecia oraz postępująca w początkach XXI wieku globalizacja doprowadziła do konieczności przebudowy instytucji naukowych. Ożywiło to także dyskusje o kondycji Uniwersytetu. W niniejszym artykule, biorąc za punkt wyjścia artykuł o. Jacka Woronieckiego pt. *Uczeń czy książka próbowałem pokazać, że uniwersytet jest w stanie permanentnego kryzysu. Jego źródłem jest alienacja, tj. taka sytuacja, w której to, co jest tylko środkiem staje się w działalności ludzi i instytucji celem, „sztuką dla sztuki”*. Tak jak w czasach działalności o. Woronieckiego pisanie książek naukowych stało się celem samym w sobie, najkrótszą i najpewniejszą drogą do osiągnięcia profesury, tak w czasach nam współczesnych wyalienowały się narzędzia tzw. parametryzacji osiągnięć naukowych. Lektura artykułu o. Jacka Woronieckiego prowadzi nieuchronnie do wniosku, że alienacja jest źródłem patologii w życiu społecznym. W każdej epoce jednak przejawia się ona w inny sposób, stosownie do etapu rozwoju techniki i form życia społecznego.*

Słowa kluczowe: *Uniwersytet; kryzys; modernizacja życia akademickiego; ocena dorobku naukowego; alienacja.*

Wyrażenie *myśli nieoportunistyczne*, którego użyłem w podtytule, świadomie zapożyczam od Jana Baudouina de Courtenay, najwybitniejszego polskiego i rosyjskiego językoznawcy (Baudouin de Courtenay & Niecisław, 1898). Po rewolucji październikowej Baudouin de Courtenay był krótko profesorem Uniwersytetu Lubelskiego (obecnie Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II) (O Baudouinie de Courtenay i początkach językoznawstwa w KUL zob. m.in. Makarski, 2012). Profesorem tej uczelni i jego rektorem był także o. Jacek Woroniecki OP, którego tekst jest w tym artykule przedmiotem moich uwag i myśli nieoportunistycznych.

Ojciec Jacek Woroniecki OP (1878-1949) był teologiem, pedagogiem, etykiem oraz moralistą i filozofem. Pracował w różnych instytucjach kościelnych, m.in. był nauczycielem akademickim i profesorem Wydziału Teologii Katolickiego Uniwersytetu

Lubelskiego (1919-1929) oraz Papieskiego Uniwersytetu Świętego Tomasza z Akwinu (1929-1933), rektorem KUL w latach 1922-1924. Jest jednym z najwybitniejszych polskich filozofów-tomistów. Głównym polem zainteresowań o. Woronieckiego była etyka, szczególnie etyka wychowawcza, której syntezą jest jego *Katolicka etyka wychowawcza* (t. 1-2, Kraków 1948). Według Woronieckiego etyka jest ściśle powiązana z pedagogiką, gdyż „etyka opisuje określony ideał, natomiast pedagogika wskazuje drogę jego realizacji” (Sformułowanie „etyka opisuje określony ideał, natomiast pedagogika wskazuje drogę jego realizacji” z Wikipedii (hasło: Jacek Woroniecki). O stosunku etyki i pedagogiki w myśli o. Woronieckiego zob. Szymczyk, 2022, s. 91-94. O życiu i działalności o. Jacka Woronieckiego istnieje bogata literatura. Zob. m. in. Polak; Szostek, 2018, tamże podstawowa literatura przedmiotu).

Przyglądając się współczesnemu życiu naukowemu oraz dyskusji o kondycji Uniwersytetu i środowiska akademickiego, możemy dojść do pesymistycznego wniosku, że tak źle jeszcze nie było. Dziennikarze i publicyści, przedstawiciele środowiska naukowego, politycy zwracają uwagę m.in. na niskie nakłady na badania naukowe, złą organizację życia naukowego, historyczne zaszłości i uwarunkowania działalności instytucji naukowych, że poprzestaniemy na kwestiach najważniejszych. Myślenie przedstawicieli starszego pokolenia uczonych o życiu uniwersyteckim jest często zdominowane „toposem wspaniałych przodków” albo tęsknotą za utraconą Arkadią. Tymczasem kryzys towarzyszy Uniwersytetowi nieustannie, a jak zauważył Balázs M. Mezei (2009), „dzieje tej instytucji można postrzegać jako historię nieustannie powracającego kryzysu” (s. 29). Narzekanie na upadek nauk, niezrozumienie jej roli w społeczeństwie i kulturze oraz na niewłaściwe rozumienie istoty życia uniwersyteckiego także nie pojawiło się dziś. Gdy w 1946 r. prof. Tadeusz Czeżowski (1946) publikował w Toruniu popularną książkę (broszurę) pt. *O uniwersytecie i studiach uniwersyteckich*, napisał we wstępie: “[...] uzasadniona jest obawa, że rozumienie, czym jest naprawdę uniwersytet, zanika nawet wśród warstw oświeconych” (s. 3).

Czeżowski (1946) zwraca uwagę szczególnie na dwa niebezpieczeństwa, które czyhają na uniwersytety i życie uniwersyteckie. Pierwsze z nich to podział uczonych na „naukowców i pedagogów, tamtym dać pracownie naukowe i niezwiązane z uniwersytetami, tych

uczynić wychowawcami, przygotowującymi państwu pracowników z akademickim wykształceniem” (s. 3).

Rozdział instytucji naukowych na jednostki ściśle badawcze i tylko dydaktyczne nigdy, przynajmniej w Polsce, nie został konsekwentnie przeprowadzony. W systemie, który się ukształtował po II wojnie światowej, nie było też symetrii, tzn. choć powstały instytuty Polskiej Akademii Nauk o charakterze ściśle naukowym, to uniwersytety – szczęśliwie – nie porzuciły aktywności badawczej. Idea podziału instytucji naukowych na „zwyczajne” i badawcze odżyła w Polsce w postaci tzw. uczelni badawczych, czym już nie możemy się tu zajmować (O tym typie instytucji naukowych zob. np. Kwiek, 2021; Śp. Prof. Stanisław Majdański (zm. † 2023) mówił w tym kontekście o *uczelniach* i *badalniach*. W rzeczowniku *badalnia* widać pewien potencjał nominacyjny. W odniesieniu do przemian w życiu naukowym w Polsce aktualne nacechowanie tego słowotwórczego neologizmu prof. Majdańskiego jest ironiczne i negatywne).

Drugiego niebezpieczeństwa autor wspomnianej broszury upatruje w takim rozumieniu uniwersytetów, że stają się one całkowicie instytucjami o charakterze utylitarnym. Zwolennicy takiego kształtu uniwersytetów chcą “widzieć w nich tylko szkoły zawodowe najwyższego stopnia, nastawione praktycznie, dające przede wszystkim sprawność techniczną przy minimum materiału teoretycznego, kształcące według standaryzowanego programu, systemem szkolnym, ułatwiającym szybkie ukończenie studiów jak największej liczbie kandydatów, dostosowanym przeto nie do potrzeb najwybitniejszych, lecz do niskiej przeciętnej” (Kwiek, 2021, s. 3–4).

Przywołujmy tu broszurę prof. Czeżowskiego jedynie na zasadzie przykładu. Bardziej bowiem interesuje nas nie kondycja Akademii, co przyczyny tego, że jest ona w stanie permanentnego kryzysu. W tym celu zachęcam do lektury artykułu o. Jacka Woronieckiego OP pt. *Uczeń czy książka* (1918) Opublikowany po raz pierwszy w 1918 r. wszedł następnie w skład zbioru tekstów pt. *Okolo kultu mowy ojczystej* (Woroniecki, 1925). Książka ta wzbudziła spore zainteresowanie w momencie wydania, czego dowodzą recenzje w czasopiśmie (Gajda, 2008, s. 91). W ostatnim czasie książka została przeanalizowana z perspektywy językoznawczej i dydaktycznej (Gajda, 2008). Jak stwierdziła Anetta Gajda, autorka tej analizy, ojciec Woroniecki wyraził obawy w związku deprecjacją nauczania

języka polskiego, będącą rezultatem przesunięciem akcentu na nauki przyrodnicze, na co zresztą narzekamy i obecnie, brak głębszego zainteresowania przez nauczycieli filozoficznym podłożem gramatyki języka ojczystego oraz odrzuceniem tradycyjnych metod nauczania (Gajda, 2088, s. 98. A. Gajda analizuje także inne tekst o. Woronieckiego związane z językiem ojczystym i jego nauczaniem).

Z perspektywy pedagogicznej artykułem *Uczeń czy książka* zajęła się natomiast Maria M. Boużyk (2016). Nie wnikając w ustalenia autorki, czego współczesna pedagogika może nauczyć się od o. Woronieckiego, co jego pisma mogą podpowiedzieć twórcom współczesnych systemów wychowania, zacytujemy tu ostatnie zdanie jej artykułu, gdyż nasze dalsze rozważania zmierzają w tym samym kierunku: „Dlatego zastanawiając się nad aktualnością pedagogiki polskiego myśliciela, należy przede wszystkim zapytać, czy dziś, w przestrzeni debat akademickich, istnieje szansa na ponowne pytanie o prawdę” (s. 241).

Zanim i my zapytamy o to, czy Uniwersytet na nowo będzie „służył Prawdzie” („Służ Prawdzie! Jeśli służyysz Prawdzie – służyysz Wolności. Wyzwalaniu człowieka i Narodu. Służyysz Życiu!” – Jan Paweł II) (*Przemówienie Ojca Świętego ...*, 1987), przyjrzyjmy się artykułowi *Uczeń czy książka*. Punktem wyjścia rozważań ojca Woronieckiego (1925) jest fragment z epilogu *Fajdrosa* (60-91) „o wyższości żywej wiedzy zaszczerpionej w umyśle ucznia nad martwą, złożoną w książce” (s. 94). Woroniecki nie tyle przypomina tu Platona, co pokazuje, że jego myśl nie straciła nic ze swojej aktualności. “Owszem – pisze – ma je nawet w znacznie większym stopniu niż dawniej, a to właśnie dlatego, że piśmiennictwo doszło do takiego rozwoju, jakiego Plato nie mógł nawet przewidzieć i że coraz bardziej obejmuje hegemonię życia umysłowego, odsuwając na dalszy plan żywe nauczanie słowem” (Woroniecki, 1925, s. 94).

Zdaniem o. Woronieckiego (1925) „Naturalną konsekwencją tego przeceniania książki jako źródła wiedzy jest i przecenianie jej jako dowodu wartości naukowej uczonego” (s. 97).

Przecenianie książki, przed którym przestrzega o. Woroniecki (1925), „[...] jest po prostu jednym z przejawów tak częstego u ludzi kroczenia po linii najmniejszego oporu. Robi się to, co jest łatwiejsze, co wymaga najmniej wysiłków, a najprędzej daje pewne stanowisko

w świecie uczonych; grafomania jest tylko krańcowym i nieraz patologicznym przejawem tej samej tendencji” (s. 97).

Kroczenie po linii najmniejszego oporu to oportunizm. Ten właśnie oportunizm w karierze naukowej w początkach odrodzonej Polski, zauważył o. Woroniecki. Jak pisze, został on ustawowo usankcjonowany w Ustawie o szkołach akademickich z 13 lipca 1920 r. Zdaniem Woronieckiego (1925) ustawa poszła „w sprawie habilitacji (art. 53-56) za tradycją niemiecką i po linii najmniejszego oporu: decydującym czynnikiem są prace piśmienne [...]” (s. 97–98, przyp. 1).

Wydawałoby się, że można odetchnąć z ulgą, gdyż po zmianach ustawowych w 2013 i 2018 r. zerwaliśmy w Polsce z tą tradycją, przestaliśmy – mówiąc słowami o. Woronieckiego (1925) – być „w dziedzinie nauki kolonią niemiecką” (s. 97–98, przyp. 1).

Niektóre idee i pomysły są jak Lenin – wiecznie żywe. Raz – wydawałoby się – odrzucone odżywają, często w nowej jeszcze gorszej postaci. Tak stało się w Polsce z tzw. parametryzacją, tj. z wprowadzonymi prawnie zasadami oceny jednostek badawczych. Tu już liczy się nie książka, lecz jej wartość punktowa ustalana na podstawie biurokratycznych procedur. Liczy się wycena „produktu”, jakim jest artykuł naukowy, monografia, książka. Wyceny tej dokonują międzynarodowe koncerny zarządzające bazami danych takimi jak Scopus, Web of Science etc. Parafrazując o. Woronieckiego możemy zapytać, „jak długo jeszcze będziemy kolonią niderlandzką (firma Elsevier, która jest właścicielem Scopusu ma siedzibę w Amsterdamie), brytyjską czy amerykańską (właścicielem Web of Science jest brytyjsko-amerykańska firma Clarivate) w nauce”? Dzisiejsi oportuniści w Akademii nawet nie udają, że pytają o prawdę. Dzisiejsi oportuniści pytają o *impact faktor*, *kwadryl* i liczbę punktów z ministerialnego wykazu (*Aktualna punktacja*) – „robią to, co jest łatwiejsze, co wymaga najmniej wysiłków, a najprędzej daje pewne stanowisko w świecie uczonych” i tak jak w czasach o. Woronieckiego, „grafomania jest tylko krańcowym i nieraz patologicznym” ich działalnością naukowej. Kto śledzi literaturę przedmiotu, a nie tylko wyławia za pomocą słów kluczy publikacje pasujące do jego własnego artykułu czy książki, wie dobrze, jak wielki jest zalew tekstów spełniających wszelkie formalne kryteria „naukowości”, a nie

wnoszących nic nowego do naszej wiedzy o świecie, jego lepszemu zrozumieniu czy nie mających żadnej przydatności praktycznej.

Wspomniana tu kolonizacja polskiej Akademii jest kolonizacją zewnętrzną, tzn. albo przyjmujemy ślepo i bezdyskusyjnie obce wzorce, albo uprawnienia przysługujące w samorządowi akademickiemu i suwerennym władzom państwowym „deleguje się” nieoficjalnie do prywatnych podmiotów, np. o tym, czy czasopismo znajdzie się w prestiżowej (i.e. modnej w danym momencie, często jedynie dobrze promowanej i lobbowanej) bazie danych decyduje jej prywatny, przeważnie zagraniczny, właściciel; o tym czy artykuł lub książka ukażą się w druku decyduje wydawca, którego jedyną dyrektywą jest / może być zysk i zadowolenie akcjonariuszy etc. A przecież jest jeszcze kolonizacja wewnętrzna – instytucje zostały skolonizowane przez „Wolf of management”, a samorządność nauki została prawie zupełnie zlikwidowana. Na przykładzie sytuacji w nauce polskiej opisuje ją drobiazgowo Agnieszka Lekka-Kowalik i tam odsyłam po więcej szczegółów (Lekka-Kowalik, 2022; Lekka-Kowalik, & Jovito, 2023).

Dlaczego tak się dzieje? Myślę, że dobrą odpowiedź daje właśnie o. Woroniecki (1925), gdy przypomina, że „[...] w stosunkach międzyludzkich każdy czynnik postępu nosi w sobie pierwiastki rozkładowe, reakcyjne, które przy krańcowym lub jednostronnym jego stosowaniu zaraz na jaw wychodzą i paraliżują dodatni wpływ, jaki mógłby wyrzucić” (s. 94).

Tak jak książka, której znaczenia nie sposób przecenić, może nieumiejętnie wykorzystana przynieść szkodę i jednostce, i społeczeństwu, tak przyjęte w Polsce rozwiązania prawne w zakresie tzw. parametryzacji jednostek naukowych szybko ujawniły swój destrukcyjny wpływ na rozwój nauki.

Ujmując rzecz inaczej, można za o. Mieczysławem Albertem Krąpcem, dominikaninem jak o. Woroniecki i jak tenże rektorem KUL, powiedzieć, że źródłem nieszczęścia jest alienacja, rozumiana przez o. Krąpca jako sytuacja, w której to, co jest środkiem, staje się celem (Kaczmarek, & Swęda). „Alienacja celu i środków – pisze Krąpiec (1996) w innym miejscu i w nieco innym kontekście – jest naczelnym zagrożeniem człowieka [...]” (s. 63). Książka, jeśli źle użyta, „paczy umysły i zatrzymuje raczej ich rozwój”. Dodajmy od

siebie, że odnosi się to do innych wynalazków takich jak radio, telewizja, internet. Dlatego – dodajmy niejako na marginesie – korzystania z nich trzeba nauczać i samemu się uczyć. Podobnie wprowadzona ustawowo parametryzacja, której celem było przede wszystkim ułatwienie zarządzania budżetem na naukę i edukację oraz podniesienie poziomu nauki w Polsce szybko się wyrodziła. Osiągnięcia jednostek badawczych przeliczane na punkty miały prowadzić do sprawiedliwej oceny i podziału środków finansowych na badania naukowe. Szybko jednak zdobywanie punktów stało się celem samym dla siebie. W tej walce – jak się wydaje – wszystkie chwytaki są dozwolone. Poczynione tu spostrzeżenia odnoszą się nie tylko do życia naukowego w Polsce. Podobne procesy zachodzą w wielu innych krajach świata, szczególnie tych biedniejszych. W Europie są to przede wszystkim kraje postsowieckie.

Czy możliwy jest powrót Uniwersytetu do źródeł? Podczas jednego z seminariów Instytutu Jana Pawła II KUL poświęconego tym zagadnieniom, w maju 2019 r. gościem Instytutu był zmarły niedawno († 20 lutego 2023) prof. Stanisław Grygiel. W kontekście przemian życia intelektualnego prof. Grygiel mówił o międzynarodowym projekcie *Veritas Amoris (Amoris Veritas Project)*. W trakcie dyskusji nad jego wystąpieniem pojawiły się głosy, że prawdopodobnie na reformę Uniwersytetu jest za późno, że być może nadszedł już czas, by zacząć tworzyć rzeczy nowe, struktury ponad- czy pozauniwersyteckie. Choć sam wykład i dyskusja dotyczyła takiego kierunku ewolucji Uniwersytetu, w którym nie ma miejsca na Boga, teologię i filozofię, w którym liczy się jedynie „theory that works”, to przecież to samo odnosi się także do innych aspektów funkcjonowania Uniwersytetu jako całości.

Wnioski. Zmiany polityczne i społeczne po upadku komunizmu w ostatnim ćwierćwieczu XX stulecia oraz postępująca w początkach XXI wieku globalizacja doprowadziła do konieczności przebudowy instytucji naukowych. Ożywiło to także dyskusje o kondycji Uniwersytetu. W niniejszym artykule, biorąc za punkt wyjścia artykuł o. Jacka Woronieckiego pt. *Uczeń czy książka* próbowałem pokazać, że uniwersytet jest w stanie permanentnego kryzysu. Jego źródłem jest alienacja, tj. taka sytuacja, w której to, co jest tylko środkiem staje się w działalności ludzi i instytucji celem, „sztuką dla sztuki”. Tak jak

w czasach działalności o. Woronieckiego pisanie książek naukowych stało się celem samym w sobie, najkrótszą i najpewniejszą drogą do osiągnięcia profesury, tak w czasach nam współczesnych wyalienowały się narzędzia tzw. parametryzacji osiągnięć naukowych. Lektura artykułu o. Jacka Woronieckiego prowadzi nieuchronnie do wniosku, że alienacja jest źródłem patologii w życiu społecznym. W każdej epoce jednak przejawia się ona w inny sposób, stosownie do etapu rozwoju techniki i form życia społecznego.

Literatura

- Aktualna punktacja (2021). Retrieved from <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/komunikat-ministra-edukacji-i-nauki-z-dnia-21-grudnia-2021-r-o-zmianie-i-sprostowaniu-komunikatu-w-sprawie-wykazu-czasopism-naukowych-i-recenzowanych-materialow-z-konferencji-miedzynarodowych>
- Amoris Veritas Project*: Strona www Retrieved from <https://veritasamoris.org>
- Baudouin de Courtenay, Jan & Niecisław, Jan (1898). *Myśli nieoportunistyczne*. Księgarnia Gebethnera i Sp. Kraków.
- Boużyk, Maria M. (2016). Uczeń czy książka? Pedagogika Jacka Woronieckiego jako odpowiedź dla współczesnych systemów wychowania. *Forum Pedagogiczne*, 6, 2 (cz. 1), 229-243.
- Czeżowski, Tytus. (1946). *O uniwersytecie i studiach uniwersyteckich*. Toruń.
- Gajda, Anetta. (2008). Nauczanie języka polskiego w świetle pism o. Jacka Woronieckiego. *Rozprawy Komisji Językowej*, 53, 91-107.
- Grygiel, Stanisław. (2021). Odrodzenie – powrót do prawdy miłości, wykład w ramach Konwersatorium Myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II. In *Filozof, teolog, poeta, papież*: którego organizatorem był Instytut Jana Pawła II KUL, Lublin 19 maja 2021 r. Nagranie wykładu w archiwum Instytutu Jana Pawła II KUL.
- Kaczmarek, Łukasz, & Swęda, Anna. *KUL Profesor Mieczysław Albert Krąpiec OP*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=mXRluS7JkcY>
- Krąpiec, Mieczysław Albert. (1996). Od suwerenności osoby do suwerenności państwa. In Krąpiec Mieczysław Albert, *Dzieła*. Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (Vol. XVI: Suwerenność – czyja?, pp. 57-72). Lublin 1996.
- Kwiek, M. (Ed.). (2021). *Uczelnia badawcza 2.0. Finansowanie, zarządzanie i polityka kadrowa. Raport z badań*. Centrum Studiów nad Polityką Publiczną UAM. Poznań.
- Lekka-Kowalik, Agnieszka. (2022). Academia in the Grip of the Wolf and Its Utopia. *Minerva*, 60, 139-158.
- Lekka-Kowalik, Ewa Agnieszka, & Cariño Jovito V. (2023). The University as a Business: A Chance or a Blunder? *Philippiniana Sacra*, LVIII, 175, 85-104. DOI: <https://doi.org/10.55997/1004pslviii175a4>.
- Makarski, Władysław. (2012). Językoznawstwo na filologii polskiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. In Z. Gałęcki (Ed.). *Nasi Mistrzowie. Z dziejów językoznawstwa polonistycznego w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim* (pp. 15-28). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Mazur, Piotr S. (2014). Mieczysława A. Krąpca koncepcja uniwersytetu. *Logos i Ethos*, 2 (37), 203-216.
- Mezei Balázs, M. (2009). Kryzys uniwersytetu. O roli katolickich instytucji kształcenia wyższego. *Ethos*, 22, 85/86, 29-52.
- Polak, Ryszard. Woroniecki Jacek Adam. In *Powszechna Encyklopedia Filozofii* [on-line]. Retrieved from <http://www.ptta.pl/pef/pdf/w/woroniecki.pdf>

- Przemówienie Ojca Świętego do społeczności KUL (KUL, Dziedziniec, 9 czerwca 1987 r.).*
Zob. https://www.kul.pl/w-sluzbie-prawdy,art_31153.html
- Szostek, Andrzej. (2018). *Woroniccki Jacek*. In E. Gigilewicz (Ed.), *Encyklopedia 100-lecia KUL* (Vol. 2, pp. 561-562). Lublin.
- Szymczyk, Katarzyna. (2022). Etyka a pedagogika. Myśl pedagogiczna Jacka Woronicckiego w odniesieniu do współczesnej edukacji. *Studia Paedagogica Ignatiana*. 25, 3, 87-104.
- Woroniccki, Jacek. (1918). Uczeń czy książka. *Rok Polski*, 3, 11, 696-706.
- Woroniccki, Jacek. (1925). *Okolo kultu mowy ojczystej*. Lwów: Książnica-Atlas.
- Woroniccki, Jacek. (1925). Uczeń czy książka. In *Okolo kultu mowy ojczystej* (pp. 90-102). Lwów: Książnica-Atlas.

Henryk Duda

**WHEN THE MEANS BECOMES THE END.
SOME NON-OPPORTUNISTIC THOUGHTS ABOUT THE UNIVERSITY
AND UNIVERSITIES**

Political and social changes following the collapse of communism in the last quarter of the 20th century and the globalization that progressed in the early 21st century led to the need of rebuilding academic institutions. This has also initiated discussions about the condition of the University. In this article, the author, taking Fr. Jacek Woroniccki's article Pupil or book (first printing 1918) as a starting point, shows that the university is in a state of permanent crisis. Its source is alienation, i.e. a situation in which what is only a means becomes an end through the activities of people and institutions, "art for art's sake." Just as in the days of Fr. Woroniccki's activity writing scientific books became an end in itself, the shortest and surest way to achieve a professorship, so in our modern times the tools of the so-called parameterization of scientific achievements have become alienated. Reading Fr. Woroniccki's article inevitably leads to the conclusion that alienation creates pathologies in social life. However, in each era it manifests itself in a different way.

Keywords: university; crisis; modernization of academic life; evaluation of scientific achievements; alienation.

Генрик Дуда

**КОЛИ ЗАСІБ СТАЄ МЕТОЮ.
ДЕКІЛЬКА НЕОПОРТУНІСТИЧНИХ ДУМОК ПРО УНІВЕРСИТЕТ
ТА УНІВЕРСИТЕТИ**

Політичні та соціальні зміни після розпаду комунізму в останній чверті ХХ століття та глобалізація, яка прогресувала на початку ХХІ століття, призвели до необхідності перебудови академічних інституцій. Це також ініціювало дискусії про стан університету. У цій статті автор, беручи за відправну точку статтю о. Яцека Вороніцького «Учень чи книга» (перше видання 1918 року), показує, що університет перебуває у стані перманентної кризи. Її джерелом є відчуження, тобто ситуація, в якій те, що було лише засобом, стає в діяльності людей та інституцій метою, «мистецтвом заради мистецтва». Подібно до того, як у часи діяльності о. Вороніцького написання наукових книг стало самоціллю, найкоротшим і найпевнішим шляхом до професорського звання, так і в наш час відчуженими стали інструменти так званої параметризації наукових здобутків. Читаючи статтю о. Вороніцького, мимоволі напрошується висновок, що відчуження призводить до патологій у суспільному житті. Однак у кожному епоху воно проявляється по-різному.

Ключові слова: університет; криза; модернізація академічного життя; оцінка наукових досягнень; відчуження.

Одержано 27.05.2023 р.

УДК 78.071(477.53)ЛЕВЧЕНКО

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2023.28.293158>

Наталія Сулаєва, м. Полтава

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5066-8605>

МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРИГОРІЯ ЛЕВЧЕНКА В КОНТЕКСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті висвітлюються результати аналізу мистецько-педагогічної діяльності видатного українського педагога, музиканта, фольклориста, професора, завідувача кафедри музики та керівника українського народного хору «Калина» Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка Григорія Левченка. Аналіз здійснено в контексті підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в Україні в період останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття. Доведено, що своєю професійною діяльністю Г. Левченко употужнив систему професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в закладах вищої педагогічної освіти.

Ключові слова: *система підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва; Григорій Левченко; професійна освіта останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття.*

Постановка проблеми. Вітчизняна система підготовки учителів музичного мистецтва має багаторічну історію становлення й розвитку. На окрему увагу заслуговує період останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття. У ньому, незважаючи на заполітизованість навчального процесу, можна виокремити конструктивні елементи формування майбутніх педагогів-митців, які доречно враховувати в процесі надання освітніх послуг студентам закладів вищої педагогічної освіти спеціальності 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво) на сучасному етапі розбудови вищої освіти України.

Одним із вагомих чинників наявності в означений період досягнень у системі підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва є мистецько-педагогічна діяльність викладачів вишів, які досягали неабияких результатів у царині формування фахівців-музикантів для закладів середньої освіти. З-поміж них –

педагог, очільник кафедри, керівник мистецьких колективів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (далі – ПНПУ імені В. Г. Короленка) у 1967-2022 роках Григорій Левченко. Його особливий, у свій час новаторський, підхід до освіти майбутніх учителів музичного мистецтва, є важливим спадком для сучасних науковців і практиків, які здійснюють освітню діяльність у закладах вищої педагогічної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історію розвитку вітчизняної системи підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва у закладах вищої освіти, теоретичні та методичні аспекти її реалізації ґрунтовно дослідили провідні науковці Л. Масол (2006), О. Отич (2009), О. Рудницька (2010), В. Черкасов (2011) та ін. У своїх працях учені наголошують на цінності гуманістичного спрямування музично-педагогічної освіти, особистісно-індивідуального підходу в роботі зі студентами, інтегративності та поліхудожності процесу викладання освітніх компонентів тощо.

Водночас окремі дослідники підкреслюють значення особистості викладача в процесі підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. Зокрема, науковці А. Бойко (2013), Л. Гнатюк (2001), Н. Дем'янюк (2010), І. Зязюн (2000), О. Лаврінченко (2010), О. Лобач (2020), М. Степаненко (2013), Н. Сулаєва (2011) й інші виокремлюють з-поміж видатних сучасників українського педагога, музиканта, фольклориста, професора Григорія Левченка. Найґрунтовніше наукове дослідження його мистецько-педагогічної спадщини здійснила Ю. Комишан у дисертаційній роботі, захищеній у ПНПУ імені В. Г. Короленка (2021). Внесок професора в процес формування кваліфікованого вчителя музичного мистецтва визнаний вітчизняними та зарубіжними музикантами, поетами, педагогами-практиками К. Азад (2013), В. Гайдамакою (2004), Т. Голобородько (2001), Г. Замхабером (2013), Л. Сологуб (2013) тощо. Проте вчені не вивчали багатогранної діяльності Г. Левченка на теренах реформування й розвитку професійної освіти вчителів музики в Україні.

Мета статті – проаналізувати мистецько-педагогічну діяльність Григорія Левченка в контексті вітчизняної підготовки

майбутніх учителів музичного мистецтва в період останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття.

Методи дослідження. У процесі дослідження використовувалися загальнотеоретичні методи, як-от: аналіз, систематизація, узагальнення, зіставлення та порівняння для визначення місця й ролі мистецько-педагогічної діяльності Григорія Левченка у процесі підготовки вчителів музичного мистецтва в Україні впродовж останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття.

Виклад основного матеріалу. У когорті видатних подвижників вітчизняної мистецько-педагогічної освіти протягом останнього півстоліття вирізняється постать Григорія Левченка, заслуженого працівника культури України, заслуженого діяча мистецтв України, відмінника освіти України, хорового диригента, композитора, аранжувальника, фольклориста, професора, завідувача кафедри музики, засновника і керівника українського народного хору «Калина» ПНПУ імені В. Г. Короленка. Ім'я Г. Левченка внесено до вітчизняних та закордонних довідників: «Митці України», «Імена України», «Хто є хто на Полтавщині. Видатні земляки», «Їм крила дала Пирятинщина», «International Who's Who in Music and Musicians' Directory» (Cambridge: The International Biographical Center, 1996) (Сулаєва, 2011). Мистецько-педагогічна діяльність професора яскраво вирізняється в системі вітчизняної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в закладах вищої педагогічної освіти, роботі в одному з яких – Полтавському педагогічному – Григорій Левченко присвятив понад п'ятдесят років свого життя.

Початок формування Г. Левченка як педагога (70-80-ті роки ХХ століття) припав на період становлення системи професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. Адже в попередній період (60-ті – початок 70-х років) заклади вищої освіти вирішували проблему навчання майбутніх учителів музики і співів, додаючи цю спеціальність як другу на філологічних та історичних факультетах. До прикладу, в Полтавському педагогічному інституті імені В. Г. Короленка з 1957 року на історико-філологічному факультеті готували фахівців, які по завершенню навчання отримували кваліфікацію «учитель російської мови, літератури і музики».

Лише на початку сімдесятих років у педагогічних інститутах, зокрема у Дрогобичі (1962 р), Києві (1962 р) тощо та в другій половині десятиріччя у Івано-Франківську (1966 р.), Вінниці (1968 р.) та інших закладах, створюються музично-педагогічні відділення, де готують учителів музики і співів, які, за замовчуванням, мали бути й керівниками колективів художньої самодіяльності не лише в школах, але й у позанавчальних закладах. Водночас у більшості інститутів та університетів майбутні вчителі мали змогу навчатися на факультетах громадських професій, де через участь студентів у мистецьких колективах відбувалася підготовка майбутніх керівників гуртків художньої самодіяльності для загальноосвітніх шкіл або закладів культури. У Полтавському педагогічному, до прикладу, із 1968-го року діяв факультет громадських професій, на якому існувало від 5 (1968 р.) до 11 (80-ті рр.) відділень, де готували фахівців різного спрямування: від інструкторів фізичної культури до керівників художньої самодіяльності (Лобач, 2020, с. 42). Випускники факультету отримували спеціальні посвідчення, що надавали їм право працювати відповідно до вказаних спеціальностей.

Саме в цей період (1967–1969 рр.) керівником академічної хорової капели в Полтавському педагогічному був Григорій Левченко. Його особливий підхід до роботи зі студентами-учасниками, яких налічувалося понад сто, дозволив колективу за два роки здобути почесне звання «самодіяльного народного», стати володарем двох золотих медалей республіканських оглядів і фестивалів народної творчості, дипломантом Першого всесоюзного фестивалю самодіяльної творчості трудящих, а його керманичу – одержати почесне звання «заслужений працівник культури України» (1969 р). Учасники колективу, очолюваного Григорієм Левченком, отримували, висловлюючись сучасними термінами, неабияку неформальну мистецьку освіту. Хористи оволодівали академічною манерою співу, засвоювали твори вітчизняної та зарубіжної класики, виконували обробки українських народних пісень.

Та відверта україноспрямованість діяльності керівника колективу викликала незадоволення представників радянського

керівництва міста й області. Наголосимо, що період кінця 60-х – 70-х років характеризується як «застійний» зі спрямуванням на «злиття націй» та вирізняється нігілістичним ставленням до української мови, історії, літератури і мистецтва. Результатом цього стали русифікація освіти, преси, книговидавництва, переслідування представників української інтелігенції. У когорту таких особистостей потрапив і Г. Левченко, який на концерті в Полтавському обласному театрі (нині Полтавський академічний обласний український музично-драматичний театр імені Миколи Гоголя) насмілювався з хоровою капелю студентів виконати твір «Ой зійшла зоря», де оспівується велич українського народу та Божої Матері, які врятували Почаївський монастир. Така промовиста позиція на той час була неприпустимою, тому керівникові не дозволили працювати зі студентами. Отже, можемо констатувати факт першого яскравого прояву позиції педагога-митця – виокремлення народної пісні як засобу формування у майбутніх педагогів шанобливого ставлення до українського народу, культури, про що відкрито скажуть лише після отримання Україною незалежності.

У 1979 році на запрошення прогресивного ректора (1975–1990 рр.) Полтавського педагогічного інституту Івана Зязюна Г. Левченко повертається до роботи зі студентською молоддю та створює український народний хор «Калина». Попередній негативний життєвий досвід усе-таки впливає на репертуар очолюваного хору. Для того, аби мати змогу виконувати перлини пісенного спадку українського народу, Г. Левченко змушений вводити до репертуару пісні на кшталт «Дума про Україну» (муз. А. Пашкевича, сл. І. Негоди), «Партії слава, Леніну слава» (муз. Жуковського, сл. П. Тичини) та ін. Водночас традиційним залишається підхід керівника до роботи зі студентами: формування громадянина своєї держави засобами кращих зразків музичної культури українців («Ішли воли із діброви», «Ой дуб на березу», «Жала Улянка шовкову траву» тощо).

Своїй позиції Г. Левченко не змінив і під час роботи викладачем і завідувачем кафедри музики (із 1981 р.) Полтавського педагогічного. Ще ціле десятиліття педагогу довелося маневрувати між Сціллою і Харибдою – зросійщенням і

політизацією освітнього процесу, адже в цей час продовжується курс партії на русифікацію освіти. Йдеться передовсім про виконання Постанови ЦК КПРС і Ради міністрів СРСР «Про заходи по дальшому удосконаленню вивчення і викладання російської мови в союзних республіках (13 жовтня 1978 р.) та «Про додаткові заходи по удосконаленню вивчення російської мови в загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах союзних республік» (26 травня 1983 р.), що були продубльовані відповідними Постановами ЦК КПУ і Ради міністрів УРСР (02.11.1978 та 07.06.1983 р.) (*Про заходи по дальшому удосконаленню...*, 1978). У них, зокрема, було представлено план русифікації України, з-поміж багатьох пунктів якого виокремлюються: уведення до 1980 року в педагогічних інститутах нового навчального плану «Російська мова і література в школах з українською мовою навчання»; запровадження в педагогічних навчальних закладах поділу груп на підгрупи для вивчення російської мови; збільшення заробітної платні на 15% (із 1984 року) учителям російської мови і літератури закладів сільської місцевості з неросійською мовою навчання; збільшення кількості викладачів у вишах з розрахунку один викладач на вісім студентів, які навчаються російської мови; підвищення стипендій майбутнім учителям російської мови і літератури до стипендій студентів юридичних закладів вищої освіти; уведення вступного і кандидатського екзаменів з російської мови і літератури для майбутніх абітурієнтів аспірантури тощо.

Зауважимо, що в цей період (з 1981 року) на теренах України значно розширюється мережа закладів вищої освіти, які готують майбутніх учителів музики і співів (Полтава, 1981 р., Тернопіль, 1981 р., Харків, 1982 р., Донецьк, 1984 р. тощо). Саме Г. Левченко створив класичну кафедру музики й сформував висококваліфікований склад викладачів для підготовки майбутніх учителів музики в ПДП імені В. Г. Короленка. Зауважимо, що це доба докорінного оновлення системи музичної освіти учнів загальноосвітніх шкіл. У 1980 році масовим тиражем вийшла нова програма з музики для 1-3-х класів Д. Кабалевського, а в 1982 – для 4-7-х, які запроваджувалися в усіх школах тогочасної країни (Черкасов, 2013). Зміст цієї програми був чітко

визначеним і вимагав від учителя музики неабияких умінь. Якщо, до прикладу, раніше вчителю пропонувалося лише ознайомити учнів із певною кількістю визначених творів, то за новою програмою йому необхідно було чітко дотримуватися методичних рекомендацій щодо змісту та видів діяльності на кожному уроці. За період навчання в університеті студент мав засвоїти нові методи, прийоми навчання, форми організації гурткової роботи. Вартісним також було оволодіння шляхами реалізації концепції музично-естетичного виховання молоді на основі: сприймання музичного матеріалу; вокально-хорової роботи з учнями на уроках та в позаурочний час; засвоєння музичної грамоти та сольфеджування; гри на музичних інструментах; музично-ритмічних рухів. Водночас важливо було навчити студента створювати концепцію уроку з урахуванням доцільності використання того чи іншого дидактичного методу, введення одного, а частіше декількох видів музичної діяльності тощо.

Якість підготовки майбутнього вчителя музики в педагогічному інституті Полтави залежала від керманіча Г. Левченка. Запроваджена ним система підготовки майбутніх учителів музики в інституті мала два потужних крила, які в майбутньому назвуть формальним і неформальним складниками освітньої діяльності. Формальний забезпечувався високопрофесійним підходом до викладання навчальних дисциплін працівниками кафедри (до прикладу, показові на той час заняття з методики музичного виховання доцента О. Лобач були високо оцінені видатним українським хоровим диригентом, композитором, педагогом, професором Київського педагогічного університету А. Авдієвським). Неформальний складник реалізовувався шляхом збагачення мистецьких компетентностей та формування вчителів як високодуховних особистостей на основі мистецько-просвітницької діяльності керівників мистецьких колективів Г. Левченка (український народний хор «Калина»); П. Лиманського (академічна хорова капела); М. Вовка (оркестр народних інструментів); С. Вовченка (музично-естрадний центр «Вікторія»).

Важливим для Г. Левченка було дотримання вимоги до організації освітнього процесу, що полягала в обов'язковій участі всіх студентів спеціальності в художньо-творчих колективах і

проведенні на їх базі навчальних занять. Це давало змогу майбутнім фахівцям проходити в колективі музично-виконавську практику з диригентсько-хорової, вокально-виконавської, хормейстерської підготовки, що суттєво употужнювало їхні професійні компетентності. Сьогодні ми можемо констатувати факт взаємовпливу й взаємопроникнення формальної та неформальної мистецької освіти в системі підготовки майбутніх учителів музики.

Зауважимо, що естетичне середовище, у якому навчалися студенти Полтавського педагогічного у 90-х роках захоплював викладачів і ректорів різних закладів освіти на лише Української республіки, але й усього Союзу. Численні делегації, які відвідували за тієї доби один із найпрестижніших педагогічних закладів країни, дивувалися рівню педагогічної майстерності викладачів і надзвичайній творчій атмосфері, що панувала в інституті. Родзинкою того середовища був очолюваний Г. Левченком хор «Калина», 99% репертуару якого складала найкращі зразки української музичної спадщини і в якому формувалися найкращі професійні й особистісні якості майбутніх учителів.

Найяскравіше талант Г. Левченка як керманіча кафедри та керівника народного хору «Калина» виявився після здобуття Україною незалежності (1991 р.). Новий підхід вітчизняних науковців і практиків до змісту програм з музичного мистецтва вільної держави, поглиблення національного складника в наданні загальної музичної освіти учням шкіл зумовило оновлення системи професійної підготовки вчителів у закладах вищої педагогічної освіти. Професорсько-викладацький склад кафедри під орудою Г. Левченка продовжував плідно працювати над створенням відповідного художньо-естетичного освітнього середовища, формувати майбутнього вчителя як носія національних надбань українського народу. Прикладом для викладачів була робота очільника кафедри із запису та аранжування українських пісень, оприлюднення Г. Левченком посібника із сольфеджіо на основі народних пісень Полтавщини та низки авторських навчальних видань із хорового класу та хорового диригування («На козака пригодонька», «Червона калина – полтавська земля», «Стоїть гора високая», «Народні пісні Полтавщини» тощо). Результативною та показовою для колег була робота завідувача кафедри з учасниками народного хору «Калина», що полягала не

лише в поєднанні формального й неформального складників освітньої діяльності, але й у залученні майбутніх учителів до популяризації музичного мистецтва рідної землі в усіх куточках України та зарубіжжя (Австрія, Бельгія, Болгарія, Італія, Німеччина, Польща, Росія, Туреччина, Франція, Швейцарія, Швеція).

Викладачі кафедри активно підтримали керманіча: захистили низку дисертацій, у яких висвітлили актуальні аспекти формування молодого покоління на основі надбань української культури (В. Ірклієнко, 1993 р.; Л. Гнатюк, 1994 р.; Н. Дем'яно, 1996 р.; О. Отич, 1997 та ін.); організували конференції на кшталт «Формування національної культури молоді засобами народного мистецтва в контексті творчої спадщини В. Верховинця» (1999 р.), «Народне мистецтво у професійній підготовці майбутнього вчителя» (2004 р.), «Фольклорна спадщина Полтавщини: шляхи збереження, розвитку та популяризації» (2006 р.) тощо; видали навчальні посібники для майбутніх учителів музичного мистецтва (Н. Дем'яно, В. Ірклієнко, П. Лиманський, О. Лобач, Н. Сулаєва, Є. Тягло).

Оновлення системи підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва на початку ХХІ століття, яке було викликане впровадженням у нашій державі Нової української школи, суттєво вплинуло на процес надання освітніх послуг студентам у ПНПУ імені В. Г. Короленка. Зокрема, викладачі кафедри музики розробили інноваційні освітні програми та внесли корективи у зміст освітніх компонентів відповідно до вимог викладання в закладах загальної середньої освіти інтегрованого курсу «Мистецтво». І водночас непохитною залишилася позиція щодо провадження головної ідеї професора Г. Левченка – використання надбань української культури з метою «підготовки кваліфікованого вчителя-патріота з розвиненою національною свідомістю, готового зберігати, відроджувати, збагачувати, поширювати й захищати українську національну культуру» (Комишан, 2021, с. 3).

Висновки. Становлення й розвиток вітчизняної системи професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в останній чверті ХХ – початку ХХІ століття відбувався завдяки прогресивним і відданим своїй справі науковцям, викладачам, митцям, учителям-практикам. До когорти кращих викладачів і менеджерів закладів вищої освіти, які своєю діяльністю вплинули

на процес надання освіти студентам спеціальності Середня освіта (Музичне мистецтво) належить професор ПНПУ імені В. Г. Короленка Григорій Левченко. Впродовж останньої чверті ХХ століття педагогові вдалося створити класичну університетську кафедру музики з потужним кадровим складом, який підтримував провідну педагогічно-світоглядну позицію свого керманича щодо збереження національної культури українського народу. Професор також заснував художньо-творчий колектив національного спрямування, з якого згодом сформувалася творча лабораторія кафедри музики – український народний хор «Калина», де майбутні вчителі мистецтва мають змогу і сьогодні проходити музично-виконавську практику з різних напрямів. Цінним у роботі Г. Левченка було поєднання в професійній освіті студентів педагогічного університету формального та неформального її складників, на чому науковці акцентують у спеціальних дослідженнях лише на початку ХХІ століття. Окремим аспектом впливу на формування молодих фахівців є використання в освітній діяльності часів початку незалежності України й до сьогодні творчого доробку професора: записаних ним українських народних пісень та їх обробок; авторських навчальних видань із сольфеджіо, хорового класу та диригування. Найбільш цінним у роботі Г. Левченка за понад півстолітню мистецько-педагогічну діяльність є його подвижницька робота з формування майбутнього вчителя музики як патріота своєї держави, здатного до збереження й примноження музичних надбань нашого народу та до виховання молодого покоління на кращих зразках мистецтва України.

Перспективи подальших досліджень. На окрему увагу заслуговує узагальнення та систематизація диригентсько-хорової та вокальної педагогіки професора Г. Левченка.

Список використаної літератури

- Азад, К. (2013). *Très cher Grégory Simionovitch! Très cher Chœur Kalina!* В кн. Н. В. Сулаєва (Упоряд.), І. М. Момот, М. І. Степаненко (Передм.). *Григорій Семенович Левченко: біобібліогр. покажч.* (с. 64-66). Полтава: Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. (Науковці університету).
- Бойко, А. (2013). Митець, педагог, громадянин. В кн. Н. В. Сулаєва (Упоряд.), І. М. Момот, М. І. Степаненко (Передм.). *Григорій Семенович Левченко: біобібліогр. покажч.* (с. 55-56). Полтава: Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. (Науковці ун-ту).
- Гайдамака, В. (2004). *Сповитий вітрами*. Полтава: Дексі-прінт.

- Гнатюк, Л. (2001). Майстер пісенного дива. В кн. П. Я. Михайлик, Л. А. Гнатюк (Ред.), *Піснями й танцями ушавлена Полтава* (с. 34-37). Полтава: ПДПУ імені В. Г. Короленка.
- Голобородько, Т. (2001). Жива легенда України. *Молода громада*, 13, 8.
- Дем'янюк, Н. Ю. (2012). *Формування національної культури молоді в педагогічній спадщині В. М. Верховинця*: монографія. Полтава: АСМІ.
- Зязюн, І. А. (2000). *Педагогіка добра: ідеали і реалії*: наук.-метод. посіб. Київ: МАУП.
- Замхабер, Г. (2013). Mein lieber Freund und Bruder Grygorij! В кн. Н. В. Сулаєва (Упоряд.), І. М. Момот, М. І. Степаненко (Передм.). *Григорій Семенович Левченко: біобібліогр. покажч.* (с. 67-74). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.
- Комишан, Ю. В. (2021). *Мистецько-педагогічна діяльність Григорія Левченка*. (Дис. ... д-ра філософії). Полтава.
- Лавріненко, О. А. (2010). Слово про полтавців: педагогічна майстерність і педагогічна техніка. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 8 (10), 384-389.
- Лобач, О. О. (2020). Становлення музичних традицій та інновацій у мистецько-педагогічній і менеджерській діяльності Григорія Левченка. В кн. Г.С. Левченко, Н.Ю. Дем'янюк, С. В. Вовченко, В. М. Гайдамака, О. О. Лобач. *Кафедра музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка: ретроспективний аналіз*: монографія (с. 30-45). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.
- Масол, Л. М. (2006). *Загальна мистецька освіта: теорія і практика*: моногр. Київ: Промінь.
- Отич, О. М. (2009). *Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний і методичний аспекти*: монографія. Чернівці: Зелена Буковина.
- Про заходи по дальшому удосконаленню вивчення і викладання російської мови в Українській РСР* (1978). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/518-78-%D0%BF#Text>
- Рудницька, О. П. (2010). *Мистецька освіта в Україні: теорія і практика*. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка.
- Сологуб, Л. (2013). Славний син української народної пісні, батько народного хору «Калина». В кн. *Слов'янський збірник* (Вип. 12, с. 210-215). Полтава: Слов'янський клуб.
- Степаненко, М. І. (2013). Несе «даровану йому іскру Божу з гідністю і лицарською одвагою». В кн. Н. В. Сулаєва, (Упоряд.), І. М. Момот, М. І. Степаненко (Передм.), *Григорій Семенович Левченко: біобібліогр. покажч.* (с. 7-9). Полтава: Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. (Науковці університету).
- Сулаєва, Н. (2011). Аксіологічні виміри педагогічної діяльності Г. Левченка в українському народному хорі «Калина» Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. *Молодь і ринок*, 9, 77-81. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2011_9_18
- Черкасов, В. Ф. (2013). Музично-освітня система України в другій половині ХХ століття. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Теорія і методика мистецької освіти*, 15, 207-214.

Nataliia Sulaieva

HRYHORII LEVCHENKO'S ARTISTIC AND PEDAGOGICAL ACTIVITY IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN MUSIC TEACHER TRAINING DURING THE LAST QUARTER OF THE 20th – BEGINNING OF THE 21st CENTURY

The article highlights the analysis results of the artistic and pedagogical activity of the outstanding Ukrainian teacher, musician, folklorist, professor, Head of the Music Department, and leader of the Ukrainian folk choir "Kalyna" of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University Hryhorii Levchenko.

The analysis has been carried out in the context of future music teacher training in Ukraine during the last quarter of the 20th - the beginning of the 21st century. It is emphasized that with his professional activity, H. Levchenko strengthened the process of providing

education to students majoring in spatiality Secondary Education (Music Art) at the institution of higher pedagogical education.

Attention is focused on the fact that during the last quarter of the 20th century, the teacher created a classical university department of music with a skilled staff. It is emphasized that during total Russification in the 80s and 90s, teachers led by H. Levchenko managed to adhere to the position of training music teachers based on the best examples of Ukrainian musical heritage. It is indicated that at the end of the 80s of the 20th century, H. Levchenko founded the Ukrainian folk choir "Kalyna." It became one of the leading student collectives of Ukraine during the last decade of the 20th and the beginning of the 21st century. It popularized the folk art of its native land on the territory of Europe. It is established that an essential component of student education during the specified historical period was the combination of formal artistic education with non-formal artistic education not only in the "Kalyna" choir but also in other artistic and creative groups. At the beginning of the 21st century, these groups became creative laboratories of the department. Even today, students undergo musical and performing practice in conducting and choral, vocal and performing, and choirmaster training there. It significantly strengthens their professional competence. It is emphasized that the most valuable thing in Professor H. Levchenko's work for more than half a century of artistic and pedagogical activity is his ascetic work on the formation of a music teacher as a patriot of his country, capable of preserving and multiplying the musical heritage of our people and educating the young generation on the best examples of musical art of Ukraine.

Keywords: future music teacher training system; Hryhorii Levchenko; professional education of the last quarter of the 20th – beginning of the 21st century.

References

- Azad, K. (2013). Très cher Grégory Simionovitch! Très cher Chœur Kalina! In N. V. Sulaieva (Comp.), I. M. Momot, & M. I. Stepanenko (Preface), *Hryhorii Semenovych Levchenko [Hryhorii Semenovych Levchenko]: biobibliohr. pokazhch.* (pp. 64-66). Poltava: Poltav. nats. ped. un-t imeni V. H. Korolenka. (Naukovtsi universytetu).
- Boiko, A. (2013). Mytets, pedahoh, hromadianyn [Artist, teacher, citizen]. In N. V. Sulaieva (Comp.), I. M. Momot, & M. I. Stepanenko (Preface), *Hryhorii Semenovych Levchenko [Hryhorii Semenovych Levchenko]: biobibliohr. pokazhch.* (pp. 55-56). Poltava: Poltav. nats. ped. un-t imeni V. H. Korolenka. (Naukovtsi universytetu) [in Ukrainian].
- Cherkasov, V. F. (2013). Muzychno-osvitnia systema Ukrainy v druhii polovyni XX stolittia [The musical and educational system of Ukraine in the second half of the 20th century]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Teoriia i metodyka mystetskoi osvity [Scientific journal of the M. P. Drahomanov NPU. Theory and methods of art education]*, 15, 207-214 [in Ukrainian].
- Demianko, N. Yu. (2012). *Formuvannia natsionalnoi kultury molodi v pedahohichnii spadshchyni V. M. Verkhovynetsia [Formation of the national culture of youth in the pedagogical legacy of V. M. Verkhovynetsia]: monohrafiia.* Poltava: ASMI [in Ukrainian].
- Haidamaka, V. (2004). *Spovytyi vitramy [Wrapped by the winds]*. Poltava: Vyd-vo Deksi-print [in Ukrainian].
- Hnatiuk, L. (2001). Maister pisennoho dyva [Master of the song miracle]. In P. Ya. Mykhailyk, & L. A. Hnatiuk (Eds.). *Pisniamy y tantsiamy uslavlena Poltava [Poltava is celebrated with songs and dances]*. (pp. 34-37). Poltava: PDPU imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Holoborodko, T. (2001). Zhyva lehenda Ukrainy [A living legend of Ukraine]. *Moloda hromada [Young community]*, 13, 8 [in Ukrainian].
- Komyshan, Yu. V. (2021). *Mystetsko-pedahohichna diialnist Hryhoriia Levchenka [Hryhorii Levchenko's artistic and pedagogical activity]*. (PhD diss.). Poltava [in Ukrainian].

- Lavrinenko, O. (2010). Slovo pro poltavtsiv: pedahohichna maisternist i pedahohichna tekhnika [A word about Poltava residents: pedagogical skill and pedagogical technique]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii* [Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies], 8 (10), 384-389 [in Ukrainian].
- Lobach, O. O. (2020). Stanovlennia muzychnykh tradytsii ta innovatsii u mystetsko-pedahohichnii i menedzherskii diialnosti Hryhoriia Levchenka [Formation of musical traditions and innovations in the artistic, pedagogical and managerial activities of Hryhoriy Levchenko]. In H. S. Levchenko, N. Yu. Demianko, S. V. Vovchenko, V. M. Haidamaka, & O. O. Lobach. *Kafedra muzyky Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka: retrospektyvnyi analiz* [Department of Music of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University: retrospective analysis]: monohrafiia (pp. 30-45). Poltava: PNPU imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Masol, L. (2006). *Zahalna mystetska osvita: teoriia i praktyka* [General art education: theory and practice]: monohrafiia. Kyiv: Promin [in Ukrainian].
- Otych, O. M. (2009). *Mystetstvo u systemi rozvytku tvorchoi indyvidualnosti maibutnoho pedahoha profesiinoho navchannia: teoretychnyi i metodychnyi aspekty* [Art in the system of development of creative individuality of the future teacher of professional training: theoretical and methodical aspects]: monohrafiia. Chernivtsi: Zelena Bukovyna [in Ukrainian].
- Pro zakhody po dalshomu udoskonalenniu vyvchennia i vykladannia rosiiskoi movy v Ukrainiskii RSR* [About measures to further improve the study and teaching of the Russian language in the Ukrainian SSR]. (1978). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/518-78-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
- Rudnytska, O. (2010). *Mystetska osvita v Ukraini: teoriia i praktyka* [Art education in Ukraine: theory and practice]. Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka [in Ukrainian].
- Solohub, L. (2013). Slavnyi syn ukraïnskoi narodnoi pisni, batko narodnoho khoru «Kalyna» [Glorious son of the Ukrainian folk song, father of the "Kalina" folk choir]. In *Slovianskyi zbirnyk* [Slavic collection]. (Vol. 12, pp. 210-215). Poltava: Slovianskyi klub [in Ukrainian].
- Stepananko, M. I. (2013). Nese «darovanu yomu iskru Bozhu z hidnistiu i lytsarskoïu odvahoïu» [He carries "the spark of God given to him with dignity and knightly courage"]. In N. V. Sulaieva (Comp.), I. M. Momot, M. I. Stepanenko (Preface), *Hryhorii Semenovykh Levchenko* [Hryhoriy Semenovykh Levchenko]: biobibliohr. pokazhch. (pp. 7-9). Poltava: PNPU imeni V. H. Korolenka. (Naukovtsi un-tu) [in Ukrainian].
- Sulaieva, N. (2011). Aksiolohichni vymiry pedahohichnoi diialnosti H. Levchenka v ukraïnskomu narodnomu khori «Kalyna» Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka [Axiological dimensions of the pedagogical activity of H. Levchenko in the Ukrainian folk choir "Kalyna" of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University]. *Molod i rynok* [Youth and the market], 9, 77-81. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2011_9_18 [in Ukrainian].
- Ziazium, I. A. (2000). *Pedahohika dobra: idealy i realii* [Pedagogy of goodness: ideals and realities]: nauk.-metodychnyi posib. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
- Zamkhaber, H. (2013). Mein lieber Freund und Bruder Grygorij! In N. V. Sulaieva (Comp.), I. M. Momot, & M. I. Stepanenko (Preface), *Hryhorii Semenovykh Levchenko* [Hryhoriy Semenovykh Levchenko]: biobibliohr. pokazhch. (pp. 67-74). Poltava: Poltav. nats. ped. un-t imeni V. H. Korolenka. (Naukovtsi universytetu) [in German].

Одержано 10.09.2023 р.

УДК 78.071(477.53)ЛЕВЧЕНКО

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2023.28.293160>

Валентина Титаренко, м. Полтава

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0553-4277>

ФЕНОМЕН ОСОБИСТОСТІ ПРОФЕСОРА ГРИГОРІЯ ЛЕВЧЕНКА

У статті розкрито феномен особистості професора Григорія Левченка (1933–2022) – педагога, дослідника музичного фольклору, хормейстера, композитора, громадського діяча, засновника і художнього керівника українського народного хору «Калина» Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (1979–2022). У процесі узагальнення автором тривалого досвіду співпраці з педагогом-митцем доведено унікальну цілісність його яскравої особистості, яка ґрунтується на трьох цінностях – українська народна пісня, рідна мова й Україна, котрі визначили зміст і напрям його багатогранної діяльності. Акцентовується, що творчий підхід професора до кожної справи сприяв упровадженню авторських навчальних посібників, а також оригінальних педагогічних, мистецьких і менеджерських методів, прийомів і засобів.

Ключові слова: Григорій Левченко; феномен особистості; український народний хор «Калина»; кафедра музики; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка; організаційна, навчальна, виховна, наукова діяльність викладача.

Постановка проблеми. Україна пишається своїми героями, які виборюють її незалежність, розбудовують унікальну національну науку, культуру, мистецтво та освіту. Полтавщина, як визнана духовна столиця нашої держави, подарувала світові відомих учених, митців, педагогів, політичних і громадських діячів, з-поміж них біля 600 музикантів (співаків, інструменталістів, хормейстерів, диригентів, композиторів), творча спадщина яких складає золотий фонд художньої культури України.

Упродовж 60 років тривала потужна мистецько-педагогічна діяльність професора Григорія Семеновича Левченка (1933–2022) – українця-патріота, диригента, хормейстера, педагога, фольклориста, аранжувальника, композитора, ім'я якого внесено до авторитетних довідникових видань не лише Полтавщини («Хто є хто на Полтавщині. Видатні земляки» (Болгов, 2004) та України («Митці України» (Лабінський, Мурза, Кудрицький, 1992), «Українська музична енциклопедія» (Скрипник, 2011)), але й

світових – «International Who's Who in Musicians' Directory» (Cambridge: The International Biographical Center, 1996), що видається в Англії з 1935 року (Сулаєва, 2011, с. 78).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перше в історії педагогіки спеціальне дослідження, присвячене мистецько-педагогічній діяльності Г. Левченка здійснила асистент кафедри музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (далі – ПНПУ ім. В. Г. Короленка), керівник оркестрової групи українського народного хору «Калина» Ю. Комишан (2021). Автор дисертації логічно продовжила численні наукові розвідки свого наукового керівника – доктора педагогічних наук, професора Н. Сулаєвої (2011). Художньо-популярні книги, нариси, репортажі належать «калинянці», учителю української мови і літератури В. Гайдамаці (2004) (глибокий теоретичний аналіз великого масиву першоджерел (464 назви) із порушеної проблеми див. у Ю. Комишан (2021)). Незважаючи на розлогість публікацій про Г. Левченка, сучасники з кожним роком гостріше відчуватимуть феноменальність його неповторної особистості, значущість багатогранної діяльності митця, відкриватимуть у своїх спогадах найтонші нюанси спілкування з маестро.

Мета статті – розкрити феномен особистості Г.С. Левченка в ході узагальнення власного досвіду сорокарічної співпраці з ним у ПНПУ ім. В. Г. Короленка.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, абстрагування, систематизація, порівняння) та емпіричні (ретроспективний аналіз і узагальнення власного педагогічного й життєвого досвіду, спостереження, бесіди, нарративний метод) з метою розкриття феномену особистості митця.

Виклад основного матеріалу. У статті поняття «феномен» (гр. *phainomenon* дослівно перекладається як «те, що з'являється») розглядається відповідно до загальноприйнятого тлумачення – «незвичайний, винятковий, рідкісний; визначний за своєю характеристикою, якість, властивостями, впливом тощо, наприклад, феноменальна людина» (Семотюк, 2017, с. 587). Проаналізуємо, у чому ж саме проявився феномен особистості Григорія Семеновича Левченка.

Формування особистісних якостей митця відбувалося впродовж трагічних 30-х років ХХ століття. Народившись у селянській сім'ї 1933 року, він зростав в умовах важкої селянської праці, пізнаючи ціну хлібу та доброму слову, а також надійності тих, хто в нелегкий час завжди був поруч. За тієї доби люди підтримували одне одного, бо інакше неможливо було б вижити, а втішались та ділили свої радощі й тугу з рідною піснею. З дитинства маленький Григорій горнувся до співу, завмираючи під матусину колискову, прислухаючись до дзвінкоголосого хору односельців, а в три рочки взяв до рук маленьку гармошечку, намагаючись несміливо акомпанувати й собі. Так назавжди оселилася в чутливому серці хлопчика українська народна пісня. Рідна мова, милозвучна, барвиста, багата, дотепна, іноді усміхнено-іронічна, але незмінно влучна, життєдайним джерелом омивала кожну клітиночку малюка. Око бавили розкоші рідної природи, що пестила, надихала й єдналася в гармонійному співзвуччі з неповторним українським мелосом. Так на трьох непохитних стовпах – Пісня, Мова, Природа Землі-неньки – зростала особистість Григорія Левченка. Згодом маестро ділився зі студентами своїми відкриттями: «Вийдіть у степ, вдихніть на повні груди повітря, настоящего на пахощах різнотрав'я й польових квітів, і ви збагнете звідкіля в українців “грудний спів” і співуча мова» (Левченко, 2007, с. 5).

Особливі випробування припали на долю Г. С. Левченка в роки війни. Хоча він про них мало розповідав, але війна загартувала волю, витривалість, навчила боротися й перемагати, ставити мету й досягати, відповідати не лише за себе, але й за близьких, бо один чоловік залишився в хаті – семирічний Григорій, а батька забрали на фронт. Вольові якості Григорія Семеновича вповні проявилися під час служби в армії, де він успішно закінчив авіаційну школу механіків і школу повітряних стрільців-радистів, літав на Іл-28. «Але навіть із-за хмар він шукав очима землю. Ще кращою вона здавалася йому з висоти. У такі хвилини з грудей виривалася пісня... Вона й не пустила юнака у захмарні далі» (Гайдамака, 2004, с. 22).

Бажання залюбити в Україну весь світ, передати людям свою відданість українській народній пісні не могло не привести

Г. С. Левченка в педагогіку, спочатку на роботу в дитячу музичну школу, а пізніше – у вищий навчальний заклад. Наше перше знайомство з Григорієм Семеновичем відбулося 1979 року в педагогічному інституті. Привітний, доброзичливий чоловік середнього росту з виразними яскраво-голубими очима, у костюмі приглушених тонів і білій вишиванці вразив стриманою шляхетністю. Мені надзвичайно пощастило понад сорок років співпрацювати з педагогом-митцем і спостерігати за розквітом його багатогранних обдарувань – організаторського, мистецького, педагогічного й наукового.

Г. С. Левченко – прекрасний організатор. Завдяки йому, а також великій підтримці Першого секретаря Полтавського обкому партії Федора Трохимовича Моргуна та незабутнього ректора педагогічного інституту Івана Андрійовича Зязюна був створений народний хор «Калина». Про перші кроки колективу згадує І. А. Зязюн (2000) у відомій праці «Педагогіка добра». На одному з концертів у театрі ректор почув яскравий і високопрофесійний виступ ансамблю пісні і танцю Полтавського м'ясокомбінату «Горлиця», кожна пісня яких «викликала овації в залі і повторне виконання всіх творів», дізнався про талановитого керівника Г. С. Левченка та запропонував йому організувати український народний хор у педагогічному інституті. На початку створення нового колективу ректор взяв на себе обов'язки старости, брав участь у прослуховуванні й відборі претендентів, «першим заспівав сам» (Зязюн, 2000, с. 211-215). Митець «довіку вдячний» мудрим очільникам. У книзі «Сповитий вітрами», написаній за спогадами маестро, читаємо: «Федір Моргун любив «Калину». Траплялося, ідучи з роботи, завертав до педагогічного інституту. Тихенько сідав біля дверей аудиторії, де проходила репетиція «Калини», і слухав» (Гайдамака, 2004, с. 62).

Утримувати великий мистецький колектив важко не лише в організаційному, але й у матеріальному плані, зокрема забезпечити його сценічними костюмами. Ескізи головних калинянських костюмів, які стали визитківкою «Калини», розробив відомий полтавський художник Є. В. Путря (Зязюн, 2000, с. 214). Майстри факультету технологій і дизайну виготовили для хору другий комплект костюмів. Кожен елемент одягу та прикрас

Григорій Семенович ретельно обговорював із відповідальним майстром, а взуття замовили й пошили найкращі фахівці столичної фабрики театрального реквізиту.

Багато теплих спогадів залишилося в мене про численні поїздки українського народного хору до країн Європи – Австрії, Бельгії, Німеччини, Болгарії, Франції, Швейцарії, Польщі, а також його концертну діяльність на Полтавщині. На мій погляд, доленосною для організації зарубіжних гастролей колективу стала зустріч Григорія Семеновича з керівником австрійського народного хору Гансом Замхабером у Польщі 1990 року. Прекрасний спів «Калини» полонив австрійського митця і він запросив хор до Австрії. Завдяки поїздкам у Сант-Марієнкірхен репертуар хору збагатився духовними творами Д. С. Бортнянського та А. Л. Веделя. На все життя запам'яталося виконання «Калиною» безсмертного твору М. В. Лисенка «Молитва за Україну». Зарубіжні слухачі не відпускали артистів, вимагали повторювати надскладніший твір багато разів, але щораз хор звучав краще й досконаліше, ніби «калинянам» допомагали небесні сили.

Пригадуються поїздки до малої батьківщини маестро на Пирятинщину в село Грабарівку, де за його ініціативи щорічно проводився Обласний фестиваль народної пісні «Калинові гуляння». Із величезною шаную, традиційним хлібом-сіллю професора зустрічали друзі дитинства й односельці, ставочок і батьківська хатка, прикрашена до свята турботливими руками місцевих жінок. Він доземно вклонявся рідному обійстю, перед його порогом хор виконував улюблені пісні батьків – так починався фестиваль у Грабарівці. Концерт української народної пісні звучав просто неба на низенькій сцені, над ставом, в обіймах посаженого студентами молоденького калинового гаю, який охороняли верби-велетні – свідки дитинства митця. Це було свято-вдячність Григорія Семеновича рідній пісні, землі, батькам, односельцям, друзям, «калинянам», всім людям, хто підтримував його у «сродній» праці.

Г. С. Левченко з хором завжди були жаданими гостями на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних семінарах, конференціях, форумах, що відбувалися на нашому факультеті технологій і дизайну. Яскраві, захопливі концерти проходили з

незмінним успіхом, жоден із слухачів не залишався байдужим. Цікаво було спостерігати за учасниками наукових заходів – поважними академіками, професорами, доцентами, які не лише самовіддано аплодували, підспівували з дитинства знайомі пісні, але й сидючи підтанцьовували, не в змозі протистояти потужній енергетиці народного мистецтва, виконавців і мага-диригента.

Григорій Семенович – педагог за покликанням. Робота зі студентами стала його життям. І не дивно, що викладацьку, дослідницьку й організаційну діяльність маестро перетворив на справжнє мистецтво. Професор виховував у майбутніх учителів серйозне, вдумливе ставлення до своєї професії, любов до дітей і батьків, почуття відповідальності, прагнення до творчості, а головне – відданість Батьківщині, її національній культурі, українській народній пісні, неповторній мові, традиціям і звичаям свого народу.

Педагог стверджував, що нейтральних пісень не буває, кожна з них обов'язково «щось виховує, чогось навчає». Розповідаючи історію тієї чи іншої пісні, митець намагався пробуджувати у своїх вихованців уяву, переживання краси виконуваного твору. Григорій Семенович наставляв: «Не співайте, заплачте...» чи «Вдумайтеся, про що ви співаєте!». Учасники народного хору багато разів чули настанови маестро: «Не можна зупинятися на досягнутому, необхідно постійно вдосконалюватися» або «Прийшли на репетицію – працюйте так, щоб вийти з неї збагаченими новими знаннями й уміннями! Не сумнівайтеся, я також навчаюся разом із вами» (Сулаєва, 2011, с. 79-80).

На мою думку, Г. С. Левченкові належить авторська система виховання, яка увібрала в себе найкращі традиції гуманної, особистісно-орієнтованої педагогіки. Як викладач і керівник він був дуже вимогливим, але справедливим і демократичним (згадаймо відомий макаренківський принцип – «якомога більше вимогливості до людини і якомога більше поваги до неї»). Так, у гастрольних поїздках українського народного хору «Калина» за кордон я мала можливість спостерігати розважливі, гуманні й доброзичливі стосунки Григорія Семеновича з «калинцями». Він опікувався щонайменшими дрібницями їхнього перебування поза рідною домівкою: де живуть, що їдять, як почувуються, чим збагатились, що подивились... Керівник, як турботливий батько,

любив усіх своїх «калінян», і вони щиро відповідали йому взаємністю, з розумінням і вдячністю заглиблювались у світ прекрасного, дарований і шанований учителем. Педагог-митець був переконаний, що керівник і викладач має бути прикладом для студентів, оприявлювати найкращі якості та цінності у спілкуванні та роботі з ними, бо майбутні вчителі передаватимуть їх прийдешнім поколінням.

Зосібна відзначимо 1981 рік, коли заслужений працівник культури України, заслужений діяч мистецтв України Г. С. Левченко очолив секцію музики при кафедрі педагогіки і методики початкового навчання психолого-педагогічного факультету ПДП ім. В. Г. Короленка. У 1982 році секцію було реорганізовано в кафедру музики і співів, 2004 року – кафедру музики (Левченко, Дем'янюк, Вовченко, Гайдамака, Лобач, 2020). Для митця почався принципово новий етап професійної діяльності – керівництво важливим підрозділом вищого навчального закладу, його науковою та науково-методичною роботою. Він ніколи не лякався невідомого, а навпаки, незвідане приваблювало й притягувало допитливого від природи Григорія Семеновича. І в науковій діяльності він був прикладом для своїх колег. 1981 року вийшла друком його праця «До вершин духовності», провідна ідея якої – «вивчення впливу народнопісенних творів на формування національної культури і розвиток духовності учнівської та студентської молоді» (Комишан, 2021, с. 37). Порушена проблема на десятиліття визначила напрям науково-дослідної діяльності кафедри – «Естетичне виховання сучасної молоді засобами українського народного мистецтва».

За керівництва Г. С. Левченка на кафедрі створено високо-професійний викладацький склад: професори і доценти, доктори і кандидати наук, заслужені артисти і заслужені працівники культури України. На кафедрі працювали Герой України, народна артистка Раїса Кириченко; доктор мистецтвознавства, професор Київської і Львівської консерваторій О. С. Цалай-Якименко; доктор педагогічних наук, професор О. М. Отич; професор Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського Л. А. Гнатюк; заслужений діяч мистецтв України, композитор, лауреат Міжнародного відкритого рейтингу популярності та якості «Золота фортуна» О. І. Чухрай; заслужені артисти України

В. П. Путько та Л. Г. Лук'янова (у минулому «калинянка»); музикознавець, член Національної спілки композиторів України, знавець музичного краєзнавства О. В. Чепіль і багато інших талановитих митців і вчених.

Науково-дослідна діяльність кафедри під орудою Г. С. Левченка з кожним роком посилювалась. Завідувач кафедри отримав учене звання професора (1992), викладачі М. О. Герасименко, П. Т. Лиманський, Є. І. Тягло, О. О. Лобач (1992–1995) – звання доцента. Григорій Семенович багатьох колег спонукав вступати до аспірантури, а згодом – докторантури. Нині п'ятнадцять кандидатів і докторів наук завдячують йому науково-професійним зростанням, радістю творчих пошуків у відкритті Істини та Краси.

Плідно працюючи під керівництвом Г. С. Левченка, колектив кафедри неодноразово посідав високі сходинки в наукових рейтингах університету, організував дев'ять резонансних наукових конференцій, зокрема проведення 1999 року першої в Україні та Європі Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті В. М. Верховинця, славетного українського педагога, вченого й митця «Формування національної культури молоді засобами народного мистецтва в контексті творчої спадщини В. М. Верховинця». У ній взяли участь науковці та художня інтелігенція не лише України, але й зарубіжжя, що яскраво засвідчило потужні міжнародні зв'язки знаного в Європі професора. Проведення конференції спонукало до відкриття на психолого-педагогічному факультеті єдиного в Україні Музею В. М. Верховинця та українського народного хору «Калина» (Левченко, Дем'яно, Вовченко, Гайдамака, Лобач, 2020). До слова, навіть на малій батьківщині Василя Миколайовича (с. Старий Мізунь Івано-Франківської області) немає його музею.

Г. С. Левченко ініціював публікацію викладачами авторських навчальних програм з усіх професійно-орієнтованих музичних дисциплін, де кожен узагальнив власний мистецько-педагогічний досвід і найсучасніші напрацювання з музичної педагогіки. Він спонукав колег до оприлюднення науково-методичних праць. І традиційно перший посібник «Хорове диригування» (1995 р.) належав Григорію Семеновичу та його спільникам по музичному цеху П. Т. Лиманському і Є. І. Тяглу. Педагог прагнув того, щоб у змісті професійної підготовки вчителя музичного мистецтва, а

також естетичного виховання кожного українського вчителя переважала рідна пісня. В численних навчальних книгах Г. С. Левченка оприлюднено зібрані ним народні пісні полтавського краю («На козака пригодонька», 1998; «Червона калина – полтавська земля», 2000; «Сольфеджіо на основі народних пісень Полтавщини», 2002; «Стоїть гора високая», 2003; «Народні пісні Полтавщини», 2006; «Ой у лузі та ще й при березі», 2006; «Розмай вуличних передирок», 2015; «Козацька слава», травень 2022 року та багато інших). У жодній публікації професор не зраджує своїй педагогічній і мистецькій місії – зберігати, розвивати та популяризувати українську народну пісню. Він опрацював і запровадив у навчальний процес різноманітні жанри музичного фольклору, майже кожну з пісень митець аранжував, огранив, перетворив народний алмаз на коштовну перлину, запропонувавши, на переконання музикознавця Л. А. Гнатюк (2000), «нові, оригінальні методи обробки пісенного джерела» (с. 9). Нині посібники Г. С. Левченка активно використовуються в навчальному процесі не лише викладачами кафедри музики, але й багатьма фахівцями інших закладів вищої та передвищої освіти України, вчителями музичного мистецтва, керівниками вокальних і хорових гуртків, педагогами мистецьких шкіл.

Окрім професійних якостей, феномен Г. С. Левченка яскраво виявлявся в його суб'єктивних унікально-характерних рисах. Григорій Семенович – особистість велична і неординарна, вірець професіоналізму й фанатичної відданості улюбленій справі, невичерпна скарбниця світлого розуму, щирості й доброти, дотепності й гумору, надзвичайної працездатності й цілеспрямованості, сумлінності й відповідальності. Він був для студентів і колег джерелом мистецьких ідей і досвіду, життєвої мудрості та людської шляхетності. Митець щедро й уміло дарував свій талант і багатство душі студентам і «калінянам», рідним і друзям, колегам і поціновувачам його творчості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, феномен особистості Г. С. Левченка (1933–2022), українця-патріота, Вчителя з великої літери, майстра хорового мистецтва, дослідника вітчизняного музичного фольклору, композитора, аранжувальника, громадського діяча полягає в її унікальній цілісності, яка ґрунтується на трьох визначальних цінностях – українській народній пісні, рідній мові та Україні. Митець убачав свою місію

у збереженні, розвитку й популяризації національної пісенної культури, що успішно реалізовував у своїй багатогранній діяльності – організаційній, навчальній, виховній, методичній, мистецькій і науковій. У кожній з них професор яскраво продемонстрував творчий підхід, результатом упровадження якого є авторські навчальні посібники, а також оригінальні педагогічні, мистецькі й менеджерські методи, прийоми, засоби і навіть системи, які чекають на своє подальше осмислення, узагальнення й аналіз.

І доки ступають нашою землею шанувальники Маестро і надихає своїм співом український народний хор «Калина», доки чарує світ пісенне диво України і стверджується славетний Полтавський педагогічний, доти житиме в серцях Велетень хорового мистецтва – Григорій Семенович Левченко.

Список використаної літератури

- Болгов, Г. (Автор-упоряд.). (2004). *Хто є хто на Полтавщині. Видатні земляки: довідково-біографічне вид.* (Вип. II). Київ: Бліц-Принт.
- Гайдамака, В. М. (2004). *Сповитий вітрами*. Полтава: Дексі-прінт.
- Гнатюк, Л. А. (2000). Майстер пісенного дива. В кн. Левченко, Г. С. *Червона калина – полтавська земля: збірник творів з репертуару українського народного хору “Калина”* (с. 5-22). Полтава: ПДПУ імені В. Г. Короленка.
- Зязюн, І. А. (2000). *Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб.* Київ: МАУП.
- Комишан, Ю. В. (2021). *Мистецько-педагогічна діяльність Григорія Левченка*. (Дис. д-ра філософії). Полтавський нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. Полтава.
- Лабінський, М.Г., Мурза, В.С. (Упоряд.), Кудрицький, А.В. (Ред.). (1992). *Митці України: енциклопедичний довідник*. Київ: Муз. Україна.
- Левченко, Г. С. (2007). *Спогади, роздуми, погляди, поради: художньо-методичні нариси*. Полтава: ПФ «Форпіка».
- Левченко, Г. С., Дем’янюк, Н. Ю., Вовченко, С. В., Гайдамака, В. М., Лобач, О. О. (2020). *Кафедра музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка: ретроспективний аналіз: монографія*. (2-ге вид.). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.
- Семотюк, О. П. (Уклад., ред.). (2017). *Сучасний словник іношомовних слів*. Харків: Ранок.
- Скрипник, Г. (Гол. ред.). (2011). *Українська музична енциклопедія*. (Т. 3: Л – М). Київ: ІМФЕ НАНУ.
- Сулаєва, Н. (2011). Аксіологічні виміри педагогічної діяльності Г. Левченка в українському народному хорі «Калина» Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. *Молодь і ринок*, 9, 77-81. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2011_9_18

Valentyna Tytarenko

PROFESSOR HRYHORII LEVCHENKO'S PERSONALITY PHENOMENON

The article reveals Professor Hryhorii Levchenko's (1933-2022) personality phenomenon, who was a teacher, choirmaster, composer, researcher of national musical folklore, public figure, founder and artistic director of the Ukrainian folk choir “Kalyna” of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (1979-2022). The author has shared her own memories of the pedagogue-artist, summarized the forty-year experience of her cooperation with H. Levchenko, and convincingly proved the unique integrity of his bright personality. The phenomenon of the artist's personality is based on three defining values:

Ukrainian folk song, mother tongue, and Ukraine. It is also characterized by his unique personal qualities. It is emphasized that the artist saw his mission in the preservation, development, and popularization of the national song culture, which he successfully implemented in his multifaceted activities: organizational, educational, upbringing, methodical, artistic, and scientific. In each of them, the professor vividly demonstrated a creative approach. The result of the implementation of the creative approach is the author's educational manuals and musical works, arrangements, and processing of Ukrainian folk songs, original pedagogical, artistic, and managerial methods, techniques, and tools, as well as a unique system of educating the future teacher. They are waiting for further understanding, generalization, and theoretical analysis.

Keywords: *Hryhorii Levchenko; personality phenomenon; Ukrainian folk choir "Kalyna"; The Department of Music; Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University; the teacher's organizational, educational, upbringing, and scientific activity.*

References

- Bolhov, H. (Avtor-uporiad.). (2004). *Khto ye khto na Poltavshchyni. Vydadni zemliaky [Who is who in Poltava Oblast. Outstanding compatriots]: dovidkovo-biohrافichne vyd.* (Is. II). Kyiv: Blits-Prynt [in Ukrainian].
- Haidamaka, V. M. (2004). *Spovytyi vitramy [Wrapped by the winds]*. Poltava: Deksi-print.
- Hnatiuk, L. A. (2000). Maister pisennoho dyva [Master of the song miracle]. In Levchenko, H. S. *Chervona kalyna – poltavska zemlia [Red viburnum – Poltava land]: zbirnyk tvoriv z repertuaru Ukrainskoho narodnoho khoru "Kalyna" (p. 5-22)*. Poltava: PDPU imeni V. H. Korolenka. [in Ukrainian].
- Komyshan, Yu. V. (2021). *Mystetsko-pedahohichna diialnist Hryhoriia Levchenka [Hryhorii Levchenko's artistic and pedagogical activity]* (PhD diss.). Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University. Poltava [in Ukrainian].
- Labinskyi, M. H., & Murza, V. S. (Comps.), Kudrytskyi, A. V. (Ed.). (1992). *Myttsi Ukrainy [Artists of Ukraine]: entsyklopedychnyi dovidnyk*. Kyiv: Muz. Ukraina [in Ukrainian].
- Levchenko, H. S. (2007). *Spohady, rozdumy, pohliady, porady [Memories, thoughts, views, advice]: khudozhno-metodychni narysy*. Poltava: PF "Forpika" [in Ukrainian].
- Levchenko, H. S., Demianko, N. Yu., Vovchenko, S. V., Haidamaka, V. M., & Lobach, O. O. (2020). *Kafedra muzyky Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka: retrospektyvnyi analiz [Department of Music of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University: retrospective analysis]: monohrafiia (2-he vyd.)*. Poltava: PNPU imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Semotiuk, O. P. (Comp., ed.). (2017). *Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv [Modern dictionary of foreign words]*. Kharkiv: Ranok [in Ukrainian].
- Skrypnyk, H. (Ed.). (2011). *Ukrainska muzychna entsyklopediia [Ukrainian musical encyclopedia]*. T. 3: [L – M]. Kyiv : IMFE NANU [in Ukrainian].
- Sulaieva, N. (2011). Aksiologichni vymiry pedahohichnoi diialnosti H. Levchenka v ukrainskomu narodnomu khori «Kalyna» Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka [Axiological dimensions of the pedagogical activity of H. Levchenko in the Ukrainian folk choir "Kalyna" of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University]. *Molod i rynek [Youth and the market]*, 9, 77-81. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2011_9_18 [in Ukrainian].
- Ziaziun, I. A. (2000). *Pedahohika dobra: idealy i realii [Pedagogy of goodness: ideals and realities]: nauk.-metodychnyi posib*. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].

Одержано 08.09.2023 р.

УДК 930(477.53)(092)

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2023.28.293163>

Олександр Єрмоленко, м. Полтава

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6490-0521>

ЗМІСТ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВАСИЛЯ ЛОБУРЦЯ

У статті розкривається зміст науково-педагогічної діяльності відомого вченого-педагога, історика, краєзнавця, організатора наукової роботи В. Лобурця. Доведено, що визначальною рисою науково-педагогічної діяльності вченого було гармонійне поєднання дослідницького й освітньо-виховного аспектів. На основі студіювання біографічної, нарративної літератури та архівних матеріалів проаналізовано основні її складники: розробка методології наукового та навчального пізнання; збагачення змісту, методів і форм викладання історичних дисциплін; удосконалення лекторської майстерності. Доведено, що науково-педагогічна діяльність В. Лобурця мала загальнопедагогічну та практико-орієнтовану спрямованість щодо підготовки майбутніх учителів.

Ключові слова: Василь Лобурець; науково-педагогічна діяльність; освітні ідеї; зміст освіти; методи навчання й виховання; підготовка майбутнього вчителя.

Постановка проблеми. У контексті посилення військової агресії та інтеграції українського суспільства до європейської спільноти, яка розвивається на принципах свободи, демократії, поваги до особистості, зростає прагнення зберегти найкращі надбання вітчизняної педагогічної думки, ідентифікувати неповторність історичного поступу освіти в Україні, з'ясувати витоки та взаємозв'язки провідних педагогічних ідей. Нормативні освітні документи (Ініціатива ЮНЕСКО «Майбутнє освіти» (2019), Законів України «Про вищу освіту (2014), «Про освіту» (2017), Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки та ін.) актуалізують питання реформування освіти на засадах національних і європейських цінностей, діалогу культур, переосмислення й творчого використання досвіду попередніх поколінь, персоніфікації української історико-педагогічної думки. Все це спонукає до об'єктивного аналізу спадщини педагогів минулого. Однією з неординарних персоналій в історії національної освіти був відомий учений-педагог, історик, краєзнавець, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і

техніки України, академік Української академії історичних наук Василь Єгорович Лобурець (1930–2006).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагоме значення для розуміння сутності освітніх ідей і науково-педагогічної діяльності В. Лобурця становлять історико-педагогічні розвідки, присвячені аналізу діяльності Полтавського педагогічного інституту (нині – Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка), що представлені іменами таких дослідників, як Л. Бабенко, Б. Год, Н. Дем'янку, Ю. Гринь, О. Єрмак, О. Лобач, В. Мокляк та ін. Контекстуально вченого згадують в дослідженнях із історії краєзнавчої діяльності на Полтавщині (Ю. Волошин, О. Нестуля, І. Петренко, В. Ревегук та ін.). Значну цінність для студіювання педагогічної персоналії В. Лобурця становлять праці з методології історико-педагогічних розвідок (Л. Березівська, Л. Ваховський, Н. Гупан, Н. Дічек, В. Курило, О. Сухомлинська, А. Ткаченко, В. Фазан та ін.). Узагальнення останніх публікацій свідчить про те, що, незважаючи на інтерес до постаті вченого, дотепер немає спеціального дослідження, присвяченого аналізу науково-педагогічного доробку В. Лобурця.

Мета статті – на основі студіювання наративної літератури та архівних джерел проаналізувати зміст науково-педагогічної діяльності В. Лобурця, визначити її особливості та складники.

Методи дослідження. Задля реалізації мети було застосовано такі методи: загальнонаукові – для теоретичного аналізу конкретно-історичної генези об'єкта дослідження, цілісного вивчення постаті В. Лобурця; історико-педагогічні (проблемно-хронологічний – для розкриття динаміки розвитку поглядів ученого-педагога на проблеми освіти й виховання; біографічний – для вивчення життя, педагогічної творчості та науково-педагогічної діяльності В. Лобурця); емпіричні – пошуково-бібліографічний, архівний, метод інтерв'ювання, які уможливили пошук архівних першоджерел, опрацювання історіографії, різноманітних наукових видань, а також роботу з усно-історичними матеріалами.

Виклад основного матеріалу. Аналіз багатого творчого доробку В. Лобурця дозволяє стверджувати, що серед провідних напрямів його багатогранної роботи варто відзначити науково-

педагогічну діяльність вченого, яку він розпочав у 1956 році на посаді асистента кафедри історії СРСР та УРСР в Полтавському педагогічному інституті (Лобурець, 1979). Працюючи тут як викладач, як завідувач кафедри та як проректор з наукової роботи Василь Єгорович докладав багато зусиль у сфері підготовки вчителя до навчально-виховної діяльності в школі. У контексті вирішення цієї проблеми вчений опрацював питання розробки змісту історичних дисциплін, уніфікації навчальних планів, форм і методів підготовки педагогічних кадрів. Учений як викладач і завідувач кафедри був переконаний, що важливим фактором удосконалення системи підготовки вчителів для національної школи є педагогічно доцільна побудова навчальних планів, програм і підручників. Василь Лобурець був свідомий того, що навчальний план є основою навчального процесу, адже він визначає його графік, співвідношення всіх видів теоретичного навчання і навчально-виробничої практики, номенклатуру і логічну послідовність вивчення навчальних предметів, час для їх опанування, поєднання окремих видів дисциплін. Педагог наголошував, що навчальний план важливо укладати з урахуванням соціально-педагогічних та економічних факторів, на основі здобутків педагогіки і психології, а також спеціальних галузей знань.

Аналіз документів засвідчує, що, приміром, у 1970–1971 рр. було підготовлено й затверджено 39 навчальних планів для майбутніх учителів, зокрема для денних відділень педагогічних інститутів – 26, для заочних – 7, для вечірніх – 6. Історик педагогіки В. Майборода у зв'язку з цим зазначає, що на тлі вдосконалення структури шкіл, запровадження трирічного терміну початкової освіти, систематичного вивчення наук із 4 класу зазнали уніфікації навчальні плани факультетів підготовки вчителів початкових класів: збільшено час на суспільно-політичні науки (на 64 год.), педагогіку і психологію (на 60 год.), педагогічну практику без відриву від навчальних занять (на 90 год.), уведено курс «Технічні засоби навчання» (30 год.). Водночас у вишах за наказом Міністерства вищої освіти було запроваджено: контроль успішності («атестація») протягом семестру, планування самостійної роботи, а також науково-дослідницьку роботу студентів у

навчально-виховному процесі, створення системи постійного аналізу наслідків навчального процесу для оперативного управління ним і навчально-методичні комплекси дисциплін та спеціальностей (Майборода, 1992, с. 144). Зрозуміло, що за цих умов В. Лобурець мав багато нових педагогічних завдань, які він успішно й творчо розв'язував.

Важливо відзначити, що введення постійної звітності про виконання навчальних планів і додаткових заходів з удосконалення організаційних форм навчально-виховного процесу значно збільшувало обсяг документації, формалізувало навчально-методичну роботу, загальмовувало ініціативу викладачів. На підставі цього Міністерство вищої освіти (наказом від 18 листопада 1985 р.) скасувало практику створення навчально-методичних комплексів дисциплін і спеціальностей.

Рівень теоретичних і практико-орієнтованих знань випускників педагогічних інститутів не повною мірою відповідав зростаючим вимогам науки і техніки, повільно розроблялися і впроваджувалися у вузівську практику сучасні наукові методи організації навчально-виховного процесу, виникла потреба уніфікації змісту освіти у вищій педагогічній школі. Педагогічні університети України працювали за навчальними планами, згідно з якими всі навчальні дисципліни, котрі вивчалися в педагогічних вишах, було об'єднано в три цикли: 1) суспільні науки (за умови чотирирічного терміну навчання відводилося 454 год., п'ятирічного – 544 год.); 2) психолого-педагогічні науки («Вступ до спеціальності», «Педагогіка школи», «Історія педагогіки», «Психологія», окремі методики, спецсемінари, спецкурси з актуальних проблем дидактики, теорії і методики виховання та інші предмети (460 год.); 3) спеціальні науки, що визначають профіль педагога, на вивчення яких приділялося близько 2000 год. (за навчальним планом 1974 р.). Погоджуємося з думкою більшості науковців, що такі часті зміни навчальних планів були не завжди вмотивованими, а тому й не стимулювали подальшого істотного вдосконалення навчально-виховного процесу. Трансформації вимагали багато науково-педагогічних зусиль від Василя Лобурця як викладача та керманіча кафедри.

Аналіз матеріалів свідчить, що з метою вдосконалення педагогічної підготовки студентів до оновлених планів було введено низку нових навчальних курсів, передбачено практику без відриву від навчання, втім підготовка майбутніх учителів мала загальнотеоретичний характер. Приміром, нові навчальні плани передбачали факультативні дисципліни в обсязі 160-240 год. Відповідно до тогочасних інструкцій факультативи визначалися як обов'язкові заняття. Зважаючи на це, тижневе аудиторне навантаження студентів з урахуванням усіх факультативних дисциплін становило понад 45 год.

У результаті перебудовчих процесів навчальні плани 1985 р. були не вповні уніфіковані. Відбулися зміни у проведенні педагогічної практики. Так, згідно з навчальним планом 1961 р. кожен студент педагогічного інституту, починаючи з 2 до 7 семестру включно, раз на тиждень працював у школі, виконуючи обов'язки вожатого, помічника класного керівника або керівника предметного гуртка, у 8 семестрі проходив педагогічну практику в 5-8 класах із відривом від занять (6 тижнів), а студенти п'ятих курсів проходили семестрову педагогічну практику в 9-11 класах на робочому місці вчителя (класного керівника). У нових навчальних планах на педагогічну практику відводилося 17-19 тижнів (Майборода, 1992, с. 149).

У ході бесід із колегами та обговорення вищеназваних проблем на засіданнях кафедри В. Лобурець неодноразово зауважував, що практична підготовка студентів не відповідала тогочасним вимогам. Учений був переконаний, що для майбутніх педагогів найголовніше – знання науки (історії), методики її викладання та педагогіки. Він наголошував, що саме цьому аспекту підготовки студентів приділялася недостатня увага. У своїй праці «Як ми вивчаємо історію рідного краю» В. Лобурець підкреслював важливість використання активних методів навчання молодого покоління. Одним із дієвих засобів активізації пізнавальних інтересів, забезпечення стійкої мотивації, поєднання навчальних і виховних цілей він вважав краєзнавчу діяльність. Він писав: «У вихованні важливу роль повинно відігравати вивчення історії рідного краю. Саме на місцевому матеріалі зручно й дохідливо можна допомогти довідатися й зрозуміти

героїчну історію нашої великої Батьківщини. Кожен населений пункт має свою цікаву історію та славні традиції, на яких можна виховувати...» (Лобурець, 1962, с. 5). У цьому контексті вчений відзначав, що тогочасне збільшення годин на вивчення методики викладання історичних дисциплін має позитивний характер, але такий крок не розв'язує проблеми цілісно. Педагог відстоював позиції «методизації» змісту вищої педагогічної освіти. Він доводив, що таким універсальним навчально-виховним методом у діяльності вчителя є вивчення історії рідного краю, організація музейно-педагогічної діяльності в школах і вишах.

Педагог був переконаний, що залучення майбутніх учителів до наукового пошуку з використанням засобів музейно-педагогічної діяльності через організацію наукових студій, фондової роботи, проведення науково-практичних конференцій і семінарів, конкурсів дослідницьких робіт сприяє формуванню гуманітарної культури, професійно-педагогічного мислення, цілісної картини світу, забезпечує оволодіння методологією пізнавальної діяльності (світоглядно-культурологічний аспект); дозволяє опанувати психолого-педагогічні методи діагностики, знання методів і прийомів включення дітей у різні види діяльності (психолого-педагогічний та методичний аспекти). Зазначимо, що в 1983 році, саме за часів перебування Василя Лобурця на посаді проректора з наукової роботи та за його активного сприяння в Полтавському педагогічному інституті було засновано музей історії інституту (*Засідання ради Полтавського педагогічного інституту, 1983*).

Звичайно, відрив від життя, невміння деяких педагогів працювати на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії зі студентами не стимулювали розвиток пізнавальних і професійних інтересів майбутніх учителів. У середині 80-х років ХХ століття склалася ситуація, коли викладання суспільних і психолого-педагогічних наук вимагало змін. Відповідно до плану 1985 р. на підготовку студента за спеціальністю відводилося дві третини навчального часу, а на підготовку до професії (методика викладання, педагогіка, психологія) – до 10% (Майборода, 1992, с. 151). В. Лобурець указував на цю проблему, переконуючи науково-педагогічну громадськість у тому, що педагогічні інститути повинні давати своїм вихованцям не лише знання з предмету, а й розвивати

вміння їх постійно оновлювати, удосконалювати, систематизувати, формувати такі навички в учнів. Тому, зауважував учений, навчальні плани педагогічних інститутів потрібно кардинально змінювати, експериментально перевіряючи їх ефективність. Педагог був свідомий, що робити це повинні професорсько-викладацькі колективи, використовуючи новаторський досвід 20-30-х років ХХ століття, відмовляючись від повної уніфікації та враховуючи регіональну специфіку.

Із 1981 року В. Лобурець працював проректором з наукової роботи в Полтавському державному педагогічному інституті імені В. Г. Короленка (*Рішення Колегії Міністерства освіти УРСР*, 1981). Узагальнення архівних і наративних джерел свідчить, що вчений був безпосереднім організатором науково-педагогічних досліджень, які в той час активно здійснювалися в закладі вищої освіти. Так, Василь Єгорович був залучений до розробки низки інноваційних освітніх проєктів, зокрема експериментальної програми «Учитель: школа – педвуз – школа» (1985 р.). Безпосереднім натхненником і керівником розробки та реалізації програми був ректор (1975-1990), виданий педагог-учений, доктор філософських наук, професор І. Зязюн. Протягом тривалого часу він разом із колегами та послідовниками, серед яких був Василь Лобурець, упроваджував свої ідеї в практику діяльності Полтавського педагогічного інституту та шкіл Полтави і Полтавської області. Досвід реалізації цієї програми отримав схвалення місцевих відділів освіти та Міністерства освіти України. Впровадження програми «Учитель» здійснювалося за такими напрямками: рання орієнтація школярів на вчительську професію; ретельний відбір педагогічно обдарованих юнаків і дівчат в інститут; викладання студентам спецкурсу з основ педагогічної майстерності; проведення безперервної педагогічної практики в базових закладах освіти; післядипломна адаптація молодих учителів. До розробки окремих аспектів програми долучалися викладачі інституту та вчителі шкіл області (Лобурець, 1994, с. 16).

В. Лобурець був упевнений, що в педагогічних вишах мають навчатися педагогічно обдаровані, творчі особи, які самовизначилися, свідомо обрали професію. На переконання вченого,

учитель повинен уміти боротися за людину, правду і добро, бути нетерпимим до несправедливості та зла, брати на себе відповідальність за результати власної діяльності. У зв'язку з цим він зазначав, що педагогу-вченому необхідно формувати у студентів саме такі якості. Тому в підготовці вчительства визначну роль мають відігравати висококваліфіковані науково-педагогічні кадри. Їх авторитет зумовлюють багато факторів: глибоке знання своєї справи, повага до вихованців, високі морально-етичні якості. Узагальнення наративних інтерв'ю з колегами і вихованцями В. Лобурця (Б. Год, Н. Год, О. Лавріненко, К. Лобач, Н. Пусепліна, І. Цебрій та ін.) переконує, що він був свідомий того, що лише педагог за покликанням здатний виявити нахили та здібності студентів, збудити в них бажання до самостійного мислення, до науки, зробити їхню працю приємною. Інтелігентний педагог-науковець – завжди вихователь, має почуття відповідальності перед вихованцями за невикористані можливості. Характер інтелігентного викладача – вимогливого, толерантного і виваженого, благородного наставника та справжнього шукача істини обов'язково позитивно позначається на студентах. Так було й у науково-педагогічній діяльності В. Лобурця. Його вихованці та колеги відзначали головні риси Василя Єгоровича – інтелігентність, порядність, людяність, відданість професії.

Висловлювання про високу лекторську майстерність В. Лобурця можна знайти у спогадах його учнів і колег. Так, відомий учений-історик Ю. Волошин зазначає: «Професор Василь Єгорович Лобурець, який був тоді проректором з наукової роботи, читав спецкурс “Основи наукових досліджень”. Коли він викладав його, я ще й не мріяв займатись чимось подібним, але чомусь багато з того, що тоді говорив Василь Єгорович, я запам'ятав і згодом використав на практиці...» (Волошин, 2019).

Найбільш характерною рисою лекцій В. Лобурця був високий рівень їхньої наукової концептуальності, що виявлялося в умінні вченого виділити головне в навчальному матеріалі. Колега В. Лобурця, кандидат філологічних наук, доцент кафедри

української літератури Полтавського педагогічного університету П. Загайко згадував: «І все ж найбільша радість для нього – це безпосереднє спілкування зі студентською аудиторією. Увагу слухачів він полонить не стільки ораторськими злетами своєї думки, як її глибокою логічною доказовістю. А коли мову заводить про героїчну історію полтавської землі, слово його стає особливо вагомим» (Сєдакова, 1996, с. 9). Студенти В. Лобурця одноставні в тому, що зміст лекційного матеріалу визначався педагогом залежно від пізнавальних можливостей студентів, був розрахований не на формальне засвоєння знань, а на пробудження самостійної пошукової діяльності в їх здобутті. Останньому слугувало використання вдало підібраного фактичного матеріалу.

Висновки. У процесі дослідження встановлено, що визначальною рисою науково-педагогічної діяльності вченого є гармонійне поєднання дослідницького й освітньо-виховного аспектів. Це простежується в усіх складниках його науково-педагогічної діяльності, зокрема таких: 1) розробка методології наукового та навчального пізнання. В. Лобурець розробляв головні принципи раціонального освоєння дійсності – дотримання об'єктивності в пізнанні; визнання домінуючої ролі практики у процесі пізнання; цілісне сприйняття науки й навчальної дисципліни; гармонійне поєднання теоретичного і практичного аспектів пізнання; важливість забезпечення творчої активності особистості в пізнанні; 2) збагачення змісту, методів і форм викладання дисциплін. На основі результатів власних наукових досліджень В. Лобурець удосконалював теоретичний зміст історичних дисциплін, що будувався на принципах науковості й культуровідповідності, логічної послідовності, систематичності, доступності, зв'язку теорії з практикою, історизму, цілісної загальнонаукової картини світу, використання виховного потенціалу навчальних дисциплін. Учений на власному прикладі переконував у важливості використання методів, прийомів і форм викладання, що ґрунтуються на врахуванні пізнавальних інтересів, активізації когнітивних, психічних, перцептивних та емоційних процесів (проблемний виклад матеріалу, організація науково-дослідницької роботи, використання новітніх технічних засобів

навчання, застосування краєзнавчо-пошукової та музейно-педагогічної діяльності тощо); 3) удосконалення лекторської майстерності. Лекціям В. Лобурця були притаманні наукова концептуальність, раціональний добір матеріалу, логічність і послідовність, точність і гнучкість висловлювань, оптимальне використання наукових термінів, наявність інформації, що дає можливість отримати орієнтири для самостійної роботи студентів, практична цінність для майбутньої діяльності.

Перспективи подальших досліджень. Виконане дослідження не вичерпує всіх напрямів наукової проблеми. Подальшого вивчення потребують організаційно-науковий і музейно-краєзнавчий аспекти творчої діяльності В. Лобурця.

Список використаної літератури

- Волошин, Ю. (2019). Якщо Ви серйозно обрали фах історика, то налаштуйтеся на важку системну роботу. Взято з https://uamoderna.com/jittepis-istory/voloshyn_
- Засідання ради Полтавського педагогічного інституту, протокол №3, 30 вересня 1983 року. *Архів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*. Протоколи засідань ради інституту, №01-13, 30 серпня 1983 р. – 30 червня 1984 р. Арк. 22-23.
- Лобурець, В. Є. (1962). *Як ми вивчаємо історію рідного краю*. Київ: Знання.
- Лобурець, В. Є. (1979). Автобіографія. *Архів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 6-7.
- Лобурець, В. Є. (1994). *Полтавський державний педагогічний інститут імені В. Г. Короленка*. Полтава.
- Майборода, В. К. (1992). *Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1985 рр.)*. Київ: Либідь.
- Рішення Колегії Міністерства освіти УРСР про призначення В. Г. Лобурця проректором по науковій роботі, 24 квітня 1981 р. *Архів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 42.
- Сєдакова, І. В. (Ред). (1996). *Василь Єгорович Лобурець*. Полтава: Видавничий центр «Археологія».

Oleksandr Yermolenko

CONTENT OF VASYL LOBURETS' SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL ACTIVITY

The article highlights the content of the scientific and pedagogical activities of the famous scientist-pedagogue, historian, local historian, and organizer of scientific work V. Loburets. It is proved that the main feature of the V. Loburets' scientific and pedagogical activity was the harmonious integration of research and educational aspects. Based on the study of biographical, narrative literature, and archival materials, the main components are analyzed. They are the following: the development of the methodology of scientific and educational cognition (V. Loburets revealed the main principles of rational cognition of reality: objectivity in cognition, acceptance of the dominant role of practice in the process of

cognition, holistic perception of science and the educational course, a harmonious combination of theoretical and practical aspects of cognition, the importance of the creative activity of the individual in cognition); improvement of the content, methods, and forms of teaching historical disciplines (V. Loburets improved the theoretical content of historical disciplines, which was based on the principles of scientific and cultural relevance, logical consistency, systematicity, integration of theory with practice, historicism, and the usage of the educational potential of academic disciplines); improvement of lecturing skills (V. Loburts's lectures were characterized by scientific conceptuality, rational selection of material, logic and consistency, accuracy and flexibility of statements, optimal use of scientific terms, presentation of information that guides students' self-study, and practical value for future activities at school). It has been determined that V. Loburets's scientific and pedagogical activity had a general pedagogical and practice-oriented focus on the implementation of future teacher training.

Keywords: *Vasyl Loburets; scientific and pedagogical activity; pedagogical ideas; content of education; methods of teaching and education; future teacher training.*

References

- Loburets, V. Ye. (1962). *Yak my vyychaimo istoriiu ridnoho kraiu [How we study the history of our native land]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
- Loburets, V. YE. (1979). *Avtobiohrafiiya [Autobiography]*. *Arkhiv Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka [Archive of the Poltava National Pedagogical University]*. Osobova sprava Loburtsia Vasylia Yehorovycha, №01-11, 12 sichnia 1979 r. – 31 serpnia 2002 r. Ark. 6-7 [in Ukrainian].
- Loburets, V. Ye. (1994). *Poltavskiy derzhavnyi pedahohichnyi instytut imeni V. H. Korolenka [Poltava V. G. Korolenko State Pedagogical Institute]*. Poltava [in Ukrainian].
- Mayboroda, V. K. (1992). *Vyshcha pedahohichna osvita v Ukrayini: istoriia, dosvid, uroky (1917-1985 rr.) [Higher pedagogical education in Ukraine: history, experience, lessons (1917-1985)]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Rishennia Kolehii Ministerstva osvity URSR pro pryznachennia V. H. Loburtsia prorektorom po naukovii roboti, 24 kvitnia 1981 r. [Decision of the Collegium of the Ministry of Education of the Ukrainian SSR on the appointment of V. H. Loburets as vice-rector for scientific work, April 24, 1981]. *Arkhiv Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka [Archive of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University]*. Osobova sprava Loburtsia Vasylia Yehorovycha, №01-11, 12 sichnia 1979 r. – 31 serpnia 2002 r. Ark. 6-7 [in Ukrainian].
- Sedakova, I. V. (Ed.). (1996). *Vasyl Yehorovych Loburets [Vasyl Yehorovych Loburets]*. Poltava: Vydavnychiy tsentr «Arkhiolohiia» [in Ukrainian].
- Voloshyn, Yu. (2019). *Yakshcho Vy seriozno obraly fakh istoryka, to nalashtovuites na vazhku systemnu robotu [If you have seriously chosen the profession of historian, then get ready for hard systematic work]*. Retrieved from <https://uamoderna.com/jittepis-istory/voloshyn> [in Ukrainian].
- Zasidannia rady Poltavskoho pedahohichnoho instytutu, protokol №3, 30 veresnia 1983 roku [Meeting of the board of the Poltava Pedagogical Institute, protocol No.3, September 30, 1983]. *Arkhiv Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka [Archive of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University]*. Protokoly zasidan rady instytutu, №01-13, 30 serpnia 1983 r. – 30 chervnia 1984 r. Ark. 22-23 [in Ukrainian].

Одержано 12.09.2023 р.

ПЕДАГОГІЧНА ЕСТЕТИКА ТА ЕТИКА

УДК 37.091.12:177

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2023.28.293167>

Георгій Філіпчук, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7397-0874>

УКРАЇНОЗНАВЧІ АКТУАЛІТЕТИ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті обґрунтовано, визначено та розкрито українознавчі актуалітети педагогічної культури вчителя в контексті сучасних політичних, соціальних і культурологічних проблем становлення національної системи освіти в Україні. Акцентовано увагу на тому, що нинішня місія освіти – зміцнювати й розвивати національну ідею. Доведено, що культ культури, передовсім національної, необхідно сприймати як методологію сучасної освіти. З'ясовано, що, формуючи педагогічну культуру вчителя, викладача, необхідно зважати на два ключових аспекти – професійний і культурний. Наголошується, що справжня педагогічна культура формується двовимірно – конкордично і логічно, чуттєво й раціонально, є своєрідним синтезом душі і розсуду (інтелекту). Констатовано, що українознавство слід вважати тим ваговитим складником у змісті освіти, що робить її добротною, інтелектуальною, гуманною, національною, зміцнюючи суспільні процеси державо-націєтворчості.

Ключові слова: *українознавство; україноцентризм; педагогічна культура; вчитель; національна система освіти.*

Постановка проблеми. Війна – антипод, антитеза і найстрашніший «винахід» людства, що уособлює класичне зло, вже тисячоліттями «супроводжує» життя, а точніше – відбираючи в людини право на цю найвищу цінність. Унікальні досягнення (від технологічних революцій, освоєння космосу і до штучного інтелекту) перемелюються війнами, ще страшніше – слугують їм, не вирішуючи нагальних проблем голоду, хвороб, безграмотності, бідності. Адже щорічно лише в умовах «холодного» протистояння світ витрачає понад 15 трлн доларів на виробництво зброя людсьоббивства. Стає очевидним, що в ХХІ столітті наступив момент істини, коли варваризація зухвало марширує поруч із

цивілізацією, часто випереджуючи її. За період від початку російського вторгнення за офіційними даними знищено, зруйновано 3428 закладів освіти, 365 – повністю, третина українських дітей навчається лише дистанційно. Крім того, постраждали 1700 об'єктів української культурної спадщини, з яких 110 мають статус національного значення, зруйновано 343 спортивні об'єкти. За півтора року загинуло понад 360 відомих українських спортсменів і тренерів. Найстрашніше – вбито 508 дітей і поранено 1139. Незбагненні й безповоротні втрати. Така реальність, коли діє не «сила аргументу», а лише «аргумент сили». Ця руйнівна глобальна тенденція нині сповна торкнула крилом смерті Україну. Війна доконечно оголила чутливий суспільний нерв, сприймаючи світ, довкілля і все людське крізь призму цієї не тільки національної, але й вселенської катастрофи.

Такі явища не є новизною. Сто років тому (1933), коли до влади в Німеччині прийшли нацисти, відомий австрійський філософ і педагог Ф. Гаєк (Нобелівський лавреат) сформував основну ідею XX і XXI століть – захист Свободи. В розпалі війни (1944) він пише знакову працю «Шлях до рабства» (2022). Головна думка – нацизм і комунізм наділені спільним знаменником, що ввібрав у себе нищення свободи, людиноненависництво, тоталітаризм. Саме протистояння цьому антигуманному феномену зрощує дилеми: мир і війна; добро і зло; свобода і рабство; любов і ненависть; прогрес і руїна; щастя і горе...

Лише на перший погляд вищеозначене не має стосунку до сфери освіти, педагогічної культури, виховних систем. Однак зауважимо, що перш ніж виплодяться такі політики, як нищівники свободи й глашатаї рабства, народжуються авторитарні й деспотичні суспільно-політичні режими та держави, то вони кимось і чимось зрощуються. Ці умовиводи спрямовані на затребуваність головної парадигми – «олюднення Людини». Особливо відчутною вона стає в період сучасної цивілізаційної пори, геологічної епохи антропоцену, коли в основі життя і смерті, буття і небуття здорової природи й суспільної матерії є людина, саме від неї залежить доля світової спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У далекому XVII столітті англійський педагог і філософ Дж. Локк зазначав у праці «Думки про виховання», що людина народжується на чистій

дошці й 9/10 її творять такою, якою вона є, два чинники – виховник (педагог) і середовище (Сбруєва, Рисіна, & Мозговий, 2006). Задовго до нього голландський мислитель епохи Відродження Е. Роттердамський стверджував, що людьми не народжуються, а виховуються (Год, 2009). Український учений-педагог П. Юркевич (2021) розширив поле для зрощення людини, заявивши про особливу значущість для творення людини чотирьох факторів: сім'ї, школи, держави, церкви.

Українознавчі підвалини вітчизняної освіти обґрунтували В. Антонович, Б. Грінченко, Г. Ващенко, Д. Донцов, І. Зязюн, В. Кремень, І. Огієнко, О. Попович, О. Пчілка, С. Русова, С. Сірополко, В. Сухомлинський та ін. Теоретико-методологічна та методичні основи формування педагогічної культури майбутніх учителів розробили В. Буряк, В. Гриньова, І. Пальшкова, Ю. Плиска та ін. (вичерпний аналіз стану дослідження проблеми в науковій літературі див. у дисертації Ю. Плиски (2018))

Мета статті – аргументувати, обґрунтувати та розкрити українознавчі актуалітети педагогічної культури сучасного вчителя в контексті політичних, соціокультурних та ідеологічних викликів сьогодення.

Методи дослідження: *історико-педагогічний аналіз* – з метою вивчення українознавчих актуалітетів педагогічної культури в контексті становлення національної системи освіти в Україні; *прогностичний метод* – задля визначення перспектив утвердження українознавчих засад педагогічної культури вчителя у сфері педагогічної освіти з урахуванням сучасних соціокультурних, політичних, ідеологічних викликів.

Виклад основного матеріалу. Московська агресія проти України змушує нас, українців, сприймати трагіку реальності в іншому вимірі. Проблема нищення ЖИТТЯ криється не в деформованій моделі взаємин «людина – природа», а насамперед у домінуванні антигуманної моделі «людина – людина». На це дав у свій час неметафоричну відповідь відомий український діяч В. Липинський (2017), наголошуючи в праці «Брати-хлібороби», що розложився Вавилон і загинув старий Рим тому, що їхня матеріальна культура значно відстала від моральної (с. 17). Здолати зло планетарного масштабу можна тільки співдруж-

ністю, спільними зусиллями («Viribus unitis») світової спільноти. Світоглядно, мілітарно, духовно, культурно, інформаційно, економічно і педагогічно.

Культура, мова, церква, освіта, інформаційний простір, господарське життя, світоглядні орієнтири, мистецтво і література, наука і політика мусять очиститися від московщини, продукуючи й розвиваючи діяльнісний синтез із європейськістю й загальнолюдськістю. Насамперед слід уберегти й зростити національну душу, власну духовність. Інакше українську Націю очікуватиме той жах особистісної трагедії, який описаний у «Синіх етюдах» М. Хвильовим («Шляхетне гніздо»), змальовуючи стражденну українську людину, «ощасливлену» московськими більшовиками, коли «свій не свій ліс (земля), щасливий-нещасливий Василь. Щасливий, що не вбили, нещасливий, що живий».

Нинішня місія освіти, нової української школи – унеможливити таку трагіку сприйняття українцями світу, таку геноцидну реальність буття. Для цього необхідно сформувати відповідну педагогічну культуру, яка мусить бути присутня скрізь – в освітньому, культурно-мистецькому, науковому, інформаційному середовищах. Культ культури, передовсім національної, необхідно сприймати як методологію сучасної освіти. Слугуючи не тільки історичній правді, інтелектуалізації та гуманізації Особистості, він ставатиме запобіжником, пересторогою, захистом від експансій у майбутньому, будучи помічним для Перемоги, зміцнюючи Дух Народу – нашої незборимої сили. Бо як зазначав французький просвітник Г. Лебон (2020), народ на своєму історичному шляху може втрачати землю, території, ресурси, конституцію, незалежність і навіть державність, однак здатен і все повертати. Правда, за однієї умови, що він не втратить свою Душу. Тому й нинішня загарбницька війна проти України ведеться не за території, а за знищення української Ідентичності, національної Пам'яті, Культури, української Мови, особистої Гідності.

Українській Ідентичності, Державності, Народу. Бути! – стверджуємо ми, українці. І заради цієї великої ідеї національного Буття слід творити таку педагогічну культуру, яка б служила оберегом у вихованні Нації.

У сучасній літературі понад 500 тлумачень поняття «культура», яка в системі наукових знань відноситься до фундаментальних цінностей. В Україні одним із першопрохідців

«педагогічної культури» був В. Сухомлинський у ті часи, коли ще домінувала «сталінська педагогіка». Але саме тоді великий Учитель уперше вводить це поняття в обіг освітньої політики, її теорії і практики. Пригадую далекий 1977 рік. Тоді вийшов у світ п'ятитомник Василя Сухомлинського, який мені подарував головний освітянин Буковини Володимир Чубенко. І водночас у світ вийшла щемливо-зворушлива «Дума про вчителя» незабутнього Івана Драча, присвячена Сухомлинському, цьому високому народному Навчителю:

*«Плає педагог майбутність долі –
Яких за десять, за п'ятнадцять літ
Несе в собі всі долі ясночолі...
Це вчителі, найкращі наші люди,
Плачуть нас для всіх крутих доріг.
Болять майбутнім, школо, твої груди –
Нехай святиться твій простий поріг!»*

Цей натхненний просвітник освітян В. Сухомлинський (1976-1977) у педагогічній культурі виокремлював найвищу якість того, хто покликаний творити Особистість. У статті «Суспільство і вчитель» він каже: «Справжнім педагогом може вважатися тільки той, хто в кожному своєму вихованцеві бачить людину... Раніше ніж думати про знання, треба збудити в учня людську гідність» (Т. 5, с. 119). Оце тонке відчуття людської натури, знання її психології, високий такт і повага до вихованця як суб'єкта процесу взаємодії – риси, які формували Майстра. Безперечно, він розумів під «педагогічною культурою» техніку і технологію взаємодії майстра і об'єкта його праці... Багатогранність, різноманітність, відточеність, зразковий стан інструментів творчості, уміння володіти ними так само тонко, як прекрасний музикант володіє скрипкою. Хоча метода, навіть найдосконаліша, ніколи не стане заміником сутності освіти, її змісту та філософії. Тому визначальним у культурі педагога для нього був критерій опанування вчителем соціокультурного досвіду людства, глибоке знання методології науки й уміння використовувати її досягнення на практиці в різноманітних інноваційних формах, знання психології, які педагог розкрив у роботі «Розмова з молодим директором школи» (Т. 4, с. 393-626).

Звичайно, що знайдуться сьогодні й ті, хто заявить про цього непересічного й талановитого мужа, що його праці «пересипані» комунізмом та радянщиною. Так, але знаймо, у які часи житте-

творив В. Сухомлинський. Адже і до нього чимало наших національних будителів змушені були, на жаль, навіть свої думки, ідеї, ідеали виписувати колоніально-окупаційною мовою, коли діяли жорстокі щодо українськості заборони та укази, ворожі українству політичні ідеологеми. Однак не завдяки, а всупереч творилася і передова українська педагогічна думка, яка ставала вагомим складником загальнолюдськості, гуманізму, справедливості й історичної правди. Тому шукаймо сутність, зерно правди і мудрої мислі в наших велетів. А вони – наяву. Бо якби було інакше, то в багатьох країнах не виходили б і понині мільйонними накладами твори великого українського Педагога В. Сухомлинського. Сповідуючи головний принцип педагогічної дії – «Роби, як «Я», а не «Роби, як я сказав», він опирався на світоглядні орієнтири великих українців. Він був суголосний із Шевченковим твердженням, що вчителем народу має бути «Апостол Правди і Науки», Совість Нації. Як і близьким йому був Г. Сковорода з його «спалахуванням Душі», яке здатне робити людину щасливою. У статті «Моя педагогічна віра» В. Сухомлинський (1976-1977) озвучить дуже значимий особистісний посил: «Альфаю і омегою моєї педагогічної віри є глибока віра в те, що людина є така, яке в неї уявлення про щастя» (Т. 5, с. 394). І дуже часто святість цього розуміння залежить саме від того, хто виховує, від учителя, який є «творцем людської душі, плугатарем і сіячем» (Т. 5, с. 394).

Мало словесно обстоювати аксіоматичну затребуваність, що «Людині потрібна людяність» – необхідна дія, достойний навчитель, власна національна система виховання української Нації. Оскільки гідного Українця, а не погонича до ідеалу нових «єгипетських казанів», зможе зростити тільки особистий приклад Учителя, наділеного високою педагогічною культурою. Виконувати це надважливе завдання здатна щоденна, сумлінна, чесна і творча праця Вчителя, підтверджуючи слова Я. А. Коменського (1940), що справа вчителя є однією з величезних справ в історії. У праці Івана Огієнка (2019) «Українська культура» та його проповіді «Творимо українську культуру всіма силами нації» наголошено, що саме національно-свідома інтелігенція становить родючий ґрунт для національного зросту цілого народу. Але щоби «давати» іншим і виховувати інших, то треба самому бути на це здатним. Про таку спроможність і компетентність чимало

було сказано ще на початку відновлення нашої незалежності й державності, зокрема в Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») (1993), у якій одним із головних напрямів реформування освіти визначено підготовку нової генерації вчителів з високим рівнем загальної і педагогічної культури.

Формуючи особистість учителя, викладача, його педагогічну культуру, необхідно зважати на два ключових аспекти – професійний і культурний. А це означає, що вищий навчальний заклад (і не тільки) має забезпечувати не лише «знаннєві» компетентності, але й творити культурного педагога. Показовим є історичний факт, коли відомий державний і політичний діяч В. Черчилль, виступаючи 1948 р. в Лондонському університеті, нагадав про усталену істину, що «перший обов'язок університету – навчити мудрості, а не професії, сформувати характер, а не просто дати формальні знання» (Філіпчук, 2016). Вони (школи та університети) мають стати, за Я. А. Коменським (1940), «майстернями людей».

Глобальний запит і водночас виклик – «від людини освіченої до людини культурної». У цьому високотехнологічному й водночас страхітливому та zdegradovanomu світі це гуманістичне гасло виходить на передній план. Педагогічна культура не повинна обмежуватися «раціо», досконалим методом, інформаційно-знаннєвим матеріалом, її також творить Душа, Серце, вершинна Емоція. Цей унікально багатющий психо-педагогічний і культурний арсенал мусить безперервно включатися в людино-творчий процес, який не стільки новаційний, скільки традиційний, майже вічний.

Варто визнати, що культурно-мистецька концепція опанування цінностей природно ввійшла в контур освітньої політики та педагогічної культури країн ЄС та інших спільнот, що вважають освіту складовою системи національної безпеки. Так, у Норвегії у змісті освіти реалізується концепт «культурного ранця», коли з 6 до 19 років вивчаються такі дисципліни, як: національна культура, музика, театр, література, образотворче мистецтво, хореографія, кінематограф. А це означає, що критеріальність педагогічної культури вчителя значно розширюється, коли опановуються в школах та університетах вартості культури та мистецтва. Тому в Гарвардському чи Єльському університетах престижно отримати музичну, художню освіту, в Польщі в

кожному головному місті воєводства функціонують Академії мистецтв, а на негуманітарних факультетах обов'язковими є художні предмети; у німецьких школах – музика в профільних математичних і природничих класах (Філіпчук, 2014). Очевидно, що мистецтво і культура в країнах розвинутої демократії розглядаються як головний засіб творення почуття, культури смаків, високої емоції, естетизації й етизації особистості.

Ніби й нічого нового, адже про значимість культури для людини В. Сухомлинський (1976-1977) написав чимало праць, стверджуючи, що «емоційна і естетична товстошкірість – джерело багатьох моральних вад, і це джерело часто бере свій початок у невмілому, примітивному викладанні гуманітарних предметів» («Думки про шкільне виховання») (Т. 5, с. 390). Однак культурні цінності є надзвичайно затребуваними не тільки для духовного, а й для економічного, соціального розвитку, конкурентоспроможності нації. Культура стає надважливим чинником формування людського капіталу.

Отже, для педагогічної освіти парадигмою стає модель «культу культури». Цей вектор освітотворчості окреслений на глобальному рівні рішеннями світових самітів та резолюціями ООН. Принципи, що закладені в освітніх стандартах багатьох держав щодо культурних компетентностей, як і змістове кредо Дорожньої карти мистецької освіти (ЮНЕСКО, 2006), що «культура стає найважливішим компонентом всебічної освіти для всіх», трансформуються в загальносуспільні вартості й норми.

Загальні висновки.

1. Сутнісною є та позиція, що «педагогічна культура», «педагогічна майстерність», «педагог» не сприймаються поза цінностями. Хоча немає сумнівів, що досконалі методики й методи навчання є вкрай важливими, але майстерне оперування методиками впливає на сам характер навчально-виховного процесу. А. Дістервег у праці «Керівництво для освіти...» писав: «Метод – не одяг, одягаючи який, людина залишається такою ж. Він, насправді, перевтілює особистість самого вчителя і водночас природу своїх учнів» (Сбруєва, Рисіна, & Мозговий, 2006). Отож, метод також формує педагогічну культуру. Проте важливим складником у ній є не тільки «Як?» (педагогічна майстерність) навчати, яким методикам віддавати перевагу, але й «Що?», які вартості, ціннісні посили ретранс-люються молоді.

2. Інший критерій педагогічної культури (за А. Дістервегом) полягає в тому, що «неможливо дати іншому те, чого не маєш сам...» («Про шкільну дисципліну»). А видатний український педагог А. Макаренко (1952) в «Педагогіці індивідуальної дії» писав: «Краще зовсім не мати вихователя, ніж мати невихованих вихователів. Краще мати 4-х вмілих, ніж 40 бездарних» (с. 161). Талановитий автор унікальних педагогічних технологій уважав людяність, знання, уміння, майстерність архіважливими професійними якостями, стверджуючи, що зрощувати людину, розвивати її творче «Я» можна тоді, коли пізнаєш її натуру, інтереси, психологію бажань. Тому, зазначав він, висока «педагогічна культура» потребує знань психології, соціології, культурології, фізіології, історії, роблячи суспільний запит: «Чому в технічних вузах вивчається опір матеріалів, а в педагогічних не вивчається опір особистості, коли її починають виховувати».

3. Педагог мусить вірити в ті цінності, знання, які сам обстоює, будучи правдивим у словах і ділах. Найпосутніше, що треба брати з макаренківської педагогічної культури, то це якість непогамовної спраги до знань. У спогадах його брата міститься цікава характеристика особистісної культури А. Макаренка, який завжди був з книгою. Прочитав буквально все, починаючи з Гомера, Гамсуна, римської історії, історії французької революції, Костомарова, Грушевського, Ніцше і Шопенгауера, Ібсена і Стріндберга, Уайльда, Лондона, Франса, Меттерлінка, Гауптмана, Ростана... Отримав кредит і купив 22-томну Енциклопедію, любив театр, музику, оперу. З 15 років відвідував концерти симфонічної музики, понад усе цінував Книгу. Пригадується його лист розпачу до своєї дружини, коли обійшовши всі бібліотеки та книжкові магазини, заявив: «Бальзака ніде немає. Що це за така республіка?» (Макаренко, В.).

4. Культурний учитель «має бути здатним розвивати в собі кращі якості тієї нації, до якої належить». Це означає бути українцем за духом і поведінковими нормами, бути гідним громадянином своєї держави і рідного народу.

5. Опираючись на ключові принципи класичної європейської і національної педагогіки, важливо будувати навчально-виховний процес на основі освітнього україноцентризму, підкріплюючи цю світоглядну тезу словами президента США, озвученими в травні 2022 р. у Варшаві: «Україна надихнула Світ. Ми живемо в епоху

україноцентризму». Тому так важливо нині практично реалізувати ті провідні європейські ідеї, завдяки яким творилися успішні й великі нації. Адже істину пророчив у свій час той же А. Дістервег, коли в праці «Вчитель» стверджував, що думка про єдність і силу, любов до Батьківщини і патріотизм перетворяться в пустопорожню й безплідну ілюзію, якщо нація не буде ознайомлена з німецькою Історією, Мовою, Літературою, Культурою... (Сбруєва, Рисіна, Мозговий, 2006). Тому не можна допустити, щоб майбутній педагог ґрунтовно не знав народної поезії, літератури, великих творінь діячів нашої національної культури. Справді, ось це і є відповіддю на дещо архаїчне й за давнє питання, а «звідки беруться високорозвинуті нації». Очевидно, з духовного простору рідномов'я, ріднокультурності, особистої і національної гідності. А ще – виключно важливими для народу, особливо молоді, є високі приклади з життя славетних Українців. Їх завжди було достатньо. Вони нуртували безустану і скрізь, на всіх теренах українських соборних земель і за їх межами. Творці, борці, будителі, які жили Україною, мають бути серед нас і для нас.

Політичний і духовний ідеал Української Державности остаточно утвердиться лише тоді, коли Український Народ сформує себе як освічений, свідомий, націєкультурний організм, пізнавши правдиво свою історичну місію. Саме тому незабутній І. Дзюба (2001) в роботі «Національна культура як чинник майбуття України» пише: «...Хочу наголосити свою давню й незмінну тезу про те, що майбуття України вирішуватиметься у сфері культури» (с. 12). Справді, національна культура в нинішні трагедійні й героїчні часи є нашою найпотужнішою зброєю. Ворог – мозковит нечуваними досі звірствами намагається не тільки фізично, але й культурно, світоглядно вигубити українство та «затемнити українську суспільну думку, відвернувши її від національного ідеалу». Мусимо вберегти цей безцінний Оберіг, адже майбутнє України з її Національною Культурою, з якої черпає силу український мілітарний ренесанс і твориться Дух Українського Воїна.

Важливо, що ці дні є знаковими щодо намірів зміцнювати нашу національну Ідентичність, оскільки, нарешті, узаконено повернення історії України як обов'язкового предмету, обов'язкового складника мультитесту разом з українською мовою та

математикою. Тривалий період блокувалася цілком матеріальна ідея «українознавства», підмінюючи його то «краєзнавством», то «народознавством», аби лише не звучала Україна. Перманентна війна не переставала вестись ворожими силами ні на мить.

Ось чому педагогічна культура українського Вчителя, Професора повинна, *по-перше*, опиратися на українознавчі вартості. Українознавство, як система знань і цінностей про Український народ, Україну, її національну історію, культуру, мову і літературу, науку, мистецтво, традицію, природу, життєтворчість і духовність, має стати філософією і методологією сучасної вітчизняної освіти.

Друге, українознавча концепція формується на основі досягнень і спадщини всього українства – впродовж усього періоду історичного буття народу. Бо уявімо лише на мить, що ми через свою «необачність» раптом забули, не забажали пізнавати унікальний творчий та інтелектуальний доробок товариства «Просвіта» чи академічного Наукового Товариства імені Т. Шевченка (НТШ), яким цьогогоріч виповнюється відповідно 155 і 150 років. У їх нішах творили видатні українці, залишивши для нас глибокі інтелектуальні й духовні скарби загальнолюдського гатунку.

Третє, українознавство слід вважати тим ваговитим складником у змісті освіти, що робить її добrotною, інтелектуальною, гуманною, національною, зміцнюючи суспільні процеси державо-націєтворчості. Оскільки освітній україноцентризм унеможливить прояви рудиментів «культурно-освітнього імперіалізму» московщини, що завжди намагалась привести в небуття національно-історичне життя українства, насаджуючи ідеологію малоросійства й бездержавності. Він здатен зреалізувати найвище громадянське завдання освіти – виховати повагу до власного «Я», свого Роду, Народу, України, слугувати духовним, соціально-політичним чинником консолідації і розвитку Нації.

Четверте, українознавчі цінності, зрощені на високості національної Культури, є найкращим ресурсом «м'якої сили», найбільш ефективним інструментом для діалогу зі світом, націями і державами, пам'ятаючи слова українського просвітника і педагога Б. Грінченка, сказані в роботі «Про українську школу» ще на початку ХХ століття, що народ без власної прогресивної думки, творчості є нерозвинутим і завжди хворим членом у загально-

людській сім'ї (Березівська, & Сухомлинська, 2003, с. 81-91).

П'яте. Слід чітко усвідомити реальність, що неприйнятність українськості є політичною, світоглядною, історичною, психоментальною виразкою «руського міра», а ігнорування українознавства в освіті призводить до появи в суспільному просторі явищ сегрегації, відчуженості, нетолерантності, соціально-політичного дискомфорту. Відірваність українства, як і національних меншин, від українознавчих цінностей – рудимент бездержавності, малоросійства, колоніального спадку, тотального омосковлення.

Шосте. Формуючи громадянина світу та спільного європейського дому, освіта має насамперед виконувати своє найголовніше завдання – виховання поваги до рідної землі, України, Українського народу, національної культури, української (державної) мови, історичної пам'яті, національних духовних святинь, добре засвоївши застережливе слово Б. Лепкого – «який гіркий з чужої ниви хліб».

Нарешті, *сьоме.* Українознавство в освіті формує, творить, зміцнює і розвиває національну ідею, яка є живильним струменем державного зросту і шляхом до перемоги, утверджуючи оберігаючи світовідчуття щодо рідної української Мови, Культури, Віри, Історії, Традиції, які вважаються найнадійнішими вартівими Ідентичності та власної української Держави.

Тема україноцентричності в освіті залишається й донині нашим больовим «ахілесовим сухожиллям». Колись давно, в листопаді 1935 року Д. Донцов (1991) у передмові до 1-го видання «Дві літератури нашої доби» написав дуже повчально для часів нинішніх: «Мусимо викорчувати, виполоти, вичистити від сміття, звалити стару рудеру, щоби здвигнути своє. Хто цього не робить, на старих підвалинах ставляє новий поверх – хоч і не є «руїнник», але – звичайний полатайко, «позитивний» полатайко, що зашиває старі діри, щоби вони подерлися знов» (с. 8). Цей знаковий будитель національної думки прив'язує таку безнадійну «сизифову» працю до важливої засади Святого Письма: «не наливати нового вина в старі міхи» (с. 8).

Тому й варто не нагадувати, а повсюдно вимагати – доки не буде поставлена верховинна цінність українознавства, доти Нація не стане дихати на повні груди. Бо в освіті, культурі, як і в суспільстві, важливими є не декор, фраза, навіть приваблива форма, а сутність. Наші славетні попередники заповідали нам,

щоби чуже сонце не притягувало нас до себе, щоби мати вище і найвище своє, не позичене, а «Україна для кожного – в серці, Україна – в чотирьох стінах власної хати, Україна – в Святій Софії, Україна – не з червоною плахтою, а з Володимировим Триzubом, Україна зроджена не з чужої науки, а з власного чуття, сили і волі...» (Донцов, 1991, с. 91)

Попри всю трагіку воєнного часу маємо обов'язок вберегти національну Освіту і Культуру саме в такому українознавчому обрамленні, щоби повік стати вільним Народом, засіваючи огнистим насінням Правди і Свободи шкільні класи й студентські аудиторії. А для цього лише одна дорога – Виховання Нації. Видатна Просвітниця, Поетка і Навчителька Олена Пчілка свято дотримувалася скромного, але дуже життєдайного правила, ніби вигранивши його в одному з листів: «В дітей мені хотілося перелити свою душу й думки...», переповнені любов'ю до України.

Сковородинське «спалахування душі» стається передусім тоді, коли людина оволодіває найголовнішою чеснотою – відданістю рідній Землі і Народу, Україні. Філософ-просвітник у культуру сприйняття світу впроваджував ідею конкордизму – «виховання серця», душі, почуття. Пізніше цю сковородинську вартісну ідею талановито й правдиво розвивали всі наші визначні будителі – від Шевченка («Свою Україну любіть...») до Сосюри («Любіть Україну всім серцем своїм і всіми своїми ділами») і Сухомлинського (1976-1977), який у «Педагогіці серця» зазначить: «Поняття Батьківщини осягається не тільки і не стільки розумом, скільки серцем» (Т. 5, с. 318). Мабуть саме тому цей великий учитель у Павлишській школі створив Кімнату Думки, де містилися потрібні (часом рідкісні) для юнацтва книги, вболіваючи, «щоб кожен підліток не пройшов мимо» (Т. 5, с. 319). Мимо Книги, яку вважав однією з вершин, де народжується педагогічна мудрість.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, система вітчизняної освіти мусить бути наскрізно просякнута українознавчими вартостями, на їх основі необхідно вибудувати й педагогічну освіту, педагогічну культуру вчителя. Саме Вчитель має бути найбільш дотичним до розуміння сучасного аксіоматичного правила життєствердності народу – той, хто не пропонує передусім «собі», а також людству власного націона-

льного доробку, воліючи бути реціпієнтом лише чужих цінностей, тому в ХХІ столітті уготовано єдину безславну дорогу бути розчиненим і упокореним «іншими».

Справжня педагогічна культура формується двовимірно – конкордично і логічно, чуттєво й раціонально, гуманно і реально, серцем і розумом, є своєрідним синтезом душі і розсуду (інтелекту). На такій гуманістичній основі вибудовувалася (вибудовується) і вся європейська педагогіка. Свого часу І. Песталоцці (1938), утверджуючи ідею виховання «серця, розуму і руки», сформував суспільно значущий принцип педагогічної культури – «служити й допомагати своєму Народу». Через творення вільної, патріотичної, освіченої Людини. Саме ця мета і завдання – альфа і омега всіх наших «реформ» нової української школи, основа національної безпеки і квінтесенція націє-державотворчості.

Список використаної літератури

- Гаєк, Ф. А. (2022). *Шлях до рабства*. Київ: Наш формат.
- Год, Н. В. (2009). *Моральне виховання особистості в педагогічній системі гуманіста Еразма Роттердамського*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Полтава.
- Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття») (1993). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>
- Дзюба, І. (2001). Національна культура як чинник майбуття України. *Слово Просвіти*, 27 липня, 12-13.
- Донцов, Д. (1958). *Дві літератури нашої доби*. Торонто: Гомін України.
- Дорожня карта мистецької освіти (ЮНЕСКО, 2006 р.). Взято з <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/194807>
- Коменський, Я. А. (1940). *Вибрані педагогічні твори*. Київ: Радянська школа.
- Лебон, Г. (2020). *Психологія людських спільнот*. Львів: Вид-во Львівської політехніки.
- Липинський, В. (2017). *Листи до Братів-Хліборобів*. Київ: НБУ імені Ярослава Мудрого.
- Макаренко, А. С. (1952). *Педагогіка індивідуальної дії*. В кн. Макаренко, А. С. *Твори*: в 7 т. (Т. 5, с. 148-173). Київ: Радянська школа.
- Макаренко, В. С. *Мій брат Антон Семенович Макаренко (Спогади)*. Взято з https://okrain.net.ua/article/read/Moi_brat_Anton_Semenovich_Makarenko_Vospominaniya.html
- Березівська, Л. Д. (Упоряд.), Сухомлинська, О. В. (Ред.). (2003). *Маловідломі періоджерела української педагогіки (друга половина ХІХ–ХХ ст.): хрестоматія*. Київ: Науковий світ.
- Огієнко, І. (2019). *Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу*. Київ: Центр навчальної літератури.
- Песталоцці, Й. Г. (1938). *Вибрані педагогічні твори*. Київ; Харків.
- Плиська, Ю. С. (2018). *Тенденції розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в Україні і Польщі: порівняльний аналіз*. (Дис. док-ра пед. наук). Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир.
- Сбруєва, А. А., Рисіна, М. Ю. (Упоряд.), Мозговий, І. П. (Ред.) (2006). *Хрестоматія з історії педагогіки* (Ч. II). Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка.

- Сухомлинський, В. О. (1976-1977). *Вибрані твори*: в 5 т. Київ: Радянська школа.
- Філіпчук, Г. Г. (2014). *Націєтворчість освіти*: монографія. Чернівці: Зелена Буковина.
- Філіпчук, Г. Г. (2015). Олюднення людини у педагогічній спадщині А. Макаренка. *Витоки педагогічної майстерності*, 15, 8-13.
- Філіпчук, Г. Г. (2016). *Національна ідентичність: культурно-освітній вимір*. Чернівці: Друк-Арт.
- Хвильовий, М. (2020). *Сині етюди*. Харків: Фоліо
- Хвильовий, М. *Шляхетне гніздо*. Взято з <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2708>
- Юркевич, П. Д. (2021). *Читання про виховання*. Львів: Априорі.

Heorhiy Filipchuk

UKRAINIAN STUDIES ACTUALITIES OF THE MODERN TEACHER'S PEDAGOGICAL CULTURE

The article substantiates, defines, and discloses the current Ukrainian studies of the teacher's pedagogical culture in the context of modern political, social, and cultural issues of national education system formation in Ukraine. Attention is focused on the fact that the current mission of the New Ukrainian School education is to strengthen and develop the national idea, which is the lifeblood of state growth and the way to victory. Thus, it is necessary to form a pedagogical culture based on Ukrainian studies, which should be everywhere in educational, cultural, artistic, scientific, and information environments. It has been proven that the cult of culture, primarily national, must be perceived as a methodology of modern education. It should serve not only historical truth, intellectualization, and humanization of the personality but also be a safeguard, caution, and protection against expansion in the future, strengthening the Spirit of the People, which is our indomitable strength. It has been found that, when forming the personality of a teacher, lecturer, and their pedagogical culture, it is necessary to pay attention to two key aspects – professional and cultural, because the institution of higher education should provide not only “knowledge” competencies, but also create a cultural teacher. Pedagogical culture is formed two-dimensionally – concordantly and logically, sensually and rationally, humanely and realistically, with heart and mind. It is a kind of synthesis of soul and reason (intellect). It has been established that Ukrainian studies should be considered an essential component in the education content, which makes it sound, intellectual, humane, and national, strengthening the social processes of state-nation creation. Since educational Ukrainian-centrism will make it impossible for the rudiments of “cultural and educational imperialism” of Moscovites to manifest, which has always tried to destroy the national-historical life of Ukrainians, planting the ideology of little russia and statelessness. They can realize the highest civic task of education, which is to cultivate respect for one's own “I,” one's Kindred, People, Ukraine, to serve as a spiritual, socio-political factor of consolidation and development of the Nation.

Keywords: *Ukrainian studies; Ukrainian centrism; pedagogical culture; teacher; national education system.*

References

- Derzhavna natsionalna prohrama «svita» («Ukraina XXI stolittia») [State national program "Education" ("Ukraine of the 21st century")]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
- Dontsov, D. (1958). *Dvi literatury nashoi doby [Two literatures of our time]*. Toronto: Homin Ukrainy [in Ukrainian].
- Dorozhnia karta mystetskoï osvity (IuNESKO, 2006 r.) [Road Map for Arts Education (UNESCO, 2006)]*. Retrieved from <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/194807> [in Ukrainian].
- Dziuba, I. (2001). *Natsionalna kultura yak chynnyk maibuttia Ukrainy [National culture as a*

- factor in the future of Ukraine]. *Slovo Prosvity [The Word of Enlightenment]*, 27 lypnia, 12-13 [in Ukrainian].
- Filipchuk, H. H. (2014). *Natsiietvorchist osvity [National creativity of education]*: monohrafiia. Chernivtsi: Zelena Bukovyna [in Ukrainian].
- Filipchuk, H. H. (2015). Oliudnennia liudyny u pedahohichnii spadshchyni A. Makarenka [Human humanization in pedagogical heritage of A. Makarenko]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti [The sources of pedagogical skills]*, 15, 8-13 [in Ukrainian].
- Filipchuk, H. H. (2016). *Natsionalna identychnist: kulturno-osvitnii vymir [National identity: cultural and educational dimension]*. Chernivtsi: Druk-Art [in Ukrainian].
- Haiek, F. A. (2022). *Shliakh do rabstva [The Road to Serfdom]*. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
- Hod, N. V. (2009). *Moralne vykhovannia osobystosti v pedahohichnii systemi humanista Erazma Rotterdamskoho [Moral Upbringing of the Personality in the Pedagogical System of the Humanist Erasmus of Rotterdam]*. (Extended abstract of PhD diss.). Poltavskiyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni V. H. Korolenka. Poltava [in Ukrainian].
- Khvylovyi, M. (2020). *Syni etiudy [Blue sketches]*. Kharkiv: Folio [in Ukrainian]
- Khvylovyi, M. *Shliakhetne hnizdo [Noble nest]*. Retrieved from <https://www.ukrplib.com.ua/books/printit.php?tid=2708>
- Komenskyi, Ya. A. (1940). *Vybrani pedahohichni tvory [Selected pedagogical works]*. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
- Lebon, H. (2020). *Psykhohohiia liudskykh spilnot [Psychology of human communities]*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki [in Ukrainian].
- Lypynskiyi, V. (2017). *Lysty do Brativ-Khliborobiv [Letters to the Brothers-Breadmakers]*. Kyiv: NBU imeni Yaroslava Mudroho [in Ukrainian].
- Makarenko, A. S. (1952). Pedahohika indyvidualnoi dii. Deiaki vysnovky z moho pedahohichnoho dosvidu [Pedagogy of individual action. Some conclusions from my teaching experience]. In Makarenko, A. S. *Tvory [Works]* (Vol. 5, pp. 214-230). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
- Makarenko, V. S. *Mii brat Anton Semenovych Makarenko (Spohady) [My brother Anton Semenovych Makarenko (Memories)]*. Retrieved from https://okrain.net.ua/article/read/Moi_brat_Anton_Semenovich_Makarenko_Vospominaniya.html
- Ohiienko, I. (2019). *Ukrainska kultura. Korotka istoriia kulturnoho zhyttia ukrainskoho narodu [Ukrainian culture. A brief history of the cultural life of the Ukrainian people]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
- Pestalotstsi, Y. H. (1938). *Vybrani pedahohichni tvory [Selected pedagogical works]*. Kyiv; Kharkiv [in Ukrainian].
- Plyska, Yu. S. (2018). *Tendentsii rozvytku osobystisnoi pedahohichnoi kultury vchytelia v Ukraini i Polshchi: porivnialnyi analiz [Tendencies of Development of Teacher's Personal Pedagogical Culture in Ukraine and Poland: Comparative Analysis]*. (D diss.). Zhytomyrskiyi derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka. Zhytomyr [in Ukrainian].
- Sbruieva, A. A., & Rysina, M. Yu. (Comps.), & Mozghovyi, I. P. (Ed.) (2006). *Khrestomatiia z istorii pedahohiky [Textbook on the history of pedagogy]*. (Part II). Sumy: SumDPU im. A. S. Makarenka [in Ukrainian].
- Sukhomlynskyi, V. O. (1976-1977). *Vybrani tvory [Selected works]* (5 vol.). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
- Yurkevych, P. D. (2021). *Chytannia pro vykhovannia [Reading about upbringing]*. Lviv: Apriori [in Ukrainian].

Одержано 15.09.2023 р.

УДК 378.14:[008+7.06]:378.4(477.72)

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2023.28.293170>

Lidiia Lymarenko, Kherson

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2901-8429>

SPIRITUAL VALUES OF STUDENT YOUTH IN TODAY'S REALITIES: ANALYSIS OF CULTURAL AND ARTISTIC PROJECTS

The article addresses the pressing issues of the transformation of spiritual values of the Ukrainian people in the context of the Russian-Ukrainian war through the lens of student cultural and artistic projects. The author examines contemporary research in the context of defining the spiritual values of Ukrainian youth during such a complex period as wartime. The relevance of addressing this issue is justified. The essence of the concept of "spiritual values" is explained as a complex concept that defines important life principles for individuals, shaped in the realm of spirituality and cultural and artistic creativity. The article offers an interpretation of cultural and artistic projects as complex, multifaceted processes that involve unique forms of interpersonal creativity, directed toward achieving specific goals and limited by space, time, and resources.

In the context of this theme, a comparative analysis is conducted on the results of student cultural and artistic pre-war projects and those carried out during online learning in the occupied territories and the midst of hostilities. The obtained results, in the form of created video content, indicate transformational processes with a focus on the sphere of spiritual values, such as love for the homeland, one's hometown, and one's family, national dignity, the significance of one's "self" in wartime, and faith in victory. The conclusion claims that the dire conditions of Russian aggression, in which our student youth found themselves, led to the transformation of the spiritual values of Ukrainian society into internal, high-spirited personal traits of young individuals.

Keywords: *spiritual values; online learning in wartime; certification program; methodology for organizing cultural and artistic projects and their direction; comparative analysis.*

Formulation of the problem. In times of peace, the issues of the spirituality of the Ukrainian people, their spiritual values, as well as manifestations of secularism, have been extremely relevant in the fields of philosophy, psychology, pedagogy, sociology, art history, and cultural studies.

The interest and necessity of addressing the nation's value priorities are justified and pertinent because the value system is the

foundation of personal development. It is what connects society with the individual. Values guide an individual's life and motivate their actions, while spirituality strengthens the unity of our society, enabling the overcoming of any obstacles and difficulties that affect humanity in different countries, including Ukraine.

To support this position, we turn to the legacy of Academician I. A. Ziaziun (1997), who repeatedly noted: «The spiritual elite is primarily defined by those who seek new moral ideals, ways to recreate a great society, new, more perfect, worthy means of uniting people, and higher goals» (p. 33). One cannot disagree with this insightful and profound statement from the Ukrainian scholar.

It should be noted that the theoretical aspects of values and human spirituality have been traced since ancient times, and their manifestations have been studied throughout the development of all historical epochs of civilization. Therefore, it is natural that domestic scholars direct their attention to the study and resolution of problems in the sphere of spiritual values in Ukrainian society. Questions related to the formation of the spiritual world and personal spirituality have been concerned by such well-known scholars as I. D. Bekh, M. Y. Boryshevsky, I. A. Ziaziun, E. O. Pomytkin, V. V. Rybalka, and others.

Today, in the extraordinarily challenging circumstances of the large-scale Russian aggression, which has had a negative impact on the daily lives of Ukrainians, tragically changed the fates of millions of people, including the student youth, the issues of understanding such essential, profound concepts as «spirituality» and «spiritual values» have become highly acute (Lymarenko, 2023, p. 14).

Analysis of recent research and publications. The Ukrainian researcher O. M. Khrystenko (2022), in her scientific exploration, presented the results of a content analysis of written creative works by second-year students of Ivano-Frankivsk National Medical University named after I. Y. Horbachevsky. In the students' essays, the values of Ukrainian youth during times of war are identified. The author found that in the current conditions of modern warfare, family and national values have become a priority for higher education students, as well as peace, faith, freedom, dignity, unity, and charity. In nearly all of the authored essays, national unity is identified as the most important value and a prerequisite for victory in the war against the enemy. Students assert that the Ukrainian heroic history and spiritual ethno-

genetic heritage are the fundamental values that support the Ukrainian people in this dreadful war. O. M. Khrystenko (2022) points out that the presented results attest to the value-based attitude of Ukrainian youth toward such social/political/spiritual institutions as the state, nation, family, language, faith, history, and culture (p. 100). We share and support the timeliness of this author's position.

The authors of the collective monograph «Ukrayinske Suspilstvo v Umovakh Viyny» («Ukrainian Society in Wartime») note that the brutal Russian aggression in Ukraine has been a severe test for our state and its citizens. However, this horrific war has significantly strengthened civil unity and patriotic consolidation of our society. The Ukrainian people have transformed into a powerful social organism ready to adapt and resist military aggression. For Ukrainians defending their families, and native land, the purpose and motivation of this war are clear and incredibly truthful. Thus, in Ukraine, folk songs, stories, numerous memes, a heroic epic, and new heroes are emerging, symbols of the liberation war for their freedom and independence (Holovakha, & Makeiev, 2022, p. 25-33). The monograph emphasizes that the collective of scholars considered global and local aspects of the war, the transformation of citizens' value orientations, explored aspects of people's coexistence in extraordinary life circumstances, work, and daily communication, as well as the faculty of social sciences in higher education institutions, students, and postgraduates.

It is relevant to mention that the positions and thoughts of the collective of scholars presented in the monograph do not bypass the students and faculty of Kherson State University.

The purpose of the article is to conduct a comparative analysis of student cultural and artistic projects created in the context of the ongoing Russian aggression, with a focus on the transformation of spiritual values among the Ukrainian people, particularly the student youth.

Research methods. To achieve the stated purpose, general scientific methods were applied, including the comparison and juxtaposition of various perspectives on the defined problem, the synthesis of experience, and the systematization of the researched material. These methods allowed for tracking the reevaluation and transformation of the spiritual values of students in the context of the Russian-Ukrainian war through cultural and artistic projects.

Presenting main material. Working at the Faculty of Culture and Arts at KHSU with future specialists in artistic fields, it is logical and appropriate to address issues related to spiritual values at the highest level in the value system. This serves as the pinnacle of national achievement and a representation of individuals with high spiritual qualities and ideals. Therefore, the relevance of addressing this problem is due to the following factors:

- Russian military aggression.
- The direction of an individual's life and their important guiding principles in times of war.
- The need to emphasize the deep understanding of the concept of «spiritual values» among students.
- The intensification of the search for pathways of self-realization among students in the sphere of culture and art, directed at creating new spiritual or material values during wartime.

It is worth noting that the entire collective of Kherson State University found themselves in a very challenging situation regarding the continuation of the educational process when the war and occupation of Kherson and its region began. However, there was no question of stopping the educational process. The decision was made unanimously. The transition to online learning was a feasible option, as it was a lesson learned from the COVID-19 pandemic. Teaching and learning in a remote mode are very challenging, but it's possible.

Continuing to teach the author's long-term certificate program «Organization and Direction of Cultural and Artistic Projects» developed for postgraduate students on various artistic specializations, we can confidently assert that there is a significant difference between the results of students' activities during peacetime and wartime.

However, before revealing the differences in creative works produced by students, it is advisable to clarify the essence of the concept of a «cultural and artistic project». This concept can be understood as a complex, multifaceted process by its nature, characterized by a unique form of creative interpersonal interaction aimed at achieving specific goals and cultural values, limited by place, time, and resources.

It's important to emphasize that the realization of a cultural and artistic project occurs through the collaboration of the personal potential capabilities of all participants in the educational process, working towards achieving specific shared goals and cultural values.

Furthermore, creating a cultural and artistic project in the context of online learning is a massive and complex task, where video content often serves as the equivalent of a final exam.

A previous article by the author (published in the collection of scientific works «Aesthetics and Ethics of Pedagogical Action» in 2022, issue 26) (Lymarenko, 2022) was devoted to the introduction of the mentioned long-term certificate program into the educational process of Kherson State University, as well as the definition of the higher education requirements for creating modern programs of this type. The educational components of the program were presented, including «Art of Stage Speech», «Acting Mastery and Directing», «Methodology of Writing Scripts for Cultural and Artistic Events», and «Methodology of Organizing Cultural and Artistic Projects and Their Directing» (Lymarenko, 2022, p. 247). The result of mastering these educational components by students is the acquisition of theoretical knowledge and practical skills in organizing and directing various forms of cultural and artistic projects.

The educational component «Methodology for Organizing Cultural and Artistic Projects and Their Direction» serves as the concluding part of the structural and logical scheme of the certificate program. Therefore, it becomes evident that the creator of the cultural and artistic project, in the produced video content, must demonstrate multiple roles:

- Screenwriter: The student is equipped with the methodology for scriptwriting.
- Narrator, Presenter, Actor: Having acquired skills in the art of stage speech and acting, the student can take on these roles.
- Organizer and Director of the Project: According to the logical structure of the certificate program and the requirements of the examination session.

It is important to note that creating video content involves not only the directorial concept and its compositional structure but also the technological directorial concept, which proved to be a challenging aspect for students during the practical implementation of their creative works. Nevertheless, gaining an understanding of the technical capabilities of smartphones has enabled students to overcome certain difficulties effectively.

Certainly, within the scope of this article, it is necessary to provide an interpretation of the term «spiritual values». Regarding the

clarification of this complex definition, it should be noted that there is no single, unequivocal definition in dictionary literature. Therefore, we can base our understanding of spiritual values on formulations such as:

- «...creations of the human spirit, recorded in the achievements of science, art, morality, and culture» (Honcharenko, 1997, p. 108).

- «...as the pinnacle achievements of humanity, representing guiding ideals for the progressive development of individuals and civilization as a whole, particularly among its representatives» (Pomytkin, 1998, pp. 26-27).

Thus, we arrive at a general understanding of spiritual values as a complex concept that defines important life orientations for individuals, formed within the sphere of spirituality and cultural-creative activities.

Currently, there is an active deepening and realization of the fact that spiritual values form the basis for the choice of goals, means, and conditions for the activities of each individual. Therefore, we propose interpreting spiritual values as personal qualities of a highly spiritual individual that regulate their actions, behavior, and cultural creativity and are the subject of their development and self-improvement to achieve new spiritual heights.

Having clarified the essence of all the main categories of our article, let us return to the conducted comparative analysis of the results of student cultural and artistic pre-war projects and those created in the context of online learning during the occupation and later under continuous shelling of Kherson and its suburbs, which were liberated from invaders.

The difference primarily lies in the choice of topics for creating their projects for higher education students. During peacetime, they mostly explored themes like love, parent-child relationships, betrayal, gender inequality in society, personal interests, the correctness of choosing a profession, and so on. However, during times of war, the thematic focus has radically shifted. The ongoing war has become the basis for the creation of cultural and artistic projects that vividly reflect the transformation of spiritual values of the Ukrainian people and individuals themselves. The topics chosen by the students and the

content of their works are permeated with spiritual values such as love for the homeland and their native city, national dignity, the significance of the individual self in times of war, love for family, love for children, and faith in victory.

Secondly, when selecting material for their projects, students turned to achievements in Ukrainian culture, categorically rejecting anything Russian. It's worth noting that the city of Kherson and the Kherson region are multicultural areas, and Russian was predominantly spoken in everyday life. However, the language used in cultural and artistic projects was exclusively Ukrainian. Even those students who faced certain difficulties overcame this language barrier. No one wanted to communicate in the language of the aggressor.

Thirdly, what was surprising and produced a positive outcome was the students' exploration of various artistic forms for presenting the content of their cultural and artistic projects. These forms included exhibition presentations, TV sketches, critical analysis, photo marathons, interview confessions, live stories, open-thought marathons, and more.

Furthermore, it is worthwhile to provide a few examples of the creative work results of our students. One of the projects, in terms of artistic form, was an exhibition presentation titled «Bright Colours of Lost Treasures», dedicated to the work of artists Serhii Pushchenko, Liudmila Panchenko, and Alexander Tarasenko, who perished at the hands of Russian invaders. This creative project involved four graduate students from the Department of Fine Arts, future artists who were in occupied territories at that time. In extreme conditions, they recorded their videos and edited the material into a cohesive work of art. Despite the immediate threat to their lives during the occupation and later the relentless shelling of Kherson, the project was completed and even presented on December 1, 2022, at the 20th International Art and Pedagogical Readings dedicated to the memory of Professor O. P. Rudnytska (Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS of Ukraine, Kyiv).

It is also worth noting that at the 5th International Multigenre Two-Tour Contest-Festival «Spivohrai», which took place in April 2023 at the Volodymyr Vynnychenko Central State University (Kropyvnytskyi, Ukraine), the student project of the graduate artists received a first-degree diploma.

Let's focus on the analysis of another artistic and creative project by cultural studies master's students, which was classified as an «Open Thoughts Marathon» titled «With Thoughts of Peace. With Ukraine in Our Hearts». The script was aimed at exploring human relationships during times of war, which deprived the Ukrainian people of many things that were customary and not always appreciated. The project highlighted the reevaluation and reassessment of values during the war. People's attitudes towards supposedly simple, everyday things changed: being close to one's family, simply communicating in one's native language, valuing the independence of one's homeland, and cherishing every moment of life. The students independently wrote and performed poems, emotionally presented journalistic texts, provided factual information, conducted a social survey among the Ukrainian population, and analyzed its results. The students demonstrated their skills in scriptwriting, acting, narration, and directing. As with the previous cultural and artistic project, this one was highly praised (received a first-degree diploma) by a professional jury at the 5th International Multigenre Two-Tour Contest-Festival «Spivohrai» (Kropyvnytskyi, Ukraine).

It's important to note that there were also original works addressing the issue of freeing prisoners who defended Mariupol, a cultural and artistic project presentation on Ukrainian art abroad, featuring student actors who work at the National Academic Opera and Ballet Theatre named after T.H. Shevchenko in Kyiv while studying at Kherson State University. Several interesting projects were created about their homeland, but the authors of these works requested not to share them on social media because they are still in occupied territories to this day.

Therefore, the comparative analysis of the creative works produced by the graduate students has allowed us to identify the distinct features of cultural and artistic projects created in the conditions of the Russian-Ukrainian war:

- A fundamental shift in the thematic focus.
- Utilization of domestic cultural achievements.
- Presentation of material exclusively in the Ukrainian language.
- A variety of artistic forms for cultural and artistic projects in video content.

The obtained results in the format of created video content point to transformational processes with a profound focus on the realm of spiritual values. The dreadful conditions of the Russian aggression that our student youth faced led to the transformation of the spiritual values of Ukrainian society into internal, personal, high-minded characteristics of a young person's character.

Conclusions. Indeed, war presents a severe test of both the material and spiritual strength of our nation, and it has brought about a reevaluation and transformation of spiritual values. The cultural and artistic projects created by graduate students provide evidence that, under the harsh conditions of Russian military aggression, certain spiritual values have become highly significant for the Ukrainian people, as well as for the students:

- Love for the Motherland, the native land, the unity of our people, pride in belonging to the Ukrainian nation, and national dignity.
- The significance of life and one's own identity in the realities of war.
- Love for one's family and children.
- Belief in justice regarding the punishment of criminals.
- Confidence in the victory of the Ukrainian people and Ukraine's peaceful future.

Undoubtedly, after the end of the war, the question of rebuilding Ukraine will arise, and one of the crucial tasks for the state and its society will be the restoration of the nation's cultural heritage. The fulfillment of this complex task will largely depend on the high-minded youth. It is believed that the graduates of the Faculty of Culture and Arts at Kherson State University, as professional workers in the humanitarian and cultural spheres with a high level of spirituality, clear cultural priorities, the native language, national traditions, and values, will be able to effectively interact, organize cultural and artistic events for various segments of the population, and develop and adjust cultural policies not only for the Southern region but for our entire country.

The prospects for further research in the context of the mentioned theme are closely tied to the development of new student cultural and artistic projects, which will be created in the current

academic year under the conditions of online learning and the ongoing war. Notably, there are already some noticeable changes and developments, such as innovative artistic forms of expression, more refined technical performance, and the incorporation of lessons learned from the previous year. Another promising direction is the dissemination of video content on social media platforms. Sharing cultural and artistic projects that prominently feature the value systems of contemporary youth can contribute to strengthening the unity of the Ukrainian people, overcoming significant obstacles and difficulties, and fighting for a brighter future. By setting a personal example through the created creative projects, it is possible to promote universal spiritual values that have a broader human significance.

Список використаної літератури

- Головаха, Є., Макеєв, С. (Ред.). (2022). *Українське суспільство в умовах війни: колективна монографія*. Київ: Інститут соціології НАН України.
- Гончаренко, С. У. (1997). *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь.
- Зязюн, І. А. (1997). Духовна еліта у суспільстві: інтелігентність і громадянськість. В кн. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О. Г. РОМАНОВСЬКИЙ (Ред.), *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: збірник наукових праць* (Вип. 1 (5), с. 32-41). Харків: НТУ «ХП».
- Лимаренко, Л. І. (2022). Сертифікатна програма «Організація та режисура культурно-мистецьких проєктів» в освітньому процесі Херсонського державного університету. *Естетика і етика педагогічної дії: збірник наукових праць* (Вип. 26, с. 241-249). Київ; Полтава.
- Лимаренко, Л. І. (2023). Трансформація духовних цінностей українського народу в сучасних культурно-мистецьких проєктах студентів. В кн. *Мистецтво без кордонів: творчі діалоги: зб. тез I Міжнар. наук.-практ. конф.*, м. Кропивницький, 11 квітня 2023 року (с. 14-17). Кропивницький: РВВ ЦДУ ім В. Винниченка.
- Помиткін, Е. О. (1998). *Формування духовних цінностей старшокласників у діяльності шкільної психологічної служби*. (Дис. канд. психол. наук). Київ.
- Христенко, О. М. (2022). Цінності української молоді в часі війни: до питання громадянського виховання майбутніх лікарів. *Медична освіта*, 2, 100-103.

Лідія Лимаренко

ДУХОВНІ ЦІННОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ: АНАЛІЗ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИХ ПРОЄКТІВ

У статті порушуються актуальні питання трансформації духовних цінностей українського народу в умовах російсько-української війни через призму студентських культурно-мистецьких проєктів. Авторкою обґрунтовується актуальність звернення до зазначеної проблеми; розкривається сутність поняття «духовні цінності» як складного концепту, що визначає важливі життєві орієнтири людини, які формуються у сфері духовності та культурно-мистецької творчості; пропонується трактування культурно-мистецького проєкту як складного, багатоаспектного, різноманітного процесу за своєю природою й особливою формою творчої міжособистісної взаємодії, спрямованої на досягнення певної мети, що обмежена

місцем, часом і ресурсами. В контексті зазначеної тематики здійснено порівняльний аналіз результатів створених студентських культурно-мистецьких довоєнних проєктів і тих, що виконані під час онлайн-навчання в окупації та в умовах бойових дій. Отримані результати, у форматі створених відеоконтентів, указують на трансформаційні процеси з їх зосередженістю на просторі світу духовних цінностей, таких як: любов до Батьківщини, до рідного міста та своїх рідних, національна гідність, значимість власного «Я» в умовах війни, віра в Перемогу. Зроблено висновок, що жахливі умови російської агресії, у яких перебувала наша студентська молодь, спричинили перетворення духовних цінностей українського суспільства у внутрішні, особистісні високодуховні риси характеру молодого людини.

Ключові слова: духовні цінності; онлайн-навчання в умовах війни; сертифікатна програма; методика організації культурно-мистецьких проєктів та їх режисура; порівняльний аналіз.

References

- Holovakha, Ye., & Makeiev, S. (Eds.). (2022). *Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny [Ukrainian society in Wartime]: kolektyvna monohrafiia*. Kyiv: Instytut sotsiologii NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Khrystenko, O. M. (2022). Tsinnosti ukrainskoi molodi v chasi viiny: do pytannia hromadianskoho vykhovannia maibutnikh likariv [Values of Ukrainian youth in times of war: on the issue of civic education of future doctors]. *Medychna osvita [Medical Education]*, 2, 100-103 [in Ukrainian].
- Lymarenko, L. I. (2022). Sertyfikatsiina prohrama «Orhanizatsiia ta rezhysura kulturno-mystetskykh proiektiv» v osvithomu protsesi Khersonskoho derzhavnogo universytetu [Certification program "Organization and direction of cultural and artistic projects" in the educational process of Kherson State University]. In *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii [Aesthetics and ethics of pedagogical action]: zb. nauk. prats (Is. 26, pp. 241-249)*. Kyiv; Poltava [in Ukrainian].
- Lymarenko, L. I. (2023). Transformatsiia dukhovnykh tsinnostei ukrainskoho narodu v suchasnykh kulturno-mystetskykh proiektakh studentiv [Transformation of spiritual values of the ukrainian people in contemporary cultural and artistic projects of students]. In *Mystetstvo bez kordoniv: tvorchy dialogy [Art without borders: creative dialogues]: zb. tez I Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Kropyvnytskyi (pp. 14-17)*. Kropyvnytskyi: RVV TsDU im. V. Vynnychenka [in Ukrainian].
- Pomytkin, E. O. (1998). *Formuvannia dukhovnykh tsinnostei starshoklasnykiv u diialnosti shkilnoi psykholohichnoi sluzhby [Formation of spiritual values of high school students in the activity of school psychological services]*. (PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Ziaziun, I. A. (1997). Dukhovna elita u suspilstvi: intelihentnist i hromadianskist [Spiritual elite in society: intelligence and citizenship]. In L. L. Tovazhnianskyi, O. H. Romanovskyi (Eds.), *Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi elity [Problems and prospects of national humanitarian and technical elite formation]: zbirnyk naukovykh prats (Is. 1 (5), pp. 32-41)*. Kharkiv: NTU «KhPI» [in Ukrainian].

Одержано 01.09.2023 р.

ЕСТЕТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ: СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ

У статті розглянуто структурно-функціональну модель формування естетичної компетентності майбутніх педагогів засобами хореографічного мистецтва як систему, яка забезпечує ефективність цього процесу. Естетичну компетентність потрактовано як складову загальнокультурної підготовки здобувачів вищої педагогічної освіти. Проаналізовано компонентну структуру педагогічної моделі, виокремлено основні її блоки – цільовизначення, базовий, організаційний, реалізаційний, рефлексивний та розкрито їхнє змістове наповнення. Обґрунтовано функціональні взаємозв'язки між структурними складовими моделі.

Ключові слова: заклад вищої освіти; концепція, компетентнісний підхід; компетентність; професійна компетентність; освітній процес; структурно-функціональна модель; система; хореографія; мистецтво; естетика.

Постановка проблеми. Питання формування естетичної компетентності майбутніх педагогів досить часто порушується в сучасних наукових працях. Проте педагогічне моделювання цього процесу розглядається в небагатьох з них. З огляду на те, що педагогічне моделювання є одним із методів наукового пізнання, який полягає у створенні та використанні моделей педагогічних об'єктів, процесів та явищ. За допомогою цього інструменту стає можливим виявити сутність, закономірності та зв'язки педагогічного процесу, спрямованого на формування естетичної компетентності майбутніх педагогів, а також прогнозувати та управляти ним. На нашу думку, актуальність дослідження зумовлена ще й тим, що у нинішніх соціально-політичних умовах, коли культурне визначення індивіда має екзистенційне значення, постановка проблеми формування естетичної компетентності у кожного здобувача вищої педагогічної освіти, незалежно від профілю спеціальності,

набуває особливої ваги, так як естетична компетентність вчителя є важливим засобом формування світобачення майбутніх учнів та інструментом розвитку культурного середовища. Актуальність цієї проблеми зумовлює пошуки відповідних підходів до моделювання процесу підготовки майбутніх педагогів з урахуванням ефективних засобів досягнення визначеного результату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед актуальних проблем педагогічного моделювання процесу формування естетичної компетентності майбутніх педагогів, які розглядаються в сучасних дослідженнях, є: визначення цілей та змісту освітнього процесу, його форм; обґрунтування структури та критеріїв оцінки рівня розвитку досліджуваного об'єкту; визначення відповідного діагностичного інструментарію; розробка та апробація інноваційних педагогічних методів, які сприяють розвитку естетичних здібностей, цінностей, смаку, стилю та естетичної культури майбутніх педагогів у межах їхньої предметної спеціальності. Серед досліджень, які пропонують моделі розвитку естетичної компетентності, хочемо виділити праці В. Аторіної (2021), Л. Глазунової (2013) та Лян Цзе (2021) і вважаємо за доцільне проаналізувати їх у контексті проблематики даної статті.

У дисертаційному дослідження Л. Глазунової (2013) розроблено і теоретично обґрунтовано модель формування естетичної компетентності майбутніх учителів-філологів, яка базується на використанні народознавства. Дослідниця розглядає її як систему педагогічних умов, методів та засобів, спрямованих на розвиток естетичних знань, умінь, цінностей і смаків студентів-філологів на основі вивчення народної культури, мови, літератури та мистецтва. Цільовий блок моделі визначає педагогічні умови, а також структурні та функціональні складові естетичної компетентності майбутніх учителів-філологів. Далі виокремлено організаційно-практичний блок, де розкриваються різноманітні форми, методи та засоби організації навчально-пошукової діяльності студентів-філологів на основі народознавчого матеріалу, а також способи стимулювання їхнього естетичного інтересу та художньо-образного мислення. Завершує модель контрольний-результативний блок, який розкриває критерії

та рівні сформованості естетичної компетентності майбутніх учителів-філологів через використання народознавства (с. 9-11).

Науковий інтерес у призмі нашого дослідження складає модель розвитку естетичної компетентності майбутніх педагогів дошкільних закладів, розроблена В. Аторіною (2021). Ця модель охоплює такі блоки: цільовий, методологічний, організаційний, змістовий, діяльнісний та результативно-оцінний. У змісті цільового блоку – мета та завдання, спрямовані на формування компонентів естетичної компетентності майбутніх педагогів дошкільних закладів. Методологічний блок В. Аторіна репрезентує як фундамент моделі, яка побудована на основі таких підходів, як «аксіологічний, системний, компетентнісний, особистісно-орієнтований, діяльнісний та технологічний» (с. 3). Організаційний блок моделі розкриває її структуру, охоплюючи організаційні умови, необхідні для забезпечення освітнього процесу. У змістовому блоці представлено освітню програму та відображено компонентну структуру естетичної компетентності. Діяльнісний блок моделі, розробленої В. Аторіною (2021), включає методи, технології, форми та засоби навчання. Аналітику системи забезпечує результативно-оцінний блок, у якому передбачено аналіз та оцінку результатів освітнього процесу загалом та його окремих елементів, спрямованих на формування естетичної компетентності майбутніх педагогів дошкільних закладів, зокрема (с. 130-147).

До переліку цих наукових розвідок слід додати дисертаційне дослідження Лян Цзе (2021), у якому розроблено та теоретично обґрунтовано модель формування естетичної компетентності в майбутніх учителів музичного мистецтва. Вона включає три блоки. Блок цілепокладання презентує мету наукової роботи – розвиток знань студентів у сфері естетики та їх особистісний, творчий і професійний зріст. У змістовому блоці описано структуру освітнього процесу з урахуванням естетичної орієнтації. Цей блок пропонує ефективні форми організації навчальної та творчої діяльності студентів, а також методи, спрямовані на підвищення їх особистісного та професійного розвитку. Основу змістового блоку складають педагогічні умови, які сприяють формуванню естетичної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва. Третім є результативний блок,

який включає систему особистісних якостей педагога, що становлять основу для його естетичної компетентності. Ці якості спрямовані на практичний розвиток і професійне зростання (с. 113-125).

У представлених наукових дослідженнях естетична компетентність розглядається як фахова та пов'язується зі специфікою конкретної педагогічної спеціальності. Такий підхід, на нашу думку, певною мірою звужує горизонти бачення загальної підготовки здобувачів вищої педагогічної освіти.

Метою статті є розгляд авторської педагогічної моделі формування естетичної компетентності майбутніх педагогів засобами хореографічного мистецтва, яка поєднує структурний аналіз, функціональне моделювання та презентує естетичну компетентність як складову загальнокультурної підготовки здобувачів вищої педагогічної освіти.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети визначено методи: аналізу, узагальнення та порівняння основних теоретичних положень, викладених у наукових дослідженнях, у яких розглядається проблема формування естетичної компетентності майбутніх педагогів; структурно-функціонального моделювання, що застосований для розробки педагогічної моделі, яка представлена у статті.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі моделювання визначено як процес створення образу певного об'єкта-оригіналу, який називається моделлю. Ця модель у певних умовах може відтворювати властивості та характеристики оригіналу, які знаходяться у полі інтересів дослідника, і водночас надає зручності, видимості, легкості управління та інші переваги. З визначення очевидно, що модель має цільовий спрямований характер. Це означає, що вона не просто копіює об'єкт-оригінал, а розробляється з урахуванням конкретної мети відтворення конкретних властивостей об'єкта, що підлягає моделюванню (Мартинець, 2015, с. 8).

Педагогічне моделювання визначається як науково обґрунтоване структурування педагогічного процесу або його складових, яке має за мету допомогти досліднику вирішувати завдання, прогнозувати, проектувати, аналізувати та оцінювати

педагогічні явища. Воно використовується для пізнання, вивчення, оптимізації та управління педагогічною діяльністю (Султанова, 2016). Педагогічне моделювання вважається ефективним засобом для вирішення конкретних освітніх проблем та професійно-педагогічних завдань різного рівня, так як воно враховує мету, структуру, функції, компоненти, елементи та підсистеми педагогічного процесу (Сущенко, 2010). Застосування педагогічного моделювання базується на системному підході, що трактує педагогічний процес як цілісну систему, складену з елементів, компонентів та підсистем зі структурно-функціональною організацією. Вибір типів, форм і методів педагогічного моделювання залежить від мети, об'єкта, змісту та умов дослідження (Султанова, 2016).

Педагогічне моделювання охоплює різноманітні функції, серед яких пізнавальна, прогностична, дослідницька, організаційна та контрольна-корекційна. Крім того, воно містить ряд складових, таких як: об'єкт моделювання (це педагогічна система або її складові елементи), модель (умовне або реальне відображення об'єкта), методи моделювання (різні способи створення та використання моделей) та критерії моделювання (показники якості та адекватності моделей) (Брюханова, 2015).

Педагогічна модель формування естетичної компетентності здобувачів вищої педагогічної освіти є засобом та концептуальною рамкою, що забезпечує розуміння та пояснення процесів, які відбуваються під час їх навчання, допомагає описати взаємодію між усіма його суб'єктами, навчальним змістом та іншими факторами, які впливають на ефективність здобуття професійного рівня майбутніми педагогами. Тому акцент у цій моделі фокусується на описі її структури та функцій або дій, які здійснюються у системі, а також на взаємозв'язках між ними. Це дозволяє визначити склад, організацію і динаміку педагогічної системи. Застосування такого виду моделі забезпечує можливість більш глибоко розкрити цілісну природу та взаємозв'язок усіх компонентів освітнього процесу.

Запропоновану модель ми класифікуємо як структурно-функціональну, оскільки вона розкриває структуру естетичної компетентності майбутніх педагогів у процесі оволодіння

естетикою хореографічного мистецтва, відтворює взаємозв'язки між складовими цього процесу та демонструє динаміку його розвитку. Модель включає такі блоки: цільовизначення, базовий, організаційний, реалізаційний, рефлексивний.

У частині окреслення цілей і завдань визначається процес вибору, постановки та конкретизації цілей, виділення завдань і визначення шляхів до їх досягнення.

Блок базового визначення об'єднує методологічні підходи до вирішення досліджуваної проблеми, включаючи вибір і наукове обґрунтування методології, принципів, які необхідні для аналізу, розуміння та вирішення питань формування естетичної компетентності майбутніх педагогів засобами хореографії. Цей блок є ключовим у моделі, визначаючи її теоретичний фундамент, логіку, стратегію та методологічне бачення.

Організаційний блок представлено педагогічними умовами, які забезпечують виконання поставленої мети і завдань та досягнення очікуваного результату.

Реалізаційна складова моделі включає набір елементів, які окреслюють методи, форми, засоби і способи втілення педагогічної ідеї в навчальний процес майбутніх педагогів. Цей блок є педагогічним проєктуванням інструментів, котрі забезпечують ефективність і якість педагогічної моделі.

Рефлексивний блок уможливорює оцінку, аналіз і коригування педагогічного процесу, що втілюється в моделі. Це дозволяє виявити сильні і слабкі сторони, відповідність цілям, завданням і вимогам освітнього процесу, а також функціональні можливості моделі.

Розглянемо більш детально компоненти запропонованої моделі.

Мета педагогічної моделі – формування естетичної компетентності майбутніх педагогів засобами хореографічного мистецтва – полягає в їх підготовці до ефективного впливу на особистісний розвиток учнів. Модель спрямована на формування естетичного світогляду, цінностей і набуття досвіду художньо-творчої діяльності здобувачів вищої педагогічної освіти (Чжао Жуйсюе, 2022).

Результатом реалізації запропонованої моделі є досягнення високого рівня розвитку динамічної особистісної здатності майбутніх педагогів до естетичного розуміння та перетворення світу як носіїв та творців культури. Це визначає необхідність духовного, морального і творчого саморозвитку здобувачів вищої педагогічної освіти, що базується на їхньому бажанні освоїти цінності краси й естетичного ідеалу та на формуванні динамічної системи індивідуальних смислових естетичних орієнтирів, які набувають особистісного значення під час художньо-творчої хореографічної діяльності. На нашу думку, це є важливим фактором для виконання здобувачами вищої освіти своєї майбутньої педагогічної місії як наставника та друга для учнів.

Для досягнення зазначеної у функціональній моделі мети необхідно зреалізувати такі завдання:

1. Комплекс завдань ціннісно-мотиваційного змісту, котрий включає формування спрямованості майбутніх педагогів на сприйняття, осмислення та практичне використання естетичного емоційно-почуттєвого знання про цінності людського життя. Важливим є розвиток естетичної свідомості, духовних цінностей і здібностей до художньо-творчої діяльності, що є необхідним для успішної реалізації ролі педагога в сучасному світі (Чжао Жуйсюе, 2022). Це зумовлює формування в майбутніх педагогів естетичної спрямованості (потреб, установок, сприйняття, оцінок, емоцій), інтересів, становлення цінностей, вироблення смаку, вибір стилю та інші аспекти (Чжао Жуйсюе, Водяна, 2023а).

2. Комплекс завдань, пов'язаних із розвитком особистісних якостей майбутнього педагога і спрямованих на вдосконалення інструментів естетичної компетентності, таких як: креативність, емоційність, образність мислення, рефлексивність, комунікативність та ін.

3. Комплекс завдань, що охоплює когнітивно-рефлексивний аспект і передбачає освоєння естетичних знань щодо сутності, функцій, видів і жанрів мистецтва, особливостей естетичного сприймання й пізнання, а також ролі мистецтва в суспільстві та культурі. Ці знання мають вагоме значення для формування особистісно-світоглядної позиції майбутнього педагога. Важли-

вим є їхнє критичне осмислення, що забезпечує розвиток естетичної рефлексії.

4. Комплекс завдань діяльнісного змісту, який включає набуття вмінь і навичок використання естетичних знань. Він охоплює різні аспекти, зокрема використання різноманітних форм і методів художньо-естетичного впливу на учнів, інтеграцію теоретичних і практичних аспектів естетичної освіти, а також розвиток здатності майбутнього педагога до створення індивідуальної естетичної концепції, яка відповідає його духовним цінностям, та вміння знаходити відповідні естетичні форми і засоби для особистісного вираження.

Компоненти, які формують базовий блок, вибудовують стратегічні основи розвитку естетичної компетентності майбутніх педагогів засобами хореографічного мистецтва. Вони ґрунтуються на особистісному, компетентнісному, культурологічному, аксіологічному та діяльнісному методологічних підходах. Методологія дослідження зумовлює окреслення таких педагогічних принципів: суб'єкт-суб'єктної взаємодії; активності; індивідуалізації та диференціації освітнього процесу; цілеспрямованості; системності; активності; культуровідповідності та культуротворчості; ціннісної орієнтації особистісного розвитку майбутніх педагогів; смислотворення; інтеграції художньо-творчої діяльності з дослідницькою.

Коротко представимо педагогічні умови формування естетичної компетентності майбутніх педагогів засобами естетики танцю, які складають організаційний блок моделі.

Перша умова полягає в необхідності моніторингу рівня сформованості естетичної компетентності з допомогою відповідних методик.

Друга умова націлює на вибір форм і дотримання етапів навчального процесу, які б забезпечили створення мотиваційно-рефлексивного середовища для забезпечення особистісного естетичного розвитку майбутніх педагогів.

Застосування методів і прийомів, спрямованих на розвиток естетичної когнітивно-рефлексивної здатності здобувачів вищої педагогічної освіти, визначено третьою педагогічною умовою моделі формування естетичної компетентності.

Четвертою умовою є впровадження теоретичної та практичної художньо-творчої складової в усі види навчальної діяльності студентів.

П'ятою умовою є використання широкого спектру естетичних засобів хореографічного мистецтва для формування естетичної компетентності майбутніх педагогів.

Реалізаційний блок включає етапи формування естетичної компетентності здобувачів вищої освіти через хореографічне мистецтво, а також різні форми, методи та прийоми навчання. В роботі з майбутніми педагогами було визначено три взаємопов'язаних етапи.

Перший етап, орієнтований на емоції, включає ознайомлення з естетикою танцю, емоційне відчуття через чуттєве сприйняття, стимулювання естетичних потреб і розвиток інтересу до танцю.

Другий етап, спрямований на виразність і значення хореографічного мистецтва, зосереджується на аналізі художньої мови танцю та його естетичних засобів.

Третій етап націлено на розвиток оцінно-інтерпретаційних навичок майбутніх педагогів.

Для вирішення завдань кожного етапу використовуються методи дослідження естетики хореографічних творів. На першому етапі використовуються історико-генетичний та історико-функціональний методи, на другому – структурно-типологічний, системний і семіотичний, на третьому – компаративний і методи мистецтвознавчого аналізу (Чжао Жуйсюе, Водяна, 2023b).

Структурно-функціональна модель формування естетичної компетентності в майбутніх педагогів включає розширений перелік прийомів, які сприяють ефективному осмисленню та засвоєнню естетичного змісту хореографічних творів здобувачами педагогічної освіти. До цих прийомів відносимо такі: активізація вражень і емоцій під час спостереження за танцювальними композиціями як у відеозаписах, так і в «живому» виконанні; створення емоційних імпровізацій студентами для вираження своїх почуттів через танець; проведення рефлексій і дискусій щодо емоційного досвіду, який може бути висловлений за

допомогою фрази «Я відчуваю...»; спільна творча робота над створенням танцювальних композицій; застосування прийому «Музичний експресіонізм», де танцювальна імпровізація відбувається на основі емоційного переживання музики, що звучить; ведення «Творчого журналу емоцій» для фіксування емоційних переживань під час сприймання та виконання танців.

На другому етапі моделі формування естетичної компетентності на основі естетики хореографічного мистецтва використовуються такі прийоми: аналіз історичних джерел, соціокультурного контексту танцю, а також таких аспектів естетики хореографії, як жанр, епоха, стиль; вивчення лексики, композиції, малюнку, сюжету; розкриття символіки, значення музичного супроводу, ритму, костюмів і атрибутів.

Третій етап формування естетичної компетентності засобами хореографічного мистецтва включає такі прийоми: аналіз та оцінку естетичного змісту хореографічного твору (підготовка рецензій, відгуків, есе, презентацій, доповідей) для осмислення естетики танцю та висловлення власної інтерпретації. Зміст реалізаційного блоку втілюється в авторських вибіркових навчальних дисциплінах «Методика розвитку естетичної компетентності майбутніх педагогів засобами хореографії» та «Естетика танцю».

Заключний блок структурно-функціональної моделі є рефлексивним і включає засоби аналізу результатів процесу формування естетичної компетентності майбутніх педагогів засобами хореографічного мистецтва. Цей блок відбиває структуру досліджуваного об'єкта, визначає критерії оцінювання, показники та рівні його розвитку, а також передбачає використання відповідного діагностичного інструментарію.

Висновки. Представлена структурно-функціональна модель відображає організацію процесу естетичної підготовки майбутніх педагогів як систему, у якій системотворчим фактором є взаємозв'язок і взаємообумовленість між метою та результатом педагогічного процесу. Естетична компетентність майбутніх педагогів трактована як складова їхньої ключової загальнокультурної компетентності.

Перспективи подальших досліджень можуть полягати у вивченні можливостей використання засобів різних видів мистецтва (музики, образотворчого, театрального та ін.) у формуванні естетичної компетентності майбутніх педагогів та розробці відповідних спецкурсів.

Список використаної літератури

- Аторіна, В. М. (2021). *Розвиток естетичної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у фаховій підготовці*. (Дис. д-ра філософії). Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка. Глухів.
- Брюханова, Н. О., Корольова, Н. В. (2015). Педагогічне моделювання: стан і тенденції розвитку. *Теорія і практика управління соціальними системами*, 3, 64-71. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipuss_2015_3_11
- Глазунова, Л. О. (2013). *Формування естетичної компетентності майбутнього вчителя-філолога засобами народознавства*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Житомирський державний університет ім. Івана Франка. Житомир.
- Лян, Цзе. (2021). *Формування естетичної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва у професійній підготовці*. (Дис. д-ра філософії). Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Одеса. Взято з <https://pdpu.edu.ua/doc/vr/2021/liancze/dis.pdf>
- Мартинець, Л. А. (2015). *Сучасні моделі освіти: навчально-методичний посібник*. Донецьк. Взято з <https://v.gd/9lplrc>
- Султанова, Л. (2016). Обґрунтування вибору методу моделювання у дослідженні процесу розвитку полікультурної компетентності майбутніх викладачів. *Витоки педагогічної майстерності. Педагогічні науки*, 17, 169-174. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2016_17_30
- Сущенко, О. Г. (2010). *Теоретичні й практичні основи моделювання педагогічного процесу: навчально-методичний посібник*. Луганськ. Взято з <https://cutt.ly/iwhNkt4j>
- Чжао, Жуйсюе. (2022). Естетична компетентність майбутніх педагогів: філософсько-педагогічні аспекти. *Молодь і ринок*, 6 (204), 176-182. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.265888>
- Чжао, Жуйсюе, Водяна, В. О. (2023а). Аналіз структурних компонентів естетичної компетентності майбутніх педагогів. В кн. *Проблеми та перспективи розвитку науки, освіти, технологій та суспільства в XXI столітті: збірник тез доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (Біла Церква, 30 березня 2023 р.)*. Біла Церква: ЦФЕНД. Взято з <https://drive.google.com/file/d/1xGbe8qyb6xLvespS5TfGHZC0QdVqV9By/view>
- Чжао, Жуйсюе, Водяна, В. О. (2023б). Застосування методів дослідження хореографічних творів у формуванні естетичної компетентності майбутніх педагогів. В кн. *Проблеми та перспективи розвитку науки, освіти і суспільства в XXI столітті: збірник тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (Рівне, 27 квітня 2023 р.)*. Рівне: ЦФЕНД. Взято з <https://drive.google.com/file/d/1JcFAfZSuJiQmUpjrsvxciD7ncUPuHTin/view>

Zhao Ruixue

AESTHETIC COMPETENCE OF APPLICANTS FOR HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION: STRUCTURAL AND FUNCTIONAL MODEL

The purpose of the article is to consider the pedagogical model of forming the aesthetic competence of future teachers by means of choreographic art, which combines structural analysis and functional modeling.

The pedagogical modeling of aesthetic competence of higher pedagogical education students by means of choreography is considered as structuring the educational process for analyzing and managing it in order to solve current problems with a systematic approach.

The proposed pedagogical model is a tool and conceptual framework that facilitates the understanding and explanation of the processes that occur during the formation of future teachers' aesthetic competence and reflects the effectiveness of the impact on their professional level.

The purpose of the pedagogical model of forming the aesthetic competence of future teachers by means of choreographic art is to prepare the teacher for effective influence on the personal development of students.

The result of the proposed model implementation is the achievement of a high level of development of the dynamic personal capacity of future teachers as carriers and creators of culture.

The model includes the following blocks: goal setting, basic, organizational, implementation, and reflective.

The structure of the pedagogical model reflects the interrelationships between the following elements: the purpose and result of the educational process; methodological approaches; pedagogical principles; stages, forms, methods, and techniques of teaching. The reflexive block of the model includes structural components, criteria for assessing levels of development, and diagnostic tools for analyzing the results of the formation of aesthetic competence of future teachers by means of choreographic art.

The presented structural-functional model reflects the organization of aesthetic training of future teachers as a system in which the systemic factor is the interconnection and interdependence between the goal and the result of the pedagogical process.

Keywords: *higher education institution; concept; competence approach; competence; professional competence; educational process; structural and functional model; system; choreography; art; aesthetics.*

References

- Atorina, V. M. (2021). *Rozvytok estetychnoi kompetentnosti maibutnikh vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity u fakhovii pidhotovtsi [Development of aesthetic competence of future teachers of preschool education institutions in professional training]*. (PhD diss.). Hlukhivskiyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni Oleksandra Dovzhenka. Hlukhiv [in Ukrainian].
- Briukhanova, N. O., & Korolova, N. V. (2015). Pedahohichne modeliuвання: stan i tendentsii rozvytku [Pedagogical modeling: state and development trends]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnyimi systemamy [Theory and practice of social systems management]*, 3, 64-71. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipuss_2015_3_11 [in Ukrainian].

- Hlazunova, L. O. (2013). *Formuvannia estetychnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia-filoloha zasobamy narodoznavstva [Formation of the aesthetic competence of the future teacher-philologist by means of folk studies]*. (Extended abstract of PhD diss.). Zhytomirskiy derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka. Zhytomyr [in Ukrainian].
- Lian, Tse. (2021). *Formuvannia estetychnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva u profesiinii pidhotovtsi [Formation of aesthetic competence of future music teachers in professional training]*. (PhD diss.). Derzhavnyi zaklad «Pivdenoukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni K. D. Ushynskoho». Odesa. Retrieved from <https://pdpu.edu.ua/doc/vr/2021/lianze/dis.pdf> [in Ukrainian].
- Martynets, L. A. (2015). *Suchasni modeli osvity [Modern models of education]: navchalno-metodychnyi posibnyk*. Donetsk. Retrieved from <https://v.gd/9lplrc> [in Ukrainian].
- Sultanova, L. (2016). Obhruntuvannia vyboru metodu modeliuvannia u doslidzhenni protsesu rozvytku polikulturnoi kompetentnosti maibutnikh vykladachiv [Justification of the choice of the modeling method in the study of the process of developing the multicultural competence of future teachers]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti. Pedahohichni nauky [Origins of pedagogical skills. Pedagogical sciences]*, 17, 169-174. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2016_17_30 [in Ukrainian].
- Sushchenko, O. H. (2010). *Teoretychni y praktychni osnovy modeliuvannia pedahohichnoho protsesu [Theoretical and practical foundations of modeling the pedagogical process]: navchalno-metodychnyi posibnyk*. Luhansk. Retrieved from <https://cutt.ly/iwhNkt4j> [in Ukrainian].
- Zhao, Zhuysyue. (2022). *Estetychna kompetentnist maibutnikh pedahohiv: filosofsko-pedahohichni aspekty [Aesthetic competence of future teachers: philosophical and pedagogical aspects]*. *Molod i rynek [Youth and the market]*, 6 (204), 176-182. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.265888> [in Ukrainian].
- Zhao, Zhuysyue, & Vodiana, V. O. (2023a). Analiz strukturnykh komponentiv estetychnoi kompetentnosti maibutnikh pedahohiv [Analysis of structural components of aesthetic competence of future teachers]. In *Problemy ta perspektyvy rozvytku nauky, osvity, tekhnologii ta suspilstva v XXI stolitti [Problems and prospects of the development of science, education, technologies and society in the 21st century]: zbirnyk tez dopovidei mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Bila Tserkva: TsFEND. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1xGbe8qyb6xLvEspS5TfGHZC0QdVqV9By/view> [in Ukrainian].
- Zhao, Zhuysyue, & Vodiana, V. O. (2023b). Zastosuvannia metodiv doslidzhennia khoreorafichnykh tvoriv u formuvanni estetychnoi kompetentnosti maibutnikh pedahohiv [The application of research methods of choreographic works in the formation of aesthetic competence of future teachers]. In *Problemy ta perspektyvy rozvytku nauky, osvity i suspilstva v XXI stolitti [Problems and prospects of the development of science, education and society in the 21st century]: zbirnyk tez dopovidei mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Rivne: TsFEND. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1JcFAfZSuJiQmUpjrsvxciD7ncUPuHTin/view> [in Ukrainian].

Одержано 11.08.2023 р.

УДК 793.3.071.5:[378.015.31:111.852

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2023.28.293175>

Віталій Горголь, м. Полтава

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6646-9031>

ЕМОЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ХОРЕОГРАФІВ: СУТНІСТЬ, ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНОСТІ, РЕЗУЛЬТАТИ ДІАГНОСТИЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

В експериментальній статті висвітлюються сутність емоційної культури здобувачів вищої освіти за спеціальністю 024 Хореографія, показники сформованості її емоційного компонента (емоційно-естетична чутливість, здатність до естетичної насолоди, естетична емоційна спрямованість особистості), методи її діагностики та його результати. Визначено рівні сформованості емоційного компонента естетичної культури студентів, рейтинг емоційних спрямованостей особистості учасників експерименту, що дозволило авторові накреслити стратегію формування естетичної культури майбутніх хореографів у професійній підготовці в закладі вищої освіти.

Ключові слова: майбутні хореографи; естетична культура; емоційний компонент естетичної культури; показники сформованості емоційного компонента естетичної культури; діагностичний експеримент.

Постановка проблеми. Необхідність пошуку нових і ефективна реалізація усталених теоретичних підходів до професійної освіти майбутньої мистецької еліти (хореографів, музикантів, художників, акторів та ін.), оновлення методичного арсеналу формування естетичної сфери її представників продиктовані багатьма чинниками: політичними, соціальними і культурними викликами сьогодення; певною дискримінацією мистецтва, зокрема й хореографічного, в інформаційному суспільстві; трансформацією індивідуально-особистісних і соціальних характеристик сучасного молодого покоління; нагальною потребою збереження, творчого розвитку й популяризації кращих зразків національної та світової художньої культури; технологізацією та комерціалізацією освітнього процесу у вищій школі, що негативно впливає на його споконвічну гуманістичну й людинотворчу сутність, яка ґрунтується на етико-естетичних засадах. Так,

академік Г. Філіпчук наголошує, що «дуже важливим для освіти XXI століття повинен стати орієнтир виховання чуттєвого ставлення до світу, людини. Тоді можна буде сподіватися, що синтез людської енергії, почуттів, волі, гуманістичної спрямованості уможливить не лише виживання Людини, але й прогрес її загального зросту» (Філіпчук, 2013, с. 39).

У даному контексті набуває незаперечної актуальності проблема формування естетичної культури майбутніх хореографів у професійній підготовці в закладах вищої освіти, зокрема й тому, що підготовку фахівців здійснюють 33 вітчизняні університети та академії, які чекають на нові педагогічні дослідження та навчально-методичні матеріали.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади естетичного розвитку особистості розробили В. Бутенко, І. Зязюн (2006), А. Камінський, Л. Левчук (2010), О. Отич (2011) та ін., які Г. Васянович (2021) узагальнив у фундаментальній праці «Педагогічна естетика». Більшість досліджень присвячено формуванню естетичної культури майбутніх учителів різних спеціальностей (О. Бованенко, І. Зайцева, Н. Ничкало, М. Лещенко, Г. Падалка, Л. Побережна, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Федій та ін.), котрі послуговуються нам для визначення сутності ключового поняття (аналіз першоджерел представлено в дослідженнях Г. Сотської (2014) та В. Титаренко (2010)). О. Бурля, Ю. Волкова, О. Мартиненко, О. Реброва, Ю. Ростовська, Л. Степанова, О. Таранцева, Лю Цяньцян, Чжан Юй вивчали особливості професійної підготовки вчителів хореографії та керівників танцювальних колективів (див. вичерпний аналіз у дисертації Лі Ян (2019)).

Нині проблеми професійної освіти майбутніх хореографів досліджено недостатньо: представлено історію вітчизняної (Т. Благова, О. Жиров, К. Зозуля, М. Марушка, І. Мурована) та зарубіжної (Д. Бідюк, Т. Повалій, І. Ткаченко) хореографічної освіти, а також формування окремих якостей особистості хореографа – С. Забрєдовський (1997) систематизував педагогічні умови розвитку мотиваційної сфери фахівців; Є. Завгородня (2016) запропонувала методику актуалізації їхнього творчого потенціалу; Лю Сінтінь (2017) – методику виховання естетичної культури майбутніх хореографів, але обмежилась позаауди-

торною діяльністю університету. Аналіз стану дослідження порушеної проблеми в науковій літературі свідчить про її незаперечну актуальність.

Мета статті – розкрити сутність і показники сформованості емоційного компонента естетичної культури майбутніх хореографів та обговорити результати його діагностики.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, порівняння, узагальнення, абстрагування, систематизація) задля визначення сутності та показників сформованості емоційного компонента естетичної культури майбутніх хореографів; емпіричні методи (тест-анкета Б. Додонова «Емоційна спрямованість», опитувальник Б. Басса, опитувальник М. Рокича, включене спостереження, міні-твір «Мої враження»), котрі дали змогу діагностувати рівень сформованості емоційного компонента досліджуваної професійно-особистісної якості.

Виклад основного матеріалу. Глибокий аналіз поняття «естетична культура» здійснено в дисертаціях Лю Сін'їтін (2017), Г. Сотської (2014), В. Титаренко (2010) і В. Томашевського (2020). У нашому дослідженні естетичну культуру майбутнього хореографа ми розуміємо як інтегративну, динамічну властивість фахівця, яка поєднує його особистісні й професійні якості та охоплює аксіологічний, емоційний, когнітивний і праксеологічний компоненти.

Усі науковці виокремлюють у структурі емоційної культури особистості емоційний компонент (афективний, емоційно-чуттєвий, емоційно-ціннісний, емоційно-мотиваційний), але зміст і показники його сформованості в дослідженнях різні. Так, Г. Сотська (2014) включає в афективний компонент естетичні емоції, почуття та чутливість, які виявляються в емоційних реакціях (с. 131-135). В. Томашевський (2020) суголосний із нею, але розглядає естетичні почуття, емоції, стани більш широко – у контексті естетичної свідомості (с. 94). Лю Сін'їтін (2017) вважає, що показниками емоційно-ціннісного критерію є ціннісне ставлення до мистецтва, природи, дійсності, самого себе, розвинуті естетичні почуття та емоційна саморегуляція (с. 182). Аналіз інших наукових розвідок із проблеми засвідчує, що всі вчені акцентують увагу на обов'язковості емоційної складової

для будь-якої якості, властивості, риси особистості, бо емоції є своєрідними маркерами суб'єктивних цінностей, потреб, мотивів, уподобань і виконують широкий спектр найрізноманітніших функцій (регулятивна, комунікативна, сигнальна, оцінна, компенсаторна, стимулювально-спонукальна тощо).

Індивідуальна унікальність і багатство емоційного світу кожної людини ускладнює вирішення адекватних об'єктивних і найбільш значущих ознак сформованості емоційного компонента естетичної культури особистості. Виокремлюючи їх у своєму дослідженні, ми виходимо з певних засадничих методологічних і психолого-педагогічних положень, які розкриємо нижче.

Академік І. Зязюн (2006) у багатьох своїх розвідках наголошував на важливості розвитку в кожній людині чутливості, у котрій перетинаються емоційне та естетичне. Відомо, що чутливість людини пов'язана з вродженими генетичними властивостями й темпераментом, тому важко піддається розвитку й виховним впливам, але її змістове наповнення визначається педагогічними та соціальними умовами життя й діяльності особистості, її загальної й професійної освіти, виховання й розвитку. Звідси першою ознакою емоційного компонента естетичної культури майбутнього хореографа ми вважаємо емоційно-естетичну чутливість, яка виявляється у вибірковій емоційній реакції на красу в різних її проявах (довкіллі, мистецтві, творчості, життєвих ситуаціях тощо) і ґрунтується на розвиненій чуттєвості індивіда.

По-друге, ми виходимо з етимології категорії «естетика» (від лат. *aesthetica*, гр. *aisthetikos* – те, що сприймається чуттям, відчуттям, чуттєво сприйняте), котру засновник однойменної науки О. Баумгартен розумів широко, включаючи в «чуттєве пізнання» не лише відчуття, а й емоції, уяву, інтуїцію тощо. Подальший розвиток філософсько-естетичного категоріально-поняттєвого апарату уможливив вирішення сутнісних характеристик феномену естетичного, як-от: а) усезагальність, адже воно виявляється не лише у мистецтві, але й у природі, людині (її зовнішньому вигляді й внутрішньому світі, поведінці й діях, ставленнях, навіть інтонаціях і окремих рухах тощо), соціальних відносинах, предметах тощо; б) неутилітарність (незалежність від

природної необхідності), в) безкорисливість (позбавленість вузькоegoїстичного інтересу й вигоди), коли «виявляється справді людське ставлення до предмета» в широкому розумінні слова як «іншого», його споглядання, переживання задоволення й насолоди (Левчук та ін., 2010, с. 100-103). Відтак, другою ознакою емоційного компонента естетичної культури майбутнього хореографа ми вважаємо здатність до переживання естетичної насолоди як найвищого почуття задоволення, втіхи, приємності, емоційного блаженства.

Професор Б. Додонов, досліджуючи емоцію як цінність, експериментально довів наявність емоційної спрямованості особистості як прагнення до певних переживань, що виходять з індивідуальних особливостей її функціональної потреби в емоційному насиченні. Вчений виокремив десять типів емоційної спрямованості: романтична, акізитивна, праксична, глористична, гедоністична, альтруїстична, гностична, пугнічна, комунікативна, естетична (Сотська, 2014, с. 132). Тож, третім показником емоційного компонента естетичної культури ми обрали естетичну емоційну спрямованість майбутнього хореографа, яка обіймає широкий спектр його естетичних емоцій, почуттів, станів, потреб, інтересів, мотивів і визначає рівень сформованості досліджуваної професійно-особистісної якості загалом і є, на нашу думку, її системотвірним центром, ядром.

Отже, у нашому дослідженні складниками і водночас показниками сформованості емоційного компонента естетичної культури майбутнього хореографа є емоційно-естетична чутливість, здатність до естетичної насолоди та естетична емоційна спрямованість особистості.

У констатувальному експерименті ми визначали рівень сформованості вищезазначеного компонента досліджуваної професійно-особистісної якості студента-хореографа, застосовуючи діагностичні методи (тест-анкета Б. Додонova «Емоційна спрямованість», опитувальник Б. Басса, опитувальник М. Рокича), які продемонстрували свою валідність в аналогічних дослідженнях (Лі Сін'ятін, 2017; Сотська, 2014), а також розроблену нами програму включеного спостереження та міні-твір «Мої враження». Їхнє комплексне використання засвідчило, що названі

інструменти під час діагностики виконують взаємоконтролювальну функцію та дають змогу констатувати, підтвердити й уточнити ступінь сформованості кожного показника окремо та емоційного компонента естетичної культури майбутнього хореографа загалом.

В експерименті взяли участь 81 студент спеціальності 024 Хореографія закладів вищої освіти різних регіонів України. Обмежений обсяг статті не дає змоги обговорити результати за всіма діагностичними методами, тому зупинимось на найбільш показовому тесті-анкеті Б. Додонова, за потреби доповнюючи результатами інших діагностичних методів.

Здобувачам необхідно було ранжувати десять запропонованих емоційних спрямованостей у порядку власних уподобань. Під час обробки результатів анкетування ми аналізували: а) рангові позиції кожної емоційної спрямованості; б) прийнятні / неприйнятні емоційні простори (1-5 позиції в ранжуванні); в) статус емоційної спрямованості за всією вибіркою; г) індивідуальні пакети відповідей кожного учасника, визначаючи рівень сформованості емоційного компонента естетичної культури студентів у контрольній та експериментальній групах.

Нижче ми опишемо результати діагностики згідно з рейтингом емоційної спрямованості майбутніх хореографів (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Результати діагностики емоційної спрямованості майбутніх хореографів

№№	Емоційна спрямованість особистості	Ранг емоційної спрямованості особистості									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.	Романтична			16		17		9	19		20
2.	Акзитивна			8	10	9	16	19	8		11
3.	Праксична	18	27		12		7		9	8	
4.	Глористична	17	10	9	7	11			6	12	9
5.	Гедоністична			34	11		8	7	21		
6.	Альтруїстична	9			8	12	7	9		36	
7.	Гностична	7			11		19	8	20	8	8
8.	Пугнічна		14		12	13		19		10	13
9.	Комунікативна	9	9	9	9	9	9	9	15		3
10.	Естетична	7	11	15				14		17	17

Першу позицію посідають праксичні емоції (57 виборів – 70,37%), які виражають радісне збудження, підйом, натхнення, коли робота кипить і передбачаєш досягнення успіху. Такі самі результати отримано за опитувальником М. Рокича, де надано перевагу активному, діяльному життю. Однак серед майбутніх хореографів маємо й тих, хто відсунув праксичні емоції на 8-9 позиції (17 виборів – 21%).

Дещо нижче містяться глористичні переживання – задоволеність, гордість за себе, «коли можеш довести свою цінність як особистості чи перевагу над суперниками, коли тобою щиро захоплюються» (54 вибори – 66,67%). Різниця з попередніми результатами незначна, але тут маємо 26 негативних виборів (32%) і в іншому опитувальнику аналогічні вподобання займають 5 позицію. Ймовірно, глористичні емоції є для майбутніх хореографів стимулами, мотивами успішної діяльності.

Третій статус належить гедоністичним («безтурботність, гарне фізичне самопочуття, насолода смачною їжею, відпочинком, безпекою, життям») і комунікативним переживанням (по 45 виборів – 55,56%), але в них різний контур. Так, гедоністичні емоції не вивершились на 1-2 рейтинги, але й не опустились на 9-10. Загалом вони притаманні майбутнім хореографам і засвідчують їхню потребу в насолоді та здатність до неї. Проте це не естетична насолода як ознака емоційного компонента естетичної культури майбутніх хореографів, бо «краса природи і мистецтва», за опитувальником М. Рокича, посідає найостаннішу сходинку. Отже, учасники констатувального «зрізу» мають насолоду як модальність, як даність, котра диктує «зadanість» у формульованому експерименті.

Комунікативна емоційна спрямованість особистості («гарний настрій, коли спілкуєшся з людьми, відчуття дружби та порозуміння») досить рівно розподілилась у прийнятній / неприйнятній площинах (відповідно 45/36 виборів), а також за кількісними показниками за кожною позицією (по 9 виборів із 1 до 7). Одержані результати відповідають дослідженням із вікової психології, де юнацький вік завжди характеризувався прагненням до спілкування, дружби й кохання. Дистанціювання окремих студентів від комунікативних переживань, ймовірно, пов'язано з

їх негативним соціальним досвідом, що потребує додаткового обстеження, яке не входить до завдань нашого дослідження.

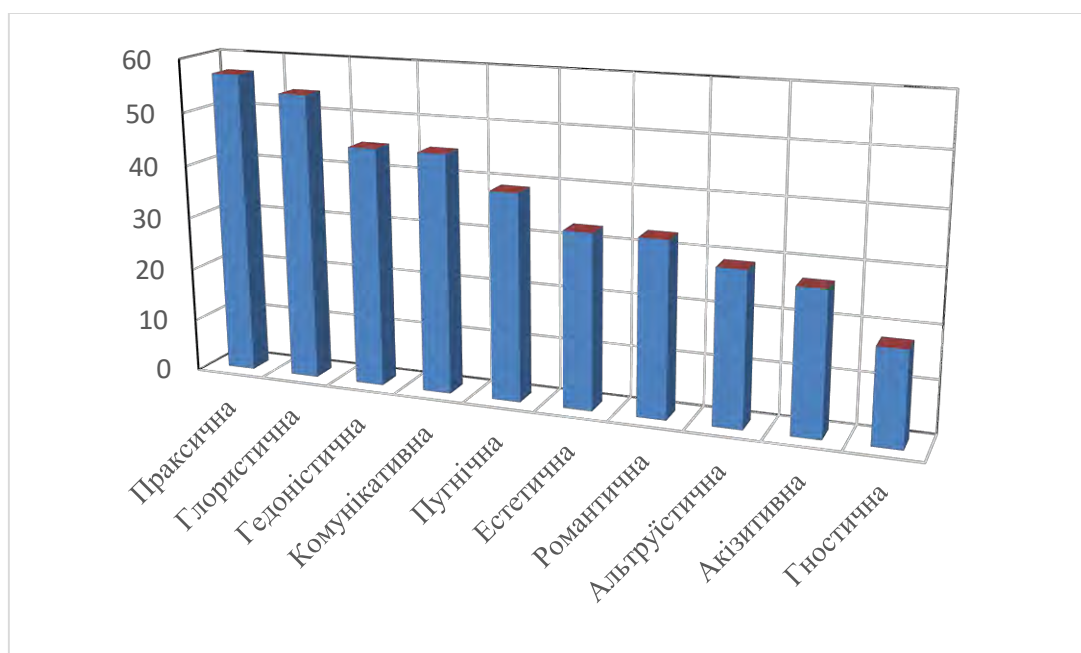
П'ятий рейтинг посідає пугнічна емоційна спрямованість – «бойове збудження, відчуття ризику, азарт, гострі почуття у момент боротьби та небезпеки» (39 виборів – 48,15%), відхилили такі переживання (7, 9, 10 місце) 42 особи (51,86%). На нашу думку, уподобання агресивних почуттів може пояснюватись особливостями хореографічної діяльності, яка передбачає участь танцювальних колективів (окремих пар) у численних спортивних і мистецьких конкурсах, змаганнях, де перемагає не лише виконавська майстерність, але й «бойовий дух».

Шостий статус належить естетичним емоціям («солодке та приємне почуття, що виникає при спогляданні природи, сприйнятті музики, танців, картин, віршів чи інших творів мистецтва»), котрі вподобали 33 учасники констатувального експерименту (40,74%). Дивує те, що 34 майбутні хореографи (41,98%) поставили їх на останні сходинки, що додатково підтверджується результатами, одержаними за опитувальником М. Рокича.

Із незначними відмінностями нижче містяться романтичні – «почуття незвичайного, таємничого, що відчуваєш у незнайомій місцевості, обстановці» (33 вибори – 40,74%); альтруїстичні – «радість і задоволення, коли вдається зробити щось добре для дорогих тобі людей» (29 – 35,8%); акізитивні – «хвилювання, коли отримуєш або купуєш нові речі» (27 – 33,3%); гностичні – «інтерес до пізнання нового» (18 – 22,2%). Зауважимо, що вибір романтичної емоційної спрямованості формально відповідає естетичній, але посідає 3 і 5 позиції, а не 1-3, що надає естетичним переживанням більшої ваги. Заперечення багатьма студентами альтруїстичних переживань засвідчує те, що сучасні педагоги мають постійно тримати руку на пульсі духовно-морального здоров'я молодого покоління. На межі емоційного простору майбутніх хореографів маємо гностичну спрямованість, хоча 7 студентів закладів вищої освіти (8,64%) поставили її на перше місце (див. діаграму 1).

Діаграма 1

Результати рейтингу емоційної спрямованості майбутніх хореографів

За результатами діагностики емоційного компонента естетичної культури майбутніх хореографів ми виокремили зони їх емоційних уподобань, проаналізувавши ті, що містяться на перших п'яти позиціях і нижче (див. рис. 1). Так, на рисунку перший ряд обіймає емоційні спрямованості особистості, які переважають в експериментальній виборці, їх представлено з лівого боку діаграми; другий ряд охоплює низку емоційних спрямованостей особистості меншою мірою представлених серед учасників діагностичного експерименту (справа). Бачимо, що коло доміантних емоцій складають практичні, глористичні, рівнозначно гедоністичні й комунікативні, а також пугнічні емоції. Романтичні й естетичні почуття розташовано точно на межі двох протилежних емоційних просторів, що надає їм нестійкого характеру. Невподобану зону складають альтруїстичні, акзитивні та гностичні емоції.

Отже, для нашої наукової розвідки важливо те, що цілісний аналіз емоційного компонента естетичної культури майбутніх хореографів за всіма діагностичними методиками засвідчив, що студенти мають багату емоційну сферу як психологічну основу для формування в них досліджуваної професійно-особистісної якості; естетичні емоції посідають в ієрархії емоційних цінностей проміжний, граничний характер, тому за сприятливих умов

естетичного розвитку студентів можуть набути гідного, вищого статусу, який має бути притаманний майбутнім митцям; домінування у вибірці практичної та глористичної емоційної спрямованості особистості вимагає застосування у формувальному експерименті активних методів і прийомів, технологій педагогічної підтримки на засадах студентоцентрованого підходу.

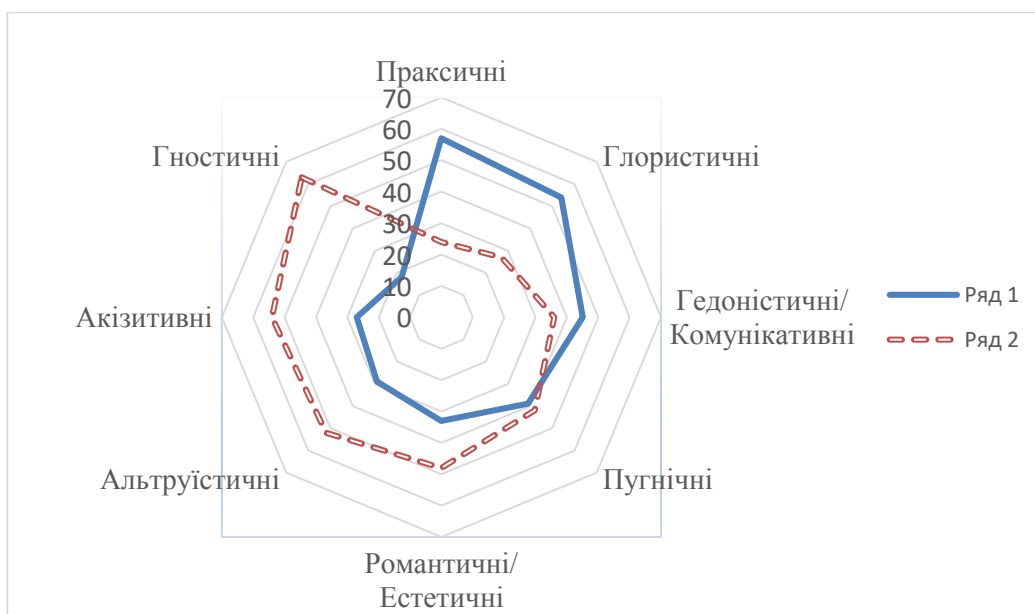

Рис. 1. Простори емоційних уподобань майбутніх хореографів

У ході аналізу індивідуальних пакетів відповідей ми визначали рівень сформованості емоційного компонента естетичної культури майбутніх хореографів, зважаючи на: а) наявність емоційно-естетичної чутливості (контент-аналіз міні-твору «Мої враження»); б) рейтинг гедоністичної та естетичної емоційної спрямованості особистості (1-3 позиції – високий рівень; 4-7 – середній; 8-10 – низький).

Опрацювання результатів діагностики дало змогу визначити рівні сформованості досліджуваного компонента в контрольній (КГ) та експериментальній (ЕГ) групах (див. таблицю 2).

Як видно з таблиці, на констатувальному етапі педагогічного експерименту в обох групах рівні сформованості емоційного компонента естетичної культури майбутніх хореографів майже ідентичні: високий рівень притаманний 11,43% студентам ЕГ і 14,71% КГ; середній – відповідно 22,86% і 23,53%; низький показали більше половини майбутніх хореографів – 65,71% (ЕГ) і 61,76% (КГ).

Таблиця 2

Рівні сформованості емоційного компонента естетичної культури майбутніх хореографів у експериментальній і контрольній групах

Рівень сформованості	Результати діагностики (%)	
	Експериментальна група	Контрольна група
Високий рівень	11,43	14,71
Середній рівень	22,86	23,53
Низький рівень	65,71	61,76

На нашу думку, загалом такі результати дуже низькі для представників мистецьких спеціальностей, що розкриває широкий простір для естетико-спрямованої професійно-освітньої діяльності викладачів закладів вищої освіти.

Висновки. Отже, в ході діагностичного експерименту ми дійшли таких висновків: 1) естетична культура майбутнього хореографа – це інтегративна, динамічна професійно-особистісна властивість фахівця, яка охоплює аксіологічний, емоційний, когнітивний і праксеологічний компоненти; 2) показниками сформованості емоційного компонента естетичної культури в нашому дослідженні є емоційно-естетична чутливість, здатність до естетичної насолоди, естетична емоційна спрямованість особистості; 3) визначення рівнів сформованості емоційного компонента естетичної культури майбутніх хореографів дає змогу констатувати схожість діагностичних результатів у експериментальній і контрольній групах, що відповідає вимогам до організації формувального етапу педагогічного експерименту (високий рівень продемонстрували 11,43% студентів ЕГ і 14,71% КГ; середній – відповідно 22,86% і 23,53%; низький – 65,71% і 61,76%); 4) рейтинг емоційної спрямованості особистості в майбутніх хореографів (праксічна, глористична, гедоністична, комунікативна, пугнічна, естетична, романтична, альтруїстична, акізитивна, гностична) дозволив накреслити стратегію формування їхньої естетичної культури в закладі вищої освіти.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробці теоретичної моделі методичної системи формування естетичної культури здобувачів вищої освіти за спеціальністю 024 Хореографія та її експериментальній апробації.

Список використаної літератури

- Васянович, Г. П. (2021). *Педагогічна естетика*: навч. посіб. Львів: Норма.
- Забредовський, С. Г. (1997). *Педагогічні умови розвитку мотиваційної сфери студентів хореографічних спеціалізацій в процесі фахової підготовки у вузі культури*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Київський державний інститут культури. Київ.
- Завгородня, Є. Є. (2016). *Розвиток творчого потенціалу майбутніх хореографів у освітньому середовищі вищих навчальних закладів культури та мистецтв*. (Дис. канд. пед. наук). Міжрегіональна академія управління персоналом. Київ.
- Зязюн, І. А. (2006). Естетичні засади розвитку особистості. В кн. Н. Г. Ничкало (Ред.), *Мистецтво в розвитку особистості*: монографія (с. 14-36). Чернівці: Зелена Буковина.
- Левчук, Л. Т. (Ред.), Панченко, В. І., Оніщенко, О. І., Кучерюк, Д. Ю. (2010). *Естетика*: підручник. 3-є вид. доп. і перероб. Київ: Центр учбової літератури.
- Лі, Ян. (2019). *Формування музично-сценічних умінь майбутніх учителів музики і хореографії в процесі фахової підготовки*. (Дис. канд. пед. наук). Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ.
- Отич, О. М. (2011). Естетичні та етичні засади особистісного розвитку педагога. В кн. *Естетика і етика педагогічної дії*: зб. наук. праць (Вип. 1, с. 46-58). Київ; Полтава.
- Сіньтін, Лю. (2017). *Виховання естетичної культури майбутніх хореографів у позааудиторній діяльності університету*. (Дис. канд. пед. наук). Київ.
- Сотська, Г. І. (2014). *Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах*: монографія. Київ: Інститут обдарованої дитини.
- Титаренко, В. П. (2010). *Теорія і практика формування естетичної культури майбутніх учителів трудового навчання засобами українських народних промислів*. (Дис. д-ра пед. наук). Полтава.
- Томашевський, В. В. (2020). *Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх дизайнерів у закладах вищої освіти*. (Дис. д-ра пед. наук). Хмельницький.
- Філіпчук, Г. Г. (2013). Культуроцентризм сучасної освіти. В кн. *Естетика і етика педагогічної дії*: зб. наук. праць (Вип. 6, с. 26-39). Київ; Полтава.

Vitalii Horhol

EMOTIONAL COMPONENT OF FUTURE CHOREOGRAPHERS' AESTHETIC CULTURE: ESSENCE, INDICATORS OF FORMATION, RESULTS OF THE DIAGNOSTIC EXPERIMENT

The experimental article highlights the essence of the emotional culture of students of higher education in the specialty 024 Choreography, indicators of the formation of its emotional component (emotional-aesthetic sensitivity, ability to aesthetic pleasure, the aesthetic emotional orientation of the personality), diagnostic methods (test questionnaire B. Dodonov "Emotional Orientation," questionnaire by B. Bass, questionnaire by M. Rokych, included observation, mini-work "My impressions") and its results. The levels of formation of the emotional component of the aesthetic culture of future choreographers in the experimental (EG) and control groups (CG) have been determined: a high level was demonstrated by 11.43% of the EG students and 14.71% of the CG; average – 22.86% and 23.53%, respectively; low – 65.71% and 61.76%). The rating of the emotional orientation of the personality in future choreographers is presented, such as praxic, gloristic, hedonistic, communicative, pugnacious, aesthetic, romantic, altruistic, acquisitive, and gnostic. The spaces of emotional preferences of students have been analyzed. It has made it possible to draw up a strategy for the formation of future choreographers' aesthetic culture in a higher education institution: 1) students of higher education have a rich emotional sphere as a basis for the formation of the studied professional and personal quality in them; 2) aesthetic emotions have an intermediate character in the hierarchy of students' emotional values, therefore, under favorable conditions of their aesthetic development, they can acquire a

higher status, which corresponds to representatives of artistic professions; 3) the dominance in the sample of the practical and gloristic orientation of the personality aims at the application of active methods and techniques, pedagogical support technology based on the student-centered approach in experimental work.

Keywords: *future choreographers; aesthetic culture; emotional component of aesthetic culture; indicators of the formation of the emotional component of aesthetic culture; diagnostic experiment.*

References

- Filipchuk, H. H. (2013). Kulturotsentryzm suchasnoi osvity [Culture centrism of modern education]. In *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii [Aesthetics and ethics of pedagogical action]*: zb. nauk. prats (Is. 6, pp. 26-39). Kyiv; Poltava [in Ukrainian].
- Levchuk, L. T. (Ed.), Panchenko, V. I., Onishchenko, O. I., & Kucheriuk, D. Yu. (2010). *Estetyka [Aesthetics]*: pidruchnyk. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury [in Ukrainian].
- Otych, O. M. (2011). Estetychni ta etychni zasady osobystisnoho rozvytku pedahoha [Aesthetic and ethical principles of the teacher's personal development]. In *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii [Aesthetics and ethics of pedagogical action]*: zb. nauk. prats (Is. 1, pp. 46-58). Kyiv; Poltava [in Ukrainian].
- Sintin, Liu. (2017). *Vykhovannia estetychnoi kultury maibutnikh khoreografiv u pozaaudytornii diialnosti universytetu [Education of Aesthetic Culture of Future Choreographers in Extracurricular Activity of the University]*. (PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Sotska, H. I. (2014). *Teoretychni i metodychni zasady formuvannia estetychnoi kultury maibutnikh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva v pedahohichnykh universytetakh [Theoretical and methodological principles of the formation of aesthetic culture of future teachers of fine arts in pedagogical universities]*. monohrafiia. Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny [in Ukrainian].
- Tomashevskiy, V. V. (2020). *Teoretychni i metodychni zasady formuvannia estetychnoi kultury maibutnikh dyzaineriv u zakladakh vyshchoi osvity [Theoretical and Methodical Principles of the Future Designers' Aesthetic Culture Formation at Higher Educational Institutions]*. (D diss.). Khmelnytskyi [in Ukrainian].
- Tytarenko, V. P. (2010). *Teoriia i praktyka formuvannia estetychnoi kultury maibutnikh uchyteliv trudovoho navchannia zasobamy ukraïnskykh narodnykh promysliv [Theory and practice of forming the aesthetic culture of future teachers of labor education by means of Ukrainian folk crafts]*. (D diss.). Poltava [in Ukrainian].
- Vasianovych, H. P. (2021). *Pedahohichna estetyka [Pedagogical aesthetics]*: navch. posibn. Lviv: Norma [in Ukrainian].
- Zabredovskiy, S. H. (1997). *Pedahohichni umovy rozvytku motyvatsiinoi sfery studentiv khoreografichnykh spetsializatsii v protsesi fakhovoi pidhotovky u vuzi kultury [Pedagogical conditions for the development of the motivational sphere of students of choreographic specializations in the process of professional training at the university of culture]*. (Extended abstract of PhD diss.). Kyivskiy derzhavnyi instytut kultury. Kyiv [in Ukrainian].
- Zavhorodnia, Ye. Ye. (2016). *Rozvytok tvorchoho potentsialu maibutnikh khoreografiv u osvithomu seredovyshchi vyshchykh navchalnykh zakladiv kultury ta mystetstv [Development of the creative potential of future choreographers in the educational environment of higher educational institutions of culture and arts]*. (PhD diss.). Mizhrehionalna akademiia upravlinnia personalom. Kyiv [in Ukrainian].
- Ziaziun, I. A. (2006). Estetychni zasady rozvytku osobystosti [Aesthetic principles of personality development]. In N. H. Nychkalo (Ed.). *Mystetstvo v rozvytku osobystosti [Art in personality development]*: monohrafiia (pp. 14-36). Chernivtsi: Zelena Bukovyna [in Ukrainian].

Одержано 07.08.2023 р.

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА: ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ, МЕТОДИКА

УДК 78.071.2(477.53)

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2023.28.293176>

Наталія Дем'янюк, м. Полтава

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8292-6461>

ЗНАЧЕННЯ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФЕСОРА ГРИГОРІЯ ЛЕВЧЕНКА В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ ТА ОСВІТІ

У статті розглянуто основні етапи диригентсько-хорової діяльності Г. С. Левченка; виявлено специфіку його роботи з численними хоровими колективами Полтавщини, зокрема з українським народним хором «Калина» Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка; проаналізовано шляхи втілення ним кращих педагогічних традицій у процес підготовки майбутнього вчителя.

Ключові слова: диригентсько-хорова діяльність; хоровий колектив; національна культура; народнопісенний репертуар; педагогічні традиції; підготовка вчителя.

Постановка проблеми. Сьогодні, коли Україна виборює свою свободу і незалежність у кривавій, загарбницькій війні з російським агресором ціною життів українців, надзвичайно гостро постає проблема розвитку у членів громадянського суспільства національної самосвідомості, почуттів національної єдності, ідентичності, патріотизму. Проте вона була актуальною впродовж всього історичного процесу формування української нації та знаходила палких сподвижників і поборників, що створювали науково-теоретичне підґрунтя та розробляли підходи для її практичного вирішення. Саме ідея формування національної культури молоді (міської, робітницької, студентської, учнівської тощо) засобами народної творчості та хорового мистецтва лежить в основі професійної діяльності видатного українського диригента, педагога, фольклориста, композитора, заслуженого працівника культури України, заслуженого діяча мистецтв України, професора

і завідувача кафедри музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (далі – ПНПУ імені В. Г. Короленка) Григорія Семеновича Левченка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш повним дослідженням творчості професора Г. С. Левченка є дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності «011 Освітні, педагогічні науки» Ю. Комишан (2021) на тему: «Мистецько-педагогічна діяльність Григорія Левченка». У ній розкрито життєвий і творчий шлях митця, проаналізовано науково-теоретичні основи, напрями його мистецько-педагогічної діяльності, виявлено її новаторський зміст у контексті професійної підготовки майбутнього вчителя. Різним аспектам творчості педагога присвячено наукові праці Л. Гнатюк (розкрито процес художньо-естетичного виховання сучасної молоді на базі українського народного хору «Калина») (1999), Н. Дем'янюк (розглянуто продовження мистецько-педагогічних традицій В. Верховинця в діяльності українського народного хору «Калина» (2012), О. Лобач (розкрито роль Г. Левченка в заснуванні та керівництві кафедрою музики ПНПУ імені В. Г. Короленка впродовж тридцяти років) (2020), Н. Павленко (виявлено етапи професійного становлення педагога і митця) (2020), Н. Сулаєвої (проаналізовано внесок педагога в розвиток неформальної мистецької освіти студентів, виявлено етапи організації та специфіку його роботи з українським народним хором «Калина») (2013), Н. Ремезової (висвітлено особливості диригентсько-хорової діяльності Г. Левченка) (2006) тощо.

Мета статті – розкрити значення диригентсько-хорової діяльності професора Г. С. Левченка в розвитку української культури та освіти.

Методи дослідження. Для досягнення зазначеної мети використовувались такі методи: персоналістично-біографічний, хронологічний, пошуково-бібліографічний, порівняльно-зіставний, історико-логічний і системно-структурний аналіз, систематизація та узагальнення науково-теоретичного та емпіричного матеріалу.

Виклад основного матеріалу. Значення творчої діяльності митця, педагога, дослідника української народної творчості важко переоцінити. Надзвичайно вагомим є внесок Г. С. Левченка

в розвиток хорового мистецтва України. Серед перших колективів, якими керував маестро, були жіночий хор Полтавської швейної фабрики (1957 р.), самодіяльний хор «Решетилівські вишивальниці», жіночий ансамбль пісні й танцю при Палаці культури Полтавської бавовно-прядильної фабрики (1960 р.), які завдяки таланту і наполегливості очільника виступають на кращих сценах міста й області, посідають призові місця на обласних оглядах художньої самодіяльності та одержують схвальні відгуки фахівців, слухачів і преси.

Багато творчих зусиль, майстерності та натхнення митець поклав на створення і художнє керівництво хоровим фольклорним колективом «Горлиця» (1961 р.), який відзначався високим рівнем виконавської майстерності, виступав на кращих сценах України, був неодноразовим лауреатом республіканських і міжнародних фестивалів і конкурсів, отримав звання «самодіяльного народного», став золотим лауреатом мистецького фестивалю-конкурсу в Києві, здобув срібну медаль Республіканського мистецького конкурсу (1967 р.), став лауреатом Обласної молодіжної премії імені П. Артеменка (1972 р.). Впродовж двадцяти років колектив удосконалював свою виконавську майстерність і з успіхом гастролював містами України та за її межами (Павленко, 2020).

У творчості перших очолюваних Г. С. Левченком колективів різноманітними засобами хорового мистецтва віддзеркалюється його щира, безмежна любов до української пісні, втілюються ідеї пропаганди і популяризації народної творчості, формування національної культури молодого покоління. У творчих пошуках і задумах митця накреслюються перспективи і напрями подальшого розвитку українського хорового мистецтва.

У 1967 р. за пропозицією ректора Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка М. В. Семиволоса маестро організовує академічну хорову капелу. Репертуарну основу колективу склали твори вітчизняної та зарубіжної класики, сучасних композиторів, обробки українських народних пісень. Завдяки наполегливій роботі Г. С. Левченка, його непересічному таланту музиканта, хормейстера, організатора, захопленості улюбленою справою студентська молодь активно

долучалась до виконавсько-хорової діяльності, відкриваючи для себе світ високого мистецтва. У складі колективу налічувалось близько 120 учасників. Досягнувши за короткий термін високого рівня виконавської майстерності, вже на другому році існування хорової капели ПДП імені В. Г. Короленка отримала звання самодіяльної народної та стала золотим лауреатом Всесоюзного фестивалю самодіяльної народної творчості трудящих, двічі нагороджувалася золотими медалями на республіканських оглядах і фестивалях художньої самодіяльності, була переможцем багатьох конкурсів і фестивалів (Лобач, 2020).

У 1974 р. на запрошення керівництва Полтавського м'ясокомбінату митець організував український народний хор «Барвінок», який налічував близько 60 учасників і складався з жіночої, чоловічої хорових та оркестрової груп. Ентузіазм, хормейстерський хист, педагогічний талант, доброзичливість і вимогливість художнього керівника забезпечили швидке творче зростання колективу, отримання ним звання «народного», перемоги на мистецьких конкурсах і фестивалях, успішні концертні виступи в різних містах України, а 1975 р. – у Болгарії (Комишан, 2021).

Апофеозом диригентсько-хорової діяльності професора Г. С. Левченка є незмінне художнє керівництво українським народним хором «Калина» ПНПУ імені В. Г. Короленка, який він організував у 1979 р. за пропозицією ректора І. А. Зязюна. Склад колективу налічував понад 100 виконавців, серед яких були не лише студенти, але й викладачі, працівники університету, вчителі шкіл міста Полтави. Спочатку він об'єднував у собі дві групи виконавців – хорову й оркестрову, а пізніше сформувалась і танцювальна група. У 1981 р. український народний хор «Калина» отримав звання самодіяльного народного.

Маючи ґрунтовну музичну освіту, значний, успішний досвід попередньої диригентсько-хорової та педагогічної діяльності, за короткий час маестро сформував і розвинув виконавську майстерність учасників колективу до високопрофесійного рівня, яким володіють лише фахові мистецькі колективи. Він майстерно і талановито у звучанні хору зміг поєднати народну й академічну манери співу в межах виконання одного хорового твору та різноманітного репертуару загалом. Професор Г. С. Левченко

дбайливо підбирав голоси за тембром і діапазоном, значної уваги приділяв постановці співочого дихання, формуванню потрібного характеру звукоутворення, дикції, міг досконало налагодити хоровий стрій і ансамбль, чому сприяла кількісна та якісна рівновага голосів у партіях, постійно працював над удосконаленням вокально-хорової техніки. З метою покращення вокальної підготовки він проводив індивідуальні заняття з хористами, старанно працював із солістами. Неперевершеним у звучанні «Калини» було виховане в співаків мистецтво нюансування, володіння яким від найменшого піаніссімо до найміцнішого фортіссімо перехоплювало подих у слухачів, дарувало високу естетичну насолоду, незалежно від того, де відбувався концерт – у малій актовій залі педагогічного університету чи в одному з європейських костюлів. Важливе значення педагог надавав дотриманню чіткого графіку репетиційних занять, вихованню дисциплінованості в кожного учасника та колективу в цілому.

Надзвичайний успіх хору забезпечував і ретельно дібраний Г. С. Левченком український народнопісенний репертуар у його власній обробці («Ой у полі нивка», «Ой не розвивайся та сухий дубе», «Ішли воли із діброви», «Ой не світи, місяченьку», «Гай зелененький», «Та нема гірш нікому», «Вийди, Грицю, на вулицю», «Ой у лузі зозуля кувала», «Ой давно, давно в матінки була», «Чорбівські підківки», «Не плач, Рахиле», «Їхав козак за Дунай», «Віночок весільних пісень» тощо) та в обробці українських композиторів («Вербовая дощечка», «Весняний шум», «Добрий вечір тобі, пане господарю» А. Авдієвського, «Їхав козак з України» П. Пашкевича, «Ти капуста, ти розсада» К. Котенка, «Колискова» О. Кошиця, «Не сходило вранці сонечко», «Червона калинонька» І. Бідака, «Ой сивая зозуленька» М. Леонтовича, «Марина» І. Сулими тощо) (Дем'яненко, 2012).

До репертуару маестро також включав авторські твори українських композиторів («Молитва за Україну» М. Лисенка, «Ще не вмерла в Україні» М. Вербицького, «Гей, у лузі» В. Верховинця, «Шлях до Тараса» А. Осадчого, «Многая літа» Д. Бортнянського, «Літургія», «Діду мій, дударіку» М. Леонтовича, «Полтавські галушки» В. Міщенко, «Чайка степова», «Там, де ми ходили» І. Сльоти, «Гей ви, браття козаченьки!» О. Стадника, «Вітре буйний» В. Захарченка, «Мамина вишня» А. Пашкевича»

тощо) та власні, здебільшого написані для українського народного хору «Калина» хорові твори («Земле рідна моя» на сл. М. Бойко, «Од села до села» на сл. Т. Шевченка, «Ой гай, мати, гай» сл. народні, «Посіяла василечків», «Буду милого ждять» на сл. А. Пашка тощо).

Із метою збереження та використання в практиці формування національної культури та музично-естетичного виховання молоді найкращих зразків української народнопісенної творчості й хорової культури Г. С. Левченко створив і видав навчальні посібники і збірки пісень: «Їхав козак за Дунай», «На козака пригодонька» (1998 р.), «Червона калина – полтавська земля» (2000 р.), «Хорова версія концерту для фортепіано з оркестром С. А. Шевченка» (2002 р.), «Стоїть гора високая» (2003 р.), «Ой у лузі та ще й при березі» (2006 р.), «Народні пісні Полтавщини» (2006 р.), «Земле рідна моя» (2008 р.), «Ой у лузі червона калина» (2011 р.), «Розмай вуличних передирок. Триптих» (2018 р.), Хоровий триптих «Козацька слава» (2022 р.).

Кафедра музики ПНПУ імені В. Г. Короленка, яку заснував і впродовж трьох десятиліть очолював професор Григорій Семенович Левченко, зберігає багаторічний досвід і традиції підготовки вчителя музичного мистецтва та керівника художніх колективів. Ці традиції почали зароджуватися сто років тому в діяльності кафедри мистецтвознавства Полтавського інституту народної освіти під керівництвом видатного українського музикознавця, педагога, етнографа, хореографа, композитора Василя Миколайовича Верховинця (1880-1938) (Дем'янюк, 2012).

Саме в диригентсько-хоровій діяльності професора Г. С. Левченка послідовно і систематично впроваджувались провідні педагогічні ідеї В. М. Верховинця, а саме:

– відродження української національної культури шляхом збирання, збереження і передачі молодим поколінням її духовних цінностей;

– застосування етнографічного матеріалу (пісень, танців, ігор, обрядів) у навчально-виховному процесі на всіх ступенях системи освіти;

– комплексне використання елементів музичного, хореографічного і драматичного мистецтва в одній жанровій формі (театралізована пісня, вокально-хореографічна композиція);

– всебічний розвиток й активізація творчих здібностей особистості засобами української музики, народного танцю, хорового співу;

– залучення молоді до основ української культури через участь у хорових і хореографічних колективах;

– пропаганда і популяризація справжнього високохудожнього народного мистецтва і протиставлення його різноманітним вульгаризаторським тенденціям (Дем'янюк, 2012).

Педагогічні ідеї В. М. Верховинця повною мірою реалізувались під керівництвом професора Г. С. Левченка у творчій діяльності українського народного хору «Калина» ПНПУ імені В. Г. Короленка. Спираючись у своїй творчій діяльності на фольклорно-етнографічний матеріал, педагог упродовж багатьох років збирав, обробляв і включав до репертуару колективу різножанрові українські народні пісні й обрядові сцени, серед них – «Ой у полі нивка», «Ішли воли із діброви», «Ой не світи, місяченьку», «Та нема гірш нікому», «Вийди, Грицю, на вулицю» та багато інших. Колектив виконував цикл пісень українського весільного обряду – «Віночок весільних пісень», які записав Г. С. Левченко в селі Грабарівка Пирятинського району на Полтавщині: «Ой сонечко» (пісня дівчат), «Пусти, свате, в хату» (пісня хлопців), «На городі буряки» (пісня дівчат), «Весільна пісня хлопців та дівчат». Вони виконувались без перерви та утворювали цілісну частину народного обрядового дійства.

Як досліднику українського фольклору, митцеві була близька і зрозуміла ідея комплексного використання елементів музичного, хореографічного і драматичного мистецтва в одній жанровій формі, тому в сценічну інтерпретацію пісень він часто включав елементи хореографії та театралізації. Цикл «Віночок весільних пісень» у виконанні «Калини» перетворювався на яскраву жартівливу сцену, де студенти як дійові особи талановито відтворювали художні образи засобами співу, міміки, пантоміми, танцювальних рухів. Яскравими прикладами втілення зазначеної ідеї є українська народна пісня «Чорбівські підківки», що записана Г. С. Левченком у селі Чорбівка на Полтавщині, хороводна пісня «Рогоза».

Приєм театралізації пісень широко використовувався митцем у роботі з українським народнопісенним репертуаром.

Влучним прикладом театралізації є купальський хоровод «Марина» (обробка І. Сулими), який розпочинався групою жіночого хору із солісткою. Вона заспівувала ліричну протяжну пісню «Та й петрівня зозуленька», пізніше вступала друга жіноча група, яка співала рухливу пісню «Стояла Маринка на межі». Кожна група виконавців розкривала свій художній образ, застосовуючи різноманітні виразні засоби, завдяки чому на сцені розгорталася динамічна драматична дія. Об'єднання жіночого хору відбувалось після короткого вступу в пісні «Кругом Мариньки ходили дівоньки».

Упродовж усієї музично-педагогічної діяльності митець підтримував і реалізовував ідеї всебічного розвитку та активізації творчих здібностей молоді засобами української музики, народного танцю, хорового співу, залучення її до національної культури через участь у художніх колективах. В українському народному хорі «Калина» під керівництвом професора Г. С. Левченка сотні студентів – майбутніх педагогів пройшли школу високопрофесійної хорової майстерності, розвинули в собі щирю, безмежну любов до української пісні, хорового співу, народного мистецтва та прищеплюють її своїм учням у навчальних закладах нашої батьківщини. Декілька років творчо працюючи в колективі, майбутні вчителі досягали високої виконавської вокально-хорової, інструментальної, сценічної майстерності, збагачувались духовно. Крім того, безпосередня участь у репетиційній і концертній діяльності сприяла отриманню й удосконаленню професійних, організаторських компетентностей, необхідних для подальшої педагогічної роботи, розвивала пізнавальну активність та ініціативу студентів, поглиблювала їхні знання з музично-естетичного і національного виховання молодого покоління.

У диригентсько-хоровій діяльності професора Г. С. Левченка повною мірою втілилась ідея пропаганди і популяризації справжнього високохудожнього українського народного мистецтва. Незважаючи на постійну плинність складу, рівень виконавської майстерності учасників українського народного хору «Калина» постійно зростає завдяки таланту, педагогічному хисту, творчому натхненню, організаторським здібностям очільника. Він повсякчас прагнув підносити та популяризувати найкращі взірці українського народного мистецтва, демон-

струвати їх невимушену красу і багатий духовний зміст. Упродовж всієї творчої діяльності український народний хор «Калина» здійснював активну концертну діяльність, брав участь у численних гастрольних подорожах. На його рахунок понад 2000 концертів, які з грандіозним успіхом проходили на Полтавщині, в Україні (Київ, Кіровоград, Тернопіль, Чорнобиль, Севастополь, Херсон, Кам'янець-Подільський, Луцьк тощо) та далеко за її межами (Польща, Болгарія, Австрія, Бельгія, Франція, Італія, Швейцарія, Німеччина, Туреччина тощо) (Сулаєва, 2013). Визнання високого українського хорового мистецтва багато разів підтверджувалось під час виступів славетного колективу під орудою маестро в найкращих концертних залах Європи.

Високий рівень виконавської майстерності українського народного хору «Калина» засвідчують і численні нагороди, грамоти, дипломи. Він є лауреатом Міжнародної премії Миколи Чудотворця, Обласної премії імені П. Артеменка, а також багаторазовим лауреатом всеукраїнських і міжнародних фестивалів і конкурсів. Український народний хор «Калина» став творчою лабораторією кафедри музики ПНПУ імені В. Г. Короленка, яка зберігає найкращі педагогічні та мистецькі традиції підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Висновки. У диригентсько-хоровій, музично-педагогічній діяльності професора Г. С. Левченка зберігались і розвивались кращі традиції підготовки майбутнього вчителя в ПНПУ імені В. Г. Короленка, успішно втілювались педагогічні ідеї В. М. Верховинця щодо національного, музично-естетичного виховання молодого покоління засобами українського фольклору й хорового мистецтва. Усі хорові колективи, які організовував і очолював митець, відзначались високим професіоналізмом і надзвичайною художньо-виконавською культурою, були переможцями багатьох фестивалів і конкурсів. Творча і педагогічна спадщина, досвід роботи Григорія Семеновича Левченка з численними хоровими колективами та українським народним хором «Калина» є безцінними для української національної культури, хорового мистецтва та освіти.

Перспективними напрямками подальших досліджень спадщини Г. С. Левченка є його фольклористично-дослідницька діяльність, композиторська спадщина, феномен українського народного хору «Калина».

Список використаної літератури

- Буць (Ремезова), Н. М. (2006). Хорове мистецтво у Полтавському державному педагогічному університеті. *Імідж сучасного педагога*, 2 (61), 6-9.
- Гнатюк, Л. А. (1999). Втілення ідей В. М. Верховинця у процес художньо-естетичного виховання сучасної молоді (з досвіду роботи українського народного хору «Калина»). В кн. *Формування національної культури молоді засобами народного мистецтва у контексті творчої спадщини В. М. Верховинця*: збірник наукових праць (с. 53-60). Полтава: ПДПУ імені В. Г. Короленка.
- Дем'янюк, Н. Ю. (2012). *Формування національної культури молоді в педагогічній спадщині В. М. Верховинця*: монографія. Полтава: АСМІ.
- Комишан, Ю. В. (2021). *Мистецько-педагогічна діяльність Григорія Левченка*. (Дис. д-ра філософії). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.
- Левченко, Г. С. (1987). «Калина». *Досвід роботи самодіяльного українського народного хору «Калина»*. Полтава: Вид-во «Полтава».
- Лобач, О. О. (2020). Кульмінаційний період розвитку професійної освіти вчителів музичного мистецтва в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка (1981-2014). В кн. *Кафедра музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка: ретроспективний аналіз*: монографія (с. 65-90). Полтава: ТОВ АСМІ.
- Павленко, Н. Н. (2020). Єдність традицій та інновацій у менеджерській і мистецько-педагогічній діяльності професора Г. С. Левченка. В кн. *Кафедра музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка: ретроспективний аналіз*: монографія (с. 50-64). Полтава: ТОВ АСМІ.
- Сулаєва, Н. В. (2013). *Підготовка вчителя в педагогічному просторі неформальної мистецької освіти*: монографія. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.

Nataliia Demianko

THE SIGNIFICANCE OF THE PROFESSOR HRYHORII LEVCHENKO'S CONDUCTING AND CHORAL ACTIVITIES IN UKRAINIAN CULTURE AND EDUCATION

The article reveals the significance of Professor H. S. Levchenko's conducting and choral activity in Ukrainian culture and education, its main stages are considered. They are the following: the organization and management of the women's choir of the Poltava Sewing Factory (1957), the amateur choir "Reshetylivka embroiderers," the women's song and dance ensemble at The Palace of Culture of Poltava Cotton and Spinning Factory (1960), the "Horlytsia" choral folk group (1961). The significance of H. S. Levchenko's creative achievements, participation, and victories in many regional, republican, and international festivals and competitions are emphasized. The peculiarities of the artist's work with the academic choir chapel of Poltava V. G. Korolenko State Pedagogical Institute (1967), the Ukrainian folk choir "Barvinok" of Poltava meat processing plant (1974) are revealed. It has been determined that the apotheosis of H. S. Levchenko's conducting and choral activity is the constant artistic direction of the Ukrainian folk choir "Kalyna" (1979-2022). It is analyzed in artistic, pedagogical, and organizational aspects. Attention is focused on the achievement of a high professional and performing level of the group. Its creative achievements and awards, choral repertoire, concert activities, and touring trips are characterized. It is noted that "Kalyna" became a creative laboratory of the Department of Music of Poltava V. G. Korolenko Nation Pedagogical University, where the best traditions of future teacher training were preserved and continued, and the pedagogical ideas of the outstanding Ukrainian teacher, musicologist, conductor, ethnographer, choreographer and composer V. M. Verkhovynets were implemented. Based on the Ukrainian folk choir

"Kalyna," students achieved high-performing vocal-choral, instrumental, and stage skills during several years, enriched themselves spiritually, improved their professional and organizational skills, and deepened their knowledge of musical-aesthetic and national education of the young generation.

Keywords: conducting and choral activity; choral group; national culture; folk song repertoire; pedagogical traditions; teacher training.

References

- Buts (Remezova), N. M. (2006). Khorove mystetstvo u Poltavskomu derzhavnomu pedahohichnomu universyteti [Choral art at the Poltava State Pedagogical University]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 2 (61), 6-9 [in Ukrainian].
- Hnatiuk, L. A. (1999). Vtilennia idei V. M. Verkhovyntsia u protses khudozhno-estetychnoho vykhovannia suchasnoi molodi (z dosvidu roboty ukrainskoho narodnoho khoru «Kalyna») [The implementation of the ideas of V. M. Verkhovynets in the process of artistic and aesthetic education of modern youth (from the experience of the Ukrainian folk choir "Kalyna")]. In *Formuvannia natsionalnoi kultury molodi zasobamy narodnoho mystetstva u konteksti tvorchoi spadshchyny V. M. Verkhovyntsia [Formation of the national culture of the youth by means of folk art in the context of the creative heritage of V. M. Verkhovynets]: zbirnyk naukovykh prats* (pp. 53-60). Poltava: PNPU imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Demianko, N. Yu. (2012). *Formuvannia natsionalnoi kultury molodi v pedahohichnii spadshchyni V. M. Verkhovyntsia [Formation of the national culture of youth in the pedagogical legacy of V. M. Verkhovynets]: monohrafiia*. Poltava: ASMI [in Ukrainian].
- Komyshan, Yu. V. (2021). *Mystetsko-pedahohichna diialnist Hryhoriia Levchenka [Artistic and pedagogical activities of Hryhoriy Levchenko]*. (PhD diss.). Poltava: PNPU imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Levchenko, H. S. (1987). «Kalyna». *Dosvid roboty samodiialnoho ukrainskoho narodnoho khoru «Kalyna» ["Guelder rose". Work experience of the amateur Ukrainian folk choir "Kalyna"]*. Poltava: Vyd-vo «Poltava» [in Ukrainian].
- Lobach, O. O. (2020). Kulminatsiinyi period rozvytku profesiinoi osvity vchyteliv muzychnoho mystetstva v Poltavskomu natsionalnomu pedahohichnomu universyteti imeni V. H. Korolenka (1981-2014) [The culminating period of the development of the professional education of music teachers at the Poltava National Pedagogical University named after V. G. Korolenko (1981-2014)]. In *Kafedra muzyky Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka: retrospektyvnyi analiz [Department of Music of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University: retrospective analysis]: monohrafiia* (pp. 65-90). Poltava: TOV ASMI [in Ukrainian].
- Pavlenko, N. N. (2020). Yednist tradytsii ta innovatsii u menedzherskii i mystetsko-pedahohichnii diialnosti profesora H. S. Levchenka [The unity of traditions and innovations in the managerial and artistic-pedagogical activities of Professor G. S. Levchenko]. In *Kafedra muzyky Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka: retrospektyvnyi analiz [Department of Music of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University: retrospective analysis]: monohrafiia* (pp. 50-64). Poltava: TOV ASMI [in Ukrainian].
- Sulaieva, N. V. (2013). *Pidhotovka vchytelia v pedahohichnomu prostori neformalnoi mystetskoï osvity [Teacher training in the pedagogical space of informal art education]: monohrafiia*. Poltava: PNPU imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].

Одержано 12.08.2023 р.

УДК 378.6:37(477)

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2023.28.293177>

Вікторія Ірклієнко, м.°Полтава

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5731-3751>

Ольга Палеха, м.°Полтава

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9894-4944>

УПРОВАДЖЕННЯ ТВОРЧОГО ДОРОБКУ ГРИГОРІЯ ЛЕВЧЕНКА В НЕФОРМАЛЬНУ ОСВІТУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Статтю присвячено впровадженню творчого доробку видатного українського хормейстера, композитора, аранжувальника, педагога Григорія Левченка в неформальний освітній простір. Підкреслюється, що неформальна мистецька освіта є джерелом удосконалення загальних і фахових компетентностей майбутніх фахівців, отриманих у процесі формальної освіти. Наголошується, що важливим аспектом наукової, педагогічної, мистецької діяльності Г. Левченка була спрямованість на реалізацію національного, естетичного, освітнього та виховного потенціалу української народної пісні, яка стала домінантою його творчості. Доводиться, що багаторічна системна робота Г. Левченка з організації та реалізації неформальної мистецької освіти в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка сприяла підготовці майбутніх педагогів до виховної роботи в закладах загальної середньої та позашкільної освіти.

Ключові слова: майбутні вчителі; неформальна освіта; творчий доробок Григорія Левченка; формування компетентностей; виховання; українська народна пісня; український народний хор «Калина».

Постановка проблеми. Неформальна освіта майбутніх педагогів набуває все більшої популярності у світі та Україні. Вона стає джерелом здобуття додаткових знань і вдосконалення компетентностей та м'яких навичок, отриманих у процесі формальної освіти в закладах вищої освіти. Наша думка підтверджується поглядами професора Л.°Лук'янової, яка наголошує на соціальній ролі неформальної освіти, її позитивному впливі на професійне та особистісне зростання людини (Лук'янова, 2014). Саме ефективне поєднання формальної та неформальної освіти майбутніх педагогів є запорукою підготовки висококваліфікованих і конкурентоздатних учителів.

В умовах російсько-української війни постає питання формування особистості вчителя, який здатен здійснювати національно-патріотичне виховання молодого покоління, формувати високодуховну особистість. Окрім того, й сам має чіткі громадянські позиції, стійку національну самоідентифікацію і сповідує загальнолюдські та національні цінності. Джерелом употужнення цього процесу має стати впровадження ідей видатних українців у систему неформальної освіти. Однією з таких постатей у плеяді українських патріотів і подвижників є Григорій Семенович Левченко – український хоровий диригент, композитор, викладач музичних дисциплін, професор, заслужений працівник культури України, заслужений діяч мистецтв України, засновник і художній керівник українського народного хору «Калина» Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Ознайомлення здобувачів освіти з його творчим і науковим доробком має особливе значення.

Таким чином, імплементація ідей, поглядів і практичного досвіду Г. Левченка в неформальну мистецьку освіту майбутніх педагогів відкриває широкі можливості для вдосконалення професійно-освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації та вдосконалення неформальної освіти студентів вищих навчальних закладів досліджували українські та зарубіжні науковці й практики. З-поміж вітчизняних дослідників на особливу увагу заслуговують доробки Н. Василенко (2014), В. Давидової (2008), Т. Десятова, Л. Лук'янової (2014), Н. Павлик, С. Сисоєвої, Н. Сулаєвої (2011), О. Шапочкіної (2012) та ін., присвячені різним аспектам окресленої проблеми. Вагомий внесок у розвиток теорії та практики неформальної освіти зробили такі зарубіжні вчені, як Н. Colley, Р. Hodkins, Р. Jarvis, D. Livingstone (2008) та ін.

Життєвий і творчий шлях Г. Левченка розкрили у своїх наукових статтях такі вчені та вчителі-практики: Л. Віценья, В. Гайдамака, Л. Гнатюк, Т. Голобородько, Н. Дем'янюк, Ю. Комишан, О. Лобач, Н. Сулаєва, Н. Павленко, Т. Пругло та ін. (Комишан, 2021). Проте додаткового осмислення потребує питання впрова-

дження багатовекторного творчого доробку Григорія Левченка в неформальну освіту майбутніх педагогів.

Мета статті – проаналізувати місце творчого доробку Григорія Левченка в неформальній освіті майбутніх педагогів як можливість створення нових шляхів навчання та розвитку компетентних фахівців.

Методи дослідження: загальнонаукові методи (аналіз, синтез, узагальнення, конкретизація, абстрагування) сприяли опрацюванню наукової літератури та творчого доробку митця в неформальній мистецькій освіті; біографічний метод – для вивчення життєвого і творчого шляху маестро, його педагогічних поглядів і діяльності.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняному науковому дискурсі поняття «неформальна освіта» актуалізовано впродовж останніх двох десятиліть. Так, О.°В.°Шапочкина (2012) розглядає неформальну освіту як багаторівневу освітню систему, що надає додаткові навчально-виховні варіативні послуги, свідомо обрані її вмотивованими учасниками.

В.°Давидова (2008) характеризує неформальну освіту як систему децентралізованого навчання дорослих, яке ґрунтується на добровільній основі, ініціюється й організовується різноманітними недержавними організаціями, а також суб'єктами навчання, загалом має на меті становлення демократичного суспільства шляхом неперервного навчання кожної особистості. На нашу думку, неформальна освіта здійснюється на базі як недержавних, так і державних установ.

Н.°Василенко (2014) розглядає неформальну освіту дорослих як соціально спрямований процес, котрий спричинює поєднання індивідуально-практичного досвіду людини з колективним і соціальним досвідом.

Особливо цінними для нашого дослідження є погляди Н.°Сулаєвої (2011) на необхідність надання студентам мистецької неформальної освіти. Науковиця вперше вводить у вітчизняний науково-педагогічний простір поняття «неформальна мистецька освіта», визначає його сутність та характерологічні особливості (Сулаєва, 2014). Вона трактує неформальну мистецьку освіту через добровільну мистецьку діяльність особистості, що

здійснюється паралельно з формальним навчанням у закладі вищої освіти, реалізується здебільшого в художньо-творчих колективах (вокальному й ансамблі чи хорі, танцювальному або драматичному гуртку, літературній чи художній студії тощо) і не супроводжується отриманням офіційного документа. Основними цілями неформальної мистецької освіти є задоволення соціокультурних і освітніх потреб особистості, розвиток її здатності жити в сучасному соціумі, зберігаючи індивідуальні особливості, проведення з користю та захопленням вільний час (Сулаєва, 2011; 2014).

У цьому контексті творчий доробок Григорія Левченка, його мистецькі та творчі звершення стають надійним підґрунтям для отримання майбутніми педагогами неформальної освіти в художньо-творчому колективі, заснованому педагогом-новатором, – українському народному хорі «Калина».

Створення потужного, високопрофесійного й знаного у світі мистецького колективу стало можливим завдяки багаторічній і наполегливій праці Григорія Семеновича. Перші спроби відчувати себе хормейстером і диригентом юнак робить на другому курсі Полтавського музичного училища імені М. В. Лисенка. Саме тут розпочинається шлях музиканта та керівника різних хорових колективів, зокрема хору Полтавської швейної фабрики. Після завершення середньої спеціальної музичної освіти (нині – передвища професійна освіта) Григорій Левченко очолює самодіяльний хор «Решетилівські вишивальниці» (1960 р.), жіночий ансамбль пісні і танцю «Горлиця» при Палаці культури Полтавської бавовнопрядильної фабрики (1961 р.), який за короткий час здобуває високе звання самодіяльного народного колективу та перемагає на різноманітних республіканських і всесоюзних фестивалях і конкурсах; самодіяльну хорову капелу Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка, котра за його керівництва стала народною (1967 р.), а її керманіч здобув почесне звання заслуженого працівника культури України (1969 р.); народний хор Полтавського м'ясокомбінату «Барвінок» (1978 р.). Вершиною всієї професійно-хормейстерської діяльності маестро став український народний хор «Калина», заснований у 1979 році (Комишан, 2021).

Участь майбутніх педагогів у репетиціях, студіях і виступах хору «Калина» психолого-педагогічного факультету (нині факультету педагогічної і мистецької освіти) Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка стала підґрунтям для отримання студентами неформальної мистецької освіти і знайомством з одним з найбільших надбань національної культури – українською народною піснею. На думку Григорія Левченка, вона має потужний освітній потенціал. Це підтверджується наявністю в маестро понад 80 наукових праць, з-поміж яких – «До вершин духовності», «Українська народна пісня як джерело збагачення словникового запасу молодших школярів», «Музичне виховання школярів засобами духовної музики», «Народна пісня у навчальному репертуарі студентів», «Тривожусь за народну пісню», художньо-методичні нариси «Спогади, роздуми, погляди, поради» та ін.

Окрім того, Г. Левченко (2001) оприлюднив навчальний посібник «Сольфеджіо на основі народних пісень Полтавщини», створений для студентів музично-педагогічних навчальних закладів. Посібник має визнану науково-етнографічну та дидактичну цінність як перший в Україні підручник із музично-теоретичної практичної дисципліни на підґрунті фольклорного музичного матеріалу окремого регіону (налічує 120 народних творів різних жанрів). Педагог був переконаний, що українська народна пісня – «це своєрідна морально-етична норма, вивірена досвідом поколінь, згусток мудрості й почуттів, викристалізований у словесно-музичній формі, аби передаватися з покоління в покоління як найбільший скарб, код душі народу, запорука його гідного існування й безсмертя» (Левченко, 2012, с. 24).

Відданість Григорія Левченка українському мистецтву надихнула його на збирання, укладання та систематизацію кращих зразків музичної етнографії. Посібник маестро містить пісні, які свого часу були записані такими митцями, як М. Лисенко (34 пісні), М. Фісун (33 пісні), Е. Нос (14 пісень), П. Півень (9 пісень), П. Батюк (7 пісень), В. Міщенко (4 пісні), А. Жданов (3 пісні). Видання містить твори, власноруч записані Григорієм Семеновичем (16 пісень), більшість із них автор опублікував уперше. В посібнику представлено майже всі жанри

української народної пісні: колядки, щедрівки, веснянки, купальські, жнивварські, весільні, козацькі, рекрутські, чумацькі, бурлацькі, наймитські; пісні про кохання і родинний побут. жартівливі, дитячі, бенкетні тощо (Левченко, 2001).

У вітчизняному мистецькому просторі Григорій Левченко знаний як хоровий аранжувальник і композитор. Серед авторських творів на особливу увагу заслуговують пісні, написані на народні слова («Ой гай, мати, гай», «Посіяла василечків», «Народна симфонія»), а також на слова Т.°Г.°Шевченка «Од села до села», на вірші М. Бойко «Земле рідна моя», на слова А. Пашка «Буду милого ждять». Маєстро мав незаперечний художньо-літературний смак і поетичний хист, про що свідчать музичні твори, написані ним на власні слова – «Червона калина – полтавська земля» та «Гільце». Серед обробок Г. Левченка мають найбільшу популярність: віночок українських народних пісень «Українська фантазія», вокально-хореографічна композиції «Весілля» та «На вечірці», українські народні пісні «На козака пригодонька», «Їхав козак за Дунай», «Та нема гірш нікому», «Ой, у лузі зозуля кувала», «Ой, за гаєм зелененьким», «Стоїть гора високая» на вірші Леоніда Глібова, хорова версія фрагмента Концерту для фортепіано з оркестром Сергія Шевченка на основі української народної пісні «Ой у лузі та ще й при березі».

Саме прослуховування і виконання пісень, які складають репертуар українського народного хору «Калина», дозволяє його учасникам – майбутнім педагогам (вчителям із різних предметів, вихователям закладів дошкільної освіти, педагогічним працівникам закладів позашкільної освіти, керівникам мистецьких гуртків тощо) здобути додаткові знання та вдосконалити загальні компетентності, зазначені в професійному стандарті вчителя закладу загальної середньої освіти, вчителя початкових класів і конкретизовані в освітньо-професійних програмах, а саме:

- поглибити знання про українську культуру, історію, традиції, звичаї, цінності нашого народу;
- удосконалити аудіальні навички, оскільки слухання й аналіз народних пісень допомагає розвивати здатність розрізняти мелодії, ритми, голоси та інші аспекти музики;

- розвивати поетичні та літературні навички, адже багато народних пісень містять поетичні елементи та літературні прийоми, що допомагають краще аналізувати літературні твори та створювати власні поетичні тексти;
- стимулювати розвиток креативності, бо вивчення народних пісень може надихати студентів на творче самовираження, написання власних пісень або створення музики;
- покращити мовну компетентність майбутніх педагогів, оскільки українські народні пісні збагачують словниковий запас учасників і стимулюють вивчення архаїчних або регіональних виразів, рідковживаних діалектів;
- сформувати критичне мислення, адже аналіз текстів народних вокальних творів та їх прихованих контекстів розвиває критичне осмислення, аналітичні вміння та здатність до індивідуальної інтерпретації;
- розвивати емоційний інтелект майбутніх педагогів, який дає змогу краще виражати свої емоції й почуття, а також інтерпретувати ситуативно-комунікативні та особистісно-суб'єктивні переживання інших.

Варто зауважити, що за сорок три роки творчої діяльності українського народного хору під орудою Григорія Семеновича в «калинянській школі» здобули неформальну мистецьку освіту понад 1000 майбутніх педагогів, вихователів і викладачів. Протягом такого тривалого періоду провідне завдання художнього керівника полягало не лише в навчанні, розвитку учасників хору, але й у вихованні справжніх громадян, для яких визначальним аксіологічним пріоритетом є національні цінності.

Митець був переконаний, що народна пісня має не лише значний освітній потенціал, але й виховний. Дослідниця його життєвого і творчого шляху Ю.°Комишан (2021) підкреслює, що на думку Григорія Семеновича участь у мистецькому колективі дозволяє виховати у майбутнього педагога здатність до рефлексії своєї поведінки згідно з духовно-моральними та етичними правилами, усвідомлення власних емоцій, почуттів, цінностей і співвіднесення їх із загальноприйнятими соціальними нормами. Науковиця підкреслює, що формування цінностей відбувається в процесі вивчення й виконання різних за змістом і характером народних пісень, як-от: «Ой давно, давно в матінки була» (любов

до неньки, страждання від розлуки з нею), «На козака пригодонька» (материнська любов, почуття обов'язку сина перед батьками та вітчизною, вірне кохання й страждання від втрати рідної людини), «Виряджала мати сина у солдати» (співчуття, чуйність), «Ой у лузі зозуля кувала» (душевність, цнотливість), «Весілля» (дотепність, бажання добра людям), «Ой дуб на березу» (повага до старших), «Та нема гірш нікому» (людяність, милосердя), «Коло млина, коло броду» (теплі взаємні почуття двох закоханих), «Українська фантазія» (широта української душі, відвертість у людських стосунках, безпосередність і щирість) (Комишан, 2020, с. 73).

Висновки. Таким чином, науково-творчий доробок Григорія Левченка потребує пропагування та популяризації, оскільки сприяє кращому розумінню української культури, поглибленню знань про історію, мистецтво власного народу; моральному і патріотичному вихованню, формуванню національної самосвідомості майбутніх педагогів, долучає їх до духовних скарбів українського народу. Використання його досвіду та творчої спадщини у процесі неформальної мистецької освіти в закладі вищої освіти позитивно впливає на формування професійних і загальних компетентностей здобувачів, виховання їх як свідомих громадян і патріотів Української держави, які сповідують загальнолюдські та національні цінності.

Перспективи подальших досліджень – дослідження й аналіз едукативної діяльності відомого українського хормейстера, композитора, аранжувальника, педагога Григорія Семеновича Левченка в контексті провадження патріотичного виховання студентської молоді.

Список використаної літератури

- Василенко, °Н. °Г. (2014). Стан і проблеми запровадження системи визнання результатів неформально професійного навчання в Україні. В кн. *Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції* (Ч. 2, с. 130-138). Київ.
- Давидова, °В. °Д. (2008). *Неформальна освіта дорослих у навчальних гуртках Швеції* (Автореф. дис. канд. пед. наук). Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ.
- Комишан, Ю. В. (2021). *Мистецько-педагогічна діяльність Григорія Левченка*. (Дис. д-ра філософії). Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Полтава.

- Комишан, Ю. В. (2020). Педагогічні погляди Григорія Левченка на виховання майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Естетика і етика педагогічної дії*, 22, 68-79.
- Левченко, Г. С. (2001). *Сольфеджіо на основі народних пісень Полтавщини*: посібник для музично-педагогічних закладів. Полтава: Видання ПНПУ імені В. Г. Короленка.
- Левченко, Г. С. (2012). З досвіду організації неформальної мистецької освіти в українському народному хорі «Калина». *Імідж сучасного педагога*, 4(123), 24-27.
- Лук'янова, Л. Б. (2014). Концептуальні засади формування законодавства у галузі освіти дорослих. В кн. *Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності*: матеріали VII Міжнар. науково-практичної конференції (Ч. 2, с. 52-59). Київ.
- Сулаєва, Н. В. (2014). *Неформальна мистецька освіта майбутніх учителів у художньо-творчих колективах*. (Автореф. дис. док-ра пед. наук). Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України. Київ.
- Сулаєва, Н. В. (2011). Основні підходи до менеджменту неформальної мистецької освіти в художньо-творчих колективах вищих педагогічних навчальних закладів. *Витоки педагогічної майстерності*, 8(2), 256-263.
- Шапочкіна, О. В. (2012). *Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ.
- Livingstone, D. W. (2008). Adults' informal learning: Definitions, findings, gaps and future research: NALL Working Paper 21-2001. Retrieved from <https://tspace.library.utoronto.ca/retrieve/4484/21adultsinformallearning.pdf>

Viktoriia Irkliienko, Olha Palekha

THE IMPLEMENTATION OF HRYHORII LEVCHENKO'S CREATIVE WORK IN FUTURE TEACHERS' NON-FORMAL EDUCATION

The article is devoted to the significance of the creative work of the outstanding Ukrainian conductor, composer, arranger, and teacher Hryhorii Levchenko in the process of its implementation in the field of future teachers' non-formal education. It is emphasized that non-formal, in particular, art education is a source of improvement of general and professional competencies of future specialists obtained in the process of formal education. The prominent teacher's life and creative activity motivates gifted youth to realize their artistic and pedagogical potential, and to develop their own artistic talents.

Acquaintance with the artist's life and professional path proves exceptional dedication to the chosen profession and is an example to follow.

An important aspect of scientific, pedagogical, and artistic activity is the focus on the realization of the national, aesthetic, educational, and educational potential of the Ukrainian folk song, which has become dominant in the artist's work. It can be traced in his scientific works, research, compositional work, and activities as artistic director, and conductor of the Ukrainian folk choir "Kalyna" of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University.

H. Levchenko's long-term systematic work on the organization and implementation of informal art education in a pedagogical institution of higher education contributes to the preparation of future teachers for educational work in secondary general and extracurricular education institutions.

Keywords: *future teachers; non-formal education; creative output of Hryhorii Levchenko; competence formation; upbringing; Ukrainian folk song; Ukrainian folk choir "Kalyna".*

References

- Davydova, V. D. (2008). *Neformalna osvita doroslykh u navchalnykh hurtkakh Shvetsii [Non-formal education of adults in study groups in Sweden]*. (Extended abstract of PhD diss.). Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni T. Shevchenka [in Ukrainian].
- Komyshan, Yu. V. (2021). *Mystetsko-pedahohichna diialnist Hryhoriia Levchenka [Hryhoriy Levchenko's artistic and pedagogical activity]*. (PhD diss.). Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University. Poltava [in Ukrainian].
- Komyshan, Yu. V. (2020). Pedahohichni pohliady Hryhoriia Leychenka na vykhovannia maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva [Hryhoriy Levchenko's pedagogical views on education of the future music teacher]. *Estetyka I etyka pedahohichnoi dii [Aesthetics and ethics of pedagogical action]*, 22, 68-79 [in Ukrainian].
- Levchenko, H. S. (2001). *Solfedzhio na osnovi narodnykh pisen Poltavshchyny: Posibnyk dlia muzychno-pedahohichnykh zakladiv [Solfeggio based on folk songs of Poltava Region: Guide for musical and pedagogical institutions]*. Poltava: Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University [in Ukrainian].
- Levchenko, H. S. (2012). Z dosvidu orhanizatsii neformalnoi mystetskoï osvity v ukrainskomu narodnomu khori «Kalyna» [From the experience of organizing non-formal art education choir «Kalyna»]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 4(123), 24-27 [in Ukrainian].
- Livingstone, D. W. (2008). Adults' informal learning: Definitions, findings, gaps and future research: NALL Working Paper 21-2001. Retrieved from <https://tspace.library.utoronto.ca/retrieve/4484/21adultsinformallearning.pdf>
- Lukianova, L. B. (2014). Kontseptualni zasady formuvannia zakonodavstya u haluzi osvity doroslykh [Conceptual principles of the formation of legislation in the field of adult education]. In *Aktualni problemy profesiinoi oriientsatsii ta profesiinoho navchannia naseleennia v umovakh sotsialno-ekonomichnoi nestabilnosti [Current problems of professional orientation and professional training of the population in conditions of socio-economic instability]: materialy VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (P. 2, pp. 2-59). Kyiv [in Ukrainian].
- Shapochkina, O. V. (2012). *Suchasni tendentsii rozvytku neformalnoi osvity maibutnykh uchyteliv u Nimechchyni [Modern trends in the development of non-formal education of future teachers in Germany]*. (Extended abstract of PhD diss.). Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka]. Kyiv [in Ukrainian].
- Sulaieva, N. V. (2014). *Neformalna mystetska osvita maibutnykh uchyteliv u khudozhno-tvorchykh kolektyvakh [Non-formal art education of future teachers in artistic and creative collectives]*. (Extended abstract of HD diss.). Instytut pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy. Kyiv.
- Sulaieva, N. V. (2011). Osnovni pidkhody do menedzhmentu neformalnoi mystetskoï osvity v khudozhno-tyorchykh kolektyvakh vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv [Basic approaches to the management of non-formal art education in artistic and creative groups of higher pedagogical educational institutions] *Vytoky pedahohichnoi maisternosti [Origins of pedagogical skills]*, 8(2), 256-263 [in Ukrainian].
- Vasylenko, N. H. (2014). Stan i problemy zaprovadzhennia systemy vyznannia rezultativ neformalno profesiinoho navchannia v Ukraini [The state and problems of the implementation of the system of recognition of the results of non-formal vocational training in Ukraine]. In *Aktualni problemy profesiinoi oriientsatsii ta profesiinoho navchannia naseleennia v umovakh sotsialno-ekonomichnoi nestabilnosti [Actual problems of professional orientation and professional training of the population in conditions of socio-economic instability]: materialy VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (pp. 130-138). Kyiv [in Ukrainian].

Одержано 08.09.2023 р.

УДК 78.071(477.53)ЛЕВЧЕНКО

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2023.28.293178>

Вікторія Гайдамака, м. Полтава

МУЗИЧНА ПЕДАГОГІКА Г. С. ЛЕВЧЕНКА

У статті визначено сутність поняття «музична педагогіка», охарактеризовано її структурні компоненти на прикладі діяльності професора Г. С. Левченка. Репрезентовано різні підходи викладача-митця до навчання та виховання студентів. Встановлено, що педагог-музикант Левченко у своїй навчально-виховній діяльності значну увагу приділяв добору репертуару, роботі зі змістом твору-пісні, власному прикладові як засобу впливу на студентську аудиторію. Авторка оперує оригінальними документами, зокрема концертними програмами, для аналізу педагогіки професора Левченка.

***Ключові слова:** музична педагогіка, педагогічна діяльність, виховна роль репертуару, аналіз твору-пісні, власний приклад педагога.*

Постановка проблеми. Музика, пісня – домінантні мистецькі складові в системі формування гармонійної, духовно багатой особистості. Дитина від народження повинна знаходитися в благодатній аурі творчості рідного народу. Енергетичний вплив колискової на фізичний і психоемоційний стан немовляти неможливо переоцінити. Матусин голос, чари рідного слова, ніжна мелодія не тільки навіюють спокій, дають відчуття захищеності, а й міцно єднають (генетичний зв'язок) з родом та народом. Пісня володіє магичною силою впливу на душу людини, зачіпаючи її найтонші струни, викликаючи глибокі переживання, емпатію, спонукаючи переосмислювати себе і своє призначення.

Усі, хто причетний до виховного процесу, мусять усвідомлювати силу народної пісні у формуванні національної свідомості дитини та ефективно використовувати її в родинній педагогіці, дошкільній освіті, а потім на вищих щаблях навчання аж до вишу. Музика, спів – запорука гармонійного розвитку особистості, адже перебування в стані емоційного піднесення дає поштовх і до власної творчості, незалежно від того, яку спеціальність обрала людина. Якщо ж говорити про фах педагога, то це обов'язкова вимога підготовки майбутнього вчителя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виняткову роль пісні у вихованні молодого покоління досліджували М. Вовк, В. Ірклієнко, О. Красовська, О. Отич, І. Охріменко, В. Процюк, Н. Савченко та ін.; вплив хорового мистецтва на формування особистості вивчали О. Васильєва, А. Соколова, І. Парфентьєва та ін. (детальний аналіз проблеми див. у Р. Лоцман (2023)). Освітню діяльність і багатогранну творчість Г. Левченка висвітлено в біобібліографічному словнику (2013), колективній монографії «Кафедра музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка: ретроспективний аналіз» (Левченко, Дем'янюк, Вовченко, Гайдамака, & Лобач, 2020), науково-популярних книгах і численних статтях автора (Гайдамака, 2004, 2017), на сьогодні найбільш повно її представлено в дисертації доктора філософії Ю. Комишан «Мистецько-педагогічна діяльність Григорія Левченка» (2021).

Мета статті – з'ясувати домінуючі методи, форми, прийоми музичної педагогіки професора Г. С. Левченка.

Методи дослідження. Для реалізації мети було використано ретроспективний аналіз викладацької та виховної діяльності педагога-музиканта.

Виклад основного матеріалу. Усі аспекти впливу пісенного мистецтва на формування особистості майбутнього вчителя завжди тримав у своєму полі зору професор кафедри музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (далі – ПНПУ імені В. Г. Короленка) Григорій Семенович Левченко (1933 – 2022). Репетиції українського народного хору «Калина», створеного ним у 1979 році, стали творчою лабораторією, де маестро невтомно вибудовував мистецькі смаки своїх студентів, розвивав музикальні здібності та, найголовніше, виховував патріотів України.

Професор-музикант Левченко володів різними методами, прийомами, формами роботи зі здобувачами вищої освіти, передовсім «калінянами».

З-поміж огрому педагогічних підходів Григорія Семеновича найперше акцентуємо його увагу до репертуару. Пісні, які виконувала «Калина», благотворно впливали і на слухачку

авдиторію, і на хористів. У зв'язку з цим згадаємо кілька концертних програм.

<i>Програма концерту українського народного хору «Калина»</i> (26.10.2011, міжнар. наук. конференція)	<i>Програма концерту українського народного хору «Калина»</i> (12.03.2015, наук. конференція)
1. Українська народна пісня на слова Т. Г. Шевченка «Реве та стогне Дніпр широкий». 2. Українська народна пісня в обробці Г. Левченка «Ой у лузі червона калина». 3. Українська народна пісня в обробці Г. Левченка «Ой у лузі та ще й при березі» (Солісти – заслужені артистки України Н. Мізева і Н. Сулаєва). 4. Українська народна пісня в обробці Г. Левченка «Їхав козак за Дунай». 5. І. Кириліна, сл. В. Цілого «Лелеча доля». Солісти – заслужена артистка України Н. Сулаєва та А. Хаустова. 6. Українська народна пісня на слова Л. Глібова «Стоїть гора високая», обробка Г. Левченка. Соліст – заслужений працівник культури України М. Герасименко. 7. А. Пашкевич, сл. Д. Луценка «Мамина вишня». Виконують заслужені артистки України Н. Мізева і Н. Сулаєва. 8. Українська народна пісня «Пливе човен». Виконують Н. Ремезова, О. Харченко. 9. Г. Левченко, слова народні «Посіяла василечків». Солістка – заслужена артистка України Н. Сулаєва. 10. Українська народна мелодія «Ватра». Виконує оркестрова група хору, соліст – К. Дудник 11. Г. Левченко, сл. Т. Шевченка. «Од села до села». Солістка – заслужена артистка України Н. Мізева 12. Г. Левченко «Українська фантазія».	1. Українська народна пісня на слова Т. Г. Шевченка «Реве та стогне Дніпр широкий». 2. Г. Левченко, сл. М. Бойко «Земле рідна моя». Солісти – заслужені артистки України Н. Мізева і Н. Сулаєва. 3. Українська народна пісня в обробці Г. Левченка «Їхав козак за Дунай». 4. В. Захарченко, сл. Т. Шевченка «Вітре буйний». Солістка – С. Кулініч. 5. Є. Козак, сл. Т. Г. Шевченка «Думи мої». 6. Українська народна пісня на слова Л. Глібова «Стоїть гора високая», обробка Г. Левченка. Соліст – заслужений працівник культури України М. Герасименко. 7. І. Кириліна, сл. В. Цілого «Лелеча доля». Солісти – заслужена артистка України Н. Сулаєва та О. Єщенко. 8. О. Чухрай, сл. Б. Олійника «Благословіння». Солістка – заслужена артистка України Н. Мізева. 9. С. Гулак-Артемівський «Владико неба і землі». Соліст – С. Куць 10. Г. Левченко «Українська фантазія». Солістка – заслужена артистка України Н. Мізева Ми – українці – великі життєлюбці. Пісню вихлюпуємо радість, пісню виплакуємо горе, пісню вимолюємо надію. У цей непростий для нас час хочемо звернутися до Всевишнього, щоб допоміг вистояти, захистити рідну землю, зберегти свободу й державність. 11. М. Лисенко, сл. О. Кониського «Молитва за Україну».

Упродовж десятиліть, за невеликим винятком, концерти «Калини» відкривала українська народна пісня на слова Тараса Шевченка «Реве та стогне Дніпр широкий». Це – свідомий вибір Маестро: поезія Кобзаря, яку вважають неофіційним гімном українців, у неперевершеному (це доводилося чути від багатьох!)

виконанні хору мала на публіку неймовірний вплив. Сильні голоси виконавців разом з віртуозною грою оркестрантів відтворювали не лише велич та силу народу-борця, а й пробуджували приспані національні гени, викликаючи почуття гордості, гідності, самоповаги, самоусвідомлення себе українцем. Пісня у виконанні «Калини» мала незбагненні чари: розправляла плечі, піднімала з колін, зцілювала від хвороби меншовартості, другосортності. І не лише слухачів, а й нас, виконавців-калинян.

Друга в концертній програмі за 2011 рік пісня, відома нині кожному українцеві, – «Ой у лузі червона калина похилилася». Інший час написання твору, однак проблема та сама – національне відродження, самостійність і незалежність. «Калина» цією піснею була в набат задовго до страшної широкомасштабної війни 2022-го. Точніше це робив маестро Левченко – сміливо, цілеспрямовано, наполегливо!

Тема любові до рідної землі звучить і в написаній Григорієм Левченком пісні на слова Марійки Бойко «Земле рідна моя». Він миттєво реагував на загрози й виклики часу. Події 2014 року в Криму й на Донбасі повернули до репертуару «Калини» такі українські народні пісні, як «Да що на горі імбер» (обробка Є. Савчука), «Їхав козак з України».

Обов'язковими в концертних програмах були твори, які оспівували звитягу й героїзм козацтва: «Не громи в степах гудуть» (музика А. Авдієвського, вірші Д. Луценка), українські народні пісні «Байда» (обробка Г. Хоткевича), «Ой не розвивайся, та сухий дубе», «Їхав козак за Дунай» (обробка Г. Левченка).

Переймався маестро Левченко прищепленням вихованцям любові до матері, до батьківського дому («Лелеча доля» (музика І. Кириліної, слова В. Цілого), «Мамина вишня» (музика А. Пашкевича, слова Д. Луценка). Особливо скрупульозно добирав пісні про кохання («Чайка степова» (музика І. Сльоти, слова А. Славути), «Там, де ми ходили», «Цвіте терен», «Ой гай, мати, гай» (музика Г. Левченка), «Буду милого ждять» (музика Г. Левченка, слова А. Пашка). Любив і мистецьки втілював жартівливі твори: «Посіяла василечків» (музика Г. Левченка, слова народні), «Заспіваймо пісню веселеньку» (обробка Г. Левченка),

українські народні пісні «Якби в лісі гриби не родили» та «Співай, соловейку».

Щороку до дня народження Кобзаря Г. Левченка зі своєю «Калиною» готували пісенну Шевченкіану – справжні уроки національного виховання. Тож, окрім «Рече та стогне Дніпр широкий», у репертуарі «Калини» були й інші твори на вірші Т. Шевченка: «Думи мої» (музика Є. Козака), «Вітре буйний» (музика В. Захарченка), «Бандуристе, орле сизий» (обробка Я. Орлова), «Од села до села» (музика Г. Левченка), «У перетику ходила», «Ой чого ти почорніло, зеленее поле» (музика А. Литвинова).

Програма концерту українського народного хору «Калина» (9.03.2010)	Програма концерту українського народного хору «Калина» (20.05.2011)
1. Українська народна пісня на слова Т. Г. Шевченка «Рече та стогне Дніпр широкий». 2. А. Литвинов, сл. Т. Шевченка «Ой чого ти почорніло, зеленее поле», переклад для народного хору Г. Левченка. 3. С. Шевченко. Фрагмент Концерту для фортепіано з оркестром, переклад для народного хору Г. Левченка. Солісти – заслужені артистки України Н. Мізева і Н. Сулаєва, партія фортепіано – Н. Павленко. 4. Українська народна пісня в обробці Г. Левченка «Їхав козак за Дунай». 5. Українська народна пісня «Ой у лузі червона калина похилилася». 6. А. Авдієвський, вірші Д. Луценка «Не громи в степах гудуть». 7. Українська народна пісня на слова Л. Глібова «Стоїть гора високая», обробка Г. Левченка. Соліст – заслужений працівник культури України М. Герасименко. 8. Українська народна пісня «Ой у полі нивка». 9. І. Попович, сл. О. Дороша «Ой вітре». Соліст – С. Куць. 10. Українська народна пісня «Пливе човен». Виконують Н. Буць, О. Харченко. 11. Г. Левченко «Українська фантазія». Солістка – заслужена артистка України Н. Мізева	Високодостойна українська громадо! Ми зібралися сьогодні з нагоди пошанування 150-ї річниці від дня перепоховання Великого Кобзаря, перенесення праху Т. Г. Шевченка з Петербурга до Канева, на Чернечу Гору. Здійснилася його заповітна мрія – бути похованим «серед степу широкого, на Україні милій». Пошановуючи цю дату, ми маємо можливість вкотре досягнути велич і глибину поетового слова, його любов до народу й України. Сьогодні для вас прозвучать українські народні пісні, які так любив співати поет, та твори на слова Кобзаря. 1. Українська народна пісня на слова Т. Г. Шевченка «Рече та стогне Дніпр широкий». 2. Є. Козак, сл. Т. Г. Шевченка «Думи мої». 3. С. Шевченко. Фрагмент концерту для фортепіано з оркестром, переклад для народного хору Г. Левченка. Солісти – заслужені артистки України Н. Мізева і Н. Сулаєва, партія фортепіано – Н. Павленко. 4. Українська народна пісня в обробці Г. Левченка «Їхав козак за Дунай». 5. Українська народна пісня в обробці Є. Савчука «Да що на горі імбер». Солістка – О. Єщенко.

12. Г. Левченко, сл. Т. Шевченка «Од села до села».	6. І. Кириліна, сл. В. Цілого «Лелеча доля». Солісти – заслужена артистка України Н. Сулаєва та А. Хаустова.
13. Українська народна пісня «Гай зелененький».	7. Українська народна пісня на слова Л. Глібова «Стоїть гора високая», обробка Г. Левченка. Соліст – заслужений працівник культури України М. Герасименко.
14. М. Лисенко, сл. О. Кониського «Молитва за Україну».	8. Г. Левченко, сл. Т. Шевченка «Од села до села».
	9. Г. Левченко «Українська фантазія».
	10. М. Лисенко, сл. О. Кониського «Молитва за Україну».

Величним і дотепер бачу / чую концерт українського народного хору «Калина», котрий відбувся 27 березня 2014 року в рамках фестивалю «Дні М. Лисенка в Полтаві – 2014», присвяченому 200-річчю Великого Кобзаря. Тут до кожної пісні маестро зобов'язав мене, як ведучу, писати коротке пояснення-коментар, що готувало слухача до глибинного сприйняття твору.

1. Розпочинає наш концерт могутній хорал на слова О. Кониського й музику М. Лисенка «**Молитва за Україну**». Цей твір, за задумом авторів, був призначений для української молоді, у ньому висловлювалося заповітне бажання бачити Україну осяяною «волі і світу промінням», «світлом науки і знання». Проте пісня виходить за рамки молитви, демонструє широку гаму високих почуттів любові до України, віри в краще майбутнє народу.

2. Продовжує нашу Шевченкіану твір «**Думи мої**», написаний 1839 року в Петербурзі. Уже викупили Тараса з кріпацтва, уже навчався він в Академії мистецтв, а туга за рідною землею, прагнення визволити покріпачений народ виливалися в таких болючих і щирих поезіях, як «Думи мої...», цей твір – програма поета. Покладений на музику, він став гімном творчості Кобзаря. Музика Є. Козака, слова Т. Шевченка «Думи мої».

3. 1848 рік. Тарасові всього 34, а його вже називають Батьком нації, Генієм, Пророком, Апостолом духу, Проводирем за написані геніальні твори: «Розрита могила», «Великий льох», «Холодний яр», «Мені однаково», поеми «Сон», «Кавказ», «Єретик». Чого тільки варті рядки із «Заповіту»! «...Вставайте, кайдани порвіте і вражою злою кров'ю волю окропіте!» Здавалося б, і мертвого піднімуть на боротьбу такі слова. Та поет іронічно зазначає: «А братія мовчить собі, витріщивши очі!» І тоді Кобзар вдається до дещо жорстокого прийому: у вірші «Ой люлі, люлі, моя дитино», щоб розбудити, підняти з колін народ на боротьбу зі злом, вселяє в душу матері над колискою сина сум'яття і страх бути проклятою своєю ж дитиною за те, що батьки не подбали про долю дітей, пустивши їх жити в такий жорстокий, несправедливий світ. Можливо, поетові думалося, що страх бути проклятим прийдешніми поколіннями підніме люд з колін. Та де там! Уже через рік Шевченко напише: «Десяте літо вже минуло, як «Кобзаря» я людям дав, а їм наче роти зашито, неначе й не було мене». То, може, аж тепер судилося виконати священні заповіді Великого Кобзаря?!

До вашої уваги твір Т. Шевченка **“Ой люлі, люлі, моя дитино”** (музика невідомого автора). Солістка – Н. Сулаєва, супровід О. Харченка та В. Яковлєва.

4. Для ранньої творчості поета дуже характерний жанр балад, у яких автор використовував багатий матеріал з усної народної творчості. Шевченкова «Тополя» увійшла до першого видання «Кобзаря», у ній поет дуже тонко передав страждання молодої дівчини, котра не змогла пережити розлуку з коханим і стала тополею. До вашої уваги фрагмент із поеми-кантати **“Тополя”** (муз. Г. Верьовки, вірші Т. Шевченка та О. Олеся).

5. Поезія 1838 року **«Думка»**, що починається словами «Вітре буйний, ти з морем говориш», не потребує особливих коментарів. Потужніше про біль утраченого кохання і відчай довічної самоти, мабуть, не скажеш...

Муз. В. Захарченка, сл. Т. Шевченка **«Вітре буйний»**. Солістка – С. Кулініч.

6. Вірш **«Бандуристе, орле сизий»** присвячений другу Т. Шевченка – видатному історикові, поету й етнографу Миколі Андрійовичу Маркевичу. М. Маркевич одним із перших пов'язав мотив героїзму козацтва з політичним становищем тодішньої України. Він автор книги **«Історія Малоросії»**, у якій захищав національну гідність українців, їх право на самостійну історію. Микола Андрійович засвітився ще одною гранню свого таланту, поклавши в 1847 році на музику вірш Шевченка **«Нащо мені чорні брови»**.

Українська народна пісня в обробці Я. Орлова **“Бандуристе, орле сизий”**. Соліст – заслужений працівник культури України М. Герасименко.

7. Український народний хор **«Калина»** продовжує Шевченкіану піснею Г. Левченка на слова Т. Шевченка **«Од села до села»**. Це уривок з поеми **«Гайдамаки»**: сивий кобзар грає-веселить піснями змучених кривавими битвами лицарів волі, козацька душа у вирі вогню й крові рветься до світла, до краси, до пісні. (Солістка – заслужена артистка України Н. Мізева.)

8. Чимало є спогадів про Шевченка як співака, про його велику любов до народної пісні, про те, що він мав неабиякий голос і, співаючи, глибоко переймався сам тією піснею і хвилював інших. З-поміж улюблених пісень поета були **«Ой зійди, зійди, ти, зірньоно вечірня»**, **«Забіліли сніги, заболіло тіло, ще й головонька»**, **«Понад морем-Дунаєм вітер явір хитає»**. А на весіллі у П. Куліша Шевченко вразив усіх досконалим виконанням козацької пісні **«Ой Морозе, Морозенку»**.

Наступний твір у виконанні хору **«Калина»**, переконана, змусив би Т. Шевченка й затанцювати (до цього, зазначимо, він теж мав хист) – це віночок українських народних пісень, які автор об'єднав тематично, створивши своєрідну пісенну новелу – життєрадісну й запальну.

Г. Левченко. **«Українська фантазія»**.

9. Хор **«Калина»** закінчує Шевченкіану українською народною піснею **“Реве та стогне Дніпр широкий”**. Це уривок із романтичної балади Т. Шевченка **«Причинна»**, він став неофіційним гімном українців усього світу, його вони слухають стоячи. Це твір, який будить наші приспані гени, об'єднує й зобов'язує.

Наступним прийомом педагога-музиканта Г. Левченка стала постійна серйозна робота над змістом пісні, яку виконуватимуть калиняни. Григорій Семенович, аналізуючи твір, розкривав / розкодовував закладені в ньому почуття, переживання, думки. «Ви тільки вдумайтеся в ці рядки!» – часто звучало його емоційно-піднесене. «Це ж як усе треба передати вам, мої рідні», – довірливо звертався розчулений до сліз пісенним рядком. І ми ніяковіли, бо такі справді не замислювалися над глибиною сенсу тієї чи тієї пісні. Усвідомивши зміст, проїнявшись художньо-змістовим наповненням пісні-твору, починали вивчати партії.

Відзначаю таку особливість педагогіки Маестро, як навчання / виховання власним прикладом. Наш Левченко кожен ноту проспівував, показуючи і тенорам, і баритонам, і сопрано, й альтам, як мусить звучати. Співав майстерно! Характер передавав філігранно, не допускав і не пропускав фальшивих нот. Найбільше застерігав від фальші душевної! «Глядач, – говорив він, – пробачить, якщо часом нечисто заспіваєте, але не пробачить нещирості, байдужості». І ось «номер» готовий: зведена репетиція з оркестром, останні зауваження перед концертом. «Який прекрасний твір ми зробили!» – повторював час від часу, а калиняни втішено усміхалися: догодити маестро Левченкові нелегко, бо – дуже вимогливий, передовсім до себе! Тепер розумію: поки над репертуаром працювали, отримували знання з історії, етнографії, фольклору, літератури, мови. Нерідко Григорій Семенович розповідав випадки зі свого життя (слухали його, як заворожені: оповідач він був непересічний!). Училися ми в нього ставленню до навчання, до праці, до людей.

Завжди Григорій Семенович – узірець для наслідування. Скрупульозність у роботі, закоханість у пісню, професіоналізм, уміння навчити, показати, розбудити уяву. Співає, малює, пародіює – і все для того, щоб вихованці зрозуміли. Цікавий, оригінальний, веселий і суворий, одним словом, неймовірний! «Або ви цю пісню заспіваєте, як я вимагаю, – говорив він, – або доведеться від неї відмовитися. Можливо, ви ще не готові до виконання такого твору...». Кожна вивчена пісня – сходинка до мистецької й духовної вершини.

А ще знали про естетику костюму, гриму, поведінки на сцені, бо коли ти на неї вийшов, то вже артист, творець і маєш забути про особисті негаразди, фізичний біль. Прикладом у цьому теж слугував керівник «Калини».

Ми, калиняни, купалася в його Світлі, у його Любові, яку він щедро дарував! Він людей зцілював, окрилював, надихав! «Калина» під час концертів, гастрольних подорожей – океан щастя! Сміх, жарти! А Маєстро попереду! Запалює, надихає, водограй енергії, повчальні й кумедні історії на репетиціях... Ми зачаровано слухаємо або вибухаємо сміхом... Люди, проходячи повз аудиторію, де репетирувала «Калина», зацікавлено зупиняються. Що там відбувається?! Маєстро Левченко проводить заняття, а вони в нього завжди особливі, бо діти на них щасливі! Увесь педуніверситет заздрив тим, кого прийняли в «Калину»! Співати там – то честь, гордість, то щастя! Це все робив Він – Майстер пісенного дива! А ми дивилися і собі намагалися хоч чимось бути схожими, хоч трішечки! І ви знаєте, спрацьовувало, хай були не такі яскраві, як Він, але мистецтво спілкування, навчання, що йшло від Г. Левченка, допомагало знаходити ключик до сердець учнів.

Іще про власний приклад педагога: Григорій Семенович увічнив пам'ять свого вчителя Сергія Амосовича Шевченка, повернувши до життя його фрагмент Концерту для фортепіано з оркестром і переклавши його для народного хору. Цей монументальний твір став виявом великої любові Маєстро до свого наставника, вдячності за науку. С. Шевченко був для Г. Левченка зразком педагога, людини. Коли відбулася прем'єра твору, зал сповнився оваціями. У присутньої на концерті доцента кафедри музики О. О. Лобач народилася поезія:

*У серці розстелилась барвінково
Українська рідна пісня калинова
«Ой у лузі», – лине в небеса.
Злилася нероздільно й нездоланно
Народний хор, оркестр, фортепіано.
Соборувала їх Свята Краса.
Співає чорноброва Україна
Устами стоголосої «Калини».*

*Благає щастя-долі для синів.
І дзвоном б'є у розп'яті груди,
І наші онімлі душі будить:
«Прокиньтесь, люди, від убогих снів!!!»
Останній звук бринить і завмирає
І тиша життєдайна світом сяє,
І віра підіймає нас з колін.
...Так ожили пожовклі сторінки
У естафеті сина піснєдзвінкій...
Прийміть, маестро, доземний уклін!*

Пісня заворожує, притягує, навчає. Згадую посвяту в студенти далекого 1984 року. Перед нами, першокурсниками, виступала «Калина». Цей колектив був на устах у багатьох моїх однокурсниць, які мріяли в ньому співати, а я не знала нічого, бо приїхала з іншої області. Та коли почула виступ хору, то зрозуміла дівчат. Я була шокована силою голосів, виконавською майстерністю, хоча «Калина» як колектив тоді була ще зовсім юною – їй виповнилося п'ять років. Коли ж вийшов на сцену Григорій Левченко і запросив охочих залишитися на прослуховування, я, на відміну від однокурсниць, посоромилася й не пішла. Проте «Калиною» «захворіла», два місяці збиралася з силами й нарешті наважилася стати перед Маестро. Відтоді хор «Калина» став для мене другою родиною, Григорій Семенович – учителем і батьком, соратником і порадником. Я служила «Калині» вірою й правдою, це була ще одна моя робота, після школи, у другу зміну. І не лише в мене, а й у Наталії Сулаєвої, Наталії Мізевої, Володимира Яковлева і багатьох інших хористок і хористів, для яких «Калина» – духовна потреба, школа мистецтва, крила натхнення й творчості. Тож, переконана: секрети музичної педагогіки Григорія Левченка – людини, музиканта, вихователя – треба шукати у феномені «Калини».

У своїй книзі «Сповітий вітрами» я назвала Григорія Семеновича характерником. Звісно, вклала в це слово метафоричний зміст, маючи на увазі його відданість справі, пристрась, якими запалював і вів за собою, вимогливість, одержимість, з якими підходив до кожного твору, кожного концерту. Здавалося, у нього були надможливості, наденергія. Він ними щедро ділився з нами, його учнями, закликаючи віддаватися справі до кінця. І

справді, на репетицію йшли, як на свято, з репетиції теж: не було втоми, була радість, натхнення, щоб братися за інші справи. «Калина» в моєму студентському, а потім учительському житті стала благословенним інтермецо між парами, уроками, родинними клопотами. Звісно, це магія мистецтва, але це і магія педагога, який умів не тільки навчити грамотно й красиво співати, а й прищепив любов до цієї нелегкої праці.

Висновки. Мені в «Калині» пощастило співати з юності і до сивини, це були роки копіткої праці, концертів, подорожей паралельно з важкою роботою педагога-словесника... І все ж тепер, з висоти років, називаю час перебування в складі хору «Калина» святом. Такий заряд енергії й віри в себе несла після репетиції, ідучи додому, щоб сісти за зошити, конспекти. З цим світлом ішла до дітей, розповідала їм про силу та красу пісні української, усе, що відчула й пережила під орудою Маестро. А ще приводила учнів на концерти, щоб хоч раз почули, яка вона, справжня українська пісня! Які вони, українські голоси! Який ми талановитий народ! Як треба себе шанувати, берегти духовні скарби! Бо ми таки ж найвродливіші, найталановитіші, найбагатші! Треба твердо на цьому стояти і працювати не покладаючи рук! Щоб ніякі зайти нас не знищили.

Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо в подальшому вивченні музично-педагогічного досвіду професора Г. С. Левченка з опорою на спогади тих, хто безпосередньо співпрацював з Маестро, навчався в нього.

Список використаної літератури

- Гайдамака, В. М. (2004). *Сповитий вітрами*. Полтава: Дексі-прінт.
- Гайдамака, В. М. (2017). *Український народний хор «Калина» Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*. Полтава: Сімон.
- Комишан, Ю. В. (2021). *Мистецько-педагогічна діяльність Григорія Левченка*. (Дис. д-ра філософії). Полтавський нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. Полтава.
- Левченко, Г. С., Дем'янюк, Н. Ю., Вовченко, С. В., Гайдамака, В. М., Лобач, О. О. (2020). *Кафедра музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка: ретроспективний аналіз*: монографія. (2-ге вид.). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.
- Лоцман, Р. (2023). Пісенні ігри як засіб формування культури україноспіву в дошкільнят. В кн. *Естетика і етика педагогічної дії*: зб. наук. праць (Вип. 27, с. 211-226). Київ; Полтава.
- Сулаєва, Н. В. (Упоряд.), Момот, І. М., Степаненко, М. І. (Передм.). (2013). *Григорій Семенович Левченко*: біобібліогр. покажч. Полтава: Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. (Науковці університету).

Viktoriia Haidamaka

H. S. LEVCHENKO'S MUSIC PEDAGOGY

This article combines scientific approaches to understanding the pedagogical work of Professor Hryhorii Semenovych Levchenko with his expressive and emotional memories. The relevance of the article is due to the ongoing interest of researchers in the figure of the contemporary educator, including Professor H. Levchenko.

The author emphasizes the role of song in the education of a nationally conscious and self-aware citizen of Ukraine. She convincingly argues that the aspects of the influence of musical art on the formation of the personality of future teachers have always been the foundation of the teaching and choral work of Hryhorii Levchenko. The Ukrainian folk choir "Kalyna," created by Hryhorii Semenovych in 1979, became the creative laboratory of the professor, as the researcher believes. Therefore, the goal of the article is to clarify the dominant techniques of Professor H. S. Levchenko's music pedagogy.

The article establishes that the pedagogue-musician Levchenko paid significant attention to repertoire selection, working with the content of song compositions, and setting an example as a means of influencing the student audience in his educational and upbringing activities. The author relies on original documents, including concert programs, for the analysis of Professor Levchenko's pedagogy.

Keywords: musical pedagogy; pedagogical activity; the educational role of the repertoire; song analysis; a teacher's own example.

References

- Haidamaka, V. M. (2004). *Spovytyi vitramy [Wrapped by the winds]*. Poltava: Deksi-print [in Ukrainian].
- Haidamaka, V. M. (2017). *Ukrainskyi narodnyi khor «Kalyna» Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka [Ukrainian Folk Choir "Kalyna" of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University]*. Poltava: Simon [in Ukrainian].
- Komyshan, Yu. V. (2021). *Mystetsko-pedahohichna diialnist Hryhoriia Levchenka [Hryhoriy Levchenko's artistic and pedagogical activity]*. (PhD diss.). Poltava [in Ukrainian].
- Levchenko, H. S., Demianko, N. Yu., Vovchenko, S. V., Haidamaka, V. M., & Lobach, O. O. (2020). *Kafedra muzyky Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka: retrospektyvnyi analiz [Department of Music of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University: retrospective analysis]: monohrafiia (2-he ed.)*. Poltava: PNPU imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Lotsman, R. (2023). Pisenni ihry yak zasib formuvannia kultury ukrainospivu v doshkilniat [Singing games as a means of forming the culture of Ukrainian singing in preschoolers]. In *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii [Aesthetics and ethics of pedagogical action]: zb. nauk. prats (Is. 27, pp. 211-226)*. Kyiv; Poltava [in Ukrainian].
- Sulaieva, N. V. (Comp.), Momot, I. M., & Stepanenko, M. I. (Preface). (2013). *Hryhorii Semenovych Levchenko [Hryhoriy Semenovych Levchenko]: biobibliohr. pokazhch*. Poltava: Poltav. nats. ped. un-t imeni V. H. Korolenka. (Naukovtsi universytetu) [in Ukrainian].

Одержано 05.09.2023 р.

УДК [7.071.1:37.011.3-051]-054.7:74/76"1900/1950"
DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2023.28.293179>

Ольга Большаніна, м. Кривий Ріг
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9000-4982>

ВНЕСОК ХУДОЖНИКІВ-МІГРАНТІВ У РОЗВИТОК МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано теоретико-методичні ідеї художників-педагогів першої половини ХХ століття, що емігрували за кордон. Проаналізовано праці таких педагогів, як О. Архипенко, В. Гагенмейстер, Е. Козак, С. Колос, В. Ласовський, К. Малевич, М. Самокиш, В. Січинський. Виокремлено ключові ідеї майстрів, які були висвітлені в їх теоретичних працях. Сформульовано ряд думок щодо цілей написання цих доробків та їхньої ролі в розвитку мистецької освіти досліджуваного періоду. Запропоновано рекомендації щодо різних напрямів вивчення образотворчого мистецтва в закладах вищої та професійної освіти, а також їхнього використання в сучасній теорії та практиці.

Ключові слова: професійна підготовка; художник-педагог; художня освіта; образотворче мистецтво; заклад професійної освіти; заклад вищої освіти; техніка та технологія.

Постановка проблеми. Перша половина ХХ століття була складним і переломним етапом збереження цілісності й незалежності української державності. Труднощі з владою, що пригнічувала вільнодумство українського народу та репресувала його, системно спонукали окремих представників мистецтва емігрувати в інші країни назавжди. Деякі з них могли повернутися додому, але більшість залишилася і продовжила свою діяльність за кордоном. Низка художників-педагогів працювали у сфері освіти та мистецтва, досліджуючи їх та узагальнюючи власний мистецько-педагогічний досвід у теоретичних працях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До вітчизняних науковців, які у своїх дослідженнях розглядали питання внеску українських художників-педагогів, що емігрували, у художню освіту, образотворче мистецтво та професійну підготовку здобувачів, можна віднести Л. Ващук (2018), Т. Паньок (2016),

І. Романько (2020) та ін. Їх праці сприяють більш широкому розумінню життя та творчості досліджуваних майстрів, а також допомагають сформуванню різностороннього уявлення про українське мистецтво, яке розвивалося за межами нашої держави. У наукових розвідках Л. Вежбовської (2019), М. Клименко (2021), І. Коляди (2018) та ін. більш детально і глибоко розглядалися науково-педагогічні та мистецькі контексти.

Метою статті є аналіз і висвітлення провідних педагогічних ідей художників-педагогів, які емігрували з України в першій половині ХХ століття.

Методи дослідження. Для вирішення поставленої мети, у роботі було використано такі методи: загальнонаукові – аналіз, синтез, порівняння й узагальнення задля визначення ключових аспектів дослідження; хронологічний – із метою упорядкування за часовим показником ідей і думок художників-педагогів першої половини ХХ століття; історіографічний метод, який застосовувався для опису праць художників-педагогів, виявлення та порівняння їх поглядів і концепцій.

Виклад основного матеріалу. З-поміж художників-педагогів, що працювали за межами України, можна виділити таких, як О. Архипенко, В. Гагенмейстер, Е. Козак, С. Колос, В. Ласовський, К. Малевич, М. Самокиш, В. Січинський (Ващук, 2018). Проаналізувавши життєвий і творчий шлях митців, можемо розділити їх на дві групи. До *першої групи* віднесемо тих хто міг працювати паралельно як в Україні, так і за її межами (В. Гагенмейстер, С. Колос, М. Самокиш), а також, скажімо, ті хто декілька разів на тривалий термін переїжджав жити за кордон. *Друга група* художників-педагогів першої половини ХХ століття (О. Архипенко, Е. Козак, В. Ласовський, К. Малевич, В. Січинський) – це митці, які розпочали свою педагогічну та художню діяльність в Україні, але потім остаточно емігрували.

Одним із представників першої групи емігрантів є **М. Самокиш**, автор теоретичної праці «Як я став художником» (1937 р.). У ній детально аналізуються особливості авторського стилю та творчого напрямку в цілому, а також розкриваються авторські погляди на різні аспекти художнього мистецтва. На відміну від загального біографічного опису реальних подій, ця

теоретична праця спрямована на авторську інтерпретацію та фіксування важливих епізодів життя митця. Текст М. Самокиша з жанрової точки зору можна схарактеризувати як комбінацію щоденника та авторського біографічного доробку з незначними методичними порадами, що не є основним елементом тексту. Суттєвою ознакою оповіді є також те, що праця завдяки викладу від першої особи має більшу достовірність.

Серед низки біографічних відомостей автор акцентує увагу на теоретико-методичних підходах до викладання образотворчого мистецтва, актуалізуючи ці знання в роботі. Заклади професійної освіти (початкові мистецькі установи, училища, технікуми, а також академії мистецтва) широко використовували копіювання як метод навчання. Учні копіювали картини відомих художників у музеях і художніх галереях або перемальовували зображення з журналів і книг. Однак цей підхід мав свої недоліки, зокрема не сприяв розумінню конструктивної побудови та причинно-наслідкових зв'язків у зображенні. Навчання за такою методикою було менш активним із когнітивної точки зору і вимагало більше часу. Згодом методика вивчення образотворчих дисциплін зазнала змін: від копіювання, як основного принципу навчання, перейшли до побудови зображення з натури. Саме тому, коли М. Самокиш розповідає про свою плідну роботу з копіювання зображень змалечку та про самотійну творчість у подальшому, це свідчить про велику працьовитість митців, які використовували цю методику.

Ще однією особливістю аналізованої праці є увага художника до детермінант, які вплинули на його інтерес до мистецтва. За словами автора, однією з першопричин було читання книг різних жанрів і стилів: «Вплив цього на мене був величезний, не тільки художній, але й виховний: я багато почерпнув із цих книжок для розвитку мого розуму і набуття наукових знань» (Самокиш, 1937, с. 12). Розкриття таких деталей може бути корисним не тільки для професійної підготовки здобувача, але й для пошуку шляхів саморозвитку ерудованої особистості, яка зможе, завдяки подальшим дослідженням, самотійно вивчати теорію образотворчого мистецтва та розробляти ефективні методики його викладання.

Робота емігранта **С. Колоса** «Декоративні тканини» (1949 р.) написана у співавторстві з М. Хургіним. У цьому теоретичному доробку художник-педагог С. Колос написав першу частину, яка має назву «Метод використання народного художньо-виробничого досвіду в проектуванні декоративних тканин» (друга частина належить М. Хургіну). Попри те, що С. Колос емігрував, його робота у співавторстві була видана в Києві за підтримки Академії архітектури УРСР.

Незважаючи на чітко викладену проблематику дослідження, в авторському розділі С. Колос використовує комбінацію теоретичних і методичних знань. Теоретична частина розкриває історію становлення й розвитку килимарства на території України, що є об'єктом дослідження. Автор систематизує різні види й техніки цього декоративного напрямку, аналізує їх використання в різних регіонах України. Методичну частину С. Колос уміло переплітає з історичним контекстом, що надає роботі змістовності й дозволяє встановити зв'язок між тогочасними реаліями та їх віддзеркаленням у мистецтві.

До кожної ілюстрації автор робить коротку характеристику історії створення виробу та його технічного виконання. «Народний килим завжди має форму видовженого прямокутника. Це зумовлено як утилітарним призначенням килима в побуті, так і шириною кросен, що обмежує ширину килима. Довжина килима, як і будь-якої тканини, має менше обмежень щодо виробничого устаткування. Звідси впливає розподіл композиції килимів на вертикальну і горизонтальну» (Колос, 1949, с. 19). Отже, шляхом часткового дослідження історії килимарства та методичного розкриття технічних елементів створення різних українських килимів художник-педагог створив особливий навчальний посібник, який є корисним не тільки для вивчення стилів у мистецтві, а й для якісної професійної підготовки майбутніх фахівців даного напрямку. Крім того, він сприяє усвідомленню цінності збереження українських народних знань і традицій у побуті, що дає змогу краще розуміти нашу історичну і культурну спадщину.

Декоративне мистецтво аналізується також у науковій праці **В. Гагенмейстера** «Настінні паперові прикраси Кам'янецьчини»

(1930 р.). Зважаючи на те, що західні регіони України зберегли найбільше традицій зображення й використання автентичних форм і мотивів у декоративному мистецтві, вивчення візуальних композицій і досліджень учених дає змогу більш чітко простежити розвиток кожного напрямку. У своїй роботі художник-педагог і мистецтвознавець В. Гагенмейстер (1930) зазначав, що багато науковців приділяли увагу збереженню традицій у декоративному мистецтві, проте досліджень і публікацій щодо паперових прикрас, зокрема витинанок, було дуже мало. «На Кам'янецьчині серед селянських хатніх прикрас ледве не найбільше місце після настінних розписів посідають оздоби з паперу – складної форми “кандила”, “павуки”, “голуби”, рушнички, рямки, фіранки до вікон, особливо розповсюджені “квіти” та різні вирізування або т. зв. “витинанки”» (с. 3). Автор детально описує техніку вирізання витинанки, її символічне значення та функцію, додатково ілюструючи це розмаїттям декоративних елементів. Особливу увагу автор приділяє «кам'янецькій» техніці вирізання, яка згодом збереглася та використовувалася в місцевих трудових школах, а після приходу радянської окупаційної влади стала застосовуватися і в різних плакатних зображеннях для культурних потреб і сприяння лояльності місцевого населення (Гагенмейстер, с. 9). Важливою є фіксація дослідником самого процесу створення виробів і опис різноманітних *технік* вирізання. У такий спосіб митець більш системно формує знання з досліджуваного напрямку і водночас вирішує визначену ним проблему наукового дослідження декоративних паперових витворів.

В. Січинський, український художник-педагог, який емігрував до Німеччини, свою працю «*Архітектура Крехівського монастиря по деревовриту 1699 р.*» (1923 р.) присвятив створенню та конструктивній складовій архітектури староукраїнської церковної будови. Автор розкриває цю тематику, вивчаючи не лише давні релігійні тексти (оскільки вони можуть фрагментарно описувати споруду; релігійні тексти були одними з перших, що друкувалися наприкінці XIX століття на території України, і стали першоджерелами навіть для історичних досліджень), але й звертає увагу на старовинні дереворити, які є важливим підґрунтям для визначення типів будівельних конструкцій і

оздоблення. Порівнюючи історичні, релігійні та візуальні джерела, зокрема ті ж дереворити, митець систематизує їх і робить поетапний опис історії та аналізу Крехівського монастиря.

У контексті традиції українського будівництва В. Січинський (1923 р.) формує розуміння побудови всього комплексу споруд: «Архітектурні маси Крехівської дзвіниці настільки монументальні, що мимоволі роблять вражіння кам'яної будови. Однак, у тому разі мусили б зберегтися історичні вказівки, а з рештою конструкція голосників (вікон під самим підстрішем) промовляє за те, що дзвіниця була деревляна» (с. 24). Він досить докладно описує різні елементи архітектурної споруди, такі як: дзвіниця, форма вікон і дверей тощо. Автор, розглядаючи проблему церковної архітектури в Україні, формулює характеристики, які дають змогу визначити стилістику й тематику творчості митців. Його дослідження послуговується матеріалом для перспективних наукових пошуків у галузі історії та мистецтвознавства, а також їхнього подальшого вивчення в різних освітніх установах, зокрема закладах вищої освіти.

Загалом теоретичний доробок В. Січинського є великим надбанням з історії мистецтва України та художньої освіти загалом. Він не лише дає змогу ознайомитися з авторською інтерпретацією споруд, зафіксованих митцем у працях, але й сприяє глибокому дослідженню історії становлення та розвитку української архітектури.

О. Архипенко, всесвітньо відомий скульптор і педагог, за життя оприлюднив невелику кількість наукових праць, де відображено його мистецькі оцінки. Одна з його мистецтвознавчих робіт «*Ответ А. Архипенко*» (1922 р.) була опублікована в німецькому журналі «*Вещь*». У теорії мистецтва стаття є цінним прикладом аналізу жанрів і стилів, що існували на початку ХХ століття у світовому художньому просторі.

У своїй роботі він розмірковує про мистецтво та труднощі його розуміння. О. Архипенко (1922) прагне донести до читачів думку про те, що творчість – це пошук чогось нового, а не дублювання вже існуючого (с. 11). Він розглядає особливості авангардних течій і досліджує діяльність митців, які працювали в цих напрямках. На його погляд, аналізовані течії на ту добу вже

вичерпали себе або перелилися в іншу форму, тому перед митцями постала складна дилема нових творчих шукань, коли потрібно починати все спочатку.

Робота автора, хоча й фрагментарна, розкриває пошуки О. Архипенка. У своєму короткому мистецтвознавчому аналізі він характеризує мистецькі течії, у яких також працював сам. Ураховуючи те, що митець стояв біля витоків кубізму та практикував у різних авангардних течіях, його думка є авторитетною. Оцінка художника-педагога ґрунтується на власних знаннях, здобутих не тільки в теорії та практиці, але й у творчих пошуках. Ґрунтуючись на своєму багатому досвіді, він радить іншим винаходити нові форми, а не розвивати далі вже вичерпані течії та ідеї.

Отже, праця художника-педагога О. Архипенка має подвійне значення, яке водночас характеризує його самого. По-перше, це мистецтвознавчий аналіз епохи зародження та спаду авангардного мистецтва. По-друге, це короткий опис власного життя і творчого шляху митця, де він висловлює свої думки щодо проблематики розвитку різних мистецьких напрямів і перспектив творчої діяльності художників у майбутньому.

Окрім О. Архипенка, одним з авангардистів є педагог-митець **К. Малевич**, відомий на весь світ такими теоретичними працями, як *«Леже, Грі, Гербін, Метцінгер»* (1929 р.), *«Кубо-футуризм»* (1929 р.) та ін. Теоретичний доробок художника, який переважно опублікований у журналі *«Нова генерація»*, присвячено теорії авангардного мистецтва або роз'ясненню його авторської мистецької філософії.

Стаття *«Леже, Грі, Гербін, Метцінгер»* (1929 р.) є однією з серії теоретичних праць К. Малевича під назвою *«Нове мистецтво й мистецтво образотворче»*. У цій роботі художник-педагог досліджує живописні матеріали та їхнє використання в художній практиці кубізму. Він класифікує цей авангардний напрям, формулює сутність кожної структурної частини, наводить приклади творчих робіт французького художника Ф. Леже як одного з перших представників стилю кубізму. Аналізуючи полотна художника, К. Малевич пояснює не лише теоретичні основи техніки виконання живописної роботи, але й саму теорію

кубізму. На прикладі робіт Ф. Леже він пропонує розглядати авторський розвиток кубізму і трактування виконання композицій, які за своєю суттю переходять в іншу авангардну течію – футуризм. Через аналіз творчості Ф. Леже К. Малевич демонструє точний аналіз і техніку створення живописних робіт у мистецькій течії кубізм: «Таким чином, картина “Жінка за туалетом” (1926), “Фазан і Брусквіна” 1926 р. (мал. 20), “Натюрморт” (1926 р.) і “Жонглер” (1926 р., мал. 21) поповнює нашу нову категорію нового мистецтва за формулою Леже» (Малевич, 1929, с. 67). К. Малевич у статті формулює певні принципи аналізу та становлення живопису першої третини ХХ століття, намагається вивіряти чіткі критерії абстрактного мистецтва та систематизувати його.

З-поміж теоретичних публікацій художника-педагога примітною є стаття «Кубо-футуризм» (1929 р.), оприлюднена в журналі «Нова Генерація». У ній досліджується становлення футуризму як художньої течії в образотворчому мистецтві, що стало поштовхом для появи інших напрямів, які збагатили спектр мистецтва і надали йому можливість розвиватися в більш широкому контексті, сприяючи реалізації творчих індивідуальних ідей художників.

К. Малевич (1929) розкриває сутність футуризму в образотворчому мистецтві та літературі, презентує філософську концепцію футуризму, що виражається в динамічності його виявлення: «Футурист, навпаки, подає не рух речей, а тільки відтворює їхню динамічну міць, яку відчуває поза самими речами, але цього не досить, – рух рухові різниця. Є рух малого напруження й рух напруження дужого, а також є такий рух, уловити який наше око неспроможне, але відчутти його можемо. Такий стан у мистецтві має назву динамічність» (с. 58). Цінним є детальний опис автором історико-мистецтвознавчих аспектів абстрактних течій у мистецтві. Він виокремлює важливі характеристики розвитку конкретного напрямку і детально аналізує їх на прикладі творчості різних митців.

Із метою кращого розуміння футуризму, К. Малевич проводить мистецтвознавчий аналіз творів митців і систематизує їх, групує за жанрами та стилями. Нині це корисно застосо-

увати під час вивчення конкретного напрямку мистецтва та авторського стилю. Систематизація, котра містить як загальну класифікацію, так і особистісну, де розглядаються періоди творчості окремого митця, дає змогу розкрити еволюцію власного художнього вираження К. Малевича. Ідеї та думки у працях художника-педагога стануть дуже доречними для сучасної української художньої освіти.

Роботи **В. Ласовського** відрізняються від попередніх описів авангардного мистецтва та є біографічними доробками. Книги «Генерал Тарнавський. Репортаж» (1935 р.) та «Два обличчя Антонича» (1939 р.) розкривають життя та творчість відомих українських діячів. Проаналізувавши праці майстра, можна визначити їхні спільні та відмінні характеристики. Серед спільних рис варто вказати на те, що обидва тексти є біографічними за своєю суттю. У кожній із них автор змістовно розкриває та аналізує історичні персоналії. Вповні розкриваються професії представників, яким присвячено роботи, а також віддзеркалюються тонкощі життя догочасної епохи. Однак форма викладу в цих працях різна. У роботі «Генерал Тарнавський. Репортаж» використано форму запису думок генерала від першої особи, які вирізняються систематизованим викладом життєвих подробиць у контексті історичних подій. У праці «Два обличчя Антонича» митець використовує просту мову, описуючи свої спогади, віхи життя та творчі досягнення особистості.

У тексті «Генерал Тарнавський. Репортаж» на відміну від роботи «Два обличчя Антонича» відсутня авторська думка В. Ласовського. Текст доробків представлено по-різному, починаючи від думок та ідей і закінчуючи композицією тексту.

Зауважимо, хоч автор і вивчає біографії відомих українських діячів, для його теоретичної спадщини цінними є думки та праці, що характеризують не тільки особистість, якій присвячена робота, а й власне підхід автора до створення таких теоретичних праць. За змістом вони різні, бо автор як митець не повторюється (такий принцип притаманний йому як художнику і теоретику). В. Ласовський демонструє творчу розмаїтість і намагається зафіксувати життєві моменти особистості так, щоб зацікавити інших її діяльністю та філософією життя.

Про філософію образотворчого мистецтва розмірковує **Е. Козак** у роботі «Широкі шляхи і колоди на них» (1947 р.), опублікованій у журналі «Арка», що видавався в Мюнхені для українських культурних діячів-емігрантів. Текст являє собою доповідь на мистецькій конференції, у якому стиль написання відзначається більш вільною формою, що робить його живим і сприяє кращому розумінню головної думки автора. У праці у загальних рисах розкриваються проблеми тогочасного українського образотворчого мистецтва, а також першопричини так званого «застою» в мистецькому середовищі. Е. Козак наголошує на потужному впливі зарубіжних мистецьких шкіл і напрямів на українських художників-емігрантів, що виникло через жорсткі обмеження радянської влади, яка «законсервувала» українське мистецтво та не дозволяла йому розвиватися вільно й багатогранно. Такий стан спричинено не лише обмеженням свободи вираження власної думки, але й забороною критикувати владу, що не заохочувалося радянським режимом.

Е. Козак (1947) багато уваги звертає на процес самовираження та розвитку української мистецької думки. Він виділяє декілька ключових негативних аспектів, із якими зіткнулися українські художники-емігранти. Один із них – різне сприйняття публікою українського мистецтва, а також сприймання художника новою аудиторією, яка має інший менталітет і культурні особливості. Другий аспект – боротьба за збереження цілісності українського мистецтва: «І так чим далі, тим порожнішою стає в нас на еміграції фраза “на широкі шляхи”. Чим далі, тим більше ми стоїмо від цього шляху, тим більше розгублюємося на вузьких, особистих стежках і стежечках, на яких до решти розтрачуємо і роздрібнюємо наш великий мистецький капітал, з яким виїхали ми сюди на чужину» (с. 30). Така думка педагога є гострим проблемним питанням для українських митців за кордоном. Його вирішення полягає у спробі зберегти українську ідентичність і мистецтво, не піддаватись різним обставинам, проблемам або тиску суспільства, але водночас усвідомлювати художні образи, прийнятні для місцевої аудиторії. Такі на перший погляд незначні обставини руйнують цілісність українського

культурного середовища, тому Е. Козак закликає продовжувати свій мистецький національний шлях.

Назва доповіді «Широкі шляхи і колоди на них» чітко відображає зазначений зміст, оскільки кожен художник-емігрант має свої національні риси і традиції, які він транслює у власній творчості як шляхи, по яких він іде з іншими митцями. Але на цій дорозі трапляються «колоди», котрі заважають триматися разом. Е. Козак вважає за необхідне знайти способи не схибити цього широкого шляху й продовжити свій рух уперед.

Висновки. Підсумовуючи й узагальнюючи результати аналізу науково-педагогічного потенціалу праць художників-емігрантів першої половини ХХ століття, слід відзначити кілька характерних аспектів. Перший аспект – у широкому сенсі написані тексти можна розділити на теоретичні доробки історико-мистецтвознавчого змісту та методичні праці. Історико-мистецтвознавчі розвідки своєю чергою мають широке проблемне поле і напрями дослідження (Ласовський, 1935; Малевич, 1929; Самокиш, 1937; Січинський, 1923). Методичні роботи представлених художників-педагогів, на відміну від інших проаналізованих нами праць, усе ж написані не як методичні рекомендації або поради до покрокового виконання певного виду образотворчої діяльності (Архипенко, 1922; Гагенмейстер, 1930; Колос, 1949). Вони мають змішаний характер, містять мистецтвознавчі знання та виконують більш широку функцію – розкриття *техніки і технологій* створення художнього твору в контексті історії розвитку конкретного художнього стилю або жанру. Ці два напрями розвинулись і визначили рівень професійності досліджуваних художників-педагогів не тільки в культурі, а й у мистецькій освіті загалом.

Другий аспект – доробок художників-педагогів, що опинилися в еміграції, відіграє важливу роль у збагаченні й формуванні суспільної думки в інших країнах, які зазнали впливу українських мистецьких і педагогічних ідей. Даний аналіз відображає високий рівень української мистецької освіти вже за тих часів, а також її самобутній характер, який українські емігранти пропонували різним мистецьким освітнім установам у всьому світі.

Відзначимо, що працюючи в різних освітніх мистецьких установах, українські художники-педагоги створили в еміграції власну українську спільноту за межами України, у різних куточках світу, зберігаючи автентичність навчання образотворчого мистецтва не тільки українських здобувачів за кордоном, а й представників інших країн Європи та Америки. У своїх творах вони презентували власне бачення різних проблемних питань, що сприяло подоланню певних труднощів, із якими зіткнулися (або стикаються) учні під час навчання. Окрім того, дослідження спадщини українських емігрантів дають змогу більш широко розкрити особливості історичного розвитку мистецтва України, починаючи з часів Київської Русі, схарактеризувати авангардизм і водночас розкрити філософський підтекст авторських полотен.

Перспективи подальших досліджень. Художники-педагоги заклали основу для подальшого збереження тих проукраїнських цінностей, котрі є частиною аксіосфери кожного українця за кордоном, які він покликаний берегти і не забувати про те, що жодна суспільна думка не повинна впливати на авторську інтерпретацію дійсності в образотворчих композиціях. Ми вважаємо, що перспектива подальших досліджень полягає в більш широкому вивченні прогресивних ідей і думок художників-педагогів першої половини ХХ століття, які залишаються актуальними в сучасних умовах розвитку професійної та вищої художньої освіти в Україні. Окрім того, важливо детальніше проаналізувати теоретико-методичний внесок художників-педагогів, що збагатить українську науково-мистецьку базу.

Список використаної літератури

- Архипенко, О. (1922). Ответ А. Архипенко. *Вещь*, 3, 11-12.
- Ващук, Л. (2018). Творчість українських митців за кордоном: Джерелознавчий огляд документів ЦДАЗУ. *Архіви України*, 1 (312), 118-134.
- Вежбовська, Л. (2019). Малевич і набіди: до специфіки ранньої творчості засновника супрематизму. *Вісник ХДАДМ*, 2, 46-55.
- Гагенмейстер, В. (1930). *Настінні паперові прикраси Кам'янецьчини*. Кам'янець-Подільський: Видання художньо-промислової профшколи.
- Клименко, М. (2021). Олександр Архипенко: художньо-естетичні та філософські засади епохи європейського авангарду. *Вісник ХДАДМ*, 1, 69-76.
- Козак, Е. (1947). Широкі шляхи і колоди на них. *Арка*, 2-3, 28-30.
- Колос, С. (1949). Метод використання народного художньо-виробничого досвіду в проектуванні декоративних тканин. В кн. Н. Манучарова (Ред.). *Декоративні тканини* (с. 5-46). Київ: Вид-во Академії архітектури УРСР.

- Коляда, І. (2018). *Казимир Малевич*. Харків: Фоліо.
- Ласовський, В. (1935). *Генерал Тарнавський. Репортаж*. Львів: Видавнича кооператива «Червона картина».
- Ласовський, В. (1939). Два обличчя Антонича. *Ми*, 3 (10), 21-26.
- Малевич, К. (1929). Леже, Грі, Гербін, Метцінгер. *Нова генерація*, 5, 57-67.
- Малевич, К. (1929). Кубо-футуризм. *Нова генерація*, 10, 58-67.
- Паньок, Т. (2016). *Розвиток вищої художньо-педагогічної освіти в Україні у ХХ столітті (1917–1991)*. Харків: Оперативна поліграфія: ФОП Здоровий Я. А.
- Романько, І. (2020). *Історія та культура української діаспори*. Кропивницький: Вид-во Льотної академії НАУ.
- Самокиш, М. (1937). *Як я став художником*. Київ: Мистецтво.
- Січинський, В. (1923). *Архітектура Крехівського монастиря по деревовриту 1699 р. Реферат читаний на зібранню гуртка діячів українського мистецтва у Львові*. Львів.

Olha Bolshanina

THE CONTRIBUTION OF MIGRANT ARTISTS-EDUCATORS TO THE DEVELOPMENT OF ART LITERACY IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

The article analyses the theoretical and methodological ideas of artists-pedagogues who emigrated abroad in the first half of the twentieth century. The works of such teachers as O. Arkhyenko, V. Hagenmeister, E. Kozak, S. Kolos, V. Lasovsky, K. Malevych, M. Samokysh, and V. Sichynskyi are analyzed. The fundamental ideas of the artists, which were highlighted in their theoretical works, are outlined. Several opinions are formulated regarding the purposes of writing these works and their role in developing art education within the studied period. The article summarises and generalizes the results of the analysis of the scientific and pedagogical potential of the works of migrant artists of the first half of the twentieth century and notes several distinctive aspects. The first aspect is that, broadly, the article was divided into theoretical works of historical and art historical content and methodological works. The second defined aspect is the works of artists and pedagogues who found themselves in exile and played an essential role in enriching and shaping the public opinion of other countries, which were influenced by Ukrainian artistic and pedagogical ideas.

The author analyses the reflection of the level of Ukrainian art education in the first half of the twentieth century and describes its original nature, which Ukrainian emigrants proposed to various art educational institutions worldwide.

An opinion is formed on the work of Ukrainian artists-teachers (who were in emigration) in various vocational and higher art education institutions, who have created their Ukrainian community outside Ukraine, in different parts of the world, preserving the authenticity of teaching fine arts not only to Ukrainian students abroad but also to representatives of other countries of Europe and America.

The article provides recommendations on various areas of studying fine arts in higher and vocational education institutions and their use in modern theory and practice.

Keywords: *professional training; artist-pedagogue; art education; fine arts; vocational education institution; higher education institution; technique and technology.*

References

- Arkhyenko, O. (1922). Otvet A. Arkhyenko [Answer by A. Archipenko]. *Veshch [Thing]*, 3, 11-12 [in Russian].
- Hahenmeister, V. (1930). *Nastinni paperovi prykrasy Kamianechchyny [Wall paper decorations of Kamianechchyna]*. Kamianets-Podilskyi: Vydannia khudozhno-promyslovoi profshkoly [in Ukrainian].
- Klymenko, M. (2021). Oleksandr Arkhyenko: khudozhno-estetychni ta filosofski zasady epokhy yevropeiskoho avangardu [Oleksandr Arkhipenko: artistic, aesthetic and philosophical foundations of the era of the European avant-garde]. *Visnyk KhDADM [Herald of KhDADM]*, 1, 69-76 [in Ukrainian].
- Kozak, E. (1947). Shyroki shliakhy i kolody na nykh [Wide paths and logs on them]. *Arka [Arch]*, 2-3, 28-30 [in Ukrainian].
- Kolos, S. (1949). Metod vykorystannia narodnoho khudozhno-vyrobnychoho dosvidu v proektuvanni dekoratyvnykh tkanyn [The method of using folk art and production experience in the design of decorative fabrics]. In N. Manucharova (Ed.). *Dekoratyvni tkanyny [Decorative fabrics]* (pp. 5-46). Kyiv: Vydavnytstvo akademii arkhitektury URSR [in Ukrainian].
- Koliada, I. (2018). *Kazymyr Malevych [Kazimir Malevich]*. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
- Lasovskyi, V. (1935). *Heneral Tarnavskyyi. Reportazh [General Tarnavskyyi. Reportage]*. Lviv: Vydavnycha kooperatyva «Chervona kartyna» [in Ukrainian].
- Lasovskyi, V. (1939). Dva oblychchia Antonycha [Two faces of Antonych]. *My [We]*, 3 (10), 21-26 [in Ukrainian].
- Malevych, K. (1929). Lezhe, Hri, Herbin, Mettsinher [Leger, Gree, Gerbin, Metzinger]. *Nova heneratsiia [A new generation]*, 5, 57-67 [in Ukrainian].
- Malevych, K. (1929). Kubo-futuryzm [Cubo-futurism]. *Nova heneratsiia [A new generation]*, 10, 58-67 [in Ukrainian].
- Panok, T. (2016). *Rozvytok vyshchoi khudozhno-pedahohichnoi osvity v Ukraini u XX stolitti (1917–1991) [Development of higher artistic and pedagogical education in Ukraine in the 20th century (1917–1991)]*. Kharkiv: Operatyvna polihrafiia: FOP Zdorovyi Ya. A. [in Ukrainian].
- Romanko, I. (2020). *Istoriia ta kultura ukrainskoi diaspory [History and culture of the Ukrainian diaspora]*. Kropyvnytskyi: Vydavnytstvo Lotnoi akademii NAU [in Ukrainian].
- Samokysh, M. (1937). *Yak ya stav khudozhnykom [How I became an artist]*. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
- Sichynskyyi, V. (1923). *Arkhitektura Krekhivskoho monastyria po derevovrytu 1699 r. Referat chytanyi na zibranni u hurtku diiachiv ukrainskoho mystetstva u Lvovi [The architecture of the Krekhiv monastery according to the woodcut of 1699. The abstract was read at a meeting of the circle of Ukrainian art figures in Lviv]*. Lviv [in Ukrainian].
- Vashchuk, L. (2018). Tvorchist ukrainskykh myttsiv za kordonom: Dzhereloznavchyi ohliad dokumentiv TsDAZU [Creativity of Ukrainian artists abroad: Source-based review of the documents of the Center for Social and Cultural Affairs of Ukraine]. *Arkhivy Ukrainy [Archives of Ukraine]*, 1 (312), 118-134 [in Ukrainian].
- Vezhbovska, L. (2019). Malevych i nabidy: do spetsyfika rannoi tvorchoosti zasnovnyka suprematyzmu [Malevich and Nabid: to the specifics of the early work of the founder of Suprematism]. *Visnyk KhDADM [Herald of KhDADM]*, 2, 46-55 [in Ukrainian].

Одержано 25.08.2023 р.

УДК 378.011.3-051:75

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2023.28.293180>

Тетяна Саєнко, м. Полтава

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2397-0902>

Лариса Гриценко, м. Полтава

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0366-9386>

Олена Перепелиця, м. Полтава

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8368-8311>

ХУДОЖНЬО-ТВОРЧІ ПРОЄКТИ У ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОМУ СТАНОВЛЕННІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА І ТЕХНОЛОГІЙ

Статтю присвячено проблемам професійно-особистісного становлення майбутніх учителів образотворчого мистецтва і технологій. Висвітлено різні підходи до їх вирішення; виокремлено ключові поняття дослідження. Розглянуто художньо-творчі проєкти як засіб професійно-особистісного становлення майбутніх учителів образотворчого мистецтва і технологій, їхні різновиди та шляхи реалізації. Доведено їхню ефективність і необхідність упровадження в процес підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої педагогічної освіти.

Ключові слова: художньо-творчі проєкти (сутність, різновиди, шляхи реалізації); професійно-особистісне становлення; майбутні вчителі образотворчого мистецтва і технологій.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку нашого суспільства для вищої педагогічної освіти став періодом кардинальних змін, які спрямовано на розробку нових теоретико-методологічних підходів, методів і технологій підготовки конкурентоспроможних фахівців, переосмислення шляхів їхнього професійно-особистісного становлення.

Професійний стандарт за професіями «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (2020) визначає здатність до професійного та особистісного саморозвитку впродовж усього життя як одну з ключових компетентностей педагога.

Професійно-особистісне становлення майбутнього вчителя розпочинається на етапі професійної підготовки в закладі вищої освіти. Так, у Законі України «Про вищу освіту» йдеться про

професійне становлення і професійне зростання особистості студента як спеціаліста, професіонала, про формування творчої, духовно багатой особистості з урахуванням її потреб, інтересів, бажань, здібностей (*Закон України «Про вищу освіту»*). Сучасна система освіти потребує нових підходів до підготовки вчителів, створення відповідних умов, формування інтересу до естетики навколишньої дійсності, задоволення потреб сучасної молоді в самовираженні, яка реалізується в продуктивній художньо-творчій діяльності студентів. Відтак, особливої актуальності набуває проблема професійно-особистісного становлення майбутніх учителів образотворчого мистецтва і технологій шляхом залучення їх до участі в художньо-творчих проєктах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Авторами класичних концепцій професійного та особистісного становлення фахівця є американські дослідники Д. Сьюпер (теорія професійної зрілості), Дж. Холланд (типологічна теорія). Зіткнення власних уподобань індивіда з професійними альтернативами як механізм професійного розвитку розглядають Д. Тідеман і О. Хара. Методологічні засади психофізіологічного забезпечення професійно-особистісного становлення фахівців досліджує О. Кокун. Психологічні умови професійного становлення студентів і шляхи професійного вдосконалення педагога розглядають М. Ковтонюк, О. Паламарчук, Н. Сидорчук та ін. Широкий спектр проблем професійно-особистісного становлення майбутнього педагога є предметом наукових розвідок В. Андрущенко, І. Бежа, Г. Васяновича, С. Гончаренка, І. Зязюна, В. Кременя, Н. Ничкало, В. Радул та ін. Професійне та особистісне становлення майбутнього вчителя на етапі професійно-педагогічної підготовки в закладах вищої освіти вивчали О. Антонова, М. Гриньова, Р. Гуревич, О. Дубасенюк, А. Коломієць, С. Коновець, З. Курлянд, М. Лещенко, І. Мельник, О. Падалка, О. Пехота та ін. Дослідники О. Вознюк, А. Деркач, О. Огієнко розкрили фактори, які сприяють професійно-особистісному зростанню особистості загалом і вчителя зокрема.

Методичні аспекти викладання фахових дисциплін для майбутніх учителів образотворчого мистецтва розробляють О. Кайдановська, Ю. Мохірева, О. Музика, І. Пастир, Л. Полудень, М. Пічкур, М. Резніченко, Г. Сотська, О. Шевнюк та ін. Впровад-

ження новітніх технологій у мистецько-педагогічну освіту, зокрема проєктного навчання досліджують Г. Падалка, О. Олексюк; специфіку організації проєктної діяльності вивчають В. Бербець, Н. Дубова, О. Коберник, Ю. Кулінка, Н. Комарницька, В. Сидоренко, С. Сисоєва та ін.; особливості педагогічного проєктування виокремлюють В. Безрукова, В. Безпалько, Т. Газука, Л. Закота; методику використання проєктів у професійній підготовці майбутніх учителів мистецтва запропонували К. Баханов, А. Касперський, Т. Кручинина, О. Пехота та ін.

Питанням проєктування на уроках трудового навчання та організацію проєктної діяльності в процесі фахової підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій приділено значну увагу в працях О. Коберника, А. Терещука, С. Ткачука, Л. Савченко, В. Стешенка, В. Яковлевої та ін.; управління проєктною діяльністю досліджують І. Дмитрієв, Н. Доценко, Н. Сась, А. Чередниченко та ін.

Мета статті – розглянути шляхи використання художньо-творчих проєктів у процесі професійно-особистісного становлення майбутніх учителів образотворчого мистецтва і технологій.

Методи дослідження. Досягнення мети вимагало теоретичного аналізу педагогічної, мистецько-педагогічної, методичної літератури, а також синтезу та систематизації джерел інформації для визначення ключових понять окресленої тематики та вирізнення її окремих аспектів; узагальнення власного педагогічного досвіду залучення майбутніх фахівців до участі в художньо-творчих проєктах як засобу їх професійно-особистісного становлення.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу праць учених встановлено, що існують різні погляди на проблему професійно-особистісного становлення майбутніх фахівців. Так, О. Акімова (2014) вважає, що результатом професійно-особистісного становлення вчителя має бути педагогічна творчість. Сутність педагогічної творчості дослідниця тлумачить на підґрунті інноваційного підходу та наголошує, що саме він є найбільш ефективним для розв'язання педагогічних завдань.

Безперечною цінністю щодо розробки проблеми професійно-особистісного становлення майбутнього педагога є результати

досліджень С. Яланської (2014). На її думку, професійно-особистісне становлення майбутнього вчителя неможливе без розвитку його творчої діяльності. Саме творчість, за переконанням ученої, є системотвірним компонентом у структурі професійної компетентності, визначальним фактором розвитку професіоналізму вчителя та опанування ним досвіду (с. 23).

Ми погоджуємося з твердженням, що вагоме значення для досліджуваної проблеми має комунікативний аспект, бо професійно-особистісне становлення студента відбувається в педагогічній взаємодії в системі «викладач-студент» і в професійній діяльності через міжособистісні взаємини. Майбутній учитель може проявити себе як суб'єкт під час вибору та проєктування власної освітньої траєкторії, подальшого професійно-особистісного саморозвитку, самовизначення та самовдосконалення.

Привертають увагу погляди І. Мельник і О. Гончарук (2012), які зазначають, що професійне становлення вчителя визначається культурою професійно-особистісного самовизначення, яке створює умови для забезпечення здатності до вибору в умовах постійно змінюваного професійного буття (с. 102).

Серед основних якостей педагога варто назвати ініціативність, креативність і готовність до інновацій. Так, академік І. Зязюн (2004) зазначав, що важливим аспектом професійно-особистісного становлення вчителя є проєктування ним майбутньої діяльності та засвоєння системи необхідних знань, умінь і способів (с. 186).

Теоретичну та практичну значущість для нашого дослідження мають розвідки професора В. Орлова (2003). Він тлумачить професійно-особистісне становлення майбутнього вчителя як динамічну властивість особистості, що пов'язана з формуванням як особистісних, так і професійних якостей, а також усвідомленим ставленням студента до педагогічної професії, що суттєво впливає на його професійну підготовку та майбутню професійну діяльність (с. 64).

Отже, аналіз наукової літератури з проблем професійно-особистісного становлення майбутніх учителів показав, що різні підходи орієнтують на розвиток позитивного ставлення до

навчальної та професійної діяльності, мотивації й готовності до творчої самореалізації в професії та впровадження інновацій; формування загальних і фахових компетентностей; виховання особистісних якостей, що є значущими для професії вчителя.

Виявляючи сутність окресленого феномену, доречно скористатися висновками науковців, які визначають професійно-особистісне становлення майбутніх учителів як цілісний і послідовний процес поетапного опанування педагогічної професії, пов'язаний із розвитком професійно-особистісної сфери, під час якого відбувається якісна зміна професійно значущих особистісних характеристик, формування загальнопедагогічних і фахових компетентностей, педагогічних здібностей і комунікативної культури студента (Маковічук, 2022, с. 20).

Ефективними шляхами здійснення процесу професійно-особистісного становлення майбутніх учителів, на думку вчених, є навчальні, практико орієнтовані заходи, спрямовані на особистісну активізацію студентів, їх професійну мотивацію; націленість на професійно-педагогічну діяльність, формування активного інтересу до неї та самореалізацію, що є важливим для нашого дослідження.

Аналіз досвіду підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва і технологій у закладах вищої педагогічної освіти дозволив виявити актуальність використання в процесі їх професійно-особистісного становлення такого інноваційного методу як художньо-творчі проекти.

Безперечно, варті уваги наукові погляди професора О. Шевнюк (2017), яка визначає метод проектів як спосіб організації навчальної діяльності, спрямованої на розв'язання особистісно значущої для студентів проблеми, оформленої у вигляді певного кінцевого продукту. Суть методу, зазначає автор, полягає в стимулюванні у здобувачів інтересу до визначеної проблеми, опанування ними знань і вмій для її вирішення.

За твердженням відомого методолога педагогіки, академіка С. Гончаренка (1997), один і той же елемент виховного / дидактичного впливу залежно від його ракурсу може бути

водночас і методом, і засобом, що вповні стосується і художньо-творчих проєктів.

Погоджуємося з думкою М. Білецької та Т. Підварко (2020), які необхідними умовами реалізації художньо-творчих проєктів називають наявність: заздалегідь вироблених уявлень про кінцевий продукт цієї діяльності; етапів проєктування (формулювання концепції, визначення цілей і завдань проєкту, доступних і оптимальних ресурсів діяльності, створення плану, програм і організації діяльності щодо реалізації проєкту); реалізації проєкту, його осмислення і рефлексії результатів діяльності.

Доведено, що залучення до виконання таких проєктів сприяє максимальному втіленню особистісних здібностей; створює умови для самореалізації кожного учасника; забезпечує використання набутих знань на практиці та публічну презентацію досягнутого, а результат цієї діяльності має вагоме прикладне й особистісне значення (Ящук, 2020, с. 67-72).

На наш погляд, використання художньо-творчих проєктів як засобу професійно-особистісного становлення майбутніх учителів образотворчого мистецтва і технологій буде ефективним на заняттях із фахових дисциплін; дисциплін вільного вибору; під час проходження виробничої педагогічної практики в закладах загальної середньої та позашкільної освіти; за умов участі студентів у заходах, які відбуваються в межах роботи творчих лабораторій випускових кафедр.

У Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка майбутні вчителі образотворчого мистецтва і технологій опановують технології створення художньо-творчих проєктів під час вивчення таких освітніх компонентів, як «Методика навчання образотворчого мистецтва», «Практика художніх експозицій» за ОП «Середня освіта (Образотворче мистецтво)» та «Теорія і методика трудового навчання та технологій», «Дизайн-практикум з декоративно-прикладної творчості», «Технологічний практикум (обслуговуючі/технічні види праці)», «Основи проєктування та моделювання», «Основи виставкової діяльності» за ОП «Середня освіта (Трудове навчання та технології)». У процесі виконання індивідуальних

завдань із навчальних дисциплін студенти самостійно планують, розробляють і виготовляють художньо-творчі проекти, які мають певну новизну і значущість.

Цілком логічно, що першими пропонуємо студентам найпростіші завдання, наприклад, художньо-творчий проєкт оформлення твору або виробу, який має на меті створення цілісного образу, підкреслення відмінних рис («Виріб інтер'єрного призначення. Панно “Дерево життя”», «Сувенір. Паперова лялька в національному вбранні»).

Наступне індивідуальне завдання більш складного рівня: розробка художньо-творчого проєкту виготовлення серії виробів, пошук балансу стилістичних констант, завдяки чому вироби будуть сприйматися як сукупність споріднених художніх предметів?) («Набір дерев'яних виробів для кухні», «Декоративні тарелі»).

Найвищий рівень складності – це розробка художньо-творчого проєкту, в якому необхідно вирішити завдання досягнення цілісності колекції («Вузлові ляльки. Весілля», «Дівочі сукні. “Писанкові”»).

Один із найпотужніших видів художньо-творчих проєктів, котрі ефективно впливають на професійно-особистісне становлення майбутніх учителів образотворчого мистецтва і технологій, – залучення студентів до художнього оформлення шкільних приміщень і рекреацій дитячих лікарень під час проходження виробничої педагогічної практики в закладах загальної середньої та позашкільної освіти. Такі проєкти часто є результатом власної ініціативи студентів, реалізуються ними у вільний час і засвідчують високий рівень їхньої професійно-особистісної готовності до художньої і педагогічної діяльності.

Серед таких проєктів слід виокремити: спільні проєкти викладачів і студентів; студентські проєкти, виконані під керівництвом викладачів (практична частина кваліфікаційних досліджень); проєкти, авторами і виконавцями яких є студенти (Саєнко, Чернощоків, Мужикова, 2018).

Прикладами художньо-творчих проєктів, які є результатом співпраці викладачів і студентів можна назвати оформлення кабінету народознавства в Микільському навчально-реабілітацій-

ному центрі Полтавського району Полтавської обласної ради та кімнати відпочинку в Новосанжарському дитячому будинку-інтернаті для дівчат (у навчальних закладах, де виховуються діти з особливими потребами).

У роботі над такими проєктами брали участь студенти різних курсів. Вони мали можливість стати співорганізаторами художньо-творчих проєктів: разом із викладачами розробляли їхню концепцію (створення декоративних композицій на матеріалі традицій полтавського художнього розпису); обговорювали етапи виконання (розробка композиційного та колористичного рішення; підготовка ескіза; перенесення малюнка на стіну; виконання підмалювка; прописування великих деталей; відпрацювання дрібних елементів; оцінка загального вигляду та уточнення деталей; підсумовування результатів виконаної роботи; оцінка її результатів); брали безпосередню участь у їх реалізації (Мужикова, 2017).

Серед студентських художньо-творчих проєктів, виконаних під керівництвом викладачів, варто назвати роботу над практичною частиною кваліфікаційних досліджень (до прикладу, розпис стін у рекреації ліцею №6 «Лідер» Полтавської міської ради).

Загалом учасники художньо-творчих проєктів надалі виявляють активність і самостійність у таких видах діяльності. Вони мають певний досвід роботи в команді та комунікації з глядачами й замовниками, рішучі до дій, здатні критично ставитись до результатів власної діяльності та роботи учасників проєкту. Прикладом художньо-творчого проєкту, авторами та виконавцями яких є студенти (обґрунтування ідеї, розробка ескіза, виконання роботи в матеріалі, організація і проведення відкриття) є розпис стіни в рекреації онкогематологічного відділення дитячої міської клінічної лікарні м. Полтави.

Професійно-особистісне становлення майбутніх учителів образотворчого мистецтва і технологій обумовлюється активністю студентів, їх бажанням і потребою творити, оприялювати професійний інтерес, реалізуватися в різних видах діяльності, виформовувати власну траєкторію зростання. На наш погляд, фаховий і особистісний розвиток можливий за умов участі

студентів у мистецьких заходах, які відбуваються в межах роботи творчих лабораторій випускових кафедр і стимулюють до розробки та реалізації різноманітних художньо-творчих проєктів, а саме:

- у майстер-класах («Полтавський розпис», «Прикрашаємо коника», «Мальовка», «А по Україні мальви зацвітають!», «Мій друг Папуга», «Зайчик-побігайчик», «Півень Вириванка», «Незабаром літо!», «Новорічний декор», «Нитяна графіка»);

- у виставках навчально-творчих робіт і художньо-творчих проєктів студентів («Традиції українського розпису», «Пленерні замальовки», «Писанкове диво», «Світ захоплень студентів кафедри образотворчого мистецтва»);

- у спільних виставках творчих робіт викладачів, випускників і студентів («Полотняний літопис кафедри», «Духовний поступ кафедри», «Усе моє, все зветься – Україна!», «Квітами багата Україна-мати!», «Трояндовий подих»);

- у виставках-конкурсах («Співає Український народний хор «Калина» імені Григорія Левченка»);

- у мистецьких пленерах-конкурсах («Цвітуть іриси просто дивовижні», «Чорнобривці з рідного краю», «Завітала в гості Зимонька-зима!», «Мерехтить у саду тюльпанів цвіт»; «Стежинками Ботанічного саду»,

- у мистецьких святах («Україна всміхається квітами!», «Червона троянда маленького принца», «Великодній кролик», «Креативні канікули у «Творчій майстерні» кафедри образотворчого мистецтва», «Нитка сонячного ранку, нитка пісні солов'я, ...», «Твій шлях до успіху»);

- у фестивалях мистецтв («Дитячий фестиваль літа у ПНПУ імені В. Г. Короленка»; «Фестиваль професій»);

- у процесі розробки макетів і виданні друкованої продукції (наприклад, програми, сертифікати та збірники матеріалів науково-практичних конференцій) та ін.

Важливо, що під час участі студентів у різноманітних художньо-творчих проєктах розвиваються професійно значущі якості, такі як: гуманність, активність, ініціативність, цілеспрямованість, відповідальність, сумлінність, працездатність, толерантність, самоконтроль, комунікативність та ін. Саме вони

поряд із загальними та фаховими компетентностями сприяють ефективному професійно-особистісному становленню майбутніх учителів образотворчого мистецтва і технологій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, залучення студентів до участі в художньо-творчих проєктах у навчальній, навчально-творчій і творчій діяльності сприяє ефективному професійно-особистісному становленню майбутніх учителів образотворчого мистецтва і технологій, у результаті чого відбуваються якісні зміни професійно значущих особистісних якостей здобувачів, формування в них загальних і фахових компетентностей, розвиток педагогічних, художніх, творчих здібностей і культури.

Подальшої дослідницької уваги потребує висвітлення педагогічних умов професійно-особистісного становлення майбутніх фахівців художньо-педагогічної та освітньо-технологічної галузей під час педагогічної практики.

Список використаної літератури

- Акімова, О. В., Галузяк, В. М. (2014). Концептуальні засади та система формування творчого мислення майбутнього вчителя. В кн. *Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя*: монографія (с. 4-20). Вінниця: ТОВ «НіланнЛТД».
- Білецька, М. В., Підварко, Т. О. (2020). Проектна діяльність майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі*, 72, 2, 18-21.
- Гончаренко, С. У. (1997). *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь.
- Закон України «Про вищу освіту»*. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
- Зязюн, І. А. (2004). *Педагогічна майстерність*: підруч. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ: Вища школа.
- Маковійчук, Н. (2022). *Професійно-особистісне становлення майбутніх учителів початкових класів у процесі педагогічної підготовки в закладах вищої освіти*. Чернівці.
- Мельник, І. М., Гончарук, О. В. (2012). Етапи професійного становлення майбутнього педагога. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Педагогічні науки*, 24 (237), 101-103.
- Мужикова, І. (2017). Мистецькі проєкти як засіб формування професійної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва. *Молодий вчений*, 8.1 (48.1), 35-38.
- Орлов, В. Ф. (2003). *Професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін*: монографія. Київ: Наукова думка.
- Саєнко, Т. В., Чорнощоків, А. Є., Мужикова, І. М. (2018). Кафедра образотворчого мистецтва. В кн. Н. В. Сулаєва, О. А. Гнізділова, Н. М. Манжелій та ін. (Ред.), *Психолого-педагогічний факультет. ПНПУ імені В.Г. Короленка*: монографія (с. 240-272). Полтава: АСМІ.

- Шевнюк, О. Л. (2017). *Методика навчання образотворчого мистецтва у вищих навчальних закладах*: навч. посіб. Київ, 2017.
- Яланська, С. (2014). Професійне становлення вчителя як актуальна проблема педагогічної психології. В кн. *Естетика і етика педагогічної дії*: зб. наук. пр. (Вип. 7, с. 33-44). Київ; Полтава.
- Ящук, С. М. (2012). Проектна діяльність та її місце у професійній підготовці магістрів технологічної освіти. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*, 21, 67-72.

Tetiana Saienko, Larysa Hrytsenko, Olena Perepelytsa

ARTISTIC AND CREATIVE PROJECTS IN THE PROFESSIONAL AND PERSONAL DEVELOPMENT OF FUTURE TEACHERS OF FINE ARTS AND TECHNOLOGIES

The article is devoted to the professional and personal development of future teachers of fine arts and technology issues. Different views and approaches to defining the category "future teachers' professional and personal development" are highlighted.

The ways of effective implementation of the process of professional and personal formation of future teachers of fine arts and technologies are defined and characterized. These are educational, practice-oriented activities aimed at the students' personal activation, and their professional motivation; focus on professional and pedagogical activity, formation of active interest in it; and self-realization.

Artistic and creative projects are considered as an effective means of professional and personal development of future teachers of fine arts and technologies.

Its effectiveness and the need to introduce it into the educational process of institutions of higher pedagogical education have been proven: in classes on the study of professional disciplines; discipline of free choice; during industrial pedagogical practice in institutions of general secondary and extracurricular education; under the conditions of students' participation in events that take place within the scope of work of creative laboratories of graduation departments.

The experience of implementing artistic and creative projects as an effective means of professional and personal development of future teachers of fine arts and technologies at Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University is highlighted.

It has been proven that involvement in the implementation of such projects contributes to the maximum use of personal abilities; creates conditions for self-realization of each participant; ensures the use of acquired knowledge in practice and public presentation of what has been achieved, and the result of this activity has significant applied and personal significance.

Further research attention is needed to highlight the pedagogical conditions of the professional and personal development of future specialists in the art-pedagogical and educational-technological fields during pedagogical practice.

Keywords: *artistic and creative projects (essence, varieties, ways of implementation); professional and personal development; future teachers of fine arts and technologies.*

References

- Akimova, O. V., & Haluziak, V. M. (2014). Kontseptualni zasady ta systema formuvannia tvorchoho myslennia maibutnoho vchytelia [Conceptual principles and system of formation of creative thinking of the future teacher]. In *Osobytno-profesiyni rozvytok maibutnoho vchytelia [Personal and professional development of the future teacher]*: monohrafiia (pp. 4-20). Vinnytsia: TOV «NilannLTD» [in Ukrainian].

- Biletska, M. V., & Pidvarko, T. O. (2020). Proiektna diialnist maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva [Project activity of the future music teacher]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vmshchii i zahalnoosvitnii shkoli [Pedagogy of the formation of a creative personality in higher and secondary schools]*, 72, 2, 18-21 [in Ukrainian].
- Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Makoviichuk, N. (2022). *Profesiino-osobystisne stanovlennia maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv u protsesi pedahohichnoi pidhotovky v zakladakh vyshchoi osvity [Professional and personal development of future primary school teachers in the process of pedagogical training in institutions of higher education]*. Chernivtsi [in Ukrainian].
- Melnyk, I. M., & Honcharuk, O. V. (2012). Etapy profesiinoho stanovlennia maibutnoho pedahoha [Stages of professional development of a future teacher]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Pedahohichni nauky [Bulletin of the Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi. Pedagogical sciences]*, 24 (237), 101-103 [in Ukrainian].
- Muzhykova, I. (2017). Mystetski proekty yak zasib formuvannia profesiinnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva [Art projects as a means of forming the professional competence of future art teachers]. *Molodyi vchenyi [A young scientist]*, 8.1 (48.1), 35-38 [in Ukrainian].
- Orlov, V. F. (2003). *Profesiine stanovlennia vchyteliv mystetskykh dystsyplin [Professional development of art teachers]: monohrafiia*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Saienko, T. V., Chornoshchokov, A. Ie., & Muzhykova, I. M. (2018). Kafedra obrazotvorchoho mystetstva [Department of Fine Arts]. In N. V. Sulaieva, O. A. Hnizdilova, N. M. Manzhelii ta in. (Eds.), *Psykhologo-pedahohichnyi fakultet. PNPu imeni V.H. Korolenka [Faculty of Psychology and Pedagogy. PNPu named after V.G. Korolenko]: monohrafiia* (pp. 240-272). Poltava: ASMI [in Ukrainian].
- Shevniuk, O. L. (2017). *Metodyka navchannia obrazotvorchoho mystetstva u vyshchyykh navchalnykh zakladakh [Methods of teaching fine arts in higher educational institutions]: navch. posib*. Kyiv [in Ukrainian].
- Yalanska, C. (2014). Profesiine stanovlennia vchytelia yak aktualna problema pedahohichnoi psykhologii [Professional development of a teacher as an actual problem of pedagogical psychology]. In *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii [Aesthetics and ethics of pedagogical action]: zb. nauk. pr. Poltav. nats. ped. un-t imeni V. H. Korolenka* (Is. 7, pp. 33-44). Kyiv; Poltava [in Ukrainian].
- Yashchuk, S. M. (2012). Proiektna diialnist ta yii mistse u profesiinii pidhotovtsi mahistriv tekhnolohichnoi osvity [Project activity and its place in the professional training of masters of technological education]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Olekandra Dovzhenka. Pedahohichni nauky [Bulletin of the Glukhiv National Pedagogical University named after Oleksandr Dovzhenko. Pedagogical sciences]*, 21, 67-72 [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [Law of Ukraine "On Higher Education"]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
- Ziazium, I. A. (2004). *Pedahohichna maisternist [Pedagogical skill]: pidruch. dlia stud. vyshch. navch. zakl.* Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

Одержано 14.09.2023 р.

ФОРМИ КОЛЕКТИВНОГО МУЗИКУВАННЯ НА УДАРНИХ ІНСТРУМЕНТАХ У МУЗИЧНИХ ШКОЛАХ

У статті розглядаються важливі аспекти організації колективного музикування на ударних інструментах у музичних школах. Проаналізовано різні форми колективного музикування, які використовуються для створення навчальних музичних колективів. Розкриваються важливі аспекти репетиційних методик і педагогічних стратегій, спрямованих на розвиток музичних навичок і соціальних умінь учасників. Окрема увага приділяється вибору репертуару, техніці гри на ударних інструментах, координації музикантів у колективі, взаємодії викладачів і учнів, розвитку слухових навичок і артистизму. Виявлено позитивний вплив колективного музикування на інтелектуальний і психоемоційний розвиток учасників. Пропонуються нові ідеї, що сприятимуть удосконаленню науково-методичних підходів до організації колективного музикування на ударних інструментах.

Ключові слова: колективне музикування; ударні інструменти; спеціальна музична освіта; музичне освітнє середовище; форми колективного музикування.

Постановка проблеми. У сучасному музично-освітньому середовищі однією з ключових складників розвитку молодих музикантів є колективне музикування. Однак, коли йдеться про навчання гри на ударних інструментах у музичних школах, виникає низка складних питань, пов'язаних із вибором ефективних форм навчання та розвитку учнів. Найпершою проблемою є визначення оптимальних форм колективного музикування. Ударні інструменти (ударні установки та перкусійні інструменти) вимагають специфічного підходу до викладання та спеціалізованого обладнання, що може вплинути на вибір організаційно-дидактичних форм. Другою ключовою проблемою є розробка ефективних методів і прийомів групового навчання учнів координації та техніці гри на ударних інструментах. Кожен музикант має зробити свій внесок у колективну гру, і тут виникає необхідність у створенні оптимальних умов для індивідуального та колективного розвитку. Третьою важливою проблемою є взаємодія викладачів і учнів у

процесі колективного музикування, а також розвиток соціальних і комунікативних навичок учасників колективу. Отже, окреслені проблеми вимагають системного аналізу та розробки ефективних педагогічних і науково-методичних підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методику навчання гри на різних ударних інструментах розробили Д. Агостіні, О. Андрєєва, К. Бейлі, Я. Жилинський, Х. Закиян, В. Конаков, К. Купинський, Р. Летем, Н. Мултанова, В. Осадчук, А. Рало, В. Сковер, Дж. Тизар, С. Фінк, В. Штейман та ін. (детальний огляд історії її становлення див. у статті А. Рало (2020)); репертуар для ансамблевого музикування запропонували В. Гришин, Н. Зівкович, В. Знаменський, К. Еппайс, О. Кміть, Ж. Металіді, М. Пекарський та ін. (Гончарик & Місько, 2007), а також його знаходимо в інтернет-ресурсах (*MusicaNeo*); окремі питання методики навчання учнів мистецьких шкіл колективного музикування обґрунтували Г. Буртон (G. Burton), Н. Грант, Дж. Морелло (Дуднік, Хмиров, & Томасишин, 2022), Ван Чунцзе (2020) та ін.

Мета статті – проаналізувати сучасні форми колективного музикування та систематизувати нові прийоми гри на ударних інструментах.

Методи дослідження: аналіз наукової, науково-методичної та методичної літератури з метою вивчення стану дослідження порушеної наукової проблеми; узагальнення власного музично-педагогічного досвіду навчання сольної та колективної гри на ударних інструментах. Застосування теоретичних і емпіричних методів дало змогу отримати об'єктивну й досить повну картину щодо сучасних форм колективного музикування та нових прийомів гри на ударних інструментах.

Виклад основного матеріалу. Заняття колективним музикуванням є однією з перспективних організаційних форм музичної освіти, яка дає змогу розкрити творчі здібності кожного учня, виховати культуру виконання, почуття відповідальності, працьовитість, артистизм, любов до музики. Під терміном «колективне музикування» розуміємо музично-виконавську діяльність у колективі, яка дозволяє гранично задовольнити музичні інтереси та розкрити творчі можливості дітей.

Головними завданнями колективного музикування в музичній школі є: формування в учнів початкових навичок, знань, умінь інструментального колективного музикування, розвитку музично-виконавських навичок та індивідуальних якостей кожного з учасників; заохочення до творчої самореалізації, публічних виступів; мотивування до подальшого навчання, залучення учнів до колективного музикування в різних за складом інструментальних ансамблях / оркестрах; ознайомлення і вивчення різноманітних зразків інструментальної музики, творів українських і зарубіжних композиторів; виховання в учнів інтересу до музичного мистецтва; виховання відповідальності за спільний результат виконання; формування навичок самостійної роботи над ансамблевими / оркестровими партіями; узгодження та координації власних виконавських дій з іншими учасниками колективу для досягнення спільного результату; ансамблевого / оркестрового виконавства, артистизму, сценічної майстерності, психологічного налаштування та здатності керувати власним настроєм під час публічного виступу.

Повний цикл навчання юного музиканта охоплює три етапи. Всім відомі особливості цих вікових категорій як фізіологічні, так і психологічні (Сергеєнкова, Столярчук, Коханова & Пасека, 2021). Залучення дітей до музики з ранніх років сприяє розкриттю в них різноманітних талантів і не лише музичних. Хоча в цьому віці ще рано говорити про конкретні дарування і їхню унікальність, головне – надати можливість творити. І для цього створюється предметно-розвивальне середовище, щоб у подальшому накопичити досвід художньо-творчої діяльності в різних її видах.

Для створення творчої атмосфери, розвитку дитини на допомогу приходять заняття «орфіки». В основі творчого методу Карла Орфа – імпровізація, вільне музикування дітей у поєднанні з елементами пластики, хореографії, театру. На думку знаного педагога, незважаючи на професію дитини в майбутньому, провідним завданням педагогів є розвиток у кожній особистості творчості, творчого мислення. Бажання і вміння творити проявляться в будь-якій сфері діяльності людини (Медвідь, 2021). Мудрість творчості полягає в тому, що не треба «квапити» почуття думкою, потрібно довіритися несвідомим емоціям дитини.

Поступово накопичуючи враження, музично-слухові уявлення, вона раптом розквітає у своїх творчих проявах.

Середній шкільний вік: головним для учнів стає спілкування з однолітками в рамках навчальної, організаційної та художньої діяльності. На цьому етапі навчання доцільно проводити цілеспрямовану роботу з розвитку інтелекту та здатності до аналітичного мислення учнів, розширення їх ерудиції та кругозору, виховання вольових рис характеру й артистичності.

Старший шкільний вік – найважливіший, оскільки старшокласник обирає професію, референтні групи людей і сам спосіб життя, до чого його зобов'язує життєва ситуація. Основного значення набуває ціннісно-орієнтована активність. Характер партнерських відносин між учителем і старшокласником якісно змінюється. Учень стає соратником, молодшим колегою педагога, який бачить у ньому творчу індивідуальність, яка поступово формується і розвивається.

Спільне музикування (гра в оркестрі, в ансамблі, спів у хорі, вокальному колективі) насамперед приносить дітям емоційне задоволення. На уроках панує атмосфера захопленості, часом натхнення, емоційна сфера учнів збагачується через постійне спілкування з музикою. Колективне музикування допомагає в подоланні багатьох негативних психологічних і особистісних комплексів, навчає етики поведінки і соціальних відносин, позитивного спілкування, підвищує самооцінку. Проте навіть у колективних видах творчості людина творить індивідуально, адже вносить те нове, що народилося в результаті власного інтуїтивного осяяння. Таким чином, навіть колективна творчість підкоряється індивідуальним законам.

Розглянемо особливості колективного музикування на ударних інструментах. Ударні інструменти – найдавніша та найбільш чисельна група серед усіх музичних інструментів. Їх ще позначають терміном «перкусія» (від лат. «percussio» – ударяти, вистукувати). Вони з'явилися першими в історії людства. Свою назву «ударні» музичні інструменти отримали через спосіб видобування звуку шляхом ударяння безпосередньо руками або спеціальними пристосуваннями (молоточками, паличками, колодушками тощо). Вони не лише задають ритм, але й створюють

музику. Тембр звучання ударного інструменту визначається сукупністю факторів: способом удару; формою тіла, що звучить; матеріалом, із якого виготовлено інструмент. Гучність звуку інструменту залежить від його розміру, сили удару або амплітуди коливання тіла, який звучить.

Велика кількість різних видів ударних інструментів спричинила необхідність їхньої класифікації (Ван Чунцзе, 2020). Залежно від висоти звуку ударні інструменти бувають: інструменти з певною висотою звучання, які можна налаштувати на конкретні ноти звукового ряду (вібрафон, дзвіночки, литаври, ксилофон та ін.); інструменти з невизначеною висотою звучання, які неможливо налаштувати на певну висоту звуку (малий барабан, великий барабан, тарілки, бубон, трикутник тощо).

Відповідно до звукоутворення ударні інструменти поділяються на: мембранні, у яких джерелом звуку є натягнута шкіра, пластикова мембрана або перетинка (бубон, барабан, литаври, бонго, том-томи, ухол, баньгу, баніа та ін.); ідіофони, у яких джерелом звуку є весь інструмент (вібрафон, маримба, гонг, ксилофон, трикутник, бас чаймс, дзвіночки та ін.).

У різні часи в різних народів були абсолютно не схожі інструменти. До прикладу, спочатку звук на барабанах видобували руками, а потім – щітками округлої форми. У кожному столітті відбувався розвиток ударних інструментів. Так, у ХХ столітті з'являється ударна установка, схожа на сучасну. Американські музиканти сформували ударну установку і розвивали новий стиль гри, що базувався на колективній імпровізації, це – джаз. Із виникненням хай-хету в 1920-х роках ударна установка набула сучасного вигляду. Для останніх років характерна тенденція до залучення унікальних ударних інструментів різних національних культур.

У сучасних музичних колективах поп- та рок-музики зросла роль ударних інструментів, розширився склад, удосконалились їхні можливості. Сучасні естрадні оркестри виконують твори в різних стилях, де барабани служать ритмічним каскадом. Виконавець має володіти прийомами та навичкам гри на різних ударних інструментах, застосовувати набуті під час навчання навички виконання в різних музичних стилях. Окрім традиційних ударних інструментів (великий барабан, малий барабан, тарілки,

ударна установка), в оркестрі постійно застосовуються інструменти «перкусії»: конги, бонго, гуіро, джембе, кабаца, шейкер.

З'явилися нові прийоми гри з використанням сучасних засобів, зокрема двох великих барабанів, дабл-біту та багато іншого. Постійне експериментування зі звуком та застосування великої кількості том-томів, флор-тому, інструментів різних етнічних призначень (рото-томи, октобани, тарілки) дозволяє виконавцю грати як руками, так і ногами.

Новий еволюційний етап розвитку ударних інструментів привів до появи електронних ударних інструментів, які широко використовуються в різних колективах академічного та естрадного напрямів. Можливості музикантів розширюються, дають змогу миттєво змінювати тембр зі зміною стилю, наприклад, від хеві-метал до фолк-музики.

Ансамблева гра для учнів і викладачів у класі ударних інструментів є однією з провідних видів музичної діяльності, бо більшість інструментів ударної групи є оркестровими. Заняття ансамблевою грою на ударних інструментах можуть бути розмаїтими та різножанровими. Під час гри в колективі в дитини швидше формуються навички гри на різних музичних інструментах ударної групи, вміння використовувати різні прийоми та методики. На спільних репетиціях із викладачами учні швидше опановують ті чи інші прийоми звуковидобування, ознайомлюються з традиційними стилями різних країн і континентів.

Ансамблі ударних інструментів можна розділити за напрямами та стилями. У класичних ансамблях використовуються класичні інструменти, виконується класична музика та переважають традиційні прийоми гри. До класичних інструментів відносять ксилофон, малий барабан, великий барабан, тарілки, вібрафон, маримба, трикутник і багато інших. У класичному традиційному ансамблі виконуються твори, написані в перекладі для ударних інструментів класичного та сучасного спрямування. Такі ансамблі зазвичай супроводжуються фортепіано або за акомпанемент послуговується сама гра на ударних інструментах.

Сучасний ансамбль може виконувати популярну музику в перекладі для інструментів із застосуванням різного акомпанементу, де використовуються найсучасніші засоби музичного

вираження та технології, електронної музики і популярної акустичної. Це переважно гра на барабанах під музичний супровід. Першим таким колективом, який вивів ударні інструменти на популярний рівень, став голландський гурт «Safri Duo», їх мелодії звучать постійно і міксуються різними діджеями й музикантами. Безперечно, це явище можна вважати значним досягненням у сучасній музиці. Раніше в колективі домінували звуковисотні інструменти, які грали мелодичну лінію твору, а в сучасному ансамблі панує ритм (ритмічні малюнки), виконаний на мембранних інструментах без певної висоти під супровід електронної музики. Це стимулювало створення різних колективів такого спрямування та синтез елементів шоу.

На сході популярним ансамблем барабанів є гра на японських барабанах тайко. Вважається, що їх було завезено з Китаю або Кореї між III і IX століттями, а після IX століття вони виготовлялися місцевими майстрами, що й створило умови для виникнення унікального японського інструменту. Достовірно відомо, що одне з ранніх призначень тайко було військове. Крім військових і територіальних, тайко завжди використовувалися і в естетичних цілях. Зі зміцненням основних релігійних учень ця функція перейшла до служителів синто і буддизму, а тайко стали храмовими інструментами. Барабанщики виконують композиції тільки з дозволу вчителя і вчать їх виключно на слух. Традиційно нотний запис не ведеться і, більш того, заборонений.

До сучасних ансамблів можна віднести і твори сучасних композиторів, написані виключно для ансамблю певного складу, для певних інструментів. Музика сучасних авторів (Делікюз, Живковіч, Кейко-Абе, Мінору Мікі, Фінк та багато інших) передбачає виконання сучасними методами, застосування нетрадиційних прийомів та інструментів: гра руками на тих інструментах, де треба застосовувати палички; гра різними предметами, з яких можна видобувати звук (каструлі, пательні, тазики, двері, молотки, щітки і т. ін.) в поєднанні з класичними інструментами.

Маршова техніка є однією із найскладніших, адже гра на малому барабані як базовому інструменті ударної групи є основою серед всіх інструментів. У сучасному світі маршові ансамблі поєднуються з духовими оркестрами, а також із

класичним складом ударної групи для більшої мелодійності та синтезу різних звучань. В Україні існують безліч колективів, які використовують маршові барабани. Одним із популярних є ансамбль барабанщиць – ансамбль дівчат, які грають і водночас рухаються під ритм. Найбільш професійні колективи використовують різні маршові інструменти та прийоми гри на них.

STOMP – ще один різновид ансамблю, що походить із Брайтона, Англії, у якому використовується тіло та звичайні предмети для створення театрального виступу з використанням ритмів, акробатики та пантоміми. У такій незвичайній грі застосовується все, із чого можна вилучити звук. Неймовірна енергетика ритму, драйву гри учасників дійства перетворює кожного слухача в учасника події, яка відбувається на сцені.

Розглядаючи різні форми музикування, склади інструментів, їхню кількість, ми намагаємось поєднати та відокремити ансамблеву гру, поділити її на стилі. За наявності різних інструментів, ми використовуємо маршові, класичні, сучасні, латиноамериканські форми музикування. Відповідно до музичного твору та складу колективу інструменти можуть бути як акомпанувальними, так і сольними. Загалом навички гри в колективі навчають дитину бути членом команди. За такої гри вона відчуває себе частинкою колективної творчості, засвоює звуковий баланс, динаміку, метр, ритм, цілісність музичної форми, навчається володіти різними інструментами, а не одним, як в інших класах сольних інструментів мистецьких шкіл. Граючи в ансамблях, учень демонструє емоції, заглиблюється у багатий світ ударних інструментів, пізнає оригінальні прийоми гри, відтворює нові звуки, ритми.

Висновки. Отже, колективне музикування є важливим складником навчального процесу в музичних школах для учнів, які вивчають ударні інструменти. Воно сприяє розвитку музично-виконавських навичок і соціальних умінь, формуванню командного духу. Нами було розглянуто різноманітні форми колективного музикування, такі як: маршові, класичні, сучасні, латиноамериканські. Кожна з цих форм має свої особливості та переваги. Важливим аспектом успішного колективного музикування є сприяння спільній роботі та взаєморозумінню між учнями й учителями. Педагоги відіграють важливу роль у створенні сприятливого психоемоційного середовища в групі. Колективне

музикування на ударних інструментах може стати основою для вибору подальшої музично-професійної кар'єри учнів і допомагати їм реалізувати свій творчий потенціал. Розвиток колективного музикування в музичних школах сприятиме ефективному формуванню музичної культури учнів і вдосконаленню музичної освіти загалом.

Перспективу подальших наукових розвідок убачаємо в пошуку ефективних методів навчання колективного музикування, розробці інноваційних освітніх програм, у вивченні психологічних і соціальних аспектів колективного музикування та аналізі його впливу на академічну успішність учнів.

Список використаної літератури

- Ван Чунцзе. (2020). Музично-шумові інструменти в сучасній мистецькій освіті. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*, 3 (132), 190-197.
- Гончарик, О. П., Місько, І. В. (Уклад.). (2007). *Музичний інструмент. Ударні інструменти*: програма для музичної школи, музичного відділення початкового спеціалізованого мистецького навчального закладу (школи естетичного виховання). Вінниця: ПП НОВА КНИГА.
- Дуднік, Є. І., Хмиров, С. І., Томасишин, М. М. (2022). *Типова навчальна програма з навчальної дисципліни «Ударні інструменти» середнього (базового) підрівня початкової мистецької освіти з музичного мистецтва початкового професійного спрямування, інструментальні класи*. Київ: Держ. НМЦ змісту культурно-мистецької освіти.
- Медвідь, Т. (2021). Творчий розвиток учнів у музично-педагогічній концепції Карла Орфа. В кн. *Естетика і етика педагогічної дії*: збірник наук. пр. (Вип. 23, с. 118-125). Полтава; Київ.
- Рало, А. А. (2020). Инновационные методы обучения, применяемые в классе ударных инструментов. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського = Scientific bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky*, 2 (131), 14-22.
- Сергеєнкова, О. П., Столярчук, О. А., Коханова, О. П., Пасека, О. В. (2021). *Вікова психологія*: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури.
- Burton, G. *Technique*. Retrieved from <https://pdfcoffee.com/gary-burton-technique-5-pdf-free.html>.
- MusicaNeo*: веб-сайт. https://www.musicaneo.com/ru/sheetmusic/instrumentation/76_marimba/

Yevhen Dudnyk

FORMS OF COLLECTIVE MUSIC PLAYING ON PERCUSSION INSTRUMENTS IN MUSIC SCHOOLS

The article considers significant aspects of the organization of collective music-making on percussion instruments in music schools. Its purpose, tasks, and stages of learning are formulated according to age periodization. The author classifies percussion instruments, traces their evolution, and emphasizes new playing techniques that appeared as a result of the development of instruments and creative experimentation with sound. Different forms of collective music making are analyzed, such as march, classical, modern, and Latin American ones. It is emphasized that each of them has its own characteristics and advantages, but all of

them can be successfully used to create educational music groups in music (art) schools. Crucial aspects of rehearsal methods and pedagogical strategies aimed at developing the musical skills and social skills of percussion ensemble members are revealed. Particular attention is paid to the choice of repertoire, the technique of playing percussion instruments, the development of students' listening skills and artistry, the coordination of musicians in the team, the interaction of teachers and students, the role of teachers in creating a musical and educational environment and a favorable atmosphere in the ensemble. The positive impact of collective music-making on the intellectual and psycho-emotional development of students studying in the percussion class has been revealed. New ideas are proposed that will contribute to scientific and methodical approaches improvement into the organization of collective music-making on percussion instruments.

Keywords: collective music making; percussion instruments; special musical education; musical educational environment; forms of collective music making.

References

- Burton, G. *Technique*. Retrieved from <https://pdfcoffee.com/gary-burton-technique-5-pdf-free.html>
- Dudnik, Ye. I., Khmyrov, S. I., & Tomasyshyn, M. M. (2022). *Typova navchalna prohrama z navchalnoi dystsypliny «Udarni instrumenty» serednoho (bazovoho) pidrivnia pochatkovoï mystetskoi osvity z muzychnoho mystetstva pochatkovoho profesiinoho spriamuvannia, instrumentalni klasy [A typical educational program for the discipline "Percussion instruments" of the middle (basic) sub-level of primary art education in musical art of the primary vocational direction, instrumental classes]*. Kyiv: Derzh. NMTs zmistu kulturno-mystetskoi osvity [in Ukrainian].
- Honcharyk, O. P., & Misko, I. V. (Comps.). (2007). *Muzychnyi instrument. Udarni instrumenty [Music instrument. Percussion instruments]: prohrama dlia muzychnoi shkoly, muzychnoho viddilennia pochatkovoho spetsializovanoho mystetskoho navchalnogo zakladu (shkoly estetychnoho vykhovannia)*. Vinnytsia: PP NOVA KNYHA [in Ukrainian].
- Medvid, T. (2021). *Tvorchiy rozvytok uchniv u muzychno-pedahohichnii kontseptsii Karla Orfa [Creative development of students in the musical and pedagogical concept of K. Orff]*. In *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii [Aesthetics and ethics of pedagogical action]: zbirnyk nauk. pr. (Is. 23, pp. 118-125)*. Poltava; Kyiv [in Ukrainian].
- MusicaNeo: veb-sait. Retrieved from https://www.musicaneo.com/ru/sheetmusic/instrumentation/76_marimba/
- Ralo, A. A. (2020). *Innovatsyonnye metody obucheniia, primeniaemye v klasse udarnykh instrumentov [Innovative teaching methods used in the class of percussion instruments]*. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrainskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni K. D. Ushynskoho [Scientific bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky]*, 2 (131), 14-22 [in Ukrainian].
- Serhieienkova, O. P., Stoliarchuk, O. A., Kokhanova, O. P., & Pasiaka, O. V. (2021). *Vikova psykholohiia [Age psychology]: navch. posib*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
- Van Chuntsze. (2020). *Muzychno-shumovi instrumenty v suchasniï mystetskii osviti [Musical and noise instruments in modern art education]*. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrainskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni K. D. Ushynskoho [Scientific bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky]*, 3 (132), 190-197 [in Ukrainian].

Одержано 31.08.2023 р.

ІННОВАЦІЇ У МИСТЕЦЬКІЙ І ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ

УДК 378.011.33:373.3/5.091.12.011.3-051

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2023.28.293188>

Олександр Кучерявий, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5469-0949>

КОНЦЕПЦІЯ ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ У ВИМІРАХ СОЦІАЛЬНИХ ПОТРЕБ ВОЄННОГО І ПОВОЄННОГО ЧАСУ

У статті визначаються і розкриваються структурні елементи концепції оновлення змісту професійної підготовки майбутніх викладачів закладів вищої педагогічної освіти у вимірах соціальних потреб воєнного та повоєнного періоду. Висвітлено концептуальні ідеї та цільові орієнтири щодо моделювання змісту професійної підготовки студентів на другому (магістерському) рівні вищої освіти в університетах. Визначено сутність системи професійно-цифрових компетентностей фахівців. Схарактеризовано принципи актуального оновлення змісту професійної освіти майбутніх викладачів.

Ключові слова: *концепція; зміст освіти; майбутній викладач; педагогічний університет; професійно-цифрові компетентності; принципи оновлення змісту; цифровізація; воєнний стан; повоєнний період.*

Постановка проблеми. Якість функціонування національної системи вищої педагогічної освіти завжди залежала від оптимальності вирішення головного питання: «Чому навчати студентів?». Сьогодні об'єктивним є замовлення суспільства закладам вищої педагогічної освіти на випускника-магістра, здатного сприяти національному відновленню і культуротворенню після Перемоги, духовно багатой і україноцентричної особистості з синергетичним, ноосферним світосприйманням, високим рівнем розвитку педагогічного професіоналізму, компетентного в способах мобілізації духовно-психологічних ресурсів життєстійкості людини, питаннях утвердження цінностей національної науки і культури в європейському освітньому просторі, готового

© О. Кучерявий, 2023

«годувати культурою» (синтагма Г. Філіпчука) майбутніх учителів і будити їх дух, а також здатного до неперервного особистісно-професійного саморозвитку в цифровому освітньому середовищі педагога-патріота нової генерації, який відповідає державним нормативно-правовим вимогам, цільовим настановам Концепції «Нова українська школа» та ін.

В умовах війни з російським агресором особливо актуальним для педагогічних університетів є практичне завдання, необхідність якого добре усвідомлюється їх керівництвом і педагогами, – забезпечення відповідності змісту професійної підготовки майбутніх викладачів нагальним потребам країни в період воєнного стану й у повоєнний час. Складність його вирішення посилюється тим, що в педагогічній науці відсутні цілісні концептуальні положення про моделювання нового змісту освіти в педагогічних університетах, який би в контексті сучасних суспільних потреб і потреб особистості майбутнього викладача підпорядковувався оновленим цільовим орієнтирам його фахової підготовки.

Отже, йдеться про загальну проблему подолання суперечностей між існуванням усвідомленої професорсько-викладацьким складом педагогічних університетів в умовах нових реалій їх функціонування потреби в оновленні змісту освіти майбутніх викладачів і недостатнім рівнем розробленості в теорії і методиці професійної освіти відповідної концептуально-теоретичної платформи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дотичною до розв'язання обраної проблеми є книга академіка Г. Філіпчука «Напередодні “24”»: світовідчуття часу» (2022), матеріали, статті та доповіді з якої (вперше вони друкувалися в 2021 – 2022 роках) узагальнюють і репрезентують цінності національної культури, української мови, національної Пам'яті, Віри і Традиції і можуть слугувати платформою для оновлення змісту педагогічної освіти так само, як інші фундаментальні публікації вченого, зокрема монографія «Націєтворчість освіти» (2014).

На оновлення змісту освіти майбутніх викладачів за духовним напрямом зорієнтовано праці І. Беха (2012), де концептуально осмислюються освітньо-виховні домінанти

розвитку особистості та розкриваються закономірності й технології їхньої реалізації в педагогічній практиці (Бех, 2013).

Вибір стратегії оновлення відповідного змісту передусім за напрямом посилення його ціннісно-цифрового та модернізації інших елементів має спиратися на концептуальні засади підготовки майбутніх викладачів педагогічних закладів вищої освіти в умовах цифрової трансформації суспільства, розроблені Л. Петренко (2023).

Залишається актуальною як один із цільових орієнтирів проєктування нового змісту освіти викладача система знань і вмінь учителя в структурі його педагогічної культури, представлена в результатах дослідження В. Гриньової (1998).

Зміст педагогічної освіти майбутнього викладача в педагогічному університеті на аксіологічних, акмеологічних і особистісно-діяльнісних засадах у їх єдності був предметом аналізу Н. Гузій (2004). Т. Федірчик (2015) сфокусувала ретельну наукову увагу на змісті, цільових орієнтирах і науково-методичній системі професійної підготовки молодого викладача вищої школи, які є важливими для розвитку в нього педагогічного професіоналізму.

Досягнення поставленої мети вимагало опертя на сутнісні характеристики українських реалій і зарубіжного досвіду організації професійної підготовки вчителя, визначені провідними вітчизняними вченими в науково-аналітичній доповіді (Ничкало, Лук'янова, Хомич, 2021), а також на цілісну сукупність тенденцій підготовки вчителя нової генерації в національних педагогічних університетах в умовах євроінтеграції, встановлену Н. Лазаренко (2019), та обґрунтовані нею концептуальні засади цього процесу.

Мета статті – розкрити ціннісно-змістовий потенціал розробленої нами концепції оновлення змісту освіти майбутніх викладачів педагогічних університетів у вимірах соціальних потреб воєнного і повоєнного часу.

Методологічні підходи: філософія національної ідеї; системний, синергетичний, аксіологічний, акмеологічний, культурологічний, діяльнісний, особистісно-орієнтований, компетентнісний і праксеологічний підходи.

Методи дослідження: загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, абстрагування); системний аналіз культурологічної, психолого-педагогічної, соціологічної й іншої літератури для з'ясування стану розробленості проблеми та накреслення основних напрямів її вирішення; прогностичний аналіз і моделювання очікуваних результатів з метою визначення системи професійно-цифрових компетентностей викладача та презентації узагальнено-перспективного образу змісту його підготовки в педагогічному університеті; метод концептуалізації – для формулювання основних положень наукового пошуку; контент-аналіз – задля представлення основних ідей українських науковців щодо оновлення змісту національної педагогічної освіти; метод проєктів уможливив проєктування сукупності стратегічних напрямів оновлення змісту підготовки викладачів у педагогічних закладах вищої освіти (ЗВО).

Виклад основного матеріалу. В науковій статті ми розкриємо концепцію оновлення змісту професійної освіти майбутніх викладачів ЗВО в педагогічних університетах за логікою, що відповідає її *структурі*: основні концептуальні ідеї в контексті національних потреб воєнного і повоєнного періодів; цільові орієнтири фахової підготовки майбутніх викладачів в університеті в умовах його цифровізації, воєнного стану в країні та у вимірах потреб повоєнного часу; принципи оновлення змісту професійної освіти майбутніх викладачів педагогічних ЗВО на другому (магістерському) рівні.

Основні концептуальні ідеї щодо розроблення нового змісту професійної освіти майбутніх викладачів педагогічних університетів у контексті національних потреб воєнного і повоєнного періодів. Модель оновленого змісту будується адекватно уявленню про нове післявоєнне «обличчя» цільової підсистеми фахової підготовки магістрів у закладах вищої педагогічної освіти та є похідною від реалізації цілісної сукупності концептуальних ідей, а саме:

1. В умовах війни і цифровізації суспільства зміст професійної освіти майбутніх викладачів має бути випереджувального культуровідповідного характеру: якісно виконувати функції, що сприятимуть відродженню України після Перемоги – культуротрансляційну, культурозбережувальну, культуровідтворювальну і культуророзвивальну. Особливе місце в їх переліку належить і

функції стимулювання особистісно-професійного розвитку і саморозвитку майбутнього викладача.

Стрижневим напрямом оновлення змісту є функціональна повнота, яка має враховуватися під час його моделювання.

2. Пошук відповідного змісту фахової підготовки викладачів для закладів вищої педагогічної освіти здійснюється на перетині потреб суспільства у відновленні країни в післявоєнний час та потреб майбутніх викладачів і вчителів у особистісно-професійному та професійно-культурному розвитку.

3. Цільова стратегія моделювання якісних змін у змісті професійної підготовки майбутнього викладача в період воєнного стану в країні й після війни полягає в забезпеченні панування в ньому цінностей національної культури, національного духу за пріоритетного статусу української мови. Саме вона визначає україноцентриський напрям змісту відповідно до екзистенційних потреб держави.

4. У моделі оновленого змісту центральне місце належить психопедагогічній і цифровій фундаменталізації. Сплав фундаментальних ціннісно-змістових складників насамперед психології й педагогіки вищої школи, психології й педагогіки подолання людиною тривожних і стресових станів, психології й теорії педагогічної творчості, психології й педагогіки цілісного кар'єрного зростання викладача є аксіологічною платформою для формування у випускників готовності до якісного виконання своєї соціальної місії, а інструментально-фундаментальна система цінностей цифрової культури прискорює і гармонізує досягнення ними відповідної готовності.

5. Одне з найбільш пріоритетних завдань моделювання змісту професійної освіти – перетворення його на носія акмеологічно-розвивальних цінностей, які спрямовують майбутнього викладача на особистісне, професійне та професійно-культурне вдосконалення. Набуття студентами досвіду самотворчості (професійної самоосвіти і самовиховання) як ключового засобу їх цілісного розвитку й саморозвитку до вершин педагогічної зрілості забезпечується наявністю в навчальних планах відповідних спецкурсів.

6. Жахливі психотравмуючі наслідки війни потребують активізації студентів на надання окремим громадянам і собі посильної допомоги. Звідси невідкладним завданням моделювання

змісту освіти є розширення його функціонального діапазону: він має виконувати ще й валеологічно-психопедагогічну функцію в її єдності з діяльнісно-активізуючою. Опертя викладача на ці функції вимагає від нього:

а) створення умов для психічного оздоровлення студентів різними засобами;

б) спеціальної організації й стимулювання активних національно й особистісно значущих дій кожного студента;

в) занурення студентів у світ цінностей гуманістичної педагогіки добра і педагогіки любові, що важливо для роботи з психічно травмованими війною учнями на волонтерських засадах.

7. Зміст освіти майбутнього викладача вишу виконуватиме свої культуротворчі, особистісно- й професійно-розвивальні функції за умови збагачення його цінностями європейської психолого-педагогічної інноватики.

Цільові орієнтири фахової підготовки майбутніх викладачів в університеті в умовах його цифровізації, воєнного стану в країні та у вимірах потреб повоєнного часу. Цільовими орієнтирами професійної підготовки майбутніх викладачів є, зокрема система професійно-цифрових компетентностей, педагогічний професіоналізм і професійно-педагогічна культура викладача.

Професійно-цифрова компетентність викладача вищого закладу педагогічної освіти – це така системна характеристика його професіоналізму, особливі емерджентні властивості якої сприяють якісному виконанню ним певної фахової функції з опертям на цифрові технології, але не зводяться до суми властивостей прямо пов'язаних із предметом педагогічної праці професійного і цифрового компонентів. Відмінність понять «професійно-цифрова» і «цифрова» (цифрова передусім є таким гнучким елементом професійно-цифрової, що має універсальну властивість підвищувати якість взаємодії особистості не тільки з конкретною, але й з будь-якою предметною сферою її діяльності) компетентності викладача вимагає їх вживання залежно від мети і сенсу конкретного висловлювання у компетентнісному вимірі.

Система професійно-цифрових компетентностей викладача вищого педагогічного освітнього закладу як суб'єкта забезпечення в умовах інформатизації суспільства особистісного, професійного і професійно-культурного розвитку майбутніх педагогів – це еталонна модель цільового орієнтиру підвищення якості його

професійної діяльності за пріоритетним напрямом її цифровізації, цілісна сукупність фахових здатностей різної функціональної приналежності у вимірах потреб національного культуротворення, випереджувального поступу української освіти, її інтеграції в європейський освітній простір (Kucheryavui, 2022).

Висвітлене у статті поняття системи професійно-цифрових компетентностей викладача вищої педагогічної школи дозволяє вказати на такі її сутнісні характеристики:

1) утвердження структурного типу відповідної системи компетентностей – складу (йдеться про інтегральні евристично-цифровий, управлінсько-цифровий, саморозвивально-цифровий і цифровий структурні компоненти), наявність внутрішніх зв'язків між компонентами;

2) спрямованість на особистісний і професійний розвиток майбутніх педагогів;

3) культурозорієнтованість (йдеться про сприяння реалізації потреб у національному культуротворенні та євроінтеграції та потреб викладача у розвитку професійно-педагогічної культури);

4) відповідність вимогам еталонної моделі цільового орієнтиру якісної професійної діяльності викладача в цифровому освітньому середовищі.

Стрижнем концепції оновлення змісту професійної освіти майбутніх викладачів закладів вищої освіти в педагогічних університетах є схарактеризовані нижче принципи досягнення вищезазначених цілей:

1. Принцип ціннісно-змістової перебудови змішаної та онлайн-підготовки студентів до професійної діяльності на перетині потреб України у повоєнному відродженні й культуротворенні та потреб майбутніх викладачів у цілісному розвитку і якісному виконанні фахових і громадянських функцій. У широкому сенсі ця головна вимога спрямована на підвищення якості структурування змісту професійної підготовки майбутніх викладачів з урахуванням актуальних соціальних і особистісних запитів та потреб повоєнного відродження країни задля реалізації державної стратегії випереджувального розвитку педагогічної освіти. Принцип вимагає розподілу змістового ціннісного потенціалу як особливої цілісності на фундаментальні науково-базисні складники, з одного боку, а з іншого, – особистісно-потребнісні компоненти. Він стоїть «на чатах» досягнення

змістом функціональної повноти, підпорядкування змістових модулів насамперед духовно-національним пріоритетам, ідеям їх відповідності потребам країни у Перемозі над ворогом, цілісно-розвивальної зорієнтованості (наповнення темами, значущими для досягнення майбутніми викладачами вершин професійної зрілості), «озброєння» студентів психолого-педагогічними і цифровими інструментами допомоги собі й людям під час війни та ін.

2. Принцип культивування стратегічних ліній оновлення змісту педагогічної освіти майбутніх викладачів у контексті його професійно-психопедагогічної та цифрової фундаменталізації в гармонійній єдності. Принцип культивує провідну стратегічну лінію – на фундаменталізацію змісту освіти, передусім його провідних цінностей-цілей (методологічного, професійного, психопедагогічного і методичного ціннісно-змістового наповнення). Їй підпорядковується інша стратегічна лінія – врахування під час оновлення змісту освіти вимоги до забезпечення синтезу змістового і процесуального складників професійної підготовки майбутніх викладачів. Йдеться про інтеграцію знань і способів діяльності культуроцентричної, професійно-предметної та психопедагогічної спрямованості із сукупністю цифрових компетентностей (інструментальними цінностями-цілями).

3. Принцип домінантності культуропанівного україноцентричного напрямку оновлення змісту професійної підготовки майбутнього викладача з використанням цифрових технологій. Ця головна вимога сформульована передусім відповідно до гострої соціальної потреби будити й укріплювати дух українців, згуртовувати їх на основі цінностей національної культури, ідей національної ментальності, свободи і незалежності в боротьбі за існування держави з російськими окупантами. Основні настанови відповідного принципу:

1) підвищення рівня фундаментальності передусім спеціальних національно валентних предметів (історія України, українська мова і літератури та ін.);

2) включення культуровідповідних українських цінностей до програм з усіх дисциплін навчального плану закладу вищої педагогічної освіти – філософії, культурології, психології, педагогіки вищої школи, етики й естетики та ін.;

3) віддзеркалення у змісті освіти ціннісних потенціалів вітчизняних музеїв, кращих літературних творів українських

письменників, театрального, музичного та інших видів мистецтв (навчальні плани мають передбачати спецкурси передусім з музейної, мистецької й театральної педагогіки).

4. *Принцип закладання ціннісно-змістового фундаменту еталонного образу викладача-майстра педагогічного ЗВО майбутнього відповідно до вимог європейського поступу України.* Основний вектор стратегічної установки актуалізованого принципу стосується потреби опертя при моделюванні оновленого змісту освіти на цілісну модель викладача європейського рівня, здатного сприяти євроінтеграційному поступу національної вищої освіти і, зокрема, педагогічної. Відповідна модель має обов'язково враховувати національний досвід, а також теоретичні та практичні основи підготовки вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції, розкриті Н. Лазаренко (2019).

Необхідно, щоб як і вчителю, викладачеві ЗВПО були притаманні патріотизм, знання декількох іноземних мов, культури провідних європейських країн і системних якостей професіоналізму нового вчителя та ін. Специфіка діяльності викладача вимагають від нього теоретико-методологічних і методичних знань щодо підготовки вчителів за кордоном.

Акцентуємо увагу на нашому баченні основних системних характеристиках викладача педагогічного ЗВО, готового якісно представляти Україну за кордоном: україноцентрична гуманістична спрямованість особистості; здатність у цілях оптимізації змісту освіти швидко реагувати на появу в європейській освітній практиці інновацій щодо підготовки педагогів; здатність до підпорядкування самоосвіти і самовиховання, професійної творчості впродовж життя національним інтересам; готовність сприяти конкурентоспроможності українського науково-педагогічного продукту на європейському освітньому ринку інновацій; здатність демонструвати високий рівень педагогічного професіоналізму і педагогічно-цифрової культури в науковому дискурсі Європи, культивувати результати своєї творчої праці в принципово іншому етнокультурному середовищі; компетентність у перетворенні міжособистісної взаємодії з європейськими колегами і партнерами по спільних проєктах в ефективний засіб гармонізації й поглиблення освітніх і культурних зв'язків між певними українськими інституціями і Європейським Союзом.

5. *Принцип інтеграції у змісті освіти майбутніх викладачів знань гуманітарного соціокультурного, професійно-предметного і професійно-психопедагогічного, валеологічного (за пріоритету досягнення психічного здоров'я) і безпекового характеру.* Принцип інтеграції змісту освіти не є новим для вітчизняної педагогіки, різні аспекти інтеграції знань були предметом дослідження С. Гончаренка, І. Козловської, С. Клепка, В. Ільченко та ін. В Україні навіть з'явилася нова наукова галузь – дидактична інтегралогія, у якій висвітлюються закономірності та принципи структурування знань у процесі їх інтеграції (Козловська, 2012).

З одного боку, сформульована вимога до оновлення змісту професійної підготовки майбутніх викладачів робить логічний наголос на необхідності інтеграції його складників і вказує яких саме. З іншого, – актуалізований принцип націлює на розширення та поглиблення відповідного змісту у вимірі нагальних потреб України у воєнний період та після війни. Йдеться передусім про розширення і поглиблення професійно-психопедагогічного, валеологічного і безпекового складників змісту.

Висновки. Отже, запропонований варіант розробленої концепції утверджує в науковому дискурсі такі її актуалітети:

1. Зміст професійної підготовки майбутнього викладача педагогічного університету у воєнний і повоєнний періоди, з одного боку, має виконувати суспільно значущі культуровідповідні функції, а з іншого, – є провідним інтегральним засобом особистісно-професійного і професійно-культурного розвитку студента на магістерському рівні вищої освіти.

2. Історичний характер змісту освіти будь-якого фахівця і майбутнього викладача педагогічного ЗВО, зокрема, пов'язаний з певним етапом розвитку суспільства, який визначає цілі освітнього процесу залежно від його актуальних і перспективних потреб. Зміст освіти має змінюватись відповідно до вимог максимально можливого сприяння існуванню української державності в умовах російської агресії, відновлення країни і культуротворення українців після війни в сім'ї європейських народів. Домінантна стратегія оновлення змісту – забезпечення цілісності цінностей української культури, єдності і незалежності держави, формування готовності студентів будити козацький дух в інших людей, здійснювати освітній процес і просвіту на україноцентричних засадах.

3. При оновленні й відборі змісту освіти майбутнього викладача враховується потреба в її гуманізації, створенні умов для цілісного розвитку і саморозвитку фахівця через включення відповідних спецкурсів.

4. Стрижневим напрямом оновлення змісту є його професійна, психопедагогічна і цифрова фундаменталізація. Вона підпорядковується цілям опанування студентами системи професійно-цифрових компетентностей.

5. За здатність викладача педагогічного вишу виходити із тривожного стану, сприяти успішній роботі випускників з психічно травмованими війною дітьми у змісті має відповідати окрема освітня компонента, що інтегрує спеціальні психологічні, педагогічні та валеологічні знання й уміння.

6. Зміст професійної підготовки майбутніх викладачів має збагачуватись цінностями-знаннями й цінностями-способами діяльності, важливими для входження національної педагогічної освіти в європейський освітній простір.

Перспективи подальших досліджень. Подальший науковий пошук пов'язується з отриманням результатів щодо особливостей історико-генетичного, парадигмального і компаративного підходів до визначення факторів, структури і критеріїв відбору змісту освіти.

Список використаної літератури

- Бех, І. Д. (2012). *Особистість у просторі духовного розвитку*. Київ: Академвидав.
- Бех, І. Д. (2013). Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення та шляхи реалізації. В кн. *Естетика і етика педагогічної дії* (Вип. 5, с. 156-165). Київ; Полтава.
- Гриньова, В. М. (1998). *Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти)*: монографія. Харків: Основа.
- Гузій, Н. В. (2004). *Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти*: монографія. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова.
- Козловська, І. М. (2012). Теоретико-методологічні основи інтеграції знань у навчальному процесі: основи дидактичної інтегративної педагогії. *Молодь і ринок*, 11, 31-35.
- Лазаренко, Н. І. (2019). *Професійна підготовка вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції*: монографія. Вінниця: Друк плюс.
- Ничкало, Н. Г., Лук'янова, Л. Б., Хомич, Л. О. (2021). *Професійна підготовка вчителя: науково-аналітична доповідь*. Національна академія наук України, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ: Юрка Любченка.
- Петренко, Л. М. (2023). Концептуальні засади підготовки майбутніх викладачів педагогічного закладу вищої освіти в умовах цифрової трансформації суспільства. *Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»*, 1 (7), 140-151. Взято з [https://doi.org/10.35387/ucj.1\(7\).2023.140-151](https://doi.org/10.35387/ucj.1(7).2023.140-151).

Федірчук, Т. Д. (2015). *Розвиток педагогічного професіоналізму молодого викладача вищої школи (теоретико-методичний аспект)*: монографія. Чернівці: Чернівецький національний університет.

Філіпчук, Г. (2022). *Напередодні «24»: світовідчужання часу*. Київ; Чернівці: Букрек.

Філіпчук, Г. Г. (2014). *Націєтворчість освіти*: монографія. Чернівці: Зелена Буковина.

Kucheryavyi, O. (2022). System of professional-digital competencies of a teacher of a higher pedagogical educational institution. *Science Rise: Pedagogical Education*, 2 (47), 47-52. Doi: <http://doi.org/10.15587/2519-4984.2022.255072>

Oleksandr Kucheriavyi

THE CONCEPT OF UPDATING THE CONTENT OF FUTURE LECTURERS OF PEDAGOGICAL UNIVERSITIES TRAINING IN TERMS OF THE SOCIAL NEEDS DURING WAR AND POST-WAR TIMES

The article defines and reveals the structural elements of the concept of updating the content of professional training of future lecturers of pedagogical higher education institutions in terms of the social needs during the war and post-war period. Conceptual ideas are revealed. They are the following: 1) the need to ensure anticipatory and culturally relevant nature of the content of education, to achieve functional completeness; 2) updating the content at the intersection of the post-war needs of society in revival and cultural creation and the teacher's needs in personal and professional development; 3) transforming the content into a carrier of the dominant values of national culture, national spirit with the priority status of the Ukrainian language; 4) choosing a strategic line for professional, psycho-pedagogical and digital fundamentalization of the content; 5) taking into account in the content of education the needs of the personality of the future teacher in holistic development throughout life; 6) expansion of the functional range of the content due to the inclusion of the valeological-psycho-pedagogical function in unity with the activity-activating one; 7) enrichment of the content with the achievements of world scientific psychological and pedagogical innovations.

The essence of the system of the teacher's professional and digital competencies as a target guideline for updating the content of their professional training in the conditions of martial law in the country has been determined. The following principles of actual renewal of the content of the professional education of future teachers of pedagogical higher education institutions are characterized. They are the following: 1) value-content restructuring of mixed and online preparation of students for professional activities at the intersection of the needs of Ukraine in post-war revival and cultural creation and the needs of future teachers in the holistic development and quality performance of professional and civic functions; 2) cultivation of strategic lines of renewal of the content of future teachers' pedagogical education in the context of its professional, psycho-pedagogical and digital fundamentalization in harmonious unity; 3) the dominance of the culturally dominant Ukrainian-centric direction of updating the content of professional future teacher training using digital technologies; 4) laying the value-content foundation of the reference image of the teacher-master of the pedagogical higher educational institution of the future in accordance with the requirements of Ukraine's European progress; 5) integration in the content of future teachers' education of humanitarian, socio-cultural, professional-subject and professional-psycho-pedagogical, valeological (prior to achieving mental health) and safety knowledge.

Keywords: *concept; content of education; future teacher; pedagogical university; professional and digital competences; principles of content updating; digitization; martial law; post-war period.*

References

- Bekh, I. D. (2012). *Osobystist u prostori dukhovnoho rozvytku [Personality in the space of spiritual development]*. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
- Bekh, I. D. (2013). Innovatsiina vykhovna tekhnolohiia: sutnisni polozhennia ta shliakhy realizatsii [Innovative educational technology: essential terms and ways of realization]. In *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii [Aesthetics and ethics of pedagogical action]* (Is. 5, pp. 156-165). Kyiv; Poltava [in Ukrainian].
- Fedirchuk, T. D. (2015). *Rozvytok pedahohichnoho profesionalizmu molodoho vykladacha vyshchoi shkoly (teoretyko-metodychnyi aspekt) [Development of pedagogical professionalism of a young teacher of a higher school (theoretical and methodological aspect)]*: monohrafiia. Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet [in Ukrainian].
- Filipchuk, H. (2022). *Naperedodni «24»: svitovidchuvannia chasu [On the eve of "24": perception of time]*. Kyiv; Chernivtsi: Bukrek [in Ukrainian].
- Filipchuk, H. H. (2014). *Natsiietvorchist osvity [National creativity of education]*: monohrafiia. Chernivtsi: Zelena Bukovyna [in Ukrainian].
- Hrynova, V. M. (1998). *Formuvannia pedahohichnoi kultury maibutnoho vchytelia (teoretychnyi ta metodychnyi aspekty) [Formation of the pedagogical culture of the future teacher (theoretical and methodological aspects)]*: monohrafiia. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
- Huzii, N. V. (2004). *Pedahohichnyi profesionalizm: istoryko-metodolohichni ta teoretychni aspekty [Pedagogical professionalism: historical, methodological and theoretical aspects]*: monohrafiia. Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
- Kozlovska, I. M. (2012). Teoretyko-metodolohichni osnovy intehratsii znan u navchalnomu protsesi: osnovy dydaktychnoi intehrolohii [Theoretical and methodological foundations of knowledge integration in the educational process: foundations of didactic integrology]. *Molod i rynok [Youth and the market]*, 11, 31-35 [in Ukrainian].
- Kucheryavi, O. (2022). System of professional-digital competencies of a teacher of a higher pedagogical educational institution. *Science Rise: Pedagogical Education*, 2 (47), 47-52. Doi: <http://doi.org/10.15587/2519-4984.2022.255072>
- Lazarenko, N. I. (2019). *Profesiina pidhotovka vchyteliv u pedahohichnykh universytetakh Ukrainy v umovakh yevrointehratsii [Professional training of teachers in pedagogical universities of Ukraine in the conditions of European integration]*: monohrafiia. Vinnytsia: Druk plius [in Ukrainian].
- Nychkalo, N. H., Lukianova, L. B., & Khomych, L. O. (2021). *Profesiina pidhotovka vchytelia [Professional teacher training]*: naukovu-analitychna dopovid. Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Instytut pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh imeni Ivana Ziaziuna NAPN Ukrainy. Kyiv: Yurka Liubchenka [in Ukrainian].
- Petrenko, L. M. (2023). Kontseptualni zasady pidhotovky maibutnikh vykladachiv pedahohichnoho zakladu vyshchoi osvity v umovakh tsyfrovoi transformatsii suspilstva [Conceptual principles of training future teachers of a pedagogical institution of higher education in the conditions of digital transformation of society]. *Visnyk kafedry YuNESKO «Neperervna profesiina osvita XXI stolittia» [UNESCO Chair Journal "Lifelong Professional Education in the XXI Century"]*, 1 (7), 140-151. Retrieved from [https://doi.org/10.35387/ucj.1\(7\).2023.140-151](https://doi.org/10.35387/ucj.1(7).2023.140-151) [in Ukrainian].

Одержано 07.09.2023 р.

УДК 378.018.4:004]:[378.011.3-051:796

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2023.28.293190>

Анатолій Кузьмінський, м. Глухів

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9338-1882>

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

У статті теоретично обґрунтовано та визначено напрями цифрової трансформації професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в умовах змішаного навчання як закономірності інформатизації сфери вищої освіти. Наголошується, що впровадження змішаного навчання у практику підготовки майбутніх учителів фізичної культури забезпечує й посилює студентоцентроване та практико-орієнтоване спрямування професійної освіти. На основі аналізу практичного досвіду закладів вищої освіти України визначено напрями цифрової трансформації професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах змішаного навчання на рівні цілей, змісту, технологічного забезпечення, запланованих результатів.

Ключові слова: цифровізація; професійна підготовка; майбутні вчителі фізичної культури; змішане навчання; трансформація.

Постановка проблеми. Становлення і розвиток нової соціокультурної парадигми, зумовленої високотехнологічними досягненнями та масовим використанням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), активізує зміни в усіх галузях економіки та висуває нові вимоги до системи вищої освіти, оновлення змісту, пошуку інноваційних форм, методів і засобів професійної підготовки фахівців в умовах цифрової трансформації. Цифровізація системи професійної підготовки передбачає використання закладами вищої освіти сучасних цифрових технологій, підвищення якості та доступності освітніх послуг, формування системи постійно оновлюваних знань і навичок, посилення конкурентоспроможності фахівців на міжнародному ринку праці.

У руслі європейського поступу нашої держави, як наголошує міністр освіти і науки України О. Лісовий, цифровізація освіти є пріоритетним напрямом реформування галузі на всіх рівнях, але особливого значення вона набуває щодо професійної підготовки майбутніх учителів Нової української школи як важливий чинник

«розвитку регіонів..., якісного людського капіталу» в умовах складних політичних, економічних і соціальних викликів (Кисельова, 2023).

Проблема соціально-політичної нестабільності, зумовлена спочатку пандемією коронавірусної хвороби, а з 2022 року – військовими діями по всій території України, з одного боку, прискорила розвиток цифрового розвитку освіти, а з іншого, – окреслила нові завдання в динамічних зовнішніх умовах. Порушене війною право на освіту, гарантоване Конституцією України, трансформація відносин між учасниками освітнього процесу доводять необхідність переосмислення способів організації освітнього процесу, його адаптацію до використання новітніх ІКТ, пошуку та реалізації інноваційних антикризових рішень із метою своєчасного реагування на виклики сьогодення. Особливої значущості означене твердження набуває щодо професійного розвитку сучасних учителів фізичної культури, покликаних виховувати активних, дієздатних, гармонійно розвинутих громадян, залучати їх до здорового способу життя, формувати індивідуальні освітні траєкторії фізичного самовдосконалення, успішної адаптації і самореалізації в інформаційному суспільстві. Війна поглибила порушення усталених соціальних і академічних зв'язків, а нові, не завжди сприятливі умови життєдіяльності (знищення інфраструктури, постійні загрози життю і здоров'ю внаслідок ракетних атак, соціальне дистанціювання, нерациональний розпорядок дня, малорухливий спосіб життя тощо), призводять до зниження працездатності, погіршення навчальної успішності та фізичної підготовки дітей і молоді, порушення їх соціальних контактів, що негативно позначається на соматичному і ментальному здоров'ї, а отже, актуалізує необхідність підготовки фахівців нової формації, здатних до здоров'яформувальної та здоров'язберезувальної діяльності. Відтак, місія вищої педагогічної освіти в контексті глобальної цифровізації полягає в модернізації професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури як запоруки здоров'я нації та основи національної безпеки. Найбільш перспективним шляхом реалізації вищеназваних завдань є стратегія вибору інноваційних моделей організації освітнього процесу, до яких відносимо змішане навчання, провідною ознакою якого є інтеграція

класичних та інноваційних технологій навчання, виховання і розвитку особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. порушена у дослідженні проблематика активно обговорюється вітчизняними та зарубіжними дослідниками. Першу групу досліджень становлять роботи, спрямовані на висвітлення значення й сутності інформаційного суспільства та вплив цифровізації на освітню сферу. Так, у працях В. Кременя, В. Бикова, О. Ляшенка, С. Литвинової, О. Пінчук, В. Лугового, Ю. Мальованого, О. Топузова (2023), Л. Сущенко, О. Андрющенка, П. Сущенко (2022) здійснено спроби визначення термінів «цифрова трансформація освіти» та «цифровізація освіти», «діджитал-освіти», окреслено їх генезу, завдання, спільний характер і відмінності, переваги та труднощі впровадження. Аналізуючи цифрову освіту, дослідники номінують її як процес організації та управління взаємодії між учасниками освітнього процесу, спрямований на досягнення результатів навчання в інформаційному відкритому середовищі з використанням цифрових технологій, інструментів і засобів створення, обробки та передачі знань і оцінки результатів.

Друга група досліджень спрямована на окремі аспекти цифровізації професійної підготовки майбутніх учителів, де узагальнюється досвід переходу на дистанційний та змішаний формати навчання в умовах пандемії та воєнного стану, створення цифрового освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів і його ресурсне забезпечення, акцентується на ролі викладача та змінах у його професійній діяльності, структурі цифрової компетентності, оцінюється вплив цифрових трансформацій на сучасну освітню практику, і представлена працями Т. Бикової, М. Іващенко, Д. Кассім, В. Ковальчука (Вукова, 2021); Ю. Бойчука, А. Козлова, Н. Науменко, М. Гриньової (2022), Л. Гриневич, Н. Морзе, М. Бойко (2020) та ін.

Третя група досліджень об'єднує положення цифровізації професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, формування в них цифрової компетентності та особливостей організації фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи з використанням новітніх технологій, що висвітлені у працях Н. Грабик, І. Грубар (2022), О. Качана, В. Пристинського (2019) та ін. Автори розглядають особливості професійної діяльності вчителя-предметника у цифровому форматі та звертають увагу на

зміни, що відбуваються в галузі у контексті цифрової трансформації, а також відзначають важливість формування професіоналізму майбутніх учителів шкільного предмету «Фізична культура» в сучасних умовах стрімкого розвитку цифрових технологій.

Аналіз наукових праць засвідчує, що фокус наукових досліджень останніх років зосереджено на пошукові шляхів підвищення якості професійної освіти вчителів фізичної культури, окресленні позитивного потенціалу використання моделі змішаного навчання. Зокрема, у працях О. Даниско (2019), О. Іваненко (2023), О. Хмельницької (2023) наголошується, що інтеграція пізнавальної діяльності здобувачів освіти на очних заняттях та дистанційної самостійної роботи з електронними ресурсами у зручний час позитивно впливає на мотивацію майбутніх учителів фізичної культури до навчальної та професійної діяльності, засвідчує ефективність у здобутті фахових знань, умінь і навичок, дозволяє зробити освітній процес змістовним і цікавим, а отже, забезпечує підвищення якості професійної підготовки. Незважаючи на багатоаспектність дослідження порушеної проблеми на сучасному етапі розвитку теорії і практики професійної освіти, питання цифрової трансформації професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в умовах змішаного навчання вивчено недостатньо.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні й визначенні напрямів цифрової трансформації професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в умовах змішаного навчання як закономірності інформатизації системи вищої освіти.

Методи дослідження: аналіз і синтез наукової літератури – з метою вивчення проблеми цифровізації вищої освіти; узагальнення емпіричних даних; систематизація педагогічного досвіду з метою виявлення напрямів цифрової трансформації професійної освіти майбутніх учителів фізичної культури в умовах змішаного навчання

Виклад основного матеріалу. Важливо відзначити наявність у сучасному науковому дискурсі значної кількості різноманітних дефініцій, які використовуються для опису поточної ситуації цифрової трансформації освітньої галузі: інформатизація, цифровізація, діджиталізація, цифрова освіта, цифрове освітнє середовище, електронне навчання, змішане навчання, онлайн-навчання тощо. Аналіз напрацювань учених дозволяє стверджу-

вати, що цифровізація та інформатизація є різними категоріями. Перша спрямована на формування стратегій розвитку та вдосконалення цифрового ринку соціально-економічних послуг; друга – на створення єдиного інформаційного простору (What is Digital Transformation, 2023). Проте основний принцип як цифровізації, так і інформатизації полягає в удосконаленні життєдіяльності людини, суспільства, держави на основі використання сучасних цифрових технологій, тобто технологій створення, обробки, обміну та передачі даних.

Дослідники виокремлюють такі ознаки цифровізації як соціального явища: персональність, керованість, варіабельність, – що зумовлюють зміни у всіх сферах життя та виробничих відносин (див. рис. 1):

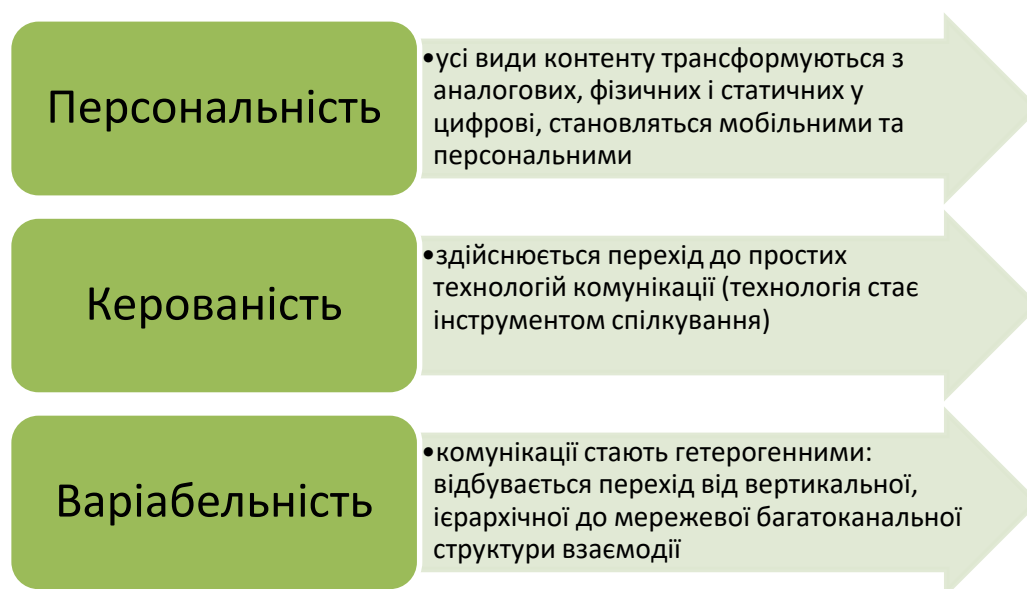

Рис. 1. Ключові характеристики цифровізації як соціального явища
(за What is Digital Transformation, 2023)

Цифровізація освітнього процесу в закладах вищої освіти передбачає використання сучасних цифрових технологій з метою підвищення якості та доступності освітніх послуг, посилення конкурентоспроможності випускників українських ЗВО на міжнародній арені (Бабаєв, Стадник, & Момот, 2019, с. 5).

Отже, модернізація сучасних ЗВО відбувається на етапі становлення інноваційної моделі під назвою «цифровий університет», що передбачає не лише впровадження нових технологій, а й стратегічні трансформації на рівні налагодження нових процесів, матеріально-технічного забезпечення, відбір кадрового

складу тощо. Зокрема, як зазначає Т. Гесс зі співавторами, цифрова трансформація «зумовлює зміни цільових настанов, організаційних моделей, упровадження нових цифрових технологій, розвиток стратегій надання освітніх послуг» (Hess et al., 2016, с. 123).

Зарубіжні науковці Е. Абад-Сегура зі співавторами визначили поняття «цифрова трансформація» в контексті вищої освіти як «використання цифрових технологій для забезпечення вдосконалення освіти, покращення досвіду здобувача та викладача, створення нових моделей навчання на засадах стратегічного партнерства і підтримки» (Abad-Segura et al., 2020). Таким чином, цифрова трансформація розглядається як процес переходу до нових способів організації освітнього процесу та надання освітніх послуг швидше, дешевше та з новою якістю на основі використання цифрових, хмарних і мобільних технологій.

Науковець Р. Каворд (Cawood, 2018) визначив рушійні сили, що зумовлюють цифрові трансформації в університетах майбутнього: зростання конкуренції, демократизація та доступність освітнього контенту, глобальна мобільність, неперервне навчання, розробка та реалізація міжгалузевих освітніх програм. У свою чергу, дослідниця К. Чапко-Вейд (Charco-Wade, 2020) дійшла висновку, що ініціаторами цифрової трансформації є насамперед здобувачі освіти, котрі в умовах глобальної інформатизації мають високі цифрові очікування. Таким чином, щоб залишатися конкурентоздатними, сучасні ЗВО критично потребують використання новітніх технологій та інструментів організації освітнього процесу та професійної підготовки фахівців.

Викладання шкільного предмету «Фізична культура» у закладах загальної середньої освіти також безпосередньо пов'язане з використанням технологій. Як засвідчує аналіз наукової літератури, шкільні уроки з фізичної культури та позаурочна фізкультурно-оздоровча і спортивно-масова діяльність передбачає активне використання цифрових засобів, які сприймаються учасниками освітнього процесу як позитивні інновації (Качан, Пристинський, 2019). Відтак, професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури потребує адаптації до викликів цифрового суспільства та прискореної модернізації. Зауважимо, що професійна діяльність сучасного вчителя фізичної культури характеризується багатопрофільністю, що вимагає формування у майбутнього фахівця на етапі здобуття освіти суб'єктності:

високого ступеня автономії, здатності до навчання впродовж життя, безперервного професійного розвитку.

Для досягнення нових професійних характеристик майбутнього вчителя фізичної культури у просторі ЗВО слід вказати на важливість реалізації змішаного навчання, частка якого як інноваційної форми організації освітнього процесу постійно зростає в умовах безпекової ситуації в Україні та в руслі цифровізації. Перевагою змішаного навчання у вищій школі є можливість організації різних типів освітньої взаємодії. Так, взаємодія на рівні «студент-студент» забезпечує підтримку спільного навчання з однолітками; взаємодія «студент-викладач» забезпечує управління процесом здобуття знань, умінь і навичок, мотивування здобувачів, здійснення моніторингу, контролю успішності та оперативного зворотного зв'язку; взаємодія «студент-навчальний контент» визначає стратегії інтелектуальної взаємодії та інтеріоризації студентом сукупності знань, необхідних для подальшої професійної діяльності; взаємодія між студентом та інтерфейсом передбачає здатність здобувача освіти оперувати з технологіями і пристроями, які використовуються для надання навчальних матеріалів. Важливими умовами обміну знаннями в інформаційному освітньому середовищі є застосування активних методів (дослідницькі, проблемні, проєктні) групового навчання та дотримання розумного балансу між очним і онлайн складниками освітньої взаємодії, що є сутнісною характеристикою змішаного навчання.

Водночас, незважаючи на позитивні аспекти, професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури в умовах змішаного навчання є складним педагогічним процесом, адже формування техніки виконання фізичних вправ, оволодіння тактикою певного виду спорту, вдосконалення фізичних якостей, розширення арсеналу рухових дій і методики їх навчання вимагає додаткового вправляння та контролю з боку викладача, які неможливо забезпечити в умовах дистанційного або онлайн-навчання. З огляду на вищезазначене, впровадження змішаного навчання у практику підготовки майбутніх учителів фізичної культури не лише забезпечує практико-орієнтований зміст професійної освіти, а й посилює його шляхом розширення освітнього

середовища за рахунок цифрових технологій. Зокрема, вивчення сайтів, освітньо-професійних програм ЗВО, за якими здійснюється професійна підготовка здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014.11 Середня освіта (Фізична культура), засвідчує вдосконалення закладами освіти як надавачами освітніх послуг організованого інформаційного освітнього середовища: розгортання систем дистанційного навчання (наприклад, Moodle, Microsoft Teams), різноманітних за дидактичним спрямуванням комп'ютерних навчальних програм, онлайн-ресурсів (електронні посібники, мультимедійні лекції, відеопідкасти, навчальне відео, онлайн-тести та ігрові вправи, 3D моделі, відкриті онлайн-курси, вебінари з провідними фахівцями з фізичної культури в освітній сфері), цифрове обладнання лабораторій, адміністративних і додаткових послуг.

Аналіз силабусів освітніх компонентів також засвідчує, що змішане навчання як новітня педагогічна модель успішно використовується у викладанні дисциплін гуманітарного («Історія України», «Іноземна мова» тощо), природничо-наукового («Фізіологія людини», «Біохімія») циклів та під час опанування змісту фахово значущих для майбутніх учителів фізичної культури спеціалізованих спортивно-педагогічних дисциплін («Теорія і методики викладання легкої атлетики», «Гімнастика з методикою викладання» та ін.), спрямованих на вдосконалення рухової та здоров'язберігальної компетентностей здобувачів вищої освіти.

Аналіз та узагальнення наукових досліджень і практичного досвіду провідних ЗВО України дозволяє визначити напрями цифрової трансформації професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в умовах змішаного навчання на рівні цілей, змісту, технологічного забезпечення, результативності.

Цифровізація зумовлює оновлення *цілей* професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, а саме: формування у здобувачів освіти цифрової компетентності як здатності використовувати сучасні цифрові пристрої, програми, платформи, ресурси для ефективної професійної діяльності (планування та організація фізкультурної освіти учнів закладів загальної середньої освіти, оздоровчої і спортивно-масової роботи); набуття досвіду застосування цифрових технологій в освітньому процесі з

фізичної культури (навчання рухових дій, розвиток фізичних якостей, контроль і самоконтроль фізичного стану тощо); формування позитивної мотивації до неперервного професійного саморозвитку в умовах динамічних змін цифрового інформаційно-освітнього простору.

Фіксуємо зміни на рівні *змісту* освіти: оновлення освітньо-професійних програм підготовки майбутніх учителів фізичної культури за рахунок упровадження окремих обов'язкових та вибіркового освітніх компонентів, що стосуються цифровізації та цифрових технологій з фізичної культури; включення до робочих програм тематики, пов'язаної з використанням пристроїв «цифрового здоров'я», електронних освітніх ресурсів, хмарних технологій, засобів віртуальної та доповненої реальності у професійній діяльності вчителя фізичної культури.

Зазнають змін і *форми, методи й засоби* професійної підготовки майбутніх учителів в умовах цифрового освітнього середовища: спостерігається зростання використання технологій навчання, що поєднують традиційні підходи з інноваційними цифровими інструментами для гармонійного сполучення очної і дистанційної взаємодії в урочній і позаурочній діяльності; залучення персональних цифрових пристроїв (смартфонів, планшетів, ноутбуків) задля забезпечення швидкого доступу здобувачів освіти до електронних освітніх ресурсів; застосування хмарних технологій для розміщення та спільного використання навчальних матеріалів, віддаленого доступу до програмного і методичного забезпечення та ефективної взаємодії учасників освітнього процесу.

Цифрові трансформації професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в умовах змішаного навчання також зумовлюють нове розуміння результативності формування особистості вчителя-професіонала. *Результатом* такої підготовки має стати: підвищення рівня цифрової грамотності майбутніх учителів фізичної культури, здатності компетентно використовувати ІКТ у професійній діяльності, самоосвіті та саморозвитку; готовність випускників до впровадження інновацій у професійній діяльності в умовах цифрової трансформації фізкультурної освіти.

Висновки. Модернізація сучасних ЗВО відбувається в напрямі формування інноваційної моделі «цифрового університету», що передбачає не лише впровадження новітніх технологій у процес професійної підготовки, а й стратегічні трансформації організації освітнього процесу, до яких належить змішане навчання. Змішане навчання є ефективною, але водночас складною моделлю професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, оскільки формування практичних умінь і навичок потребує застосування активних методів навчання, дотримання методично обґрунтованого балансу між очним і онлайн складниками освітньої взаємодії, що ефективно і без зниження якості досягається цифровими засобами. Таким чином, цифровізація є чинником виникнення інноваційних форм організації освітнього процесу у вищій школі, до яких відносимо змішане навчання. У свою чергу активне впровадження змішаного навчання зумовлює цифрові трансформації в системі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на рівні цілей, змісту, технологій, запланованих результатів.

Перспективи подальших досліджень. Майбутні напрями дослідження вбачаємо у вивченні зарубіжного досвіду цифрової трансформації системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

Список використаної літератури

- Бабаєв, В. М., Стадник, Г. В., Момот, Т. В. (2019). Цифрова трансформація у сфері вищої освіти в умовах глобалізації. *Комунальне господарство міст. Економічні науки*, 2, 2-9. Взято з <https://doi.org/10.33042/2522-1809-2019-2-148-2-9>
- Бойчук, Ю., Козлов, А., Науменко, Н., Гриньова, М. (2022). Порівняльний аналіз активності здобувачів вищої освіти під час навчання в асинхронному режимі з дисципліни «Фізичне виховання» в умовах карантину та військового стану. *Новий Колегіум*, 1/2 (107), 50-55. Взято з <https://doi.org/10.30837/nc.2022.1-2.50>
- Грабик, Н. М., Грубар, І. Я. (2022). *Цифрові технології в підготовці вчителів фізичної культури*. В кн. *Сучасні цифрові технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи*: матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Тернопіль, 28 квітня, 2022) (с. 87-90). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка.
- Гриневич, Л. М., Морзе, Н. В., Бойко, М. А. (2020). Наукова освіта як основа формування інноваційної компетентності в умовах цифрової трансформації суспільства. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 77 (3), 1-26. Взято з <https://doi.org/10.33407/itlt.v77i3.3980>
- Даниско, О. (2019). Якість змішаного навчання як чинник підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. *Естетика і етика педагогічної дії*, 19, 176-189. Взято з <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2019.19.169811>
- Іваненко, О. (2023). Педагогічна діагностика формування готовності до професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури в процесі змішаного навчання.

- Молодь і ринок, 8 (216), 139-144. Взято з <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.283179>
- Качан, О. А., Пристинський, В. М. (2019). *Інформаційно-комунікаційні та рухливо-пізнавальні технології у фізичному вихованні дітей і підлітків*. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна.
- Кисельова, К. (2023, квітень). *Освіта – це не про видатки. Освіта – це інвестиції і розвиток держави*. Оксен Лісовий. Взято з <https://osvitoria.media/experience/osvita-tse-ne-pro-vydatky-osvita-tse-investytsiyi-i-rozvytok-derzhavy-oksen-lisovyi/>
- Кремень, В. Г., Биков, В. Ю., Ляшенко, О. І., Литвинова, С. Г., Луговий, В. І., Мальований, Ю. І., Пінчук, О. П., Топузов, О. М. (2022). Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 4 (2), 1-49. Взято з <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4223>
- Сущенко, Л. О., Андрищенко, О. О., Сущенко, П. Р. (2022). Цифрова трансформація закладів вищої освіти в умовах діджиталізації суспільства: виклики і перспективи. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*, 2, 146-151. Взято з <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.spec.2.28>
- Хмельницька, О. (2023). Підготовка до професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури в умовах змішаного навчання. *Перспективи та інновації науки*, 12 (30), 521-532. Взято з <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/5942/5975>
- Abad-Segura, E., González-Zamar, M. D., Infante-Moro, J. C., & Ruipérez García, G. (2020). Sustainable management of digital transformation in higher education: Global research trends. *Sustainability*, 12 (5), 2107. Retrieved from <https://doi.org/10.3390/su12052107>
- Bykova, T. V., Ivashchenko, M. V., Kassim, D. A., & Kovalchuk, V. I. (2021). Blended learning in the context of digitalization. *CTE Workshop Proceedings*, 8, 247-260. Retrieved from <https://doi.org/10.55056/cte.236>.
- Cawood, R. (2018). *The university of the future: Can the universities of today lead learning for tomorrow?* Ernst & Young Australia. EYGM Limited. Retrieved from <https://cdn.ey.com/echannel/au/en/industries/government---public-sector/ey-university-of-the-future-2030/EY-university-of-the-future-2030.pdf>
- Chapco-Wade, C. (2020, August). Digitization, digitalization, and digital transformation: What's the difference? *Medium*. Retrieved from <https://colleenchapcowadesafina.medium.com/digitization-digitalization-and-digital-transformation-whats-the-difference-eff1d002fbdf>
- Hess, T., Matt, C., Benlian, A., & Wiesböck, F. (2016). Options for formulating a digital transformation strategy. *MIS Quarterly Executive*, 15 (2), 123-139.
- Kindei, L., Nikitina, O., Baraniuk, I., Kotelianets, Yu., & Kotelianets, N. (2022) The Problem of Methodological Training of Future Teachers in the Digital Environment. *Journal of Curriculum and Teaching*, 11 (5), 146-154. Retrieved from <https://doi.org/10.5430/jct.v11n5p146>.
- What is Digital Transformation?* (2023). Theagileelephant.com. website. Retrieved from <http://www.theagileelephant.com/what-is-digital-transformation> (the date of application: 22.09.2023).

Anatoliy Kuzminsky

**DIGITAL TRANSFORMATION OF PROFESSIONAL
FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHER TRAINING
IN THE CONDITIONS OF BLENDED LEARNING**

The article defines and theoretically substantiates the directions of digital transformation of the professional future teacher of Physical Education training in the conditions of blended learning as a pattern of informatization in the field of higher education. It is noted that the digital transformation of higher education establishments requires new target orientations, organizational models, and innovative digital technologies to improve the quality and accessibility of education. It is emphasized that digitalization contributes to the

emergence of innovative forms, such as blended learning, while the spread of blended learning leads to digital transformations in the system of professional training of future Physical Education teachers at the level of goals (formation of digital competence among students, positive motivation for continuous professional self-development in conditions of dynamic changes); content (introduction of mandatory and optional educational components to increase digital literacy, inclusion in work programs of topics related to the use of “digital health” devices, electronic educational resources, cloud technologies, virtual and augmented reality tools); forms, methods and ways (rational combination of face-to-face and remote interaction, traditional approaches with innovative digital tools; use of personal digital devices, use of mobile, cloud, immersive technologies) and expected results (formation of the graduate’s ability to creatively and effectively use information and communication technologies in professional activities, self-education and self-development; readiness to implement innovations in professional activity in conditions of digital transformation of physical education).

Keywords: digitalization; professional training; future teachers of Physical Education; blended learning; transformation.

References

- Abad-Segura, E., González-Zamar, M. D., Infante-Moro, J. C., & Ruipérez García, G. (2020). Sustainable management of digital transformation in higher education: Global research trends. *Sustainability*, 12 (5), 2107. Retrieved from <https://doi.org/10.3390/su12052107>
- Babaiev, V. M., Stadnyk, H. V., & Momot, T. V. (2019). Tsyfrova transformatsiia u sferi vyshchoi osvity v umovakh hlobalizatsii [Digital transformation in the field of higher education in globalization conditions]. *Ekonomichni Nauky [Economic Sciences]*, 2, 2-9. Retrieved from <https://doi.org/10.33042/2522-1809-2019-2-148-2-9> [in Ukrainian].
- Boichuk, Yu., Kozlov, A., Naumenko, N., & Hrynova, M. (2022). Porivnialnyi analiz aktyvnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity pid chas navchannia v asynkhronnomu rezhymi z dystsypliny «Fizychno vykhovannia» v umovakh karantynu ta viiskovoho stanu. [Comparative analysis of higher education students' engagement in asynchronous learning of the «physical education» course during quarantine and martial law]. *Novyi Kolehium [New Collegium]*, 1/2 (107), 50-55. Retrieved from <https://doi.org/10.30837/nc.2022.1-2.50> [in Ukrainian].
- Bykova, T. B., Ivashchenko, M. V., Kassim, D. A., & Kovalchuk, V. I. (2021). Blended learning in the context of digitalization. *CTE Workshop Proceedings*, 8, 247-260. Retrieved from <https://doi.org/10.55056/cte.236>.
- Cawood, R. (2018). *The university of the future: Can the universities of today lead learning for tomorrow?* Ernst & Young Australia. EYGM Limited. Retrieved from <https://cdn.ey.com/echannel/au/en/industries/government---public-sector/ey-university-of-the-future-2030/EY-university-of-the-future-2030.pdf>
- Chapco-Wade, C. (2020, August). Digitization, digitalization, and digital transformation: What’s the difference? *Medium*. Retrieved from <https://colleenchapcowadesafina.medium.com/digitization-digitalization-and-digital-transformation-whats-the-difference-eff1d002fbdf>
- Danysko, O. (2019). Yakist zmishanoho navchannia yak chynnyk pidvyshchennia efektyvnosti profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury [Blended learning quality as factor of efficiency improvement of future physical culture teachers’ professional training]. *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii [Aesthetics and ethics of pedagogical action]*, 19, 176-189. Retrieved from <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2019.19.169811> [in Ukrainian].
- Hess, T., Matt, C., Benlian, A., & Wiesböck, F. (2016). Options for formulating a digital transformation strategy. *MIS Quarterly Executive*, 15 (2), 123-139.
- Hrabyk, N. M., & Hrubar, I. Ya. (2022). Tsyfrovi tekhnolohii v pidhotovtsi vchyteliv fizychnoi kultury [Digital Technologies in Physical Education Teacher Training]. In

- Suchasni tsyfrovi tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia: dosvid, tendentsii, perspektyvy [Modern Digital Technologies and Innovative Teaching Methods: Experience, Trends and Prospects]: materialy IX Mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf. (pp. 87-90). Ternopil: TNPU im. V. Hnatiuka [in Ukrainian].*
- Hrynevych, L. M., Morze, N. V., & Boiko, M. A. (2020). Naukova osvita yak osnova formuvannia innovatsiino kompetentnosti v umovakh tsyfrovoi transformatsii suspilstva [Scientific education as the basis for innovative competence formation in the conditions of digital transformation of the society]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia [Information technologies and learning teaching]*, 77(3), 1-26. Retrieved from <https://doi.org/10.33407/itlt.v77i3.3980> [in Ukrainian].
- Ivanenko, O. (2023). Pedahohichna diahnostyka formuvannia hotovnosti do profesiinoi diialnosti maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury v protsesi zmishanoho navchannia [Pedagogical diagnostics of the formation of readiness for professional activities of future teachers of physical culture in the process of mixed learning]. *Molod i rynek [Youth & Market]*, 8 (216), 139-144. Retrieved from <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.283179> [in Ukrainian].
- Kachan, O. A., & Prystynskiy, V. M. (2019). *Informatsiino-komunikatsiini ta rukhlyvo-piznavalni tekhnologii u fizychnomu vykhovanni ditei i pidlitkiv [Information and Communication Technologies and Mobile-Cognitive Technologies in Physical Education for Children and Adolescents]*. Sloviansk: Vyd-vo B. I. Matorina [in Ukrainian].
- Khmelnyska, O. (2023). Pidhotovka do profesiinoi diialnosti maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury v umovakh zmishanoho navchannia [Preparation for professional activity of future physical education teachers in mixed learning environment]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky [Prospects and innovations of science]*, 12 (30), 521-532. Retrieved from <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/5942/5975> [in Ukrainian].
- Kindei, L., Nikitina, O., Baraniuk, I., Kotelianets, Yu., & Kotelianets, N. (2022) The Problem of Methodological Training of Future Teachers in the Digital Environment. *Journal of Curriculum and Teaching*, 11 (5), 146-154. Retrieved from <https://doi.org/10.5430/jct.v11n5p146>.
- Kremen, V.H., Bykov, V.Yu., Liashenko, O.I., Lytvynova, S.H., Luhovyi, V.I., Malovanyi, Yu.I., Pinchuk, O. P., & Topuzov, O. M. (2022). Naukovo-metodychne zabezpechennia tsyfrovizatsii osvity ukrainy: stan, problemy, perspektyvy [Scientific and methodological provision of digitalisation of education in ukraine: status, problems, prospects]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy [Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine]*, 4 (2), 1-49. Retrieved from <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4223> [in Ukrainian].
- Kyselova, K. (2023, April). *Osvita – tse ne pro vydatky. Osvita – tse investytsii i rozvytok derzhavy. Oksen Lisovyi [Education is not about expenditures. Education is an investment in the development of the state. Oksen Lisoviy]*. Retrieved from <https://osvitoria.media/experience/osvita-tse-ne-pro-vydatky-osvita-tse-investytsiyyi-i-rozvytok-derzhavy-oksen-lisovyi/> [in Ukrainian].
- Sushchenko, L. O., Andriushchenko, O. O., & Sushchenko, P. R. (2022). Tsyfrova transformatsiia zakladiv vyshchoi osvity v umovakh didzhitalizatsii suspilstva: vyklyky i perspektyvy [Digital Transformation of Higher Education Institutions in the Context of Digitalization of Society: Challenges and Prospects]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Dragomanova [Naukovyi chasopys of M. P. Dragomanov National Pedagogical University]*, 2, 146-151. Retrieved from <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.spec.2.28> [in Ukrainian].
- What is Digital Transformation?* (2023). Theagileelephant.com. website. Retrieved from <http://www.theagileelephant.com/what-is-digital-transformation>

Одержано 17.09.2023 р.

DEVELOPING A MUSIC THERAPY PROGRAM FOR CHILDREN WITH AUTISM AFFECTED BY WAR

This article describes the development of an evidence-based music therapy program for children with autism affected by war. The program aimed to decrease war-related traumatic experiences and teach adaptation skills. The most common treatments and frameworks for trauma and autism were reviewed. The main domains and needs of the population were identified. The interventions and dosage for interventions, including frequency, group size, and duration of the session were created. The program included listed assessment measures, interventions, a therapeutic function of music, and a materials list. The recommendations for the program implementation are given.

Keywords: *autism; trauma; Trauma-Informed Care (TIC); Applied Behavior Analysis (ABA); Cognitive Behavior Therapy (CBT); Trauma-Focused Cognitive Behavior Therapy (TF-CBT); Post Traumatic Stress Disorder (PTSD); music therapy.*

Problem definition. The Russian invasion of Ukraine started in 2014 and developed into a full-scale war in February 2022. Among the most vulnerable populations affected by military actions are children with developmental disabilities. Autism is a neurodevelopmental disorder characterized by deficits in social communication and interaction, restricted and repetitive behaviors, and narrow interests (APA). There are still no updated statistics on how many children with autism are in Ukraine, but according to the Centers for Disease Control and Prevention (CDC), the number of children with ASD is about 1 in 44 8-year-olds (Maenner et al., 2018). After the war started, the basic needs of children with autism extended to dealing with war-related distressing events such as fleeing the country or city, experiencing losses, witnessing active hostilities, constantly hearing air raid alarms, changing everyday routines, etc. Traumatic events affect the overall development of an individual, including physical, emotional, cognitive, and behavioral domains (van der Kolk, 2003).

The ability to use effective coping skills in children with autism might be affected due to cognitive deficits. Impairments in such areas as information processing, understanding emotions, or goal-directed behavior may affect situational awareness and dealing with stressful circumstances (Stack & Lucyshyn, 2019). The lack of ability to cope with stress successfully may lead to accumulating traumas and negatively affecting well-being, including cognitive and behavioral outcomes. Therefore, teaching children with autism resilience and effective coping strategies was needed.

Literature review. The most frequently used evidence-based practices in the United States for treating trauma-related symptoms, including anxiety and depression, are Cognitive Behavior Therapy (CBT) and Trauma-Focused Cognitive Behavior Therapy (TF-CBT). Both practices have adaptations for children with autism. TF-CBT incorporates principles of skill training, emotional regulation, relaxation, and problem solving (O'Donohue & Fisher, 2012). Adaptations for children with autism include visualization, structure and predictability, giving choices and flexibility, and honesty and patience from therapist (Scattone & Mong, 2013).

Trauma-informed care (TIC) is utilized as a component of Applied Behavior Analysis (ABA). ABA is widely used to increase positive behaviors and functional independence. TIC is a universal strategy that acknowledges a basic understanding of trauma and its wide-reaching effects, recognizes the signs of trauma, and seeks to avoid retraumatizing (Heiderscheit & Murphy, 2021). Art-based therapies, such as music, movement, and drama are also among effective evidence-based interventions for the development of children with autism (Bharathi, 2019; Eckes et al., 2023; Faccini & Allely, 2021; Kim, 2009; LaGasse et al., 2019; Sharda, 2018; Srinivasan, 2013; Stack & Lucyshyn, 2019; Rajaraman et al., 2022).

Several research studies have been conducted on music therapy and trauma for children (Bensimon et al., 2008; Carr et al., 2012; Felsenstein, 2013; Heiderscheit & Murphy, 2021; Kruger et al., 2018; McFerran et al., 2022). Music therapy provides a safe environment and is an enjoyable activity for those suffering from Post Traumatic Stress Disorder (PTSD). Among the positive effects of music,

researchers identify improvement in emotional expressiveness, communication, independence, and self-control. Moreover, it decreases feelings of anxiety and fear (Carr et al., 2012; McFerran et al., 2022). The number of articles on PTSD and autism in children is still growing, however, there was little research found related to music therapy and the treatment of war traumatic experience.

The purpose of the program was to develop evidence-based music therapy interventions for children with autism to ease war-related trauma and teach them to recognize emotions, relaxation techniques, and deal with stressful situations, as well as coping strategies and adaptation skills.

Description of the program. The program was created for a group of three to five Ukrainian children who were 6 to 10 years old, had been diagnosed with autism, and were able to participate in eight biweekly sessions plus an assessment meeting. Depending on the number of participants and the level of support they may require, one or two assistants might be needed. We have chosen the four measurable *objectives* that targeted increasing emotional awareness, coping skills, social interaction, and decreasing anxiety.

Measures. The assessment tools were created for children, therapists, and caregivers. To measure the symptoms of trauma, we planned to use the Trauma Symptoms Investigation Form in Autism Spectrum Disorders (TIF-ASD) (Mehtar & Mukaddes, 2011) for caregivers to answer questions regarding social, communication, self-care skills, behavioral problems and stereotypes, and vegetative symptoms before and after the program. Another assessment tool for parents was chosen to measure the anxiety level. The Anxiety Scale for Children with Autism Spectrum Disorder (ASC-ASD) consists of 24 items rated on a 4-point Likert-type Scale ranging from never to always to measure 1) Separation Anxiety, 2) Uncertainty, 3) Performance Anxiety, and 4) Anxious Arousal (Soh et al., 2021). Additionally, the music therapist planned to interview one or more caregivers prior to the assessment session. The questions in the spreadsheet are related to demographics, current functioning, previous and ongoing experiences of stress, and the child's interests. The interview is based on the Practitioner Assessment Guide of Childhood

Trauma and Autism Spectrum Disorder (Michna et al., 2023). To gather the anxiety data from children, we chose the Personal Wellbeing Score created by Benson et al. (2019). The four-question 4-point Likert-type Scale is easy to use before and after each session. It was adapted for children with autism and looked like a simplified visualization of emotions marked by different colors. The initial music therapy assessment was created for a board-certified music therapist with previous work experience with children with autism. It consists of four main domains, including 1) social and behavioral skills, 2) communication skills, 3) cognitive skills, 4) sensory and motor skills, and 5) emotional functioning. We planned to videotape the assessment session and document it in narrative form.

Duration and Dosage. Based on literature review data of the typical duration of trauma-oriented programs, their frequency, and effectiveness, we have proposed to conduct two weekly 45-minute-long sessions for four weeks - eight sessions in total. The sessions were created for in-person participants. A short-term program will contribute to the completion of a higher number of participants. The duration of a session would be 45 minutes, which was chosen in accordance with the standard duration of a school lesson in Ukraine for children of the targeted age group.

Methods included receptive, compositional, improvisational, and re-creative music therapy (Bruscia, 2013). The receptive method was represented by musically supported relaxation and breathing, progressive muscle activation, movement with music, guided imagery with music, song sharing, and song discussion. The compositional method included fill-the-blank songwriting. The improvisational method consisted of free improvisation, rhythm improvisation, and drum circle interventions. The re-creative method included such interventions as singing, color-coded instrument playing, and boomwhackers playing.

The ***Session Plan*** was proposed to be finalized after assessing strengths, interests, and needs of participants. All eight sessions had a theme:

Session 1. Building a safe and trusted environment

Session 2. Acknowledging emotions

Session 3. Learning coping strategies

Session 4. Emotional regulation

Session 5. Practicing resilience (adaptation skills and problem-solving)

Session 6. Relaxation techniques

Session 7. Self-care

Session 8. Empowering the future

Each session included domains, goals, objectives, a short description of proposed interventions, the therapeutic function of music, and a list of materials. All sessions had a similar structure to add predictability for clients. Each week starts with the Hello song, followed by a group activity on a session's topic. The main part of the session included three to four interventions targeting specific skills building, such as emotion recognition, learning new coping strategies, working on self-regulation, etc. Each session ended with Choice Time – when clients could choose their preferred activity and the Goodbye song.

The musical instruments were chosen according to TIC, group size, practicality, and diversity. The instruments had to be sturdy, comfortable, and easy to use, not too loud, and with pleasurable sound. We prioritized such instruments as a guitar, big or jembe drums, shakers, xylophones, boomwhackers, ocean drums, resonator bells, and tongue drums. Among other supplies were visual materials, a schedule board, a speaker, a laptop, an iPad (to use as AAC device), therapy balls, and art-making materials. For choice time, it was proposed to use books, board games, and toys.

Therapeutic function of music. The most frequently used activities at the sessions include but are not limited to improvisation, breathing exercises, and drumming.

It was found that free improvisation decreases salivary cortisol, a biomarker of stress, therefore, free improvisation lowers stress, regulates arousal, and promotes relaxation. Moreover, improvisation helps to enhance emotional expressiveness and contributes to the development of coping skills. Free improvisation was chosen to facilitate cooperation among group members and the inclusion of each group member. By participating in free improvisation, children learn

to recognize and verbalize their emotions and use music-making as one of their coping strategies. (Carr et al., 2012; Felsenstein, 2013; Heiderscheit & Murphy, 2021).

Music to support breathing is effective for improving coping skills and emotion regulation. Music-assisted relaxation reduces anxiety and promotes positive changes in relaxation at cognitive and somatic levels. It was chosen in our interventions to slow down the body's response to stress and anxiety. Guided imagery with music also decreases levels of anxiety and fear. It is used for increasing relaxation and self-efficacy. Also, guided imagery positively affects cognition and behavior (Kim et al., 2012; Heiderscheit & Murphy, 2021; Scheufler, 2021).

Drum circle helps to express anger, resulting in feelings of relief, satisfaction, and empowerment. It is used for facilitating group cohesion and self-expression. Drum circle gives opportunities for turn-taking, which is facilitated by the song's lyrics and pauses. It improves leadership skills, general development, creativity, and music skills. Moreover, drumming contributes to greater engagement and feeling freedom (Carr et al., 2012; McFerran et al., 2022).

Conclusions. Music therapy has great potential and evidence-based effectiveness in serving children with autism traumatized by war-related events. Based on the results of our study, we generalized recommendations for implementing the program. They are consisted of but are not limited to:

1) Implementing the TIC approach to guarantee safety and confidence for children and their caregivers.

2) Providing clients with communicative accommodation if needed (e.g., AAC, PECS). Using fewer words, giving longer wait time/processing time during communication, and paraphrasing if needed. Keeping in mind age and developmental differences.

3) Combining methods of presenting information (i.e., oral, visual) whenever possible.

4) Asking for preferences. Providing options and giving choices. Facilitating situations of success. Listening actively.

5) Avoiding trauma reminders. If the client talks about a traumatic experience, support verbally and gently bring them to the present.

6) Answering questions honestly and providing information about both the unknown and the known.

7) Giving emotional breaks. Not giving up quickly, as trauma healing needs time.

For **future directions of study**, the researcher sees a deeper investigation of music therapy for children with autism affected by war and implementing our pilot program in Ukraine.

References

- American Psychiatric Association. *APA Dictionary of Psychology*. Retrieved from <https://dictionary.apa.org/cognitive-behavior-therapy>
- Bensimon, M., Amir, D., & Wolf, Y. (2008). Drumming through trauma: Music therapy with post-traumatic soldiers. *The Arts in Psychotherapy*, 35(1), 34-48. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.aip.2007.09.002>
- Benson, T., Sladen, J., Liles, A., & Potts, H. W. W. (2019). Personal Wellbeing Score (PWS) – a short version of ONS4: development and validation in social prescribing. *BMJ Open Quality*, 8(2), e000394-e000394. Retrieved from <https://doi.org/10.1136/bmjoq-2018-000394>
- Bharathi, G., Jayaramayya, K., Balasubramanian, V., & Vellingiri, B. (2019). The potential role of rhythmic entrainment and music therapy intervention for individuals with autism spectrum disorders. *Journal of Exercise Rehabilitation*, 15(2), 180-186. Retrieved from <https://doi.org/10.12965/jer.1836578.289>
- Bruscia, K. E., (2013). *Defining Music Therapy*. (3rd ed.). Barcelona.
- Carr, C., d'Ardenne, P., Sloboda, A., Scott, C., Wang, D., & Priebe, S. (2012). Group music therapy for patients with persistent post-traumatic stress disorder - an exploratory randomized controlled trial with mixed methods evaluation. *Psychology and Psychotherapy*, 85(2), 179-202. Retrieved from <https://doi.org/10.1111/j.2044-8341.2011.02026.x>
- Eckes, T., Buhlmann, U., Holling, H.-D., & Möllmann, A. (2023). Comprehensive ABA-based interventions in the treatment of children with autism spectrum disorder - a meta-analysis. *BMC Psychiatry*, 23(1), 133-133. Retrieved from <https://doi.org/10.1186/s12888-022-04412-1>
- Faccini, L., & Allely, C. S. (2021). Dealing with Trauma in Individuals with Autism Spectrum Disorders: Trauma Informed Care, Treatment, and Forensic Implications. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 30(8), 1082-1092. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/10926771.2020.1853295>
- Felsenstein, R., (2013). From uprooting to replanting: on post-trauma group music therapy for pre-school children. *Nordic Journal of Music Therapy*, 22(1), 69-85. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/08098131.2012.667824>
- Heiderscheid, A., & Murphy, K. M. (2021). Trauma-Informed Care in Music Therapy: Principles, Guidelines, and a Clinical Case Illustration. *Music Therapy Perspectives*, 39(2), 142--151. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/mtp/miab011>

- Kim, B. H., Newton, R. A., Sachs, M. L., Glutting, J. J., & Glanz, K. (2012). Effect of Guided Relaxation and Imagery on Falls Self-Efficacy: A Randomized Controlled Trial. *Journal of the American Geriatrics Society (JAGS)*, 60(6), 1109-1114. Retrieved from <https://doi.org/10.1111/j.1532-5415.2012.03959.x>
- Kim, J., Wigram, T., & Gold, C. (2009). Emotional, motivational and interpersonal responsiveness of children with autism in improvisational music therapy. *Autism*, 13(4), 389-409. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/1362361309105660>
- Kruger, V., Nordanger, D. Ø., & Stige, B. (2018). Music Therapy: Building Bridges Between a Participatory Approach and Trauma-informed Care in a Child Welfare Setting. *Voices : a World Forum for Music Therapy*, 18(4).
- LaGasse, B., Manning, R. C. B., Crasta, J. E., Gavin, W. J., & Davies, P. L. (2019). Assessing the Impact of Music Therapy on Sensory Gating and Attention in Children With Autism: A Pilot and Feasibility Study. *The Journal of Music Therapy*, 56(3), 287-314. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/jmt/thz008>
- Maenner, M. J., Shaw, K. A., Bakian, A. V., Bilder, D. A., Durkin, M. S., Esler, A., Furnier, S. M., Hallas, L., Hall-Lande, J., Hudson, A., Hughes, M. M., Patrick, M., Pierce, K., Poynter, J. N., Salinas, A., Shenouda, J., Vehorn, A., Warren, Z., Constantino, J. N., ... Cogswell, M. E. (2021). Prevalence and Characteristics of Autism Spectrum Disorder Among Children Aged 8 Years - Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network, 11 Sites, United States, 2018. *MMWR. Surveillance Summaries*, 70(11), 1-16. Retrieved from <https://doi.org/10.15585/mmwr.ss7011a1>
- McFerran, K., Crooke, A., Kalenderidis, Z., Stokes, H., & Teggelove, K. (2022). What Young People Think About Music, Rhythm and Trauma: An Action Research Study. *Frontiers in Psychology*, 13, 905418–905418. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.905418>
- Mehtar, M., & Mukaddes, N. M. (2011). Posttraumatic Stress Disorder in individuals with diagnosis of Autistic Spectrum Disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 5(1), 539-546. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2010.06.020>
- Michna, G. A., Trudel, S. M., Bray, M. A., Reinhardt, J., Dirsmith, J., Theodore, L., Zhou, Z., Patel, I., Jones, P., & Gilbert, M. L. (2023). Best practices and emerging trends in assessment of trauma in students with autism spectrum disorder. *Psychology in the Schools*, 60(2), 479-494. Retrieved from <https://doi.org/10.1002/pits.22769>
- O'Donohue, W. T. & Fisher, J. E. (2012). The Core Principles of Cognitive Behavior Therapy. In *Cognitive Behavior Therapy* (pp. 1-12). John Wiley & Sons, Inc. Retrieved from <https://doi.org/10.1002/9781118470886.ch1>
- Rajaraman, A., Austin, J. L., Gover, H. C., Cammilleri, A. P., Donnelly, D. R., & Hanley, G. P. (2022). Toward trauma-informed applications of behavior analysis. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 55(1), 40-61. Retrieved from <https://doi.org/10.1002/jaba.881>
- Scatone, D., & Mong, M. (2013). Cognitive behavior therapy in the treatment of anxiety for adolescents and adults with autism spectrum disorders: CBT for Autism Spectrum Disorders. *Psychology in the Schools*, 50(9), 923-935. Retrieved from <https://doi.org/10.1002/pits.21717>
- Scheufler, A., Wallace, D. P., & Fox, E. (2021). Comparing Three Music Therapy Interventions for Anxiety and Relaxation in Youth With Amplified Pain. *Journal of Music Therapy*, 58(2), 177-200. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/jmt/thaa021>
- Sharda, M., Tuerk, C., Chowdhury, R., Jamey, K., Foster, N., Custo-Blanch, M., Tan, M., Nadig, A., & Hyde, K. (2018). Music improves social communication and auditory-motor connectivity in children with autism. *Translational Psychiatry*, 8(1), 231-13. Retrieved from <https://doi.org/10.1038/s41398-018-0287-3>

- Soh, C. P., Goh, T. J., Magiati, I., & Sung, M. (2021). Caregiver- and Child-Reported Anxiety Using an Autism-Specific Measure: Measurement Properties and Correlates of the Anxiety Scale for Children with Autism Spectrum Disorder (ASC-ASD) in Verbal Young People with ASD. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 51(8), 2646-2662. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s10803-020-04739-2>
- Srinivasan, S. M., & Bhat, A. N. (2013). A review of “music and movement” therapies for children with autism: Embodied interventions for multisystem development. *Frontiers in Integrative Neuroscience*, 7, 22-22. Retrieved from <https://doi.org/10.3389/fnint.2013.00022>
- Stack, A., & Lucyshyn, J. (2019). Autism Spectrum Disorder and the Experience of Traumatic Events: Review of the Current Literature to Inform Modifications to a Treatment Model for Children with Autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 49(4), 1613-1625. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s10803-018-3854-9>
- van der Kolk, B. A., (2003). The neurobiology of childhood trauma and abuse. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 12(2), 293-317. Retrieved from [https://doi.org/10.1016/S1056-4993\(03\)00003-8](https://doi.org/10.1016/S1056-4993(03)00003-8)

Ельміра Абасова

РОЗРОБКА ПРОГРАМИ З МУЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ДЛЯ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ, ПОСТТРАВДАЛИХ ВІД ВІЙНИ

У статті описується створення доказової програми з музичної терапії для дітей з аутизмом, постраждалих від війни. Діти з аутизмом (або діти-аутисти) є однією з найбільш уразливих груп населення у військових конфліктах. Програма створена з метою зменшення можливого травматичного досвіду, пов'язаного з війною, та підвищення адаптаційних навичок дітей. Розглянуто найпоширеніші терапевтичні методики та стратегії роботи з аутизмом і травмою. Програма базується на основі Травма-інформованої допомоги (ТІД), принципах Прикладного аналізу поведінки (АВА), Когнітивно-поведінкової терапії (КПТ), Травма-орієнтованої когнітивно-поведінкової терапії (ТО-КПТ) та музичної терапії.

Визначено основні сфери та потреби учасників програми. Сформульовано чотири специфічні цілі програми, включаючи формування емоційної обізнаності, покращення навичок подолання стресу, поліпшення соціальної взаємодії та зменшення тривожності. Визначено кількість та частоту втручань, тривалість сесій та критерії участі в програмі. Програма включає інструменти оцінювання для батьків, терапевтів та дітей, приклади тематики сесії, опис структури сесії, терапевтичну функцію музики та запропоновані матеріали.

За результатами проведених досліджень надано рекомендації щодо впровадження програми. Наголошено про необхідність проведення подальших розширених досліджень музичної терапії для дітей з аутизмом, постраждалих від війни. Рекомендовано апробувати описану програму в Україні.

Ключові слова: аутизм; травма; травма-інформована допомога (ТІД); прикладний аналіз поведінки (АВА); когнітивно-поведінкова терапія (КПТ); травма-орієнтована когнітивно-поведінкова терапія (ТО-КПТ); посттравматичний стресовий розлад (ПТСР); музична терапія.

Одержано 06.09.2023 р.

УДК 821.016.2

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2023.28.293194>

Надія Грачова, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0566-8272>

ПРОЄКТ УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ФОНДУ «УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА В КОМІКСАХ»: ІДЕЯ, СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ, РЕЗУЛЬТАТИ

У статті представлено результати виконання проєкту «Українська література в коміксах», створеного за підтримки Українського культурного фонду. Автори проєкту розробили й підготували онлайн-каталог в україномовній і англійській версіях. Результати проєкту репрезентують нове інтерактивне вивчення української писемної спадщини різних періодів з урахуванням сучасних соціокультурних, ідеологічних викликів. Онлайн-каталог стане у пригоді широкому колу користувачів, які цікавляться українською мовою, літературою та культурою, його впроваджено в освітній процес в Україні та за кордоном, де навчаються діти-переселенці. Проєкт ґрунтується на гуманістичних принципах, стверджує національні й загальнолюдські цінності.

Ключові слова: *онлайн-каталог; українська література; комікси; проєкт; Український культурний фонд; учитель української мови і літератури; візуалізація.*

Постановка проблеми. В умовах сучасної шкільної освіти особлива увага має надаватися формуванню культурних цінностей учнівської молоді, різних категорій дорослих, формуванню в них аксіологічно спрямованої світоглядної позиції, національних цінностей, що уможлиблює збереження в українському суспільстві мистецьких ціннісних актуалітетів, утвердження національної ідентичності на засадах україноцентричної освітньої парадигми. Крім того, назріла потреба активної протидії української громадськості впливу російської пропаганди, подолання «фейкової» історичної, культурної, мистецької інформації, спродукованої у масмедійному просторі, нівелювання стереотипів меншовартості українського народу, що передбачає передусім ціннісне осмислення української писемності, її інтерпретацію в контексті етико-естетичної вартості та візуалізацію з допомогою цікавих символічно-сміслових образів, стилістики тощо.

Автори проєкту Українського культурного фонду «Українська література в коміксах» (керівник проєкту Надія

Грачова, авторка сценаріїв до онлайн-каталогу Ольга Ходацька, дизайнерка проєкту Олена Черкун) створили культурно-мистецький продукт – онлайн-каталог в україномовній і англomовній версіях. Актуальність створення двомовного онлайн-каталогу полягає в тому, щоб підтримати переселенців (школярів і вчителів), які виїхали за кордон, популяризувати українську мову та літературу інноваційними інструментами і в такий спосіб зміцнити «культурні мости» між Україною та іншими країнами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному публікаційному просторі наявні дослідження з проблем проєктної роботи з метою актуалізації філологічного досвіду, популяризації літературної спадщини, лінгвістики в процесі викладання філологічних дисциплін у закладах загальної середньої освіти (А. Лаврова, 2021; О. Мовчан, 2013; О. Семенов, 2021 та ін.). Водночас у сучасних дослідженнях приділяється недостатня увага візуалізованим формам вивчення української літератури з урахуванням особливостей сучасної учнівської молоді, викликів, спродукованих пандемією, військовою агресією рф проти України.

Мета статті – представити онлайн-каталог проєкту «Українська література в коміксах», створеного за підтримки Українського культурного фонду. Мета статті конкретизована в таких **завданнях**: схарактеризувати змістовий контент онлайн-каталогу проєкту «Українська література в коміксах»; окреслити значення проєктного продукту для розвитку читацької культури учнівської молоді, формування в неї ціннісного ставлення до національного письменства.

Основними **методами** реалізації завдань визначено метод проєктування – з метою представлення алгоритму аналізу художніх творів української літератури в розробленому онлайн-каталозі; метод ідейно-художнього аналізу – задля визначення ідейно-сміслового й художньо-образного аспектів творів української літератури; метод візуалізації, який дасть змогу унаочнити сюжетні лінії, образи та їх смислове вираження у творах художньої літератури.

Виклад основного матеріалу. Сучасний формат подання навчального матеріалу в умовах дистанційної та змішаної форм навчання, контролю, корекції та закріплення знань зі шкільного курсу з української літератури потребує створення нових

інструментів взаємодії вчителя з учнями, оновлення освітнього процесу, зокрема під час підготовки до ЗНО. На реалізацію визначеного завдання був спрямований проєкт «Українська література в коміксах» (сайт проєкту <https://ukrlitcomics.com.ua/>). Після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну (за даними МОН України станом на 11 січня 2023 р.) за кордоном продовжують перебувати майже 11 тисяч педагогічних працівників і 516 243 учні, де вони соціалізуються з іноземцями (колегами та однолітками). Ілюстративна форма подання інформації поліпшує сприйняття матеріалу, створює позитивний імідж навчальної дисципліни в сучасних реаліях та допомагає вчителям подавати виучуваний матеріал у креативному форматі.

«Українська література в коміксах» є ефективним інструментом для зацікавлення учнів художніми творами, швидкого запам'ятовування сюжету, систематизації знань із теорії літератури за паспортом твору, а також є інноваційним методом інтенсивної підготовки випускників до складання ЗНО з української мови та літератури. Для вчителів-філологів онлайн-каталог слугує дидактичним матеріалом для проведення уроків на міждисциплінарній / інтегративній основі (у поєднанні з історією, географією, мистецтвом, англійською мовою тощо).

В онлайн-каталозі твори подано не схематично, а в сюжетних кольорових картинках, які адаптовані до сучасності. Вони допомагають емоційно поринути у внутрішній світ авторів художніх творів, краще зрозуміти характери персонажів, зацентувати увагу на побуті героїв, їхньому способі життя та діяльності в різні історичні періоди.

Онлайн-каталог адресовано не тільки учням 9–11 класів, випускникам закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), коледжів і технікумів, котрі готуються до складання ЗНО, а й тим, хто вже не навчається в школі, але планує вступати до вишу, для тих, хто цікавиться українською літературою й культурою загалом, яка є цінним матеріалом, що віддзеркалює культуру українців, їхні звичаї та традиції, починаючи з XVII ст. до наших днів.

Мета проєкту «Українська література в коміксах» – розвинути читацькі інтереси не лише учнів 9-11 класів ЗЗСО України, але й тих, хто вдосконалює та розвиває мовну компетентність, прагне до міцних знань з української літератури

та мови засобами інтерактивної діяльності на уроках і в позакласній роботі.

Для вчителів-філологів онлайн-каталог слугуватиме основним і додатковим дидактичним матеріалом у неформальній освіті, стимулюватиме розвиток в учнів читацької культури й пам'яті через візуалізацію, а також сприятиме поширенню української літератури в нашій державі і за кордоном (навчання дітей-переселенців). Переклад української літератури на англійську мову має важливе значення для розвитку культурних зв'язків і взаєморозуміння між країнами, популяризації української культури та літератури за кордоном, а також для міжнародного визнання вітчизняних авторів.

Нині в українських і зарубіжних школах активно використовується CLIL-технологія (Content and Language Integrated Learning) – предметно-мовне інтегроване навчання, яке, формуючи в учня освітні потреби, дозволяє йому переосмислити й розвинути свої комунікативні здібності через усний переказ англійською мовою сюжету художнього твору українського письменника.

Для вчителів української літератури, англійської мови та історії України онлайн-каталог є ілюстративним матеріалом для проведення бінарних уроків і позакласних заходів. Він здатний задовольнити пізнавальні та інформаційні потреби цільової аудиторії, оскільки в ньому наведено цікаву та корисну інформацію про художні твори, історію їх написання, про автора,

що сприятиме інтелектуально-культурному розвитку читача – особистості нової доби.

Творча команда проєкту має на меті максимально поширити інформацію про створений продукт серед прямої та опосередкованої цільової аудиторії. Протягом вересня-жовтня 2023 року відбувалася промоція проєкту в центрах розвитку педагогічних працівників, на шпальтах педагогічної преси, у педагогічних вишах, у районних та обласних управліннях освіти, в українських школах та освітніх хабах за кордоном. Автори акцентували увагу на методичних рекомендаціях щодо практичного застосування в освітньому процесі онлайн-каталогу «Українська література в коміксах».

Контент каталогу складають твори українських письменників, що показово відтворюють національні ментальні характеристики українців, їх життєву стійкість, духовні орієнтири в контексті подолання викликів долі, історичних і соціальних обставин. Серед таких митців слова: І. Котляревський. Соціально-побутова драма (за визначенням автора – малоросійська опера) «Наталка Полтавка» (оспівування духовної величі людини з народу; засудження покірності долі, владі та застарілим звичаям); М. Коцюбинський. Імпресіоністична новела «Intermezzo» (утвердження думки про те, що людина щаслива лише в гармонії з природою, а митець відіграє важливу роль у суспільстві); П. Куліш. Історичний роман, роман-хроніка «Чорна рада» (заклик до єднання, цілісності України; утвердження думки, що тільки свідомо українська інтелігенція має бути панівним класом суспільства); В. Стефаник. Новела «Камінний хрест» (єдність селянина з рідною землею); П. Тичина. Вірш «Я утверджуюсь» (утвердження нездоланності рідного народу; поет і народ у вірші); Ю. Яновський. Новела «Подвійне коло» (зображення революції і громадянської війни в Україні; «тому роду не буде переводу, де браття милують згоду», в якому беруть правічні моральні скарби: любов до свого подружжя і до дітей, вірність, працьовитість, віру в людське в людині та мужність); М. Куліш. Сатирична комедія «Мина Мазайло» (художнє відтворення проблеми українізації у 20-30-х роках ХХ ст.; сатиричне змалювання новітнього міщанства, засудження міщанства, комплексу меншовартості, національної упередженості й зверхності; висміювання носіїв великодержавного шовінізму);

О. Довженко. Кіноповість «Україна в огні» (зображення початку війни з фашистськими загарбниками та відступу радянських військ; незламність сили і непохитність духу нашого народу, здатність до визвольної боротьби і впевненість у перемозі над ворогом; утвердження невмирущості української нації в кривавий час війни); У. Самчук. Роман-хроніка «Марія» (відтворення голодової трагедії українського народу 1933 р.; хроніка життя української жінки як відображення долі селянства; звеличення праці, любові, материнства, України); І. Багрянний. Пригодницький роман «Тигролови» (висвітлення трагічної долі людини-особистості в радянському тоталітарному режимі; ствердження перемоги добра над злом; заклик за будь-яких обставин залишатися Людиною); Г. Тютюнник. Новела «Три зозулі з поклоном» (зображення складності людських стосунків через історію нещасливого кохання, возвеличення любові як високої християнської цінності); В. Стус. Вірш «На колимському морозі калина» (роздуми про те, як боляче чекати смерті на чужині і яке швидкоплинне людське життя); В. Симоненко. «Ти знаєш, що ти – людина?» (міркування письменника про швидкоплинність життя, протягом якого кожний повинен встигнути покохати, зробити добрі справи); Л. Костенко. Історичний роман у віршах «Маруся Чурай» (незнищеність українського народу (особистості з багатим духовним світом), глибока віра в його (її) духовну силу і могутність) та ін.

Візуалізація структурних складників інтерпретації кожного твору включає аналіз сюжетних ліній, цитат, добір паспортних характеристик і корисних матеріалів, які автоматично згенеровані за QR-кодом-посиланням; залучення експертів з оцінювання пропонованих творів і створення стислого паспорта-характеристики до них, правильності використання підібраних цитат, що характеризують головних героїв/тему/ідею; підбір корисних покликань, які ознайомлять читача з художніми особливостями твору, деякими питаннями теорії літератури (за програмовими вимогами до ЗНО); ілюстрації (згідно з визначеними сюжетними лініями) до кожного твору (українська та англійська версії).

Дизайнерка Олена Черкун запропонувала креативні елементи-символи, тісно пов'язані з воєнними подіями в Україні, мужніми захисниками й захисницями, цілісністю держави і незламністю її народу. Вони сприяють не лише розвитку інтересу до коміксу,

формуванню патріотизму учнівської і студентської молоді, але й підкреслюють те, що українська література як невід'ємний складник культури України віддзеркалює певні історичні періоди й органічно поєднана з життям і сучасністю.

Цільові аудиторії проєкту: учні старших класів загальноосвітніх і спеціалізованих шкіл України та ті, хто тимчасово мешкає за межами держави (переселенці); абітурієнти України, які готуються до складання вступних іспитів з української мови та літератури; вчителі української мови та літератури; директори шкіл, заступники директорів з навчально-виховної роботи та класні керівники; науковці; батьки учнів старших класів і абітурієнтів; предметні гуртки; бібліотеки; міжнародні організації, громадські організації (ГО), волонтерські спілки, освітяни, які готові впроваджувати український культурний продукт у сектори культури та креативні індустрії в Україні та за її межами.

Спікерами проєкту виступили: Ольга Ходацька – авторка сценарію до проєкту «Українська література в коміксах», вчителька української мови та літератури, письменниця; Галина Райбедюк – кандидатка філологічних наук, професорка, лауреатка премії імені Ірини Калинець; Руслана Мельникова – кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри української мови та літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету; Ірина Бакаленко – кандидатка педагогічних наук, доцентка філологічного факультету Запорізького національного університету; Мирослава Вовк – докторка педагогічних наук, професорка Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України; Галина Яськів – викладачка з української мови та літератури, м. Тернопіль; Аліна Рогова – директорка Центру професійного розвитку педагогічних працівників м. Києва (ЦПРПП); Ріта Бикова – заступниця директора ЦПРПП; Ігор Якубовський – завідувач відділу інновацій та роботи з персоналом Центральної бібліотеки Солом'янського району м. Києва; Наталія Осіпова – фандрейзер фундації «Незламна Україна», Польща, представники Українського культурного фонду (УКФ).

Інформація про проєкт та посилання на результат проєкту (<https://ukrlitcomics.com.ua/>) з можливістю безкоштовного завантаження онлайн-каталогу буде розміщена на таких онлайн-платформах: «Суспільне медіа», «Радіо Свобода»; НУШ (nus.org.ua);

Всеосвіта (vseosvita.ua); Освіторія Медіа (osvitoria.media); Запорізький національний університет (www.znu.edu.ua) та ін.

Висновки. Отже, результати виконання проєкту «Українська література в коміксах» упродовж двох етапів (2022, 2023) репрезентують нове інтерактивне вивчення української писемної спадщини різних періодів з урахуванням сучасних соціокультурних, ідеологічних викликів, з-поміж них – потреба сьогодення в розвитку мотивації молодого покоління до читання української художньої літератури, розвиток інтересу дітей і дорослих до читання книг українських авторів як національного надбання, популяризація української літературної спадщини як чинника національної безпеки, створення надійного інтерактивного контенту для вчителів-філологів, учнів, їхніх батьків, власне для українців, які мешкають в Україні і за кордоном. Адже українська література є важливим націєзберезувальним чинником, що забезпечує охорону й популяризацію українського етносу, культури, державотворчої стратегії в боротьбі з ворогом.

Результатом проєкту є створення культурно-мистецького продукту для читачів, які цікавляться українською мовою, літературою та культурою. Його буде втілено в освітній процес для переформатування культурних наративів і сенсів українського суспільства в Україні та за кордоном, де навчаються діти-переселенці. У довгостроковій перспективі проєкт позитивно впливатиме на морально-духовний стан українців, на розвиток особистості, здатної дбати про духовне та культурне відродження держави в післявоєнний час.

Досвід творчої команди показує, що й після завершення реалізації проєкту такі інноваційні форми продовжують активно використовуватися в освітніх процесах, у родинях, клубах, бібліотеках, творчих центрах, в українських освітніх хабах за кордоном, які працюють за нашими державними навчальними програмами, та в пунктах незламності. Читачам подобається, коли навчальний матеріал подається легко, доступно, в кольорі, із сучасними та трендовими акцентами.

Проєкт «Українська література в коміксах» має велике суспільно-політичне, пізнавальне і виховне значення, оскільки в онлайн-каталозі візуалізовано та представлено читачам історію народу, його боротьбу проти соціального та національного гноблення, за волю й щасливе життя. Онлайн-каталог ґрунтується

на гуманістичних принципах (людина – народ – суспільство – світова спільнота – мир в Україні і світі) та стверджує вічні загальнолюдські цінності (рід – родина – народ; праця – обов’язок – захист Вітчизни).

Перспективи подальших досліджень. У перспективі прагнемо до розповсюдження онлайн-каталогу в освітніх закладах України та за кордоном через посилання на сайт проєкту; популяризації художніх творів українських авторів, піднесення престижу української мови і літератури через творчу взаємодію учнівської молоді та дорослих з контентом онлайн-каталогу; пошуку сучасних методів розвитку інтересу школярів до самостійного опрацювання матеріалів проєкту; створення привабливого іміджу української літератури за кордоном.

Список використаної літератури

- Лаврова, А. (2021). Метод проєктів на уроках української літератури в старших класах. *Молодий вчений*, 4 (92), 50-53. Взято з <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-4-92-11>
- Мовчан, О. (2013). Технологія життєтворчих проєктів на уроках української літератури. *Українська література в загальноосвітній школі*, 1, 34-35. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ulvzsh_2013_1_11
- Семенов, О. М. (2021). Міжрегіональні проєкти ресурсного центру професійного розвитку вчителя української мови і літератури. В кн. *Інноваційний університет лідерство: проєкт і мікропроєкти* (с. 176-185). Варшава: Фундація "Instytut Artes Liberales".
- Українська література в коміксах*. Взято з <https://ukrlitcomics.com.ua/>
- Українська література в коміксах*. Український культурний фонд. Взято з <https://ucf.in.ua/archive/63c682796fdbf934e22131c3>
- Ходацька, О., Грачова, Н. (2023). Презентація проєкту Українського культурного фонду «Українська література в коміксах». В кн. О. М. Семенов (Ред.), *Інновації в освіті і педагогічна майстерність учителя-словесника: збірник матеріалів VII Усеукр. наук.-практ. конф. (м. Суми, 26-27 жовтня 2023 р.)* (Вип. 7, с. 135). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка. Взято з https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/14067/1/zbirnik_innovaciyi_v_osviti_2023.pdf
- Ходацька, О. М. (2023). *Тарас і Леся стали героями коміксів: як українська література стає ближчою до сучасних дітей?* Взято з <https://osvitoria.media/.../taras-i-lesya-staly-geroyamy.../>

Nadiia Hrachova

THE PROJECT OF THE UKRAINIAN CULTURAL FOUNDATION “UKRAINIAN LITERATURE IN COMICS”: IDEA, STRATEGIC GOALS, RESULTS

The article presents the results of the “Ukrainian Literature in Comics” project created with the support of the Ukrainian Cultural Foundation. The authors of the project (project manager Nadiia Hrachova, author of scripts for the online catalog Olha Khodatska, and project creative designer Olena Cherkun) created a cultural-artistic product – an online catalog in Ukrainian and English versions, which highlights the plot of the Ukrainian historical era with the help of graphic visualization.

The results of the project “Ukrainian Literature in Comics,” which was done during two stages (2022 and 2023), represent a new interactive study of the Ukrainian written heritage of different periods, considering modern socio-cultural and ideological challenges.

Among such challenges, the current one is the development of the motivation of the younger generation to read Ukrainian fiction, the development of the interest of children and adults in reading books by Ukrainian authors as a national treasure, popularization of the Ukrainian literary heritage as a factor of the national security, the creation of reliable interactive content for teachers-philologists, students, their parents, actually for all Ukrainians living in Ukraine and abroad. The result of the project is the creation of a cultural and artistic product for those who are interested in the Ukrainian language, literature, and culture. Furthermore, it will be included in the educational process to reformat the cultural narratives and meanings of Ukrainian society nowadays in Ukraine and abroad, where children-migrants from the temporarily occupied territories study. In the long term, this project is going to have a positive cultural and educational impact on strengthening the moral and spiritual state of Ukrainians, on the development of an individual who is able to care for the spiritual and cultural revival of the country in the post-war period, which will contribute to the unification of the world community against Russian military and cultural expansion as well.

Keywords: *online catalog; Ukrainian literature; comics; project; Ukrainian Culture Foundation; the Ukrainian language and literature teacher; visualisation.*

References

- Lavrova, A. (2021). Metod proektiv na urokakh ukrainskoi literatury v starshykh klasakh [A method of проєктів is on the lessons of Ukrainian literature in higher forms. Young scientist]. *Molodyi vchenyi [A young scientist]*, 4 (92), 50-53. Retrieved from <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-4-92-11> [in Ukrainian].
- Movchan, O. (2013). Tekhnolohiia zhyttietvorchykh proektiv na urokakh ukrainskoi literatury [Technology of life-creating projects in the lessons of Ukrainian literature]. *Ukrainska literatura v zahalnoosvitnii shkoli [Ukrainian literature in secondary schools]*, 1, 34-35. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ulvzsh_2013_1_11 [in Ukrainian].
- Semenoh, O. M. (2021). Mizhrehionalni proiekty resursnoho tsentru profesiinoho rozvytku vchytelia ukrainskoi movy i literatury [Interregional projects of the resource center for the professional development of teachers of Ukrainian language and literature]. In O. M. Semenoh (Ed.), *Innovatsiinyi universytet liderstvo: proiekt i mikroproiekty [Innovative leadership university: project and micro-projects]* (pp. 176-185). Varshava: Fundatsiia "Instytut Artes Liberales" [in Ukrainian].
- Ukrainska literatura v komiksakh [Ukrainian literature in comics]*. Retrieved from <https://ukrlitcomics.com.ua/> [in Ukrainian].
- Ukrainska literatura v komiksakh [Ukrainian literature in comics]*. Ukrainskyi kulturnyi fond. <https://ucf.in.ua/archive/63c682796fdbf934e22131c3> [in Ukrainian].
- Khodatska, O., & Hrachova, N. (2023). Prezentatsiia proiektu Ukrainskoho kulturnoho fondu «Ukrainska literatura v komiksakh» [Presentation of the project of the Ukrainian Cultural Fund "Ukrainian literature in comics"]. In O. M. Semenoh (Ed.), *Innovatsii v osviti i pedahohichna maisternist uchytelia-slovesnyka [Innovations in education and pedagogic skill of a lexicographer]: zbirnyk materialiv VII useukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii (Is. 7, p. 135)*. Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka. Retrieved from https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/14067/1/zbirnyk_innovatsiyi_v_osviti_2023.pdf [in Ukrainian].
- Khodatska, O. M. (2023). *Taras i Lesia staly heroiami komiksiv: yak ukrainska literatura stae blyzhchoiu do suchasnykh ditei? [Taras and Lesya became heroes of comics: how does Ukrainian literature become closer to modern children?]*. Retrieved from <https://osvitoria.media/.../taras-i-lesya-staly-geroyamy.../> [in Ukrainian].

Одержано 03.09.2023 р.

УДК 811.161.2'243:37.015.31

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2023.28.293195>

Юлія Сtirкіна, м. Полтава

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9818-6653>

ВИЗНАЧЕННЯ ЛІНГВАЛЬНИХ ДОМІНАНТ ІДІОСТИЛЮ ПИСЬМЕННИКА ЯК ЗАСІБ НАВЧАННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена визначенню лінгвальних домінант ідіостилю письменника як засобу навчання сучасної української мови. Автор стверджує, що визначення лінгвальних домінант ідіостилю письменника за допомогою лінгвістичного аналізу тексту є надзвичайно дієвим і всеохопним засобом навчання сучасної української мови у старшій школі. Зазначається, що особливо цікавим для емпіричних досліджень учнів є ідіостиль відомої сучасної письменниці Оксани Забужко.

Ключові слова: лінгвальні домінанти; ідіостиль письменника; засіб навчання сучасної української мови.

Постановка проблеми: Одним із перспективних і сучасних засобів навчання сучасної української мови у старшій школі є визначення лінгвальних домінант ідіостилю письменників. Термін «ідіостиль» походить від поєднання слів «ідіос» (грецька мова), що означає «власний» або «особистий», і «стиль», що вказує на стилістичні особливості. Вивчення ідіостилю може бути корисним для аналізу текстів, вивчення комунікаційних здібностей і виявлення стилістичних відмінностей між авторами, а також для вивчення сучасної української мови загалом.

У визначенні поняття ідіостилю та спорідненого з ним поняття ідіолекту між мовознавців не існує єдності, хоча ці поняття є тотожними і водночас актуальними об'єктами дослідження сучасної лінгвістики. Терміни «ідіолект» і «ідіостиль» більшість сучасних мовознавців досить часто уживають майже як синоніми. За визначенням С. Я. Єрмоленко, «Індивідуальний стиль, або ідіолект, – сукупність мовно-виразових засобів, які виконують естетичну функцію і вирізняють мову окремого письменника з-поміж інших» (Єрмоленко, 1999, с. 304). Дехто

розглядає літературний ідіолект як важливий складник індивідуального стилю (ідіостилю). Опрацювавши наявні в сучасних лінгвістичних дослідженнях погляди, ми дійшли до такого висновку: по-перше, поняття ідіостиль ширше за поняття ідіолект; по-друге, ідіолект – це сукупність індивідуальних особливостей мови окремого індивіда, а *ідіостиль* – *індивідуальний стиль*, сукупність основних стильових особливостей, які характеризують *твори того чи того автора*. Останнє є синонімічним до поняття «індивідуальний стиль автора».

Поряд із терміном «ідіолект» дослідники широко використовують і словосполучення «мовна особистість», що поєднує, «по-перше, людину як носія мови; по-друге, особистість комунікативну; по-третє, національно-культурний прототип носія певної мови (так званий «семантичний фоторобот», складений на основі світоглядних настанов, ціннісних пріоритетів тощо, зафіксованих у словнику) – особистість етносемантичну» (Воркачов, 2001, с. 65-66).

Сукупність концептів створює індивідуальну концептосферу автора, який формує авторську картину світу, в якому знаходить свій спосіб відображення реального світу. Авторська інтерпретація різноманітних концепцій є основною складовою його ідіостилю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі вивчення індивідуального стилю письменника через мову його творів присвячено багато праць мовознавців (В. В. Виноградов, Г. О. Винокур, Б. О. Ларін, І. І. Степанченко, Н. М. Борисенко та ін.). Серед українських мовознавців проблему досліджували В. П. Дроздовський, О. С. Кухар-Онишко, С. Я. Єрмоленко, Н. М. Сологуб, Л. О. Ставицька, А. К. Мойсієнко, Н. С. Дужик, С. П. Бибик та ін.

О. А. Семенюк (2019) у статті «Проблеми розуміння явища ідіостилю в лінгвістичних дослідженнях» виділяє п'ять основних підходів до аналізу ідіостилю:

1. Семантико-стилістичний, що вивчає ідіостиль як систему індивідуального естетичного використання, притаманного певному періоду розвитку художньої літератури.

2. Лінгвопоетичний підхід розглядає ідіостиль як складну систему взаємопов'язаних мовних засобів, що використовуються для створення художнього світу автора.

3. Системно-структурний підхід аналізує ідіостиль як особливий спосіб мовної побудови світу. Відповідно до такого підходу ідіостиль є своєрідним кодом творчої особистості і залежить від її способу мислення.

4. Комунікативно-діяльнісний підхід до аналізу ідіостилю досліджує творчу індивідуальність автора і базується на концепції мовної особистості.

5. Когнітивний підхід вивчає ідіостиль як систему засобів вираження внутрішнього світу автора. Дослідження базується на комунікативній діяльності автора (с. 76).

Мета статті – проаналізувати важливість досліджень лінгвальних домінант ідіостилю письменника за допомогою лінгвістичного аналізу в контексті навчання сучасної української мови (на приклад творів О. С. Забужко).

Методи дослідження: метод лінгвістичного аналізу тексту як метод дослідження ідіостилю письменника, прийоми порівняльного та герменевтичного методів, а також формального біографічного і психоаналітичного методів та методу дослідження літературних явищ тощо.

Виклад основного матеріалу. Як ми бачимо, ідіостиль є явищем, що характеризується складністю формування. До факторів формування ідіостилю письменника можна віднести:

- соціально-історичні умови;
- співвідношення традицій і новаторства у творчості автора;
- жанрові особливості твору;
- особистісні стани письменника (уява, емоції, настрої тощо);
- світогляд і життєвий досвід.

Зважаючи на сучасний лінгвістичний погляд на художній текст, виділимо основні ознаки авторського ідіостилю:

1. Ідіостиль – система мовленнєвих засобів, яка використовується автором для реалізації своїх комунікативних цілей.

2. Ідіостиль – спосіб відображення внутрішнього світу автора як представника певного літературного напрямку.

3. Ідіостиль відображає авторське розуміння проблем, які його хвилюють.

4. Ідіостиль характеризується використанням стилістичних прийомів, нових понять, стилістично маркованої лексики для вираження смислового та емоційного змісту тексту.

Ідіостиль складається з різних структурних та стилістичних компонентів, які визначають індивідуальний стиль мовлення кожної особи. Основні складники ідіостилю включають:

Фонетика (фоніка): авторський звукопис, асонанси та алітерації.

Лексика: вибір слів і словосполучень, які використовує автор, є ключовим аспектом ідіостилю. Це може включати в себе вживання специфічних слів, жаргону, фраз, ідіом, а також власних термінів. Складниками особливостей ідіолекту можуть бути також специфічні елементи, зокрема ненормативні, ключові слова (вербалізатори концептосфери письменника, вияви його мовомислення), авторські новотвори, okazіоналізми тощо. Відбиток мовної особистості виявляється й у наповненні значенневих структур новими «обертонами смислів» у процесі контекстуальних метафоричних чи метонімічних слововживань.

Грамматика: спосіб, яким автор будує фрази, використовує різні граматичні конструкції, структури речень, уживання часових форм і модальних дієслів також впливають на ідіостиль. Риси ідіолекту письменника проявляються у використанні традиційних й індивідуальних валентних зв'язків слів, у надаванні переваги словосполукам певного типу. Такі словосполуки збагачені новими контекстними значенневими планами.

Стилістичні засоби: вибір стилістичних прийомів, таких як метафори, аналогії, алегорії, риторичні питання, іронія тощо, розкриває ідіостиль автора та впливає на спосіб сприйняття тексту. Як складники ідіолекту слід кваліфікувати прийоми створення системи експресивності, до яких належать семантичні тропи та стилістичні фігури мовлення, особливі способи побудови художніх текстів. Стилістика речень визначається також таким синтаксичним засобом, як порядок слів. Його зміна в реченні призводить до зміни семантики висловлювання, до неоднакового трактування певних слів.

Ритм та темп мовлення: швидкість мовлення, паузи, розміщення акцентів на певних словах або фразах також важливі для визначення ідіостилю.

Структура тексту: спосіб, яким автор організовує текст, включаючи заголовки, підрозділи, перехідні фрази та інші структурні елементи, може бути характерним для ідіостилю. Довжина, структура і пунктуаційне оформлення речення, тип речення (односкладні, узагальнено-особові, безособові речення, інфінітивні речення, номінативні речення, речення з однорідними членами, неповні речення, речення із вставними і вставленими одиницями, звертання, риторичні звертання та запитання, однослівні речення, короткі речення, довгі, періоди та їх типи, пуант, впливають на композиційні й стилістичні якості тексту, змістову й експресивну інформацію.

Особисті власні стильові особливості, такі як улюблені теми, тональність, ставлення до аудиторії та інші аспекти, що виражають авторський голос, також входять в ідіостиль.

Контекст і комунікаційні обставини: ідіостиль може змінюватися в залежності від ситуації та способу комунікації (наприклад, формальне або неформальне спілкування).

Отже, згадувані параметри дають підстави твердити, що *ідіостиль – це індивідуальна система підходу до різних вербальних засобів і способів, їх вибір, тобто власне авторська репрезентація «Я» через ідіолект. Ідіостиль є унікальним для кожної особи і може бути відображеним у всіх аспектах її мовлення, надаючи тексту або говорі індивідуального характеру і виразності.* Так, було встановлено, що ідіостиль автора є результатом мисленнево-мовленневої діяльності, у якому відбито світогляд і картину світу автора. Якщо розглядати зразки для визначення лінгвальних домінант ідіостилю письменника як засобу навчання сучасної української мови, на нашу думку, варто звернутися до текстів відомої сучасної письменниці Оксани Стефанівни Забужко.

Твори Оксани Стефанівни Забужко новаторські за змістом, бо в них порушуються й по-новому осмислюються актуальні питання сьогодення (роль мови в житті суспільства, минуле нашої мови за часів тоталітаризму, болючі проблеми майбутнього української мови). Новий зміст вимагає дієвих засобів вираження, які авторка вміло відібрала, використавши стилістичні можливості активного та пасивного шару лексики, лексичних запозичень, слів обмеженого вжитку тощо. Мета Оксани Забужко –

максимальне розгалуження всіх щаблів і рівнів мови. Літературні твори Оксани Забужко часто характеризуються багатством і різноманітністю лексики. Вона вдало використовує різні слова та фрази, щоб передати глибокі почуття, ідеї та створити власний стиль. Глибока загальна і філологічна освіта, уважне прочитання базових і другорядних творів української класики та відомих поетів і прозаїків сучасності роблять її мову багатою на архаїзми, малознайомі слова, авторське контекстне тлумачення вже відомих слів, новотвори тощо. Як пише Г. Гайдученко, «творчість Оксани Забужко перейнята жадобою новизни, постійним пошуком словесної палітри, яка найяскравіше передала б красу створюваних нею образів». Творчість Оксани Забужко новаторська за змістом, тому вимагає нових засобів вираження, які авторка вміло добирала. Саме тому творчість Оксани Забужко має цілу низку прикметних ідіостильових ознак, які потребують дальшого аналізу (Гайдученко, 2014, с. 200-204).

Лінгвістичний аналіз тексту дає можливість дослідити індивідуальні особливості мови автора на всіх рівнях – від фонетики до синтаксису, визначити мету їх використання, переконатись у надзвичайній важливості і незамінності мовотворчої ролі письменника. Останнє є особливо актуальним для української мови, яка зазнавала переслідувань, утисків, заборон, обмежень, русифікації протягом багатьох століть і лише після набуття Україною незалежності почала шлях вільного розвитку в усіх напрямках.

Так, лише в одному невеличкому уривку з повісті Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку» знаходимо архаїзми Планитуватий, -а, -е. (той, хто знає про вплив на погоду), «бусурменське», «чортиці», «баба-пупорізка», типовий забужківський новотвір «опукло-буцатенький» (а також відомо-чийого, не-од-людей), «моцний» (діалектизм), місяць-недобір, «підмінча» (фольклорна лексика), хтіти (розмовна лексика), дібрати (у значенні зрозуміти), активний дієприкметник «виступаючий» (не унормований), рідковживане слово «поріст», розмовні прислівники / сполучники «перегодом», «покіль», Незгурт – вузькодіалектне, вживає рідкісний прислівник «по-своєму», причому у формі «по-своєму», рідковживане дієслово «оприявнити», частку «ЧЕЙ, част., діал. (може, може-таки), нову

форму дієслова «твердіти» – «твердла», рідке розмовне «наладований», рідковживане приді́л – бічний ві́втар. Окрім того, текст багатий на метафори та образи: «долю виписано на лобі», «вродилася з місяцем на лобі», фразеологізми та ідіоми «на одне виходить», повтори та паралелізми «спокійне, некрикливе». Авторка також використовує внутрішній монолог задля високої експресивності та виразності мовлення, лексику та образи для створення містичної атмосфери. Текст відзначається елементами фольклору та міфології, оніризму, що робить його характерним для Оксани Забужко.

У текстах Оксани Стефанівни можна зустріти малознайомі та рідковживані слова, фахову термінологію або терміни з різних галузей знань, діалектизми, забуті слова та архаїзми (історизми), жаргонізми (професійні, соціальні), іншомовні слова, просторічні або розмовні слова, загальноживану лексику, запозичення, росіянізми, суржик. Вона відновлює величезну кількість забутих і маловживаних слів, змістовно збагачує авторськими конотаціями аксіологічну, медичну лексику, в її творах набувають авторського значення топоніми та антропоніми, навіть частки та займенники «я і ти» дістають власних авторських значень. Неологізми у творчості письменниці – настільки звичне явище, що інколи здається, що їй цілком під силу створити нову, власну, «забужківську» мову: це не лише її улюблені складні слова та слова-композиції, це використання в мовотворчості всіх наявних в українській мові способів утворення слів: суфіксальний (сльозкіший, неможливіший); префіксальний (прокохати, пра-пра-українка); суфіксально-префіксальний (щонайнеминучіші, найкоханіший); флективний (світла (мн. від світло); словоскладання (виногроно, блискавка-профіль); композиція основ (часосплав, темномовний); контамінація (хрущоба – від Хрущов, хрущовка та російське трущоба); нульова суфіксація (нид від нидіти); іншими способами (оп-арт, жінки-що-ждуть-любови).

Проаналізувавши численні зразки текстів Оксани Забужко: публіцистичні, поетичні, суто художні, – ми дійшли висновку, що всі вони насичені родзинками лексико-семантичних інновацій. Глибока загальна і філологічна освіта, уважне прочитання базових і другорядних творів української класики та відомих поетів і прозаїків сучасності роблять її мову надзвичайно

багатою, у своїй творчості письменниця прагне максимального розгалуження усіх шаблів та рівнів мови, розширення комунікативної межі лексики обмеженого вживання, відновлення і змістовного збагачення мовних одиниць, словотворення.

Синтаксис є засобом трансляції «внутрішнього мовлення» письменника. Синтаксис Оксани Забужко відбиває основний прийом трансляції авторських думок – «потік свідомості» та цілком і повністю підпорядковується живій, динамічній, активній, інтелектуальній, інтертекстуальній авторській думці, водночас майстерно відбиваючи її у конфігурації своїх індивідуальних синтаксичних структур. Тому робимо висновок про те, що кожна синтаксична конструкція має своє важливе значення в системі організації художнього тексту. До домінуючих композиційно-синтаксичних структур текстів Оксани Забужко належать: ускладнені речення або фрази і великі синтаксичні сполуки, періоди, однорідні члени, зіставлення (ампліфікація, градація, параномазія), експресії, нагнітання, відокремлені члени речення, дієприкметникові та дієприслівникові звороти, вставлені конструкції (уточнення, пояснення чи доповнення), вставні слова і словосполучення (підтвердження, заперечення, припущення, сумніви), звертання, діалогізація, незавершені й номінативні речення, обірвані речення, хвилювання та тривожний стан людини, номінативні речення, еліпсис та парцеляція, питальні й окличні речення, окличні речення, тропи, повтори, антитези, інверсії, еліпси, замовчування, риторичні запитання, тавтології, плеоназми, градації, анафори, повтори, дієслівні словосполучення, авторка також активно використовує різні типи виділення (курсиву) тексту задля підкреслення особливої значущості слова, словосполучення, фразової єдності.

Підсумуємо вищезгадане тим, що авторський синтаксис Оксани Забужко відбиває всі особливості її творчості, підпорядковується авторській думці, «потіку свідомості», є індивідуальним, оригінальним, еkleктично поєднуючим усі мовні явища українського синтаксису та пунктуації.

Застосування лінгвістичного аналізу тексту як комплексного методу навчання української мови особливо актуально у старшій школі, оскільки комплексно формує не тільки спеціальні мовні та мовленнєві компетентності (розуміння граматики та синтаксису

української мови, читання, письмо, широкий лексичний запас), а й загальні: критичне мислення, спілкування, аналіз і синтез даних, ідентифікація та розв'язування проблем, дослідницькі навички, формує культурну обізнаність (робота з різними шарами лексики), багатомовність (запозичені та іншомовні слова), міждисциплінарне мислення, увагу до деталей, емпіричне та наукове мислення, емпатію та сприйняття різних думок і поглядів, а також інші компетентності, властиві розвиненій мовній особистості. Особливо ефективним у старшій школі ми вважаємо застосування лінгвістичного аналізу авторських текстів Оксани Забужко на уроках української мови у старшій школі, оскільки саме в її текстах можна на всіх мовних рівнях відчувати дію мовних законів, спостерігати мовний розвиток, досліджувати посередницьку роль письменника між національною та літературною мовами. Нами розроблено методику аналізу ідіостилю автора за допомогою лінгвістичного аналізу з елементами літературознавчого, яку ми пропонуємо застосовувати на додатковому уроці після теми «Стили мови» у 10-му класі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, можна зробити цілком обґрунтований висновок про те, що мовосвіт О. С. Забужко є потужним джерелом поповнення лексичного і фразеологічного фонду сучасної літературної мови, її твори варті прочитання, а її ідіостиль – дослідження. Визначення лінгвальних домінант ідіостилю письменника за допомогою лінгвістичного аналізу тексту є надзвичайно дієвим та всеохопним засобом навчання сучасної української мови у старшій школі.

Список використаної літератури

- Воркачов, С. Г. (2001). Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании. *Филологические науки*, 1, 64-72.
- Гайдученко, Г. М. (2014). Емоційно-експресивна функція okazіоналізмів у прозі Оксани Забужко. *Науковий вісник Херсон. держ. ун-ту. Лінгвістика*, 21, 200-204. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_2014_21_51
- Єрмоленко, С. Я. (1999). *Нариси з української словесності: стилістика та культура мови*. Київ: Довіра.
- Забужко, О. С. (2004). *Сестро, сестро: повісті та оповідання*. Київ: Факт.
- Семенюк, О. А. (2019). Ідіостиль автора як відображення його картини світу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія*, 39, 2, 82-85.

Yuliia Strykina

**DETERMINATION OF THE LINGUISTIC DOMINANTS
OF THE WRITER'S IDIOSTYLE AS A MEANS OF TEACHING
THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE**

The article is devoted to the definition of the linguistic dominants of the writer's idiosyle as a means of teaching the modern Ukrainian language. The author claims that the definition of the linguistic dominants of the writer's idiosyle with the help of linguistic analysis of the text is an extremely effective and comprehensive means of teaching the modern Ukrainian language in high school. The theoretical significance of the article is revealed in the fact that its provisions deepen the theoretical foundations of the study of the linguistic picture of the world, the idiolect of an individual writer. In the study, based on modern linguistic paradigms, the essence of the concepts "idiosyle", "individual style", "idiolect" was substantiated, their status was specified in accordance with modern linguistic stylistic concepts, the relationships between the concepts "idiolect", "linguistic personality", "idiolect of the writer" were revealed, "conceptosphere of the idiolect"; the expediency of introducing the concept of "idiolectema" into scientific circulation is substantiated.

The practical significance of the obtained results is determined by the possibility of their use in teaching university courses of lexicology and phraseology, stylistics of the Ukrainian language, linguistic analysis of artistic text, linguistic and cultural studies; in the process of preparing and reading special courses on stylistics and the history of the Ukrainian literary language. Collected and systematized factual material is important for lexicographic and phraseographic work - creation of dictionaries of the language of writers. The article also notes that the idiosyle of the famous contemporary writer Oksana Zabuzhko is particularly interesting for students' empirical research and can be treated as a method of modern Ukrainian language study in the high school.

Keywords: *lingual dominants; writer's idiosyle; means of teaching the modern Ukrainian language.*

References

- Haiduchenko, H. M. (2014). Emotsiino-ekspresyivna funktsiia okazionalizmiv u prozi Oksany Zabuzhko [The emotional and expressive function of occasionalisms in Oksana Zabuzhko's prose]. *Naukovyi visnyk Kherson. derzh. un-tu. Lnhvistyka [Scientific Bulletin of Kherson State University. Linguistics]*, 21, 200-204. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_2014_21_51 [in Ukrainian].
- Semeniuk, O. A. (2019). Idiosyl avtora yak vidobrazhennia yoho kartyny svitu [The author's idiosyle as a reflection of his picture of the world]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Filolohiia [Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Philology series]*, 39, 2, 82-85 [in Ukrainian].
- Vorkachov, S. H. (2001). Lnhvokulturologiia, yazykovaia lichnost, kontsept: stanovlenie antropotsentricheskoi paradihmy v yazykoznanii. *Filologicheskie nauki [Linguistics, language personality, concept: the formation of an anthropocentric paradigm in linguistics]*. *Filolohichni nauky [Philological sciences]*, 1, 64-72 [in Russian].
- Yermolenko, S. Ya. (1999). *Narysy z ukrainskoi slovesnosti: stylistyka ta kultura movy [Essays on Ukrainian literature: stylistics and language culture]*. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
- Zabuzhko, O. S. (2004). *Sestro, sestro [Sister, sister]: povisti ta opovidannia*. Kyiv: Fakt [in Ukrainian].

Одержано 14.08.2023 р.

УДК: 373.3.035:316.614

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2023.28.293196>

Євгенія Починок, Полтава

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6419-4567>

Ірина Гусейнова, Полтава

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті визначено сутність поняття «соціальна компетентність», охарактеризовано її структурні компоненти. Репрезентовано різні підходи до дефінування соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку. Проаналізовано особливості формування соціальної компетентності молодших школярів та визначено її місце в системі ключових компетентностей сучасної особистості. Розкрито роль соціально значущої діяльності учнів початкової школи у процесі розвитку їх соціальної компетентності. Окреслено педагогічні умови формування соціальної компетентності молодших школярів у Новій українській школі.

Ключові слова: соціальна компетентність; соціально значуща діяльність; молодший школяр; освітній простір; соціальний досвід; компоненти соціальної компетентності.

Постановка проблеми. Орієнтація сучасного соціуму на демократизацію, відкритість, реформування всієї системи відносин людини і суспільства, а також зниження рівня розвитку соціальної культури дітей зумовлює потребу в перебудові освітньої системи за принципом розвитку в учнів уміння адаптуватися в реальному суспільстві та успішно взаємодіяти з ним. Загальновідомо, що молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку пізнавальних психічних процесів та формування особистості, саме в початковій школі необхідно активізувати процес формування соціальних умінь і навичок, що становлять основу соціальної компетентності. Результатом сформованості зазначеної компетентності молодшого школяра має бути виражена індивідуальна соціальна активність, прагнення і здатність до активної взаємодії із суспільством, самоактуалізації та самореалізації, підвищення власного соціального потенціалу. Отже, проблема розвитку соціальної компетентності молодших школярів,

що є однією з ключових компетентностей особистості, є особливо актуальною в умовах модернізації освіти та суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що процес розвитку соціальної компетентності особистості не є новим у педагогічній науці. Проте особливості розвитку соціальної компетентності в молодшому шкільному віці залишається недостатньо вивченим і потребує більшої деталізації. Так, зміст і шляхи розвитку соціальної компетентності молодших школярів представлено в науковому доробку Н. Басюк, Н. Бібик, О. Боровець, О. Галакової, С. Данилейко, М. Демчук, Г. Коберник, В. Коваленко, Ю. Коротіної, О. Крузе-Брукс, Л. Кулакової, О. Литовченко, В. Новікова, О. Прямікової, О. Савченко та ін. Так, О. Боровець, М. Демчук (2017) підкреслюють важливість формування соціальної компетентності саме в молодшому шкільному віці та наголошує, що в цей період починається системне залучення дитини до громадського життя, закладаються основи соціальної компетентності учнів, яку науковець розглядає як необхідну складову особистості, що визначає успіх становлення індивіда – повноцінного члена соціуму.

Структуру та рівні сформованості зазначеної компетентності досліджували В. Басова, Н. Білоцерковець, Н. Борбич, О. Варецька, Л. Єременко, М. Лещенко, Л. Малініна, І. Маслова, І. Мирна, О. Ніколаєску, О. Проценко, І. Рябуха, Т. Смагіна, О. Юрченко тощо. Основними компонентами соціальної компетентності учня початкової школи є, за твердженням Т. Смагіної (2010), когнітивний, ціннісний та поведінковий (с. 141). О. Юрченко (2016) додає до переліку ще й рефлексивний компонент, адже, на його погляд, формування соціального досвіду вимагає від людини постійної саморефлексії (с. 230). Незважаючи на наявність різних досліджень сутності та структури соціальної компетентності молодших школярів, проблема визначення педагогічних умов її формування залишається відкритою.

Мета статті – окреслити педагогічні умови формування соціальної компетентності молодших школярів на основі характеристики її сутності, структури та рівнів сформованості.

Методи дослідження. Для реалізації мети дослідження було використано теоретичні методи – ретроспективний аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури, аналіз і синтез,

порівняння та узагальнення фактів; методом конкретизації визначено поняття «соціальна компетентність»; метод класифікації застосовано для розкриття структури соціальної компетентності молодших школярів; метод моделювання сприяв окресленню педагогічних умов формування соціальної компетентності учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Мета Нової української школи – різнобічний розвиток та успішна соціалізація особистості, навчання продуктивній взаємодії в реальному житті. Для цього, відповідно до Концепції нової української школи (*Концепція нової української школи*, 2016) необхідно сформулювати 10 ключових компетентностей особистості, тобто тих, яких кожен потребує для розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії і які здатні забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя. Важливе місце серед ключових компетентностей посідає соціальна компетентність, на основі якої формується свідомо соціальна активність, здатність до ефективної взаємодії із соціальним середовищем, самовираження та саморозвитку.

У науково-педагогічній літературі знаходимо багато дефініцій поняття «**соціальна компетентність**». Зокрема, І. Ніколаєску (2014) визначає соціальну компетентність як «процес і результат засвоєння й активного відтворення особистістю соціально-культурного досвіду (комплексу знань, умінь, цінностей, норм, традицій) на основі її діяльності, спілкування, здатності застосовувати досвід під час вирішення життєвих проблем, брати на себе відповідальність, проявляти ініціативу, активність у командній роботі, запобігати конфліктам і вирішувати їх, бути толерантним у складних ситуаціях, проявляти емпатійність» (с. 6–7). Л. Малініна (2021) розглядає *соціальну компетентність молодших школярів* як сукупність сформованих якостей особистості, до яких належать: свідомий інтерес до соціального життя, прагнення до співпраці, здатність засвоювати й дотримуватися правил групи, вміння встановлювати правила за нових обставин, знання соціальних ролей і громадянських позицій, дотримання певних культурних норм, навички культурного спілкування, усної та писемної комунікації відповідно до вікових особливостей, знання своїх прав та обов'язків у доступних актуальних ролях, вміння працювати в команді, критично й творчо мислити, готовність і позитивне

ставлення до співпраці та навчання в школі (с. 11). На думку О. Проценка (2014), соціальна компетентність молодшого школяра є інтегральною якістю дитини молодшого шкільного віку, що передбачає оволодіння ним певною системою знань, соціальних умінь і навичок, способів діяльності, здатність моделювати свою поведінку відповідно до соціальних норм і правил, а також оцінювати й коригувати результати своєї діяльності (с. 456). За твердженням О. Юрченка (2016), соціальна компетентність учнів молодшого шкільного віку є інтегративною характеристикою особистості школяра, що є системоутворювальною у його структурі й репрезентована ключовими елементами компетентності – знаннями, уміннями, навичками, ціннісним ставленням та здатністю до соціокультурної взаємодії в умовах інтеграції людини з суспільством (с. 230).

Отже, *соціальна компетентність молодшого школяра* – це одна з ключових компетентностей особистості, що є інтегративною якістю особистості та включає в себе знання, уміння, навички, способи соціальної взаємодії, виконання різних соціальних ролей і функцій у колективі, самооцінювання результатів соціальної взаємодії та сформованість певної моделі соціальної поведінки. Соціальна компетентність учня початкової школи є складовою його життєвої компетентності та відзначається надпредметним характером розвитку, тобто її формування не прив'язане до реалізації завдань конкретного навчального предмету, а відбувається у процесі вивчення всіх навчальних дисциплін.

Структура соціальної компетентності молодшого школяра, відповідно до класифікації, запропонованої Т. Смагіною (2010), включає три основні компоненти, а саме: *знаннєвий* (знання правил комунікації; основ функціонування суспільства та суспільних законів; основ співпраці та спілкування з іншими людьми і розв'язання конфліктних ситуацій); *ціннісний* (відчуття власної гідності, повага до прав людини; здатність до співробітництва та налагодження партнерських стосунків; власна соціальна позиція; здатність до соціальної відповідальності; принциповість; толерантність; захист своїх прав і прав інших людей) та *поведінковий* (уміння визначати мету комунікації, застосовувати ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації; здатність до продуктивної співпраці з різними

партнерами в групі та команді, виконання різних соціальних ролей; уміння брати на себе відповідальність) (с. 141).

До зазначених компонентів соціальної компетентності Л. Кулакова (2022), додає мотиваційний, який передбачає наявність у дитини стійкого бажання до соціальної діяльності та постійної потреби в соціальній взаємодії. Саме позитивна мотивація є основою для формування високого рівня розвитку соціальної компетентності молодшого школяра. Вказаний компонент відображає особистісне ставлення дитини до суспільства й соціальної діяльності та включає в себе цінності й якості особистості, які вона використовує під час соціальної взаємодії (с. 67).

Дослідниця О. Галакова виокремлює ще один компонент у структурі соціальної компетентності дитини молодшого шкільного віку – *рефлексивний*, який передбачає здатність особистості оцінювати і пояснювати свою поведінку, аналізувати вчинки інших на основі наявних знань; знаходити спосіб поведінки відповідно до встановлених соціальних норм, правил і власних можливостей (Лещенко, 2017, с. 17).

На наш погляд, у структурі соціальної компетентності доцільно виокремити також такі компоненти, як *особистісний* (сукупність персональних якостей індивіда, що виражається в індивідуальній готовності до здійснення соціальної діяльності) та *комунікативний* (рівень розвитку комунікативних умінь і навичок, способів соціальної взаємодії).

З огляду на вищесказане нам видається очевидним, що структура соціальної компетентності загалом детермінується віковими та індивідуальними особливостями особистості, її провідним видом діяльності. Тому погоджуємося з думкою О. Боровець та М. Демчук (2017) про те, що саме в молодшому шкільному віці формується низка особистісних утворень, що стають основою соціальної компетентності. До таких утворень належать: налагодження нового типу спілкування з людьми, засвоєння певних соціальних норм, заміна орієнтації на дорослого орієнтацією на однолітків, розуміння сутності та значимості своєї соціальної ролі, формування готовності до оволодіння навичками конструктивної поведінки в проблемних ситуаціях, розвиток критичного аналізу та самоаналізу (с. 111).

Зазвичай дітям молодшого шкільного віку притаманний середній рівень сформованості соціальної компетентності, що зумовлено психолого-педагогічними та віковими особливостями

їхнього розвитку. Це пов'язано з тим, що в молодшому шкільному віці тільки формується мотивація соціально значущої діяльності та закладаються основи для подальшого вдосконалення особистісних якостей таких, як комунікативність, довільна регуляція поведінки, критичне ставлення до себе та до інших, контроль емоційних проявів тощо. Саме тому в початковій школі важливо створити оптимальні педагогічні умови для формування соціальної компетентності молодших школярів. Нижче розглянемо ці умови.

Аналіз результатів науково-педагогічних досліджень із питань розвитку соціальної компетентності молодших школярів, показав, що серед провідних *педагогічних умов* досягнення високого рівня сформованості зазначеної компетентності в учнів початкової школи виділяють такі:

- налагодження партнерських стосунків між учителем і учнями. Саме педагог, дорослий, відповідає за емоційну атмосферу та характер стосунків у класному колективі, тому завдання вчителя – забезпечити створення оптимального та психологічно комфортного освітнього середовища;

- створення емоційно-ціннісного поля взаємин «учитель-учень», «учні-учитель»; надання кожному учневі можливості самоствердження в найважливіших для них видах діяльності з максимальним розвитком їх здібностей і можливостей (Кулакова, 2022, с. 67);

- доцільність і різноманітність видів соціальної взаємодії є не менш важливою умовою розвитку соціальної компетентності дитини молодшого шкільного віку. Сюди входять сюжетно-рольові ігри, моделювання різних соціальних ситуацій, робота в невеликих групах та в колективі, проєктна діяльність тощо;

- забезпечення соціальної активності учнів через соціальну практику – участь у класному самоврядуванні, дитячих об'єднаннях, різних видах соціального проєктування, тому що основою формування соціальної компетентності особистості є її соціальна активність – взаємодія із суспільством, що супроводжується успішним функціонуванням у соціальному середовищі, свідомим прагненням до здійснення соціальної діяльності;

- робота з конфліктними ситуаціями, адже цей віковий період характеризується низьким рівнем міжособистісного спілкування, тому завдання педагога – здійснювати конфліктологічну підготовку учнів, яка б допомогла з'ясувати суть конфлікту,

шляхи його вирішення або уникнення, можливі наслідки, набути досвіду раціональної поведінки в конфліктних ситуаціях;

- чітке структурування змісту діяльності педагога, що дасть можливість розробити цілісну систему педагогічних дій і впливів з метою підвищення ефективності формування всіх компонентів соціальної компетентності молодших школярів;

- створення відкритого, цілісного, емоційно комфортного, безпечного та ергономічного освітнього простору;

- індивідуалізація соціальної діяльності шляхом вивчення і розкриття інтересів і потенційних можливостей учнів, створення умов для переживання ситуацій успіху від результатів виконаної діяльності через спеціально підготовлений зміст і відповідні педагогічні технології;

- застосування інтерактивних методів навчання, оскільки саме ці методи роботи націлені на формування навичок і набуття досвіду міжособистісної соціальної взаємодії учасників освітнього процесу, що сприятиме активізації індивідуальних мотивів і соціальної діяльності здобувачів початкової освіти.

Висновки. Отже, соціальна компетентність молодшого школяра є однією з ключових компетентностей особистості, визначених Концепцією нової української школи. Здійснений аналіз науково-педагогічної літератури дозволив розглянути різні підходи до визначення сутності, структури та педагогічних умов формування соціальної компетентності молодшого школяра. Так, було з'ясовано, що соціальна компетентність дитини молодшого шкільного віку – це інтегративна характеристика особистості, що включає знаннєвий, ціннісний, поведінковий, мотиваційний, рефлексивний, комунікативний та особистісний компоненти і виявляється в активних формах соціальної поведінки та взаємодії із суспільством.

На основі результатів дослідження можемо узагальнити, що джерелом розвитку соціальної компетентності учня початкової школи є освітній процес (як модель суспільних відносин), а координатором його соціальної діяльності – вчитель (як порадник, рівноправний партнер). Оскільки молодший шкільний вік є чутливим періодом для розвитку соціальної компетентності, необхідно наголосити на важливості створення ефективних педагогічних умов для її формування.

Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо у вивченні методики формування соціальної компетентності учнів початкових класів на засадах ідей партнерської педагогіки.

Список використаної літератури

- Боровець, О. В., Демчук, М. В. (2017). Особливості формування соціальної компетентності молодших школярів. *Інноватика у вихованні*, 5, 109-115.
- Концепція нової української школи*. (2016). Міністерство освіти і науки України. Взято з <https://mon.gov.ua/>
- Кулакова, Л. (2022). Формування соціальної компетентності молодших школярів в умовах освітньо-виховного процесу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Психологія*, 14, 65-69.
- Лещенко, М. Р. (2017). *Формування соціальної компетентності молодших школярів засобами інформаційно-комунікаційних технологій*: посібник. Київ: Національна академія педагогічних наук України; Інститут інформаційних технологій і засобів навчання.
- Малініна, Л. (2021). *Нова українська школа: формування соціальної компетентності учнів початкової школи*: навчально-методичний посібник. Київ: Грамота.
- Ніколаєску, І. О. (2014). *Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів*: наук.-метод. посібник. Черкаси: ОПОПП.
- Проценко, О. В. (2014). Соціальна компетентність молодших школярів як предмет наукових досліджень. *Педагогіка формування творчої особистості у вищих і загальноосвітніх закладах*, 35, 451-457.
- Смагіна, Т. М. (2010). Поняття та структура соціальної компетентності учнів як наукова проблема. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*, 50, 138-142.
- Юрченко, О. В. (2016). Структура соціальної компетентності молодшого школяра. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 7, 224-233.

Yevheniia Pochynok, Iryna Huseinova

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR PRIMARY SCHOOL CHILDREN'S SOCIAL COMPETENCE FORMATION

The article defines the essence of the category “social competence”, and characterizes its structural components. Thus, the structure of social competence includes motivational, cognitive, activity, and reflective components. Various approaches to defining the social competence of children of primary school age are represented. The peculiarities of primary school children’s social competence formation are analyzed, and its place in the system of key competencies of a modern personality is determined. Primary school children’s social competence formation is considered in the context not only of social education but also of socialization itself, as its final result.

It has been proven that the primary school age is a sensitive period for social competence formation and active development, in particular through the implementation of socially significant activities. The role of primary school children’s socially significant activities in the development of their social competence is revealed, in particular, it is confirmed that joint collective activity and interpersonal relationships in the team significantly affect the level of social competence formation of the personality of the primary school children; therefore it is important to form a positive experience of cooperation.

Pedagogical conditions for primary school children’s social competence formation in the conditions of the new Ukrainian school are outlined. Thus, one of the key conditions for primary school children’s social competence formation is the clear structuring of the teacher’s activities content, which will make it possible to develop a complete system of

pedagogical actions and influences to increase the effectiveness of all components of social competence formation. A significant condition is also an open, integral, emotionally comfortable, subject-oriented, and ergonomic educational space. An equally important role in this process is played by the involvement of primary school children in public life and joint project activities.

Based on the results of the research, a characteristic of a primary school child with a high level of social competence development, which is ensured by alternating different types of social activities, has been developed. The future direction of further research is defined in the implementation of the ideas of partner pedagogy during primary school children's social competence formation.

Keywords: social competence; socially significant activity; primary school children; educational space; social experience; components of social competence.

References

- Borovets, O. V., & Demchuk, M. V. (2017). Osoblyvosti formuvannya sotsialnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv [Peculiarities of the formation of social competence of younger schoolchildren]. *Innovatyka u vykhovanni [Innovation in education]*, 5, 109-115 [in Ukrainian].
- Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly [The concept of a new Ukrainian school]. (2016). Retrieved from <https://mon.gov.ua/> [in Ukrainian].
- Kulakova, L. (2022). Formuvannya sotsialnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv v umovakh osvithno-vykhovnoho protsesu [The formation of social competence of younger schoolchildren in the conditions of the educational process]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Psykholohiia [Scientific notes of the National University «Ostroh Academy». Psychology]*, 14, 65-69 [in Ukrainian].
- Leshchenko, M. P. (Ed.). (2017). *Formuvannya sotsialnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv zasobamy informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii [Formation of social competence of younger schoolchildren by means information and communication technologies]: posibnyk*. Kyiv: Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy Instytut informatsiinykh tekhnolohii i zasobiv navchannia [in Ukrainian].
- Malinina, L. (2021). *Nova ukrainska shkola: formuvannya sotsialnoi kompetentnosti uchniv pochatkovoї shkoly [New Ukrainian school: formation of social competence of primary school students]: navch.-metod. posib*. Kyiv: Hramota [in Ukrainian].
- Nikolaiesku, I. O. (2014). *Formuvannya sotsialnoi kompetentnosti uchniv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv vidpovidno do vymoh novykh derzhavnykh osvithnikh standartiv [Formation of social competence of students of general educational institutions in accordance with the requirements of new state educational standards]*. Cherkasy: OIPOP [in Ukrainian].
- Protsenko, O. V. (2014). Sotsialna kompetentnist molodshykh shkoliariv yak predmet naukovykh doslidzhen [Social competence of junior high school students as a subject of scientific research]. *Pedahohika formuvannya tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh [Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools]*, 35, 451-457 [in Ukrainian].
- Smahina, T. M. (2010). Poniattia ta struktura sotsialnoi kompetentnosti uchniv yak naukova problema [Concept and structure of social competence of students as a scientific problem]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu. Pedahohichni nauky [Bulletin of Zhytomyr State University. Pedagogical sciences]*, 50, 138-142 [in Ukrainian].
- Yurchenko, O. V. (2016). Struktura sotsialnoi kompetentnosti molodshoho shkoliara [The structure of social competence of a junior high school student]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii [Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies]*, 7, 224-233 [in Ukrainian].

Одержано 22.08.2023 р.

РЕЦЕНЗІЇ

НАУКОВО-ТВОРЧИЙ ДОРОБОК ПРОФЕСОРА ГРИГОРІЯ ЛЕВЧЕНКА

Творчий доробок заслуженого діяча мистецтв України, професора Григорія Левченка (1933–2022) складають біля 400 праць: колективні монографії, навчальні посібники та програми, репертуарні збірники, наукові статті, збірники матеріалів конференцій, концертні програми й афіші, музичні твори, аудіо- та відеозаписи та ін.

Г. Левченко є науковим / головним редактором, автором передмов і висновків, окремих розділів двох колективних моно-графій «Кафедра музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка: ретроспективний аналіз» (два видання – 2014, 2020 рр.), «Змістовий складник формальної професійної освіти вчителів музичного мистецтва (I освітній рівень)» (2020 р.). У першій монографії професор вирізняв періоди становлення музично-педагогічної освіти в ПНПУ імені В. Г. Короленка впродовж століття (1920–2020 рр.). У другій – на підґрунті визначення теоретичних основ професійної освіти педагогів-музикантів учений систематизував її зміст (музично-теоретична, музично-виконавська, методична та практична підготовка).

Г. Левченко спільно з П. Лиманським і Є. Тяглом був автором першого на кафедрі музики навчального посібника «Хорове диригування (I частина)» (1995), який базовано на узгодженні світової, вітчизняної, регіональної та народної

музичної спадщини. Згодом він оприлюднив біля десяти навчальних посібників із хорового класу, хорового диригування та теорії музики: «Сольфеджіо на основі народних пісень Полтавщини» (два видання – 2001 та 2018 pp), «Стоїть гора високая» (2003 р.), «Народні пісні Полтавщини» (2006), «Розмай вуличних передирок» (2015 р.), «Козацька слава» (2022 р.) та ін. Кожен посібник апробовано автором на власному мистецько-педагогічному досвіді, містить методичну частину, інформацію про музичні твори та їх авторів, багатий нотний матеріал, опрацьований митцем.

Своєю оригінальністю та новаторством вирізняється укладений Г. Левченком навчальний посібник «Сольфеджіо на основі народних пісень Полтавщини». Педагог продовжив музично-теоретичну традицію М. Леонтовича; оприлюднив першу в Україні навчальну книгу із сольфеджіо на основі регіонального фольклорного матеріалу. Окрім того, це перше солідне за обсягом (120 творів) зібрання народних пісень Полтавщини, з-поміж них є твори, зібрані/записані Г. Левченком: весільні пісні («Вітер дуба та й вихитує», «Де бояри забарилися», «Заплітала мене дядина», «Летів ярон-сад», «Пусти, свате, в хату», «На городі буряки», «Тобі, мати, не журитися», «Ой казала Галиночка», «Ой сонечко, сонечко все вгору йде», «Ой як ми по селу ходили»); ліричні («Ой матінко вутко», «Ой у лісі під дубком»); родинно-побутові («Виряджала мати сина у солдати», «Ой давно, давно в матінки була», «Ой дуб на березу»); жартівливі («Василечки», «Чорбівські підківки»). Посібник доповнюється виваженими примітками – паспортизацією всіх 120 пісень і довідками про фольклористів. Він наближений до програмових

вимог із сольфеджіо як навчальної дисципліни, а також придатний для використання на уроках гармонії, народної музичної творчості, історії української музики.

Навчальні посібники митця доповнюють репертуарні збірники: «На козака пригодонька» (1998 р.), «Червона калина – полтавська земля» (2000 р.), «Пісенні крила Полтавщини» (2005 р.), «Земле рідна моя» (два видання 2005, 2008 роки із змінами та доповненнями), «Ой у лузі та ще й при березі» (2006 р.), «Ой у лузі червона калина» (2011 р.) та ін.

У посібниках і збірниках представлено музично-творчий доробок Г. Левченка (обробки, аранжування, перекладення), зокрема авторські пісні: «Балада про синів» (музика Г. Левченка та О. Чухрая, сл. Л. Вернигори), «Буду милого ждуть», «Земле рідна моя» на слова М. Бойко, «Од села до села» на вірші Т. Шевченка, «Посіяла василечків» і «Ой гай, мати, гай» на народні слова; «Гільце» і «Червона калина – Полтавська земля» – на власні слова та багато інших.

Жанр хорової обробки народної пісні є основним у творчості Г. Левченка. Спираючись на композиційно-технічні досягнення своїх відомих попередників, він створив низку чудових музичних перлин: «Весілля», віночок українських народних пісень «На вечірці», «В кінці греблі шумлять верби», «Гай зелененький», «Ішли воли із діброви», «Їхав козак за Дунай», «Коло млина, коло броду», «Не плач, Рахіле», «Ой за гаєм зелененьким», «Ой під вишнею», «Ой у лузі зозуля кувала», «Павленківські гуляння», «Та нема гірш нікому», «Тікай, тікай, бо заріжу» та ін. Репертуар українських народних хорів збагатять складні вокально-хорові твори крупної форми – лірико-драматична поема «На козака пригодонька», «Народна симфонія», «Українська фантазія», – які репрезентують оригінальні жанри на фольклорній основі, започатковані Г. Левченком.

У музично-творчій спадщині митця привертає увагу перекладення Концерту для фортепіано з оркестром c-moll С. А. Шевченка – вченого, педагога, композитора, викладача Г. Левченка в Полтавському музичному училищі імені М. В. Лисенка (нині – Полтавський фаховий коледж мистецтв імені

М. В. Лисенка). У хорovій версії Концерту для фортепіано з оркестром С. А. Шевченка (оприлюднено окремим виданням 2002 р.) відбувається діалог між дуєтом солісток, хором, фортепіано та народним оркестром (оркестровку повністю підготував Григорій Семенович, адже в архіві зберігається лише клавір). Незважаючи на те, що професор скромно назвав твір «хоровою версією», ми вважаємо, що митець створив новий жанр – Концерт для українського народного хору, оркестру народних інструментів та фортепіано. Концерт побудовано на темі популярної та актуальної для нашої трагічної історико-політичної доби української народної пісні «Ой у лузі червона калина».

У художньо-методичних нарисах «Спогади, погляди, роздуми, поради» (2007 р.) Г. Левченко ділиться з майбутніми фахівцями методикою роботи з українським народним хором, бо переконаний, що в більшості українців «генетично закладена любов до народного мистецтва, розуміння краси і величі народної пісні» (с. 15). Незважаючи на свою закоханість і самовіддану вірність українській пісні, педагог починає книгу з розділу «Рідна мова» і закликає: «Українська мова – національне багатство і загальнонародний скарб... Живемо ми в такій чудовій країні, і всі повинні бути її гідними громадянами – Українцями з великої літери!» (с. 5, 7). У нарисах педагог-хормейстер ділиться своїми спостереженнями щодо сучасної інтерпретації національного музичного фольклору, яка нерідко спотворює зміст, сенс і народні образи пісні; аналізує манери співу і доводить, що народний хор має співати і народною, і академічною манерами; навчає майбутніх керівників принципів добору репертуару, методиці та оригінальних прийомів роботи з колективом і солістами; осмислює власні помилки та застерігає майбутніх фахівців від їх повторення; переконує у винятковій ролі керівника, який має в усьому бути прикладом для своїх вихованців.

У нарисах, наукових статтях, матеріалах конференцій, інтерв'ю Г. Левченко розкриває принципи та засадничі положення професійної освіти, виховання та розвитку майбутнього вчителя незалежно від його спеціальності:

а) провідним у підготовці майбутнього вчителя є національно-патріотичне виховання, важливе підґрунтя якого – українська мова, національна культура, українська народна пісня («Досвід роботи самодіяльного українського народного хору “Калина”», 1987 р.; «Теоретичні основи формування національної культури громадянина незалежної України», 1993 р.);

б) народна пісня є й потужним джерелом для засвоєння узвичаєних у народі морально-етичних норм поведінки;

в) духовність майбутніх учителів визначається ставленням до рідного краю, його звичаїв і традицій, його культури;

г) учитель-професіонал може вважатися досконалим лише тоді, коли він має високий рівень художньо-естетичного розвитку та трудової вихованості;

д) у вищому педагогічному закладі кожен майбутній учитель має здобути неформальну мистецьку освіту («Перебудова естетичного виховання студентів педагогічних навчальних закладів», 1999 р.).

Численні концертні програми й афіші виступів хорових колективів під орудою Г. Левченка (біля 200 назв) доцільно використовувати як дидактичний матеріал на заняттях із режисерських дисциплін, методики організації мистецьких заходів, а

також на інших освітніх компонентах програми підготовки педагогічних працівників дошкільної, початкової, мистецької, позашкільної освіти.

Серед творчих здобутків педагога варто відзначити видання 20 компакт-дисків із записами репертуару українського народного хору «Калина», зокрема за кордоном: Франція (1993, 1995 рр.); Австрія (2000, 2006 рр.); Швейцарія (2000, 2010 рр.); Бельгія (2003 р.). У далекому 1987 р. вийшов вініловий диск-гігант «Барви Полтавщини», записаний фірмою звукозапису «Мелодія».

Творчість професора Г. Левченка та українського народного хору «Калина» висвітлюють короткометражний кінофільм із серії «І хліб, і пісня» студії Укртелефільм; швейцарський кінофільм (Лозанна, 1995 р.), відеофільм за матеріалами концертів українського хору в Швейцарії (Швейцарія, 2010 р.); документальний кінофільм «Чарівна паличка» (Швейцарія, 2013 р.), численні репортажі, відеозаписи концертів на «UA: Полтава» Полтавської філії Національної суспільної телерадіокомпанії України. Аудіо- та відеоматеріали стануть у пригоді на заняттях/уроках з історії України, історії української музики/культури, народознавства, краєзнавства, музичного фольклору та ін. До слова, у Європі компакт-диски застосовують для музичного оформлення театральних вистав і мистецьких заходів, записи часто звучать у телевізійних програмах.

Отже, науково-творча спадщина професора Григорія Левченка відома в Західній Європі та на Полтавщині, потребує більшого поширення в інших регіонах України. Її впровадження в педагогічну практику сприятиме формуванню у здобувачів середньої, передвищої та вищої освіти загальних і фахових компетентностей, художньо-мистецької та особистісної культури, національної свідомості та ідентичності, утвердженню національних цінностей і національної ідеї.

Юлія Комишан

ПІЗНАВАЛЬНА ПОДОРОЖ ДЛЯ ДІТЕЙ

(рецензія на соціальну казку Колесніченко-Братунь Наталії
«Пригоди Юрчика в Країні Мікробів» / іл. О.В. Ребдело.
Харків: Ранок, 2023. 40 с.)

Серед новинок літератури для дітей необхідно відзначити соціальну казку «Пригоди Юрчика в Країні Мікробів» Наталії Колесніченко-Братунь. Авторка – знана викладач, письменниця, перекладач, дипломат, кандидат філологічних наук, доцент зі значним викладацьким стажем, має понад 100 наукових статей, підручники, посібники. Свій творчий шлях розпочала роботою над художнім перекладом з чеської, у 1986 році у видавництві «Дніпро» вийшов у світ роман Яна Козака «Адам і Єва».

Першою книгою художньої прози для дорослого читача, зокрема юнацтва, була «Книга про Ольгу» (Київ: Новий друк, 2005). Цю повість про пошук юною творчою особистістю власної неповторності тепло зустріла читацька аудиторія, літературна критика. У 2006 році в харківському видавництві «Фоліо» вийшла «Відверта книга» – художня сповідь матері, яка втратила найдорожче – власну дитину. Героїня твору – юна поетка, яка рано відійшла у вічність, залишивши після себе талановиті поетичні рядки та роздуми про духовні і моральні цінності в буденності реального світу. У збірці оповідань «Мобілка» (Львів: Піраміда, 2011) письменниці на високому художньому рівні вдалося відобразити напругу мобільного часу сьогодення.

У читацької аудиторії, критиків, театральної спільноти мала неабиякий успіх художня мистецька біографічна повість «Ужвій. У піжмурки з долею» (Харків: Фоліо, 2020). Твір був тричі перевидано. Драматичний твір авторки «Мовою троянд» отримав сценічне життя в київському театрі «Сузір'я».

Н. Колесніченко-Братунь нагороджена Почесною грамотою Міністерства закордонних справ України за внесок у розвиток

культурної дипломатії та Почесною грамотою Верховної Ради України за формування законодавчого врегулювання культурного простору України.

У 2023 році письменниця звернулася до дитячої літератури. З-під її пера вийшли дві книги для молодшого шкільного віку: «Пригоди Юрчика в Країні Мікробів» (Харків: Ранок, 2023) і «Правдиві історії Медунчика і Маркізи» (Київ: Грамота, 2023). У видавництві готується до друку третя дитяча книга авторки «Пригоди Дурки і двох братиків».

«Пригоди Юрчика в Країні Мікробів» цікава соціальна казка, де порушуються питання взаємодії, емпатії та допомоги один одному. Сучасна українська література для дітей збагатилася новим твором, який надає читачам можливість зрозуміти та відчувати важливі аспекти життя. Вже відбулося кілька презентацій книги та її обговорення як з маленькими читачами, так і з педагогами. Видання було відзначено Національною академією педагогічних наук України, а його авторка нагороджена дипломом за активну роботу з упровадження інновацій в освітній процес.

На веселих і пізнавальних сторінках книги «Пригоди Юрчика в Країні Мікробів» письменниця вдало відтворює невидимий світ мікроорганізмів у формі казково-пригодницької історії, заворожуючи юних читачів із перших рядків. Тут не лише розважають, але й навчають. Діти більше дізнаються про світ мікроорганізмів і зрозуміють, наскільки важливо дбати про своє здоров'я і дружити зі своїм вірним охоронцем Імунітетиком. Казка стимулює маленьких читачів до самообслуговування, зокрема прибирання за собою іграшок, що є важливим для розвитку дитини, допомагає їй стати самостійною і відповідальною.

Шість захопливих розділів книги об'єднані мандрівкою Юрчика. Подорож сприймається з цікавістю, впродовж неї розкриваються основні цінності, риси характеру, які потрібно плекати кожному. Книга добре структурована, розділи логічно пов'язані між собою і утворюють єдину сюжетну лінію: «Як Юрчик познайомився з Імунітетиком», «Подорож до Країни Мікробів розпочинається», «Район Кахи-кахи та його мешканці», «Кого зустріли Юрчик та Імунітетик», «У країні сірого тирана Коронавірусу», «Лист Юрчика».

Одним із найсильніших аспектів книги є те, що авторка вдало вплітає в казкову оповідь елементи сучасного життя дитини, її спілкування в родині як осередку основних цінностей і чеснот, де вирішуються різноманітні соціально-емоційні проблеми.

Рецензована книга – не лише гостросюжетна історія, але й заклик до розуміння розмаїття й багатства дитячого життя. Автор вдало поєднує розважальну та дидактичну складові, створюючи унікальний світ. «Пригоди Юрчика в Країні Мікробів» демонструють, як навчити дитину сприймати навколишню реальність і приймати рішення в складних обставинах, як переконати її в тому, що виклики не страшні, їх треба долати з оптимізмом, разом із родиною та друзями. Соціальна казка розвиває в читачів емоційну стійкість, готовність до подолання щоденних труднощів, допомагає розуміти світ навколо себе та будувати дружні стосунки з іншими людьми. Оповідь закінчується листом Юрчика, який доводить, що роль повідомлень не обмежується міжособистісною комунікацією, а листи є способом самовираження. Варто зазначити, що імена персонажів і назви місць створюють яскраві й незабутні образи, сприяють кращому розумінню сюжету книги та її ідеї.

Загалом письменниця створила цікавий і захопливий сюжет, привабливий для маленьких читачів. У легкій формі вони осягають важливість імунної системи, дізнаються, як працює організм, як захиститися від хвороб і вести здоровий спосіб життя. Безперечно, книга стимулює в дітей розвиток творчого мислення та критичного осмислення навколишнього світу.

«Подорож Юрчика в Країну Мікробів» Наталії Колесніченко-Братунь – мудра історія, актуальний твір сучасної української літератури для дітей, який не лише розважає читачів, але й навчає, розвиває та виховує самостійну особистість.

Оксана Івасюк

ІНФОРМАЦІЯ ПРО НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ Й МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАХОДИ

УРОЧИСТОСТІ В ПОЛТАВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА З НАГОДИ 90-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ГРИГОРІЯ ЛЕВЧЕНКА

Григорій Левченко (1933–2022) – український хоровий диригент, композитор, педагог, фундатор і завідувач кафедри музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, засновник і незмінний художній керівник Українського народного хору «Калина».

28-29 вересня 2023 року кафедра музики імені Григорія Левченка ПНПУ імені В. Г. Короленка провела Всеукраїнську науково-практичну конференцію з міжнародною участю «Мистецько-педагогічна діяльність Григорія Левченка».

Робота конференції охоплювала такі напрями: національні, історико-педагогічні й культурологічні засади та стратегії розвитку сучасної мистецької освіти; науково-теоретичні основи, напрями та новаторський зміст мистецько-педагогічної діяльності Григорія Левченка в контексті професійної підготовки майбутнього вчителя; перспективи впровадження науково-творчої спадщини та педагогічного досвіду Григорія Левченка в сучасну освітню теорію і практику; педагогічний потенціал

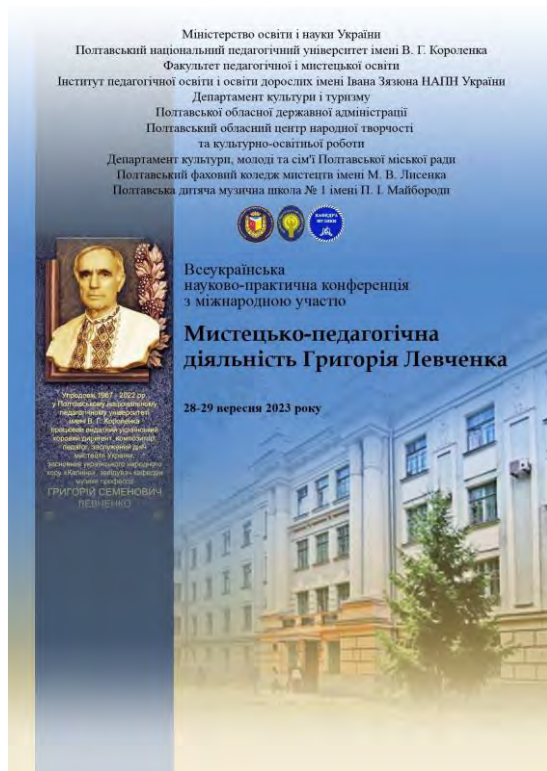
української народнопісенної творчості та її роль у формуванні національної культури молодого покоління.

Із вітальним словом до учасників конференції звернулася ректор ПНПУ імені В. Г. Короленка, член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор Марина Гриньова, яка наголосила: «Шість десятиліть Григорій Семенович Левченко присвятив розбудові культурно-мистецького простору України, відродженню та популяризації українського народного музичного мистецтва, естетичному вихованню студентської молоді на основі кращих зразків народнопісенної спадщини українського народу. Віддана любов до рідної пісні та України-неньки стала міцним підґрунтям його мистецько-педагогічної діяльності. Знаний професор і створений ним народний хор «Калина» прославили національний музичний фольклор, нашу Полтаву та Полтавський педагогічний університет на весь світ. Пишаємося тим, що нам вдалося зберегти унікальний творчий колектив і провадити традиції, започатковані Григорієм Семеновичем».

Переднє слово продовжили проректор з наукової роботи педагогічного університету, доктор педагогічних наук, доктор теологічних наук, професор Василь Фазан; начальниця управління культури Департаменту культури, молоді та сім'ї Полтавської міської ради Ольга Тертична.

На пленарному засіданні виступили з доповідями Олександр Лавриненко – головний науковий співробітник відділу теорії і практики педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, у минулому учасник українського народного хору «Калина»; Наталія Сулаєва – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету педагогічної і мистецької освіти ПНПУ імені В. Г. Короленка, заслужена артистка України, хормейстер і солістка «Калини»; викладачі кафедри музики імені Григорія Левченка: кандидати педагогічних наук, доценти Наталія Дем'янко (завідувачка кафедри) і Вікторія Ірклієнко, старший викладач і керівник оркестру «Калини» Наталія Ремезова, асистент Маргарита Рагуліна; відповідальна секретарка

збірника наукових праць «Естетика і етика педагогічної дії»
доцент Олена Лобач.

Про європейські гастролі українського народного хору «Калина», незабутні зустрічі з Маестро і співпрацю з ним повідомили іноземні гості: Катрін Азад – режисер, кінематографіст Швейцарського телебачення, авторка документальних фільмів про творчий шлях хору «Калина» та його очільника (1995, 2010, 2013 рр.) (Швейцарія); Марейка Бонте – художній керівник хору «Аліста Віта» міста Гелуве (Бельгія); Алєна Треніна – представниця міста Ляйфельден-Ехтердінген (Німеччина).

У межах урочистостей відкрито барельєф Григорія Левченка на фасаді корпусу № 3 ПНПУ імені В. Г. Короленка (автор барельєфа – член Національної спілки художників України, скульптор Дмитро Коршунов). На відкритті поділились спогадами про педагога-митця, акцентуючи увагу на його ролі у вітчизняній культурі та освіті, ректор університету, професор Марина Гриньова; директор Департаменту культури і туризму Полтавської обласної державної адміністрації Ірина Удовиченко; директор Департаменту культури, молоді та сім'ї Полтавської міської ради Олена Ромас; директор Полтавського фахового коледжу мистецтв імені М. В. Лисенка Микола Демченко; директор Полтавської дитячої музичної школи № 1 імені П. І. Майбороди Євген Дудник. Український народний хор «Калина» порадував глядачів виконанням «Української фантазії» в обробці Г. Левченка. Присутні були зворушені останнім інтерв'ю з професором, який прозвучав у відеозаписі.

У рамках конференції відбувся Обласний конкурс хорових колективів «Червона калина – полтавська земля» імені Григорія

Левченка, методичний семінар керівників хорових колективів Полтавщини, організований Полтавським обласним центром народної творчості та культурно-освітньої роботи (директор – доктор філософії, асистент кафедри музики імені Григорія Левченка Дмитро Соколов) та викладачами рідної кафедри професора.

В урочистостях із нагоди 90-річчя від дня народження Григорія Левченка взяли участь науковці, викладачі, учителі, студенти, учні, діячі культури та освіти, шанувальники творчості великого митця й педагога.

Наталія Ремезова

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Абасова Ельміра – музична терапевтка, стажерка Roman Music Therapy Services, членкиня Всесвітньої федерації музичної терапії (м. Бостон, США). E-mail: elmira_abasova@ukr.net

Большаніна Ольга Валентинівна – аспірантка кафедри педагогіки Криворізького державного педагогічного університету (м. Кривий Ріг, Україна). E-mail: olga.bolshanina@kdpu.edu.ua

Вовк Мирослава Петрівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (м. Київ, Україна). E-mail: miravovk79@gmail.com

Гайдамака Вікторія Миколаївна – учитель української мови і літератури КЗ «Полтавський міський багатoproфільний лицей №1 імені І. П. Котляревського», учитель-методист, учасниця і ведуча українського народного хору «Калина» (м. Полтава, Україна).

E-mail: gaidamakaviktoria@gmail.com

Горголь Віталій Петрович – старший викладач кафедри хореографії і танцювальних видів спорту Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», майстер спорту України зі спортивних танців (м. Полтава, Україна). E-mail: poltavadance@gmail.com

Грачова Надія Сергіївна – аспірантка Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (м. Київ, Україна). E-mail: gtp@osvitoria.org

Гриценко Лариса Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики технологічної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, член Спілки дизайнерів України (м. Полтава, Україна).

E-mail: grycenko_1@ukr.net

Гусейнова Ірина – студентка факультету педагогічної і мистецької освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (м. Полтава, Україна). E-mail: irinagusejnowa21@gmail.com

Дем'янка Наталія Юріївна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри музики імені Григорія Левченка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (м. Полтава, Україна). E-mail: natadem2205@ukr.net

Дуда Генрик – доктор хабілітований, професор, завідувач кафедри польської мови Інституту лінгвістики гуманітарного факультету Люблінського католицького університету Іоанна Павла II (м. Люблін, Польща). E-mail: henryk.duda@kul.pl

Дудник Євген Ілліч – директор Полтавської дитячої музичної школи №1 ім. П. І. Майбороди, доцент кафедри музичного мистецтва та

хореографії ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», заслужений працівник культури України, заслужений артист естрадного мистецтва України, аспірант Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (м. Полтава, Україна). E-mail: zimmica@ukr.net

Єрмоленко Олександр Владиславович – аспірант кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (м. Полтава, Україна).

E-mail: ermolenko_av@i.ua

Івасюк Оксана Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент, експертка Команди підтримки відновлення та реформ Міністерства освіти і науки України, реформа «Нова українська школа» (НУШ), проєктна менеджерка з розробки змісту освіти (м. Київ, Україна).

Ірклієнко Вікторія Степанівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музики імені Григорія Левченка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (м. Полтава, Україна). E-mail: irklienkovs@gsuite.pnpu.edu.ua

Комишан Юлія Вадимівна – доктор філософії, старший викладач кафедри музики імені Григорія Левченка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (м. Полтава, Україна). E-mail: komyshanyuv@gsuite.pnpu.edu.ua

Кузьмінський Анатолій Іванович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, професор кафедри педагогіки, психології, соціальної роботи та менеджменту Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка (м. Глухів, Україна). E-mail: anatoliy230743@ukr.net

Кучерявий Олександр Георгійович – доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу теорії і практики педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (м. Київ, Україна).

E-mail: oleksandr.kuch@ukr.net

Лимаренко Лідія Іванівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри культурології Херсонського державного університету, член Національної спілки театральних діячів України, заслужений працівник культури України (Херсон, Україна).

Ничкало Нелля Григорівна – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, академік-секретар Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України (м. Київ, Україна).

E-mail: napn24@gmail.com

Палеха Ольга Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (м. Полтава, Україна).

E-mail: paleha1308@gmail.com

Перепелиця Олена Олегівна – старший викладач кафедри образотворчого мистецтва Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (м. Полтава, Україна).

E-mail: perepelytsyaoo@gsuite.pnpu.edu.ua

Починок Євгенія – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри початкової освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (м. Полтава, Україна).

E-mail: zimnica@ukr.net

Ремезова Наталія Миколаївна – старший викладач кафедри музики імені Григорія Левченка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (м. Полтава, Україна).

E-mail: remezovanm@gsuite.pnpu.edu.ua

Саєнко Тетяна Валентинівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри образотворчого мистецтва Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, член Національної спілки майстрів народного мистецтва України (м. Полтава, Україна). E-mail: saenkotv@gsuite.pnpu.edu.ua

Стиркіна Юлія Сергіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, член Спілки письменників України (м. Полтава, Україна). E-mail: styrkinayus@gsuite.pnpu.edu.ua

Сулаєва Наталія Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету педагогічної і мистецької освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, заслужена артистка України (м. Полтава, Україна). E-mail: pnpu08@gmail.com

Титаренко Валентина Петрівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики технологічної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, заслужений працівник освіти України, член Всеукраїнської асоціації наукових і практичних працівників технологічної освіти, член Спілки дизайнерів України (м. Полтава, Україна).

E-mail: vtitarenko@gsuite.pnpu.edu.ua

Філіпчук Георгій Георгійович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) Національної академії педагогічних наук України (м. Київ, Україна). E-mail: georg.filipchuk@gmail.com

Чжао Жуйсюе – аспірантка кафедри музикознавства та методики музичного мистецтва Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (м. Тернопіль, Україна).

Яницька-Панек Тереза – доктор наук в галузі педагогіки, професор, старший викладач Академії прикладних наук імені Стефана Баторія (м. Скерневіці, Польща). E-mail: tejotpe1@tlen.pl

ABOUT THE AUTHORS

Abasova Elmira – Music therapist, trainee at Roman Music Therapy Services, Member of the World Federation of Music Therapy (Boston, MA, USA). E-mail: elmira_abasova@ukr.net

Bolshanina Olha – Postgraduate student of the Department of Pedagogy of Kryvyi Rih State Pedagogical University (Kryvyi Rih, Ukraine). E-mail: olga.bolshanina@kdpu.edu.ua

Demianko Nataliia – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor, Head of the Hryhoriy Levchenko Department of Music of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava, Ukraine). E-mail: natadem2205@ukr.net

Duda Genryk – Qualified Doctor, Full Professor, Head of the Polish Language Department of the Institute of Linguistics of the Humanities Faculty of the John Paul II Catholic University of Lublin (Lublin, Poland). E-mail: henryk.duda@kul.pl

Dudnyk Yevhen – Director of Poltava Children's Music School № 1 named after P. I Maiborodφ, Associate Professor of the Department of Music of Taras Shevchenko Luhansk National University, Honored Worker of Culture of Ukraine, Honored Artist of Pop Art of Ukraine, Postgraduate student of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava, Ukraine). E-mail: zimmica@ukr.net

Filipchuk Heorhiy – Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Full Member (Academician) of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine). E-mail: georg.filipchuk@gmail.com

Haydamaka Viktoriia – Teacher of the Ukrainian language and literature at the «Poltava I. P. Kotlyarevsky City Multidisciplinary Lyceum № 1», Methodist teacher, a participant and a presenter of the Ukrainian folk choir «Kalyna» (Poltava, Ukraine). E-mail: gaidamakaviktoria@gmail.com

Horhol Vitalii – Senior Lecturer at the Department of Choreography and Dance Sports of National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Master of Sports of Ukraine in Sport Dancing (Poltava, Ukraine). E-mail: poltavadance@gmail.com

Hrachova Nadiia – Postgraduate student, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine). E-mail: gtp@osvitoria.org

Hrytsenko Larysa – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Technological Education

of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Member of the Union of Designers of Ukraine (Poltava, Ukraine). E-mail: grycenko_l@ukr.net

Huseinova Iryna – Student of the Faculty of Pedagogical and Art Education of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava, Ukraine). E-mail: irinagusejnowa21@gmail.com

Irkliienko Viktoriia – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor at the Hryhoriy Levchenko Department of Music of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava, Ukraine).

E-mail: irklienkovs@gsuite.pnp.u.edu.ua

Ivasiuk Oksana – Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor, Expert of the Restoration and Reform Team of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Expert of the reform of the New Ukrainian School (NUS), Project manager of the education content development (Kyiv, Ukraine).

Komyshan Yuliia – PhD, Senior Lecturer at the Hryhoriy Levchenko Department of Music of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava, Ukraine). E-mail: komyshanyuv@gsuite.pnp.u.edu.ua

Kucheriavyi Oleksandr – Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Senior Researcher at the Department of Theory and Practice of Pedagogical Education of Ivan Ziazium Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS of Ukraine (Kyiv, Ukraine). E-mail: oleksandr.kuch@ukr.net

Kuzminskyy Anatoliy – Doctor of Pedagogical Sciences (HD), Full professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Professor at the Department of Pedagogy, Psychology, Social Work and Management of O. Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University (Hlukhiv, Ukraine). E-mail: anatoliy230743@ukr.net

Lymanenko Lydiia – Doctor of Pedagogical Sciences (HD), Professor at the Department of Cultural Studies of Kherson State University, Member of the National Union of Theatrical Figures of Ukraine, Honoured Worker of Culture of Ukraine (Kherson, Ukraine).

Nychkalo Nellia – Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Full Member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Academician-Secretary of the Department of Vocational and Adult Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

E-mail: napn24@gmail.com

Palekha Olha – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor at the Department of Primary Education of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava, Ukraine).

E-mail: paleha1308@gmail.com

Perepelitsa Olena – Senior Lecturer at the Department of Fine Arts of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava, Ukraine).
E-mail: perepelytsyaoo@gsuite.pnp.u.edu.ua

Pochynok Yevheniia – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor at the Department of Primary Education of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava, Ukraine).
E-mail: zimmica@ukr.net

Saienko Tetiana – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor, Head of the Department of Fine Arts of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Member of the National Union of Masters of Folk Art of Ukraine (Poltava, Ukraine). E-mail: saenkotv@gsuite.pnp.u.edu.ua

Styrkina Yuliia – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor at the Department of Primary Education of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, member of the Writers' Union of Ukraine (Poltava, Ukraine). E-mail: styrkinayus@gsuite.pnp.u.edu.ua

Sulaieva Nataliia – Doctor of Pedagogical Sciences (HD), Full Professor, Dean of the Faculty of Pedagogical and Art Education of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Honored Artist of Ukraine (Poltava, Ukraine). E-mail: sulaevanv@gsuite.pnp.u.edu.ua

Tytarenko Valentyna – Doctor of Pedagogical Sciences (HD), Professor at the Department of Theory and Methodology of Technological Education of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Honored Worker of Education of Ukraine, Member of the All-Ukrainian Association of Scientific and Practical Workers of Technological Education, Member of the Union of Designers of Ukraine (Poltava, Ukraine). E-mail: vtitarenko@gsuite.pnp.u.edu.ua

Vovk Myroslava – Doctor of Pedagogical Sciences (HD), Full Professor, Head of the Department of Content and Technologies of Pedagogical Education of Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical Education and Adult Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).
E-mail: miravovk79@gmail.com

Yanytska-Panek Tereza – Doctor of Pedagogical Sciences (HD), Full Professor, Senior Lecturer at the Stefan Batory Academy of Applied Sciences (Skierniewice, Poland). E-mail: tejotpe1@tlen.pl

Yermolenko Oleksandr – Postgraduate student at the Department of General Pedagogy and Andragogy of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava, Ukraine).

Zhao Ruixue – Graduate student of the Department of Musicology and Methods of Music Art of Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University (Ternopil, Ukraine).

Наукове видання

ЕСТЕТИКА І ЕТИКА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЇ

Збірник наукових праць

Випуск 28

Головний редактор – *М. П. Вовк*
Науковий і літературний редактор – *Г. І. Сотська*
Літературний редактор іноземних текстів – *О. М. Палеха*
Відповідальний секретар – *О. О. Лобач*
Коректор – *О. О. Лобач*
Художньо-технічний редактор – *Ю. В. Грищенко*
Комп'ютерна верстка – *С. В. Ходаківська*

Адреса редакції:

04060, м. Київ, вул. Максима Берлінського, 9,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна
НАПН України,
відділ змісту і технологій педагогічної освіти

e-mail: vree2011@ukr.net

Довідки за телефонами:

(066) 940-93-84 (Лобач Олена Олександрівна)

(067) 258-02-96 (Вовк Мирослава Петрівна)

*Редакційна колегія зберігає за собою право на редагування і скорочення статей.
Думки авторів не завжди збігаються з точкою зору редакції. Автори несуть
повну відповідальність за опублікований матеріал
(за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв
та інших відомостей).*

Підписано до друку 25.10.2023 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman
Папір офсетний. Друк офсетний
Ум.-друк. арк. 16,28. Обл.-вид. арк. 16,15.
Наклад 100 прим. Зам. № 2523.

Виготовлювач ТОВ «Галком»
93115, м. Київ, вул. Львівська, 23, тел./факс (044) 424-40-69, 424-56-26
E-mail: ukraina.vdk@email.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4538 від 17.05.2013

Scientific edition
**AESTHETICS AND ETHICS
OF PEDAGOGICAL ACTION**

Collection of scientific papers

Issue 28

Editor-in-chief – *M. P. Vovk*
Scientific and Literary editor – *H. I. Sotska*
Literary editor of foreign texts – *O. M. Palekha*
Executive secretary – *O. O. Lobach*
Corrector – *O. O. Lobach*
Artistic and technical editor – *Yu. V. Hryshchenko*
Computer layout – *S. V. Khodakivska*

Editorial office address:

04060, Kyiv city, 9, Maksyma Berlynskogo St.,
Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education
of NAPS of Ukraine,
Department of content and technologies of pedagogical education

e-mail: vpee2011@ukr.net

Information by phone:

(066) 940-93-84 (Lobach Olena Oleksandrivna)

(067) 258-02-96 (Vovk Myroslava Petrivna)

Editorial board reserves the right to edit and reduce articles. The views of the authors do not always coincide with the editorial board's ones. Authors are fully responsible for published materials (for the accuracy of facts, quotations, proper names, geographical names and other information).

Підписано до друку 25.10.2023 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman
Папір офсетний. Друк офсетний
Ум.-друк. арк. 16,28. Обл.-вид. арк. 16,15.
Наклад 100 прим. Зам. № 2523.

Виготовлювач ТОВ «Галком»
93115, м. Київ, вул. Львівська, 23, тел./факс (044) 424-40-69, 424-56-26
E-mail: ukraina.vdk@email.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4538 від 17.05.2013